

DOMFEST
6. FESTIVAL
DOMOZNANSTVA

POSEBNE DOMOZNANSKE ZBIRKE

izzivi in priložnosti

DOMFEST
6. FESTIVAL
DOMOZNANSTVA

POSEBNE DOMOZNANSKE ZBIRKE

izzivi in priložnosti

MESTNA *knjižnica* KRANJ

Kranj 2020

KOLOFON

Domfest, 6. festival domoznanstva
Posebne domoznanske zbirke – izzivi in priložnosti
Mestna knjižnica Kranj
Kranj, oktober 2020

Izdala in založila:
Mestna knjižnica Kranj, zanjo Breda Karun

Uredniški odbor:
Jana Zeni Bešter, Maja Vunšek, Tomaž Miško, Mira Petrovič, Klaudija Sedar

Avtorji besedil:
Tjaša Bezenšek, Marjeta Gros, dr. Alenka Hren Medved, dr. Matej Hriberšek, dr. Nina Jamar, Breda Karun, mag. Branka Kerec Prekoršek, Nataša Kokošinek, Gabrijela Kolbič, Tomaž Miško, Damjan Mulej, Darja Peperko Golob, Mira Petrovič, Andreja Rupnik Miško, dr. Karmen Salmič Kovačič, dr. Klaudija Sedar, dr. Vlasta Stavbar, Marjeta Šušterčič, Lavra Tinta, Anka Vojaković Zupan, Simona Vončina

Avtorji in viri fotografij:
Anja Benedik, Asja Novo mesto, Mare Mutić, Lucija Podbrežnik, Boštjan Pucelj, David Skušek, Tomislav Urh, arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje, arhiv Knjižnice A. T. Linharta Radovljica, arhiv Knjižnice Bežigrad, arhiv Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto, arhiv Koroške osrednje knjižnice, arhiv Mestne knjižnice Kranj, arhiv MKL – Slovanske knjižnice, arhiv Slovenskega etnografskega muzeja, arhiv Univerzitetne knjižnice Maribor, osebni arhiv Mateja Hriberška, Universitätsarchiv Graz

Fotografija na naslovnici:
Mare Mutić

Oblikovanje:
Jernej Kejžar

Za prevod izvlečkov v angleščino in jezikovni pregled prispevkov so poskrbeli avtorji sami.

Tisk:
Dravski tisk, Maribor

Naklada:
150 izvodov

Publikacija je brezplačna.

*Izdajo zbornika je finančno podprlo
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.*

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908:352(497.4)(082)
027:908(497.4)(082)

FESTIVAL domoznanstva (6 ; 2020 ; Kranj)
Posebne domoznanske zbirke : izzivi in priložnosti : Domfest : 6. festival domoznanstva : Mestna knjižnica Kranj, Kranj, 2020 / [uredniški odbor Jana Zeni Bešter ... [et al.] ; avtorji besedil Tjaša Bezenšek ... [et al.] ; avtorji in viri fotografij Anja Benedik ... et al.]. - Kranj : Mestna knjižnica, 2020. - (Zbirka Domfest ; 6)

ISBN 978-961-93960-5-6
1. Gl. stv. nasl. 2. Zeni Bešter, Jana, 1962- 3. Bezenšek, Tjaša
COBISS.SI-ID 31010563

KAZALO

Breda Karun
Predgovor _____ 7

PRISPEVKI

Mira Petrovič
Od rokopisa do omare – zbirke kulturne dediščine
v slovenskih splošnih knjižnicah _____ 11

Dr. Klaudija Sedar
Posebne domoznanske zbirke – »skrita« posebnost knjižničnih zbirk _____ 17

Mag. Branka Kerec Prekoršek
Praksa obdelave zapuščinskih in rokopisnih fondov
v slovenskih splošnih knjižnicah _____ 25

Marjeta Šušterčič
Bibliografska obdelava rokopisnega gradiva in zapuščinskih fondov
v slovenskih knjižnicah _____ 33

Tjaša Bezenšek, Tomaž Miško
Zbirka v delu: nastajanje posebne zbirke pravilnikov, statotov
in navodil ljubljanskih društev in podjetij ter mestnih ustanov,
zavodov in služb v MKL – Slovanski knjižnici _____ 39

Marjeta Gros
Izzivi poenotenja biografskega leksikona Gorenjci.si
s portalom Obrazi slovenskih pokrajin _____ 49

Dr. Alenka Hren Medved
Domoznanska zbirka razglednic – zbirka mnogoterih obrazov in možnosti ____ 57

Dr. Matej Hriberšek
Iz domoznanske zakladnice Osrednje knjižnice Celje: O zapuščini
dr. Josipa Tominška in njenem pomenu za domoznansko dejavnost _____ 65

Nataša Kokošinek, dr. Nina Jamar
Domoznanska zbirka Občinske knjižnice Jesenice (2006–2019) _____ 79

<i>Damjan Mulej</i> Domoznanska dejavnost in domoznanska zbirka v Knjižnici A. T. Linhartaradovljica	89
<i>Darja Peperko Golob</i> Posebne zbirke Boga Komelja v novomeški knjižnici: izziv za prihodnost	97
<i>Andreja Rupnik Miško, Lavra Tinta</i> Kamenčki v mozaiku Kristine Brenkove: spominska zbirka dr. Kristine Brenkove v Knjižnici Bežigrad	105
<i>Dr. Vlasta Stavbar, Gabrijela Kolbič, dr. Karmen Salmič Kovačič</i> Posebne zbirke in domoznanske zapuščine v Univerzitetni knjižnici Maribor	113
<i>Anka Vojaković Zupan</i> Zgodovina in razvoj Študijske knjižnice v Kranju in njenih posebnih zbirk	123
<i>Simona Vončina</i> Podobe časa v prav posebnih zbirkah Koroške osrednje knjižnice	135
BIOGRAFIJE AVTORJEV	143

PREDGOVOR

Že šesto leto se domoznanci iz splošnih knjižnic srečujejo na bienalnem domoznanskem festivalu, ki so ga poimenovali Domfest. Srečanje vsako leto gosti druga osrednja območna knjižnica, tokrat je ta čast doletela Mestno knjižnico Kranj. Domoznanci vsakokrat izberejo temo, ki zaznamuje njihovo delo, od nabave in obdelave domoznanskega gradiva, do e-domoznanstva in na zadnjem srečanju sodelovanja z lokalno skupnostjo.

Tokratni Domfest je posvečen posebnim domoznanskim zbirkam, ki jih slovenske splošne knjižnice oblikujejo, obdelujejo in hranijo kot odraz zgodovinskih, ekonomskih, geografskih, političnih in drugih posebnosti okolja. Domoznanske zbirke so v središču domoznanske dejavnosti v vsaki splošni knjižnici, saj jim Zakon o knjižničarstvu nalaga »zbiranje, obdelavo, varovanje in posredovanje domoznanskega gradiva« kot eno od temeljnih nalog.

Na 6. festivalu raziskujejo proces oblikovanja domoznanskih zbirk (vzroki, namen, kriteriji, nabor, pridobivanje in postavitve gradiva), njihov pomen za ustanovo, pregledujejo pogoje za hranjenje in dostopnost ter uporabnost za različne ciljne skupine, obenem pa se seznanjajo s problemi in priložnostmi za knjižnice, ki jih prinaša njihovo upravljanje. Posebne zbirke poleg tega, da bogatijo domoznansko dejavnost v slovenskih splošnih knjižnicah, omogočajo tudi povezovanje z zbirkami v sorodnih ustanovah in s posamezniki (zasebne zbirke, zapuščine), bodisi v smeri krepitve sodelovanja in promocije posebnih zbirk, ali njihove vloge pri ohranjanju kulturne dediščine in spodbujanja kulturnega razvoja lokalnega okolja. Svojevrsten izziv predstavljajo posebne domoznanske zbirke tudi v digitalnem okolju, s čimer stopajo informacije v ospredje, povečuje se njihova uporabnost in smiselnost za različne raziskovalne namene.

Še posebej nas veseli, da so se vabilu k pisanju prispevkom odzvali poleg knjižničarjev v splošnih knjižnicah tudi kolegi iz Narodne in univerzitetne knjižnice, Univerzitetne knjižnice Maribor in Filozofske fakultete z morda malo drugačnim pogledom na domoznanske posebne zbirke.

Breda Karun
direktorica Mestne knjižnice Kranj

PRISPEVKI

OD ROKOPISA DO OMARE – KULTURNA DEDIŠČINA V SLOVENSKIH SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

FROM A MANUSCRIPT TO A CABINET – CULTURAL HERITAGE IN SLOVENIAN PUBLIC LIBRARIES

Mira Petrovič

Knjižnica Ivana Potrča Ptuj
Prešernova 33-35, 2250 Ptuj
mira.petrovic@knjiznica-ptuj.si
www.knjiznica-ptuj.si

UDK 025.171:027.022(497.4)

IZVLEČEK Ob domoznanskih zbirkah, ki jih slovenske splošne knjižnice uspešno gradijo že več desetletij, v posebnih zbirkah zbirajo in hranijo tudi drugo redko in dragoceno knjižnično gradivo. Skrbniki domoznanskih zbirk tako pogosto pod svoje okrilje vzamejo tudi zbirke starih knjig, zbirke neknjižnega gradiva, zapuščinske korpuse, privatne knjižnice ter knjižnice ustanov, redkeje tudi zbirke umetniških del in predmetov. Doslej so se ob pomanjkanju skupnih strokovnih usmeritev knjižnice pri skrbi zanje znašle vsaka po svoje, zaradi česar se obstoječe prakse med seboj precej razlikujejo. V zadnjih letih potekajo prizadevanja za poenotenje strokovne obravnave tega gradiva, kar bo dvignilo skrb za kulturno dediščino v slovenskih splošnih knjižnicah na novo raven.

KLJUČNE BESEDE: slovenske splošne knjižnice, pisna kulturna dediščina

ABSTRACT Alongside local studies collections, which they have been successfully building for decades, Slovenian public libraries have also been collecting and keeping other rare and valuable library materials. Keepers of local studies collections often accept collections of old books and other types of materials, legacy collections, collections from private libraries or other organizations, and occasionally collections of art works and other items. With no common guidelines, the libraries were left to own devices on how to handle these materials, which means that the existing practices vary considerably. In recent years, efforts have been made to standardize the processing of such materials, which will bring the preservation of cultural heritage in Slovenian public libraries to a new level.

KEYWORDS: Slovenian public libraries, written cultural heritage

1 Uvod

O kulturni dediščini v slovenskih javnih knjižnicah še pred desetletjem ni bilo veliko govora. To je posledica usmeritev slovenske knjižničarske stroke, ki je v ospredje postavljala predvsem uresničevanje izobraževalnih, raziskovalnih in kulturnih potreb prebivalstva. Ob tem pa za uresničevanje vloge knjižnice kot prostora hrambe kulturne dediščine ni bilo niti finančnih sredstev niti pravega razumevanja.

Ne glede na navedeno oz. kljub temu pa slovenske splošne knjižnice v svojih posebnih zbirkah danes hranijo knjižnično gradivo, ki predstavlja kulturno dediščino. Zlasti domoznanske zbirke so bile v zadnjem desetletju predmet številnih projektov digitalizacije in so tako postale dostopne najširšemu krogu ljudi. Ob tem se je tudi v samih knjižnicah dvignilo zavedanje o pomenu dediščine, ki jo hranijo, hkrati pa pojavilo veliko vprašanj o njenem ustreznem zbiranju, evidentiranju in predstavljanju.

Problematiko kulturne dediščine v slovenskih knjižnicah je doslej najbolj celovito predstavila dr. Eva Kodrič Dačić (2012a, 2012b, 2018), ki je naredila tudi podrobno analizo zakonov in predpisov, ki urejajo to področje. Opozorila je na številne zakonodajne in strokovne nedorečenosti in izpostavila potrebo po oblikovanju vsebinskih kriterijev za nacionalno pomembno knjižnično gradivo ter potrebo po dopolnitvi in spremembi veljavnih predpisov, ki urejajo varstvo pisne kulturne dediščine v knjižnicah.

Pričujoči prispevek prinaša okviren pregled trenutnega stanja obravnave kulturne dediščine v slovenskih splošnih knjižnicah. Njegov namen je spodbuditi razpravo in razmislek med domoznanci in drugimi knjižničarji, kako storiti hitrejša korake za boljše identificiranje, evidentiranje in predstavljanje kulturne dediščine, ki jo hranimo.

2 Kulturna dediščina in knjižnice – zakonske podlage

Načine varstva kulturne dediščine ter pristojnosti pri njenem varstvu z namenom omogočiti celostno ohranjanje dediščine v Sloveniji določa Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008 in dopolnitve 2008, 2012, 2013, 2016). Kulturno dediščino opredeljuje kot dobrine, podedovane iz preteklosti, ki so odsev in izraz naših družbenih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščino deli na materialno in živo nesnovno dediščino, materialno pa podrobneje še na premično in nepremično.

Premično kulturno dediščino hranijo predvsem muzeji, arhivi in knjižnice. Za kulturno dediščino v knjižnicah in arhivih se je uveljavil pojem pisna kulturna dediščina, kamor sodijo arhivske listine in dokumenti, rokopisi, različni zapisi (ne glede na nosilec zapisa in tehniko razmnoževanja) ter zbirke tega gradiva, ki so jih oblikovali posamezniki ali institucije (Kodrič Dačić, 2012a, str. 7). Pisno kulturno dediščino v knjižnicah predstavljajo predvsem

publikacije, ki jih knjižnice pridobijo kot obvezni izvod, knjižnično gradivo, ki izpolnjuje lastnosti kulturnega spomenika, slovenika, nacionalno pomembno domoznansko gradivo ter zaščitene zbirke knjižnic (Kodrič Dačić, 2012b, str. 29).

Zakon o knjižničarstvu (2001) kulturno dediščino v knjižnicah le omenja, nekaj več pozornosti namenja pojmu kulturni spomenik;¹ v 5. členu določa, da je knjižnično gradivo, ki ima lastnosti kulturnega spomenika v skladu z zakonom, ki ureja varstvo kulturne dediščine, kulturni spomenik po zakonu brez posebnega postopka razglasitve. Ne glede na to se razglasijo za kulturni spomenik kodeksi, listine in drugo rokopisno gradivo ter knjižno, kartografsko, notno in podobno gradivo, nastalo pred letom 1800, ter arhivski izvodi vseh publikacij, ki imajo značaj slovenike. Knjižnice, ki hranijo kulturne spomenike, morajo voditi seznam enot takega gradiva, ki je del registra dediščine, kot ga določa Zakon varstvu kulturne dediščine. Zakon o knjižničarstvu v 13. členu določa še, da knjižnica pri ugotavljanju, katero knjižnično gradivo je kulturni spomenik, upošteva strokovna navodila, ki jih sprejme nacionalna knjižnica. Na tej podlagi je Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) leta 2012 objavila Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika, ki skušajo podrobneje opisati našo pisno kulturno dediščino in s pomočjo katerih naj bi knjižnice lažje prepoznavale kulturne spomenike v svojih zbirkah. V dokumentu so kot pisna kulturna dediščina opredeljeni knjižnično gradivo, zbirke knjižničnega gradiva ter evidence in katalogi, ki jih trajno hranijo knjižnice, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo (Navodila ..., 2012).

Knjižnice, ki hranijo knjižnično gradivo z lastnostmi kulturnega spomenika, lahko skladno z zakonodajo podajo pobudo za razglasitev knjižničnega gradiva kot spomenik državnega ali lokalnega pomena. Predlog pripravi skladno s predpisi s področja varstva kulturne dediščine pristojna institucija. Za varstvo premične dediščine sta z Zakonom o varstvu kulturne dediščine kot pristojni organizaciji določena državni oziroma pooblašteni muzej ter Narodna in univerzitetna knjižnica.

Zakon o knjižničarstvu ne določa podrobneje, katera knjižnica je posebej odgovorna za varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik. S podzakonskimi akti pa je izrecna skrb za varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturna dediščina, naložena nacionalni in območnim knjižnicam. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003) v 5. členu določa, da nacionalna in območne knjižnice poleg aktualnega gradiva pridobivajo in hranijo tudi gradivo, ki je kulturna dediščina ali kulturni spomenik. Nacionalna knjižnica med drugim hrani gradivo, ki ima status arhivskega knjižničnega gradiva. Knjižnice takega gradiva praviloma ne izločajo in ne odpisujejo. Druge knjižnice lahko tako gradivo pridobivajo in hranijo v soglasju s svojim ustanoviteljem. Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003)

v 18. členu določa, da je območna knjižnica dolžna hraniti gradivo, ki ima status kulturnega spomenika regionalnega pomena in tudi hraniti gradivo, ki ima status kulturnega spomenika lokalnega pomena, če jo za to pooblasti lokalna skupnost, ki hranjenja takega gradiva ne more zagotoviti v svoji splošni knjižnici.

Kulturne dediščine v knjižnicah se dotakne tudi Zakon o obveznem izvodu publikacij (2006), ki v 3. členu med drugim določa, da je namen obveznega izvoda zagotoviti ohranjanje in dostopnost določenega števila izvodov vseh publikacij kot nacionalne kulturne dediščine.

Iz zgoraj navedenega lahko zaključimo, da status kulturne dediščine v slovenskih javnih knjižnicah urejajo kar trije zakoni ter več pravilnikov in dokumentov. Kljub temu so, kot je opozorila dr. Eva Kodrič Dačić, določila glede njenega varstva v knjižnicah nenatančna in nezadostna, pogrešamo celo definicije temeljnih pojmov. Odgovornost za to stanje v veliki meri pripisuje bibliotekarski stroki, ki doslej teoretičnim vprašanjem, povezanih z najdragocenejšim delom fondov slovenskih knjižnic, ni namenjala zadostne pozornosti in zato ni našla ustreznih rešitev, ki bi jim sledila tudi zakonodaja (Kodrič Dačić, 2012b, str. 40).

Nič čudnega torej, da v praksi tudi v splošnih knjižnicah pri prepoznavanju in obravnavi kulturne dediščine vlada precejšnja zmeda. Knjižničarji, ki smo skrbniki zbirk dragocenega gradiva, smo zmedeni in negotovi tako pri identificiranju kot pri popisu tega gradiva. Ker se ne moremo nasloniti na uveljavljeno strokovno prakso, imamo pri tem delu po navadi več vprašanj kot odgovorov.

3 Kulturna dediščina v slovenskih splošnih knjižnicah

V slovenskih splošnih knjižnicah je pojem kulturne dediščine tesno povezan z domoznansko dejavnostjo, ki jo mnoge knjižnice sistematično opravljajo že več desetletij. Tudi Zakon o knjižničarstvu jim nalaga, da zbirajo, obdelujejo, varujejo in posredujejo domoznansko gradivo. Domoznanska zbirka temelji na vsebini, vezani na določeno geografsko področje, in jo knjižnica gradi z načrtnim in sistematičnim pristopom.

Kot smo že omenili, vloga knjižnic kot hraniteljic pisne kulturne dediščine ob ustanovitvi slovenskih študijskih knjižnic ni bila v ospredju. Kljub temu so se v nekatere knjižnice v letih po drugi svetovni vojni stekale precejšnje količine tovrstnega gradiva. K temu so mnogokrat pripomogli ozavešчени bibliotekarji, ki so čutili zavezanost zbiranju in ohranjanju starega in dragocenega gradiva in so za knjižnico pridobili obsežne zbirke. Sicer pa je marsikatera dragocenost iz razlaščenih zasebnih knjižnic v novoustanovljene študijske knjižnice prišla iz povojnih okrožnih zbirnih centrov in fondov Narodne imovine; gradivo je prihajalo tudi preko darovanih fondov ali zapuščin. Manj je v knjižnicah dragocenega starejšega

gradiva, pridobljenega z nakupom, kar velja tudi v primeru, da gre za domoznansko gradivo. To je po eni strani razumljivo, saj so knjižnice omejena finančna sredstva zmeraj prvenstveno namenjale zadovoljevanju konkretnih potreb svojega okolja, po drugi pa kaže na to, da v slovenski družbi nikoli ni bilo posebnega razumevanja za knjižnice kot mesta hrambe pisne kulturne dediščine.

Obsežnejše domoznanske zbirke hranijo predvsem večje splošne knjižnice, ki so večinoma tudi osrednje območne knjižnice in imajo dolgo tradicijo domoznanske dejavnosti. Razen domoznanskih zbirk pa hranijo splošne knjižnice v posebnih zbirkah tudi drugo knjižnično gradivo s kulturno-zgodovinsko vrednostjo. Praviloma je organizirano v posebne zbirke in shranjeno skupaj z domoznanskimi zbirkami v okviru posebnega oddelka (domoznanski odderek, posebne zbirke ipd.) ali vsaj v ločenem prostoru.

Poleg pisne kulturne dediščine pa najdemo v splošnih knjižnicah tudi različne druge predmete, ki bi jih najprej pričakovali v muzejih. Tu mislimo na različne predmete, umetniška dela in pohištvo s kulturno-zgodovinsko vrednostjo, ki so v knjižnicah del ambienta, glede na njihov izvor pa so lahko zavedeni tudi kot sestavni del zapuščin oz. osebnih knjižnic, spominskih sob ali celo različnih muzejskih postavitev. Knjižnice jih lahko uredijo tudi kot posebno zbirko, formirano na osnovi vrste gradiva. Takšni sta npr. zbirka starega pohištva v knjižnici v Novem mestu in grajsko pohištvo v knjižnici v Ravnah na Koroškem.

Kako naj knjižnice primerno evidentirajo te predmete kulturne dediščine, ni jasno, zato so jih največkrat enostavno vpisale med svoja osnovna sredstva, redko pa tudi v kataloge svojih zbirk. Vsekakor pa bi bili tudi ti predmeti potrebni posebne pozornosti, podobne tisti, ki jim jo namenjajo v muzejih.

3.1 Problematika postavitve in obdelave zbirk

Vprašanju zbirk kot posebnemu pojavu bibliotekarska stroka v preteklosti ni namenjala posebne pozornosti, zato je na tem področju še posebej mnogo odprtih vprašanj.

Vprašanje, kako primerno obravnavati zbirko kot celoto, je še posebej pomembno, kadar je kot pisna kulturna dediščina opredeljena določena zbirka knjižničnega gradiva in ne le posamezni izvodi. Zbirko kot predmet kulturne dediščine namreč utemeljuje vidik, ki posamezne enote povezuje v enkratno in značilno celoto. Izbrani kriteriji so lahko vsebinski (domoznanska zbirka, zbirka partizanskega tiska), tvorec oz. zbiratelj (osebne, rodbinske knjižnice in knjižnice ustanov), izvor gradiva (zbirka izseljenskih tiskov), lahko tudi vrsta gradiva (zbirke drobne tiska, rokopisov ipd.) (Narodna in univerzitetna knjižnica, 2009).

Tematske zbirke v slovenskih splošnih knjižnicah so predvsem domoznanske zbirke, ki jih splošne knjižnice

¹ Kulturni spomenik je dediščina, ki je razglašena za spomenik ali ki je vpisana v inventarno knjigo pooblaščenega muzeja (Zakon o varstvu kulturne dediščine, 3. člen).

gradijo skladno s sprejetimi kriteriji,² opredeljuje pa jih vsebina, ki jo zamejuje posamezno geografsko področje. Lahko pa knjižnica tudi primarno domoznansko gradivo ob prednostnem upoštevanju izbranega kriterija uvrsti v katero od drugih posebnih zbirk. Tak primer je zbirka starih tiskov, v kateri lahko knjižnica skupaj hrani tiske, ki imajo domoznanski značaj, ter druge stare tiske, ki so dragoceni predvsem zaradi njihove izdelave in redkosti.

V strokovnih krogih so bile slovenske splošne knjižnice v zadnjih letih deležne kritike, da pri obravnavi domoznanskih zbirk niso naredile kvalitativnega preskoka od zbiranja in obdelave gradiva do celostnega upravljanja z zbirko. Med drugim se posebej izpostavlja, da domoznanskih zbirk niso poimenovala, ampak jih označujejo kar z generičnim imenom in da nimajo jasno določene nabavne politike (Kodrič Dačić, 2012b, str. 29–30). Glede slednjega lahko zatrdimo, da se je stanje že precej izboljšalo, saj knjižnice vse bolj organizirano in sistematično pristopajo k izvajanju domoznanske dejavnosti in nabavo domoznanskega gradiva natančneje opredeljujejo tudi v svojih dokumentih nabavne politike. Ugotovitev o (ne)poimenovanju v mnogih primerih drži in bi vsekakor veljalo v knjižnicah ob konkretnih primerih razmisliti o možnostih, da bi posameznim domoznanskim zbirkam z izbiro posrečenega in smiselnega imena povečali prepoznavnost. Po drugi strani pa se postavlja vprašanje, koliko bi zbirke pridobile, če bi jih prisilno »oblekli« npr. v bolj skrivnostno zveneča latinska imena. Poimenovanje 'Domoznanska zbirka' je morda res nekoliko preprosto, hkrati pa je tudi zelo sporočilno, saj lahko iz njega takoj razberemo, kakšno vsebino lahko v zbirki pričakujemo. Bolj pomembno od izbire zapletenega imena se nam zato zdi prizadevanje knjižnice, da bo zbirka ustrezno evidentirana in predstavljena, tako da bodo informacije o njej dostopne širši javnosti.

Razen domoznanske zbirke gradijo splošne knjižnice posebne knjižnične zbirke pogosto na podlagi formalnih značilnosti gradiva, kar pomeni, da ga v zbirke uvrščajo glede na vrsto gradiva (zbirka knjižnih raritet, fototeka, zbirka rokopisov, kartografska zbirka). To ima svoje prednosti, saj knjižničarji istovrstno gradivo lažje popišemo in pospravimo v mape, predalnike, omare in na police.

S stališča varovanja zbirk kulturne dediščine pa postane ta pristop problematičen, ko knjižnice prevzamejo zapuščine, ki jim kot predmetu kulturne dediščine kulturno-zgodovinsko vrednost daje prav njihova celovitost. Take zbirke praviloma vključujejo raznovrstno gradivo – poleg monografij in periodike (osebnih knjižnic) še rokopise, korespondenco, osebne dokumente, fotografije, drobne tiske, zapise na digitalnih medijih, različne predmete in še kaj. Žal so take zaključene zbirke knjižnice večkrat obravnavale predvsem s praktičnega vidika. Skladno z razumevanjem poslanstva knjižnice

in iz praktičnih razlogov (prostorskih, organizacijskih) zbirk niso ohranjale kot celote, temveč so jih lahko razdelile po vrstah gradiva in ga shranile v različne fonde, delno lahko tudi odpisale. V tem se je knjižnična praksa pri skrbi za zbirke oddaljila od razumevanja, kot ga zagovarja arhivska stroka, ki izpostavlja celostni vpogled na zapuščinske fonde in pri urejanju zbirk v ospredje postavlja kontekst, načelo provenience in princip prvotne ureditve.

V mnogih primerih pa o celovitosti zbirk seveda ne moremo govoriti, saj so zlasti v prvih povojnih letih v knjižnice pogosto prihajali zgolj drobci oz. ostanki posameznih zaključenih fondov, brez vsakršne sledi o prvotni provenienci gradiva, zaradi česar so knjižnice tako gradivo lahko uvrstile le v zbirke, zasnovane glede na vrsto gradiva.

Ker se torej mnoge zbirke s kulturno-zgodovinsko vrednostjo v knjižnicah niso ohranile kot korpus separatum, je še toliko pomembneje, da jih je mogoče rekonstruirati vsaj na podlagi knjižničnih evidenc.

Kot vse bolj pereče se v slovenskih splošnih (in drugih) knjižnicah izpostavlja vprašanje, kako doseči čimbolj enotno popisovanje zbirk s kulturno-zgodovinsko vrednostjo, tako na nivoju posameznih enot gradiva kot na nivoju celotne zbirke, K skrbnejšemu razmisleku o tem so slovenske splošne knjižnice spodbudili tudi praktični problemi, s katerimi smo se soočali predvsem pri digitalizaciji gradiva. Žal nam doslej ni uspelo dogovoriti enotnega načina popisovanja celovitih zbirk, npr. zapuščinskih in rokopisnih fondov, saj nimamo ustreznih zakonodajnih in strokovnih podlag, na katere bi se lahko naslonili pri njihovi identifikaciji, evidentiranju in predstavljanju. Zato so se knjižnice v preteklosti popisovanja teh zbirk lotile po svojih najboljših močeh in presoji, kar je privedlo do izjemno raznolikih praks in posledično do velike zmede. Nastale evidence so pogosto ostajale dostopne zgolj kot interno gradivo v ustanovi ali na njeni spletni strani.³ Ob zavedanju o zakonskih določilih (Zakon o knjižničarstvu) in potrebah uporabnikov ter ob izvajanju digitalizacije gradiva pa so se knjižnice lotile tudi obdelave delov teh fondov v vzajemnem katalogu COBIB.SI. Kot je pokazala dosedanja praksa, so popisi v sistemu COBISS možni in jih knjižnice tudi pripravljajo (posamezni zapisi in zbirni zapisi), vendar v primeru popisovanja zbirk pogrešamo predvsem ustrezno povezovanje obstoječih bibliografskih zapisov oz. ustvarjanje medsebojnih relacij, ki bi zgradile hierarhične odnose med popisnimi enotami v vse smeri (Kerec Prekoršek, 2019, str. 34).

O izzivih na področju celostne obravnave pisne kulturne dediščine v knjižnicah smo slovenski knjižničarji spregovorili na posvetovanju Pis(a)na kulturna dediščina kot kulturni spomenik, ki sta ga leta 2017 organizirala

Osrednja knjižnica Celje in Društvo bibliotekarjev Celje, dve leti kasneje pa ponovno na delovnem srečanju Obdelava zapuščin in rokopisov v slovenskih knjižnicah⁴, ki sta ga na Ptuj organizirala Knjižnica Ivana Potrča Ptuj in Sekcija za domoznanstvo in kulturno dediščino pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije. Kot zaključek srečanja smo oblikovali Javni poziv k čimprejšnji izdelavi smernic/dogovorov za (sistematično in) enotno bibliografsko obdelavo rokopisov in zapuščin v slovenskem knjižničnem sistemu, na podlagi katerega je bila v NUK-u imenovana delovna skupina, ki pripravlja osnutek Pravil za bibliografsko obdelavo zapuščinskih in rokopisnih fondov v slovenskih knjižnicah.

Problematici obravnave zbirk kot celote bo v knjižnični stroki v prihodnje vsekakor potrebno nameniti še veliko pozornosti. Nujno bo doreči tudi enotno terminologijo in natančno definirati vse elemente, ki jih pogrešamo pri popisih.

Za izvajanje ustreznega varstva knjižničnega gradiva, ki je kulturna dediščina, pa bo potrebno oblikovati še več ustreznih strokovnih navodil, ki bodo knjižnicam v pomoč pri izvajanju postopkov, h katerim jih zavezuje Zakon o varstvu kulturne dediščine. Takšna sta npr. vprašanje izdelave seznama kulturnih spomenikov, ki jih hrani knjižnica, in izvedba postopka za razglasitev knjižničnega gradiva za kulturni spomenik državnega/lokalnega pomena. Poučen primer, ki razkriva vse nejasnosti in potrebo po dopolnitvah tudi na področju zakonodaje, so napor Univerzitetne knjižnice Maribor, ki ji je šele leta 2018, po številnih neuspešnih poskusih, uspelo doseči razglasitev Maistrove knjižnice za kulturni spomenik državnega pomena; prizadevanja za to so se pričela že davnega leta 1956, ponovno pa so jih obudili leta 2014 (Stavbar, 2017).

4 Zaključek

Slovenske splošne knjižnice že od svoje ustanovitve po drugi svetovni vojni bolj ali manj načrtno v svojih posebnih fondih zbirajo in trajno hranijo gradivo s kulturno-zgodovinsko vrednostjo. Razen domoznanskih zbirk, ki jih načrtno gradijo že več desetletij, pa prisotnost pisne kulturne dediščine v slovenskih splošnih knjižnicah ni rezultat sistemskih spodbud in zakonodajnih usmeritev, temveč je odvisna od spleta zgodovinskih okoliščin, osebne angažiranosti bibliotekarjev, ugleda, ki ga knjižnica uživa v svojem okolju, ter nenazadnje tudi od (ne)-razumevanja ustanoviteljev za to poslanstvo knjižnic.

Če strnemo misli, lahko ob koncu zapišemo, da bomo morale slovenske (splošne in druge) knjižnice na področju zbiranja, evidentiranja in predstavljanja pisne kulturne dediščine še veliko postoriti. V osrednjih območnih knjižnicah, ki prevzemamo svoj del odgovornosti za premike na tem področju, si želimo plodnega sodelovanja z

nacionalno knjižnico, drugimi slovenskimi knjižnicami, strokovnimi združenji in zainteresirano strokovno javnostjo, prav tako tudi sodelovanje z drugimi institucijami, ki ohranjajo pisno kulturno dediščino.

5 Literatura in viri

- Kerec Prekoršek, B. (2019). Obdelava zapuščin in rokopisov v slovenskih knjižnicah – kako daleč smo?: vtisi z delovnega srečanja, Ptuj, 9. maj 2019. *Knjižničarske novice*, 29(3-4), 32–35. <http://old.nuk.uni-lj.si/knjiznicar-skenovice/v2/file/pdf/stevilka/kn-3-4-19.pdf>
- Kodrič Dačić, E. (2012a). *Knjižnice in kulturna dediščina: problematika strokovnih definicij in aktualnih normativnih rešitev*. Ljubljana: NUK. Pridobljeno 7. maja 2020 s spletne strani https://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/knjiznice_in_kulturna%20dediscina.pdf
- Kodrič Dačić, E. (2012b). Pisna kulturna dediščina v knjižnicah v luči aktualnih predpisov. *Knjižnica* 56(4), 17–45. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/6051>
- Kodrič Dačić, E. (2018). Pisna kulturna dediščina v slovenskih knjižnicah: izziv za knjižničarsko stroko in za pristojno ministrstvo. *Knjižnica* 62(3), 9–29. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/7138>
- Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah. (2003). *Uradni list RS*, št. 88.
- Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, št. 73.
- Narodna in univerzitetna knjižnica. (2009). *Memoria Scripta Sloveniae* [podatkovna zbirka]. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 12. maja 2020 s spletne strani <https://memoriascripta.nuk.uni-lj.si/>
- Narodna in univerzitetna knjižnica. (2012). *Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika*. Pridobljeno 7. maja 2020 s spletne strani <https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2015/Navodila%20za%20ugotavljanje%20lastnosti%20kulturnega%20spomenika.pdf>
- Stavbar, V. (2017). Maistrova knjižnica UKM – kulturni spomenik državnega pomena? V *Zbornik referatov: Strokovni posvet Pis(a)na kulturna dediščina kot kulturni spomenik* (str. 19–31). Celje: Osrednja knjižnica.
- Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87.
- Zakon o obveznem izvodu publikacij. (2006). *Uradni list RS*, št. 69.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine. (2008). *Uradni list RS*, št. 16.

² Slovenske splošne knjižnice v domoznanske zbirke uvrščajo primarno domoznansko gradivo, ki je po vsebini vezano na območje, na katerem knjižnica deluje, lahko pa tudi sekundarno domoznansko gradivo, ki je po svojem izvoru vezano na to območje (avtorji, tiskarji).

³ Poskus popisa zbirk, ki imajo kulturno-zgodovinsko vrednost, na nacionalnem nivoju, je bil projekt Memoria scripta Sloveniae, ki so ga leta 2008 zastavili v NUK-u v sklopu obsežnejšega projekta, vendar je zaradi pomanjkanja sredstev zastal. Podatkovna zbirka Memoria scripta Sloveniae je dostopna na naslovu <https://memoriascripta.nuk.uni-lj.si>

⁴ O srečanju in njegovih zaključkih je v Knjižničarskih novicah podrobneje poročala mag. Branka Kerec Prekoršek (Kerec Prekoršek, 2019).

POSEBNE DOMOZNANSKE ZBIRKE – »SKRITA« POSEBNOST KNJIŽNIČNIH ZBIRK

*SPECIAL LOCAL COLLECTIONS –
»HIDDEN« SPECIFICITY OF LIBRARY COLLECTIONS*

Dr. Klaudija Sedar

Pokrajinska in študijska knjižnica
Murska Sobota
Zvezna ulica 10
9000 Murska Sobota
klaudija.sedar@ms.sik.si
www.ms.sik.si

UDK 027(497.4):908(082.1)

IZVLEČEK Domoznanska dejavnost kot biser slovenskih splošnih knjižnic postaja v zadnjem desetletju vse bolj prepoznavna, tako v ožjem kot širšem slovenskem in tudi tujem kulturnem prostoru. To dokazuje že vrsta študij in raziskav o stanju domoznanske dejavnosti. Knjižnice v domoznanski zbirki hranijo raznovrstne zbirke knjižničnega gradiva, kar kontinuirano zbirajo, obdelujejo, hranijo in predstavljajo na različne načine kot dragoceno pisno bogastvo, kot svoj največji zaklad in ponos. Marsikdaj pa pri urejanju zbirk posegajo po ureditvi posebnih zbirk, v katere po določenih kriterijih in ob upoštevanju zakonskih določil vključijo izbrani del knjižničnega fonda. Posebne domoznanske zbirke so zagotovo kuriozitetna knjižnične zbirke, nemalokrat povsem nenamerno skrita, in prav to bomo s tem prispevkom skušali odpreti.

KLJUČNE BESEDE: domoznanska dejavnost, domoznanska zbirka, posebne domoznanske zbirke, slovenske splošne knjižnice

ABSTRACT Local studies activity as a pearl of Slovene public libraries has become more and more recognizable in the last decade, both in the narrower and wider Slovene and foreign cultural space. This is already proven by a number of studies and research in the local studies activities. Libraries in the local studies collection keep a diverse collection of library materials, which they continuously collect, process, keep and present in various ways as a valuable written treasure, as their greatest treasure and pride. In many cases, however, when processing collections, they resort to processing special collections, in which they include a selected part of the library fund according to certain criteria and in compliance with legal provisions. Special local studies collections are certainly a curiosity of the library collection, often completely unintentionally hidden, and this is exactly what we will try to uncover with this article.

KEYWORDS: local studies activity, local studies collection, special local collections, Slovene public libraries

1 Uvod

Večja pozornost posebnim domoznanskim zbirkam v slovenskih splošnih knjižnicah doslej še ni bila namenjena, pa čeprav tovrstne zbirke po določenih kriterijih vsebujejo izbrano gradivo v knjižnični zbirki, ki je temelj delovanja vsake knjižnice. Knjižnice se v svoji domoznanski zbirki lahko poslužujejo tudi oblikovanja posebnih domoznanskih zbirk in prav v teh so navadno zbrane tiste posebnosti, ki jih povezujejo bodisi tematske bodisi formalne ali kakšne druge značilnosti. Obenem te zbirke pomembno prispevajo k promociji domoznanske dejavnosti, celotne knjižnične zbirke in knjižnice, ki to gradivo zbira, obdeluje, hrani in poseduje. Z namenom, da ta skrita posebnost knjižničnih zbirk na nacionalni ravni postane vsaj za odtенок bolj odkrita, se je stanje posebnih domoznanskih zbirk v slovenskih splošnih knjižnicah in v Univerzitetni knjižnici Maribor preverilo s kratkim vprašalnikom v odprtokodni aplikaciji 1ka, ki omogoča storitev spletnega anketiranja. Na podlagi dosedanjih in na novo pridobljenih podatkov je podan uvid v stanje posebnih domoznanskih zbirk, v katerih je shranjena kulturna dediščina lokalnega okolja oziroma območja, ki ga knjižnica s svojo dejavnostjo pokriva. Resman (2005, str. 47) poudarja, da splošna knjižnica v celoti, še posebej pa s posebnimi zbirkami, kot so domoznanske, zagotavlja osnovne pogoje za izvajanje različnih oblik vseživljenjskega učenja.

2 Domoznanska zbirka

Domoznanska zbirka je knjižnična zbirka z domoznanskim gradivom (Kanič et. al., 2009, str. 79). To je posebna zbirka zaradi vsebine in zaradi namena, ki ga lahko izstopajoče obravnavamo vsaj iz dveh vidikov, uporabnosti za potencialne uporabnike in uporabnosti za knjižničarje (Novljan, 2005, str. 11). Lahko rečemo tudi, da je domoznanska zbirka knjižnica v malem, domoznanske zbirke pa knjižnica, muzej in arhiv v malem (Filo, 1982, str. 184; Goropevšek, 1995, str. 74). Oba avtorja izpostavljata, da bi domoznanske zbirke morale delovati kot organiziran in specializiran informacijski center, ki usmerja celotno domoznansko dejavnost v knjižnici in regiji. Organizacija tovrstnih zbirk pa je smotrna za večjo (pokrajinsko, območno) knjižnico, saj bi bilo utopično, predvsem pa docela nesmotrno, da jo ustvarja vsaka knjižnica. Določeno vrsto domoznanskih informacij pa mora biti sposobna dati vsaka knjižnica, s čimer je še izraziteje poudarjena referalna dejavnost, ki je ena bistvenih dejavnosti domoznanske zbirke (Filo, 1982, str. 182-185; Goropevšek, 1995, str. 65). V domoznanski zbirki organizirana posebna zbirka domoznanskega gradiva govori, kako so se zadovoljevale potrebe določenega okolja po znanju, informacijah, kulturnem razvedrilu, kakšen učinek na ustvarjalnost in razvoj okolja sta imeli zbirka knjižničnega gradiva in knjižnične storitve (Novljan, 2005, str. 33).

Domoznanska zbirka vključuje knjižnično gradivo, ki izpolnjuje vsaj enega od naslednjih kriterijev, ki se navezujejo na območje, ki ga knjižnica s svojo domoznansko

dejavnostjo pokriva: gradivo se po svoji vsebini nanaša na to območje, avtor gradiva je živel in deloval oziroma živi in deluje na tem območju ali iz njega izhaja, gradivo je nastalo na tem območju, torej je bilo na tem območju napisano, natisnjeno ali razmnoženo oziroma založeno. Del domoznanske zbirke so lahko tudi zasebne knjižnice pomembnih osebnosti oziroma zbiralcev, ki izhajajo s tega območja (Definicije, 2019). Gre za zbirko izbranega, zbranega, urejenega in obdelanega gradiva katere koli vrste, ki se nanaša na določeno geografsko območje. Lahko ima dva pomena; prvi je splošen in zadeva knjižnično zbirko, celotno knjižnično gradivo, ki ga ima knjižnica in se sistematično zbira, obdeluje, hrani in ponuja vsem uporabnikom; v drugem pa je to zbirka v ožjem smislu kot del knjižnične zbirke, ki ima skupne značilnosti, določene pred začetkom zbiranja (Tošić-Grlač, 2010, str. 308). Kadar govorimo o domoznanski zbirki, to najpogosteje povežujemo z zbirko knjig, tiskov, zemljevidov, fotografij in drugega gradiva, povezanega z določenim geografskim območjem in prebivalci, običajno skupnostjo, v kateri se knjižnica nahaja. Zbirka je še posebej uporabna pri zgodovinskih in rodoslovnih raziskavah (Prytherch, 1996; Reitz, 2004).

Knjižnice lahko domoznanske zbirke uspešno ponujajo tudi v digitalnem okolju, kar dokazujeta uspešno delujoča portala Kamra in Digitalna knjižnica Slovenije (Petrovič, 2016, str. 96). Ravno domoznanska dejavnost na najboljši način povezuje klasično in digitalno, sedanjost in prihodnost. Klasične domoznanske zbirke je namreč mogoče uporabljati le s fizičnim obiskom knjižnice, medtem ko digitalna domoznanska zbirka omogoča dostop do gradiva več uporabnikom hkrati, gradivo in uporabnik pa sta lahko na različnih koncih sveta. Naloga digitalne domoznanske zbirke je pripadnikom različnih skupnosti v lokalnem okolju omogočiti, da na demokratičen način zadovoljijo tudi svoje parcialne interese. Dodaten pomen pa je nedvomno, da se s širokim in enostavnim pristopom do digitalnih vsebin širi tudi krog potencialnih uporabnikov drugih storitev in servisov knjižnice. Pomemben vidik pri digitalnih domoznanskih zbirkah, ki se morda premalo poudarja, je zagotovo, da digitalne domoznanske zbirke s svojimi vsebinami podpirajo lokalno raznolikost in neformalne oblike vseživljenjskega učenja ter povečujejo socialno vključenost (Resman, 2005, str. 41-47). Nedvomno pa je posebna digitalna domoznanska zbirka eden od pomembnih razvojnih perspektiv v kontekstu kulturnega turizma, kajti digitalizirano domoznansko gradivo širi lokalne meje, s čimer postane vsebina zbirke zanimiva širši javnosti, s tem pa knjižnica lahko pridobiva tudi nove uporabnike, bodisi virtualne ali potencialne, ki si bodo vsebino zbirke kot uporabno za različne namene (znanstvenoraziskovalne, izobraževalne, osebne idr.) želeli ogledati поближе in podrobneje, se seznaniti z vsebino oziroma zgodbo zbirke spoznati.

3 Posebna domoznanska zbirka

Razlaga termina posebna domoznanska zbirka v slovenski bibliotekarski terminologiji še ni zastopana in uveljavljena, najpogosteje se srečamo s poimenovanjem posebna zbirka, posebna knjižnična zbirka, ki je po določenih kriterijih zbran in oddeljen del knjižničnega fonda, npr. kartografska, rokopisna, domoznanska zbirka (Kanič et al., 2009, str. 245). Posebna zbirka torej ni nujno, da je domoznanska, lahko pa knjižnice svojo domoznansko zbirko uvrstijo kot posebno (knjižnično) zbirko ali pa imajo znotraj domoznanske zbirke še posebne domoznanske zbirke. Slednje izpostavlja Novljan, ki pravi, da je domoznanska zbirka knjižnična zbirka določene knjižnice s stališča organizacije knjižnične dejavnosti, ki temelji na ugotavljanju in upoštevanju potreb določenega okolja, ker prikazuje potrebe določenega okolja po znanju, informacijah, kulturnem razvedrilu. V njej organizirana posebna zbirka domoznanskega gradiva pa je zbirka, ki govori, kako so se te potrebe zadovoljevale, kakšen učinek na ustvarjalnost in razvoj okolja sta imeli knjižnična zbirka in knjižnične storitve (Novljan, 2005, str. 33). Prav o oblikovanju posebne domoznanske zbirke (domoznanski oddelki), v kateri naj je shranjeno domoznansko gradivo, vezano na območje, ki ga knjižnica s svojo dejavnostjo pokriva, govori Goropevšek, saj bo na ta način glede na zmožnosti in pogoje poskrbela tudi za trajnejše hranjenje domoznanskih gradiv. Z analitično obdelavo pa je uporabniku ponujeno kot domoznanska informacija (Goropevšek, 1995, str. 62; 74). Med tujimi avtorji Reitz (2004) o posebnih zbirkah navaja, da nekatere knjižnice od splošne zbirke ločujejo redke knjige, rokopise, listine in druge predmete, ki so (1) določene oblike, (2) o določeni temi, (3) določenega časovnega obdobja ali geografskega območja, (4) v slabem materialnem stanju ali (5) še posebej dragoceno, do česar je dostop lahko omejen. Prytherch (1996) pa v te zbirke vključuje le knjižno gradivo, ko pravi, da je posebna zbirka zbirka knjig, povezanih z lokalno zgodovino, znanimi osebnostmi, dejavnostjo, določeno temo, obdobjem ali zbranih iz določenega razloga v knjižnici, ki je splošnega značaja. IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice (2002, str. 48) med posebne zbirke prištevajo tudi domoznansko gradivo, tj. gradivo, ki je povezano z zgodovino določenega (domačega) območja, ki naj se aktivno zbira in hrani, omogočen pa naj bo tudi dostop do njega.

Po definiciji pa je posebna zbirka zbirka knjižničnega gradiva, zbrana v knjižnici, ki ima sicer vsebinsko širši spekter gradiva. Gradivo posebne zbirke obravnava posebno temo (lokalno zgodovino, znamenitosti, osebnosti itd.) ali pa je zbrano na osnovi formalnih značilnosti (slikovno, kartografsko, rokopisno gradivo). Posebna zbirka mora biti jasno opredeljena v nabavni politiki knjižnice, publikacije, ki so uvrščene vanjo, pa naj bodo posebej označene. Primer: domoznanska zbirka, glasbena zbirka (Definicije, 2019).

3.1 Dosedanje raziskave in teoretične podlage

Med prvimi raziskavami za potrebe načrtovanja organizacije domoznanske dejavnosti in spodbujanja njenega razvoja še pred sprejetjem aktualne zakonodaje s področja knjižnične zakonodaje se ugotavlja, da so imele knjižnice domoznansko gradivo že postavljeno kot posebne zbirke. Tedaj veljavni zakon (Zakon o knjižničarstvu, 1982) tovrstno organizacijo (domoznanskega) gradiva še ne predpisuje, domoznanska dejavnost je definirana kot del knjižnične dejavnosti, ki je del posebnega družbenega pomena (Ibid., 4. člen). Za zbiranje in dokumentiranje domoznanskega gradiva pa je odgovornost in dogovor med knjižnicami na območju ene ali več občin, katera bo v okviru svoje dejavnosti zbiralala in dokumentirala tudi domoznansko gradivo (Ibid., 15. člen). V času omenjene raziskave leta 1990 je poročalo 19 splošno-izobraževalnih knjižnic od tedaj skupno 60 o postavitvi domoznanskega gradiva kot posebne zbirke: Celje, Cerknica, Domžale, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Koper, Kranj, Krško, Lendava, Logatec, Ormož, Ptuj, Ravne, Sežana, Slovenska Bistrica, Slovenj Gradec, Šentjur in Tržič. O več kot 3.000 enotah so poročale Celje, Koper, Ptuj in Kranj (Novljan, 1991, str. 36).

Nadaljnji popisi domoznanske dejavnosti so iz časa po novi veljavni in trenutno aktualni¹ knjižnični zakonodaji (Zakon o knjižničarstvu, 2001; Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, 2003; Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (OOK), 2003), za leta 2003, 2006, 2009 in 2016. Na vseh desetih območjih, vključno z Univerzitetno knjižnico Maribor (v nadaljevanju UKM) kot izjemo med visokošolskimi knjižnicami, ki opravlja domoznansko dejavnost, sta bila opravljena popisa za leti 2009 in 2016 (Bon, 2018, str. 9). Razen zadnjega popisa (stanje za 2016), ki je zelo dobra in uporabna iztočnica za nadaljnje delo v domoznanski dejavnosti, ostali posebne pozornosti posebnim (domoznanskim) zbirkam niso namenjali.

Splošna knjižnica lahko po veljavni zakonodaji za opravljanje nalog na domoznanskem in informacijskem področju oziroma za opravljanje dejavnosti za skupine uporabnikov s posebnimi potrebami, tudi v sodelovanju z drugimi knjižnicami, organizira posebne zbirke knjižničnega gradiva, vendar le takrat, ko ima najmanj 5000 naslovov takega gradiva. (Pravilnik o pogojih, 2003 12. člen). Domoznansko gradivo je postavljeno ločeno od ostalih delov knjižnične zbirke, tudi če ni organizirano v posebno zbirko. (Ibidem, 13. člen). Prejšnji Standardi za splošne knjižnice² pa so v kriterijih za obseg knjižnične zbirke določali, da se posebna ali domoznanska zbirka knjižničnega gradiva oblikuje ločeno, kadar ima knjižnica najmanj 3.000 naslovov takega gradiva (Standardi, 2005, pogl. 4.2). Referenčno območje lahko obsega tudi prostor za domoznansko in druge posebne zbirke, ki se povezujejo s priročnimi skladišči (Ibid., 2005, pogl. 6.2.3).

¹ V pripravi je nov Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe.

² Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015, podaljšani do 30. aprila 2017) (2005).

Vsaka knjižnica, bibliobus in vse posebne zbirke knjižnice morajo imeti katalog knjižničnega gradiva knjižnice, bibliobusa ali posebne zbirke ter dostop do vzajemnega kataloga (Pravilnik o pogojih, 2003, 6. člen). Območna knjižnica pa ima lahko posebne zbirke regionalnega značaja, če za oblikovanje in delovanje takih zbirk pridobi soglasje občin, za katere izvaja dejavnost območne knjižnice. Posebna zbirka se oblikuje v skladu z določili pravilnika (Pravilnik o OOK, 5. člen).

3.2 Stanje posebnih domoznanskih zbirk

Z namenom, da se ugotovi stanje posebnih domoznanskih zbirk v slovenskih splošnih knjižnicah in v UKM, je bil pripravljen in razposlan vprašalnik, sestavljen iz 14 vprašanj. Žal je bil odziv na vprašalnik slabši od pričakovanega, saj je nanj odgovorilo le 24 od 58 slovenskih splošnih knjižnic, od tega 9 osrednjih območnih knjižnic (OOK) in 15 osrednjih knjižnic (OK), ostale se na vprašalnik, vključno z UKM, niso odzvale. Zategadelj to stanje nikakor ni realni pokazatelj, koliko slovenskih splošnih knjižnic ima dejansko domoznansko gradivo organizirano v posebne zbirke. Pri stanju posebnih domoznanskih zbirk se bomo tako naslonili na rezultate zadnjega vprašalnika o domoznanski dejavnosti, s stanjem na dan 31. 12. 2016, na katerega se je odzvalo vseh 58 slovenskih splošnih knjižnic in UKM (Bon, 2018). O organizaciji domoznanskega gradiva v posebne zbirke je tedaj poročalo 22 od 58 knjižnic, od tega 7 OOK in 15 OK, ter UKM. Po stanju na dan 10. 7. 2020 pa je 20 slovenskih knjižnic od 24, ki so izpolnile vprašalnik, poročalo o organizaciji domoznanskega gradiva v posebne zbirke. Med OOK ena knjižnica tokrat ni izpolnila vprašalnika, ena pa je navedla, da imajo posebne zbirke, medtem ko v prejšnjem, da nimajo. Po metodi kompilacije in komparacije sledi, da ima med OOK domoznansko gradivo v posebne zbirke organizirano 8 OOK (nimata OOK Maribor in Koper). Med OK pa je v prejšnjem vprašalniku 15 knjižnic navedlo, da imajo posebne domoznanske zbirke, tokrat pa 12. Primerjava rezultatov prejšnjega in sedanjega vprašalnika kaže, da je v tem času 8 OK organiziralo posebne domoznanske zbirke (oziroma o tem ni poročalo), ena knjižnica, ki je tedaj označila, da ima tovrstno organizacijo, pa je tokrat sporočila drugače. Na podlagi obeh omenjenih metod ima potemtakem sedaj 22 OK posebne domoznanske zbirke, skupaj z OOK torej 30 slovenskih splošnih knjižnic in tudi UKM, kot je to razvidno iz prejšnjega vprašalnika. V posebne zbirke imajo sicer knjižnice oblikovane tudi knjižnično gradivo, ki ni oziroma je le delno domoznanskega značaja (o tem poroča 15 knjižnic od 22, dve knjižnici, ki sta označili, da nimata posebnih domoznanskih zbirk, na ostala vprašanja nista odgovarjali). Nasprotno pa posebnih zbirk kot odraz sodelovanja knjižnic v čezmejnem prostoru nima nobena od sodelujočih 22 knjižnic.

V primeru, da ima knjižnica posebno zbirko, mora biti ta jasno opredeljena v nabavni politiki knjižnice, publikacije ki so uvrščene vanjo, pa naj bodo posebej ozna-

čene, primer domoznanska zbirka, glasbena zbirka (Definicije, 2019). Kot se ugotavlja, ima od 20 knjižnic, ki poročajo o posebnih domoznanskih zbirkah, v nabavni politiki posebne zbirke opredeljeno 12 knjižnic, 4 OOK in 8 OK, ena knjižnica pa poroča, da sicer nima posebnih zbirk, a ima to opredeljeno v nabavni politiki. V likor domoznansko gradivo ni opredeljeno v (napisani) nabavni politiki knjižnice in če znotraj knjižnične zbirke nima posebnega, javno dostopnega in vidnega mesta, potem kaj lahko nanj pozabijo celo tisti, ki ga morajo predstavljati (Novljan, 2005, str. 14), in enako velja tudi za posebne (domoznanske) zbirke. Tudi zato je pomembno, da ima knjižnica oblikovano politiko upravljanja knjižnične zbirke, ki vključuje tudi kriterije za posebne zbirke (Brenčič et al., 2018, str. 16–17).

Knjižnice imajo navadno več kot samo eno posebno domoznansko zbirko, med sodelujočimi v vprašalniku jih ima največ OK Sežana (19), potem OOK Celje in OOK Novo mesto (14), OK Trebnje (12), ostale jih imajo po 10 (OOK Ravne, OOK Ptuj, OK Vrhnika) ali manj (7 – OOK Ljubljana; 6 – OOK Murska Sobota, OK Lenart; 5 – OK Rogaška Slatina; 4 – OOK Kranj, 2 – OK Cerknica, OK Črnomelj; 1 – OK Ljutomer, OK Kamnik, OK Trbovlje, OK Piran; podatka ne navaja OOK Nova Gorica). Knjižnice, ki poročajo o posebnih domoznanskih zbirkah, imajo, razen ene, tudi zanje poimenovanja. Kot je razvidno iz Preglednice 1, so v posebne domoznanske zbirke najpogosteje v knjižnicah oblikovane zbirke raritet oziroma redkih tiskov, rokopisov, starih razglednic, razne zbirke oziroma tudi sobe, poimenovane po osebnostih, katerih gradivo je zbrano in oblikovano v posebne zbirke.

Oblikovanje posebnih zbirk knjižnice najpogosteje opravljajo samostojno (20 knjižnic), redkeje v sodelovanju s sorodnimi kulturnimi ustanovami (6 knjižnic), v sodelovanju z lastniki gradiva oziroma zbirke (6 knjižnic) in v sodelovanju z drugimi knjižnicami (4 knjižnice). V celoti popisano in strokovno obdelano v vzajemnem sistemu COBISS ima posebne domoznanske zbirke 7 od 20 knjižnic, ki so navedle, da imajo posebne domoznanske zbirke. Največ jih ima delno obdelano v lokalnem in vzajemnem katalogu COBISS (13 knjižnic), sledi interni katalog (7 knjižnic), javno dostopen katalog (3 knjižnice) in posebne domoznanske zbirke v digitalizirani obliki (8 knjižnic). Da gradivo ni popisano, poroča 5 knjižnic. Večina jih ima popisano in strokovno urejeno na več načinov, najpogosteje delno obdelano v vzajemnem katalogu COBISS, v internem katalogu in v digitalizirani obliki. V celoti ima v lokalnem in vzajemnem katalogu COBISS posebne domoznanske zbirke popisane in obdelane 5 knjižnic.

Po trenutno veljavnem Pravilniku o pogojih za opravljanje knjižnične dejavnosti (2003, 12. člen) splošna knjižnica lahko za opravljanje nalog na domoznanskem in informacijskem področju oziroma za opravljanje dejavnosti za skupine uporabnikov s posebnimi potrebami, tudi v sodelovanju z drugimi knjižnicami, organizira posebne zbirke knjižničnega gradiva, vendar le takrat, ko

Območje	Knjižnica	Število in poimenovanja posebnih domoznanskih zbirk
Celjsko	Osrednja knjižnica Celje	14 - Celjski avtorji, Celjski tiski, Domoznanika, Fotografška zbirka, Zbirka razglednic, Grafična zbirka, Zbirka zemljevidov, Drobnitiski, Faksimili, Rokopisna zbirka, Zbirka raritet, Zbirka plakatov, Zbirka neknjižnega gradiva.
	Knjižnica Rogaška Slatina	5 - Zbirka starih razglednic, Domoznanstvo Rogaške Slatine in Rogatca, Domoznanstvo Slovenije, Zbirka Nanija Poljanca, Zbirka plakatov prireditev.
	Knjižnica Toneta Seliškarja Trbovlje	1 - Spominska zbirka Tineta Lenarčiča.
Dolenjsko	Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto	14 - Krovno poimenovanje: Posebne zbirke Boga Komelja. Razdelitev na 14 vrst oz. zaključenih samostojnih korpusov gradiva: stare in redke knjige; rokopisna zbirka; knjižne ilustracije; grafike, risbe, umetniške slike; zbirka starih razglednic in voščilnic; zbirka fotografij; zbirka ekslibrisov; zbirka podobic; zbirka muzikalij in filmov; kartografska zbirka; tisk NOB; domoznanski drobnitiski (npr. letaki, plakati, koledarji ipd.); kipi, spominski predmeti in staro pohištvo; knjižnica Janeza Cesarja.
	Knjižnica Črnomelj	2 - Župančičeva zbirka, Krakarjeva zbirka
	Knjižnica Pavle Golie Trebnje	12 - ML (Zbirka gradiva in fotoalbumov z Gradu Mala Loka), MRO (Zbirka zapuščine Mare Rupe Osolnik), DOM (Domoznanska soba), ROK (Rokopisi), RAZ (Zbirka razglednic), ZZ (Zbirka zloženkov V objemu Temenice in Mirne), S go8 TR (domoznanske ser. publikacije), Ilustracije, FOT (fotografije), DVD go8 TR Zbirka DVD-jev Janeza Janežiča, Razstava Šivalni stroji z Mirne (knjige, predmeti, fotografije), PG Golieva čitalnica in spominska soba.
Gorenjsko	Osrednja knjižnica Kranj	4 – Prešerniana, Gorenjska, Starine, Bibliofilske izdaje
Goriško	Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica	Ni podatka - nimamo uradnih poimenovanj. Oznake: rara (redki tiski), ant dom (antikvarno gradivo), fsm dom (faksimile), raz dom (razglednice), plakati, DT (drobnitiski), NOB dom, foto dom.
Koroško	Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem	10 - Kotnikova soba (K), Suhodolčanova soba (SUH), Prežihova soba (P), Fototeka (FOT), Razglednice (RZG), Rokopisi (Ms), Drobnitiski (DT), Audiovizualno gradivo (DZ Av), Kartografsko gradivo (KART), Maturitetne naloge (MAT).
Obalno-kraško	Mestna knjižnica Piran	1 – Stare razglednice.
	Kosovelova knjižnica Sežana	19 - Dolenčeva zbirka, Rožančeva zbirka, Kosovelova Soba, Villanijeva zbirka, Artoteka, Portreti Avgusta Černigoja (T. Pinter), Tomaj, dz-77 (razglednice), dz-sp (serijske publikacije), dz-dipl (diplome VŠF), dz-ZM (zbirni zapisi gradiva na dz), skl-dz (Dz gradivo velikega formata, plakati) dz-mapa (gradivo manjšega formata, siva literatura skl-koledarji (dz koledarji), dzArhiv (arhiv Kosovelove knjižnice 1975-1998), dvz-dz, cdr-dz, cd-dz, vk-dz (dz avdio-vizualno gradivo), hemeroteka na dz, digitalizirane fotografije (zbirka J. Trebca, M. Trebec).
Osrednjeslovensko	Mestna knjižnica Ljubljana	7- Zbirka dragocenosti Slovenske knjižnice (je v večjem delu domoznanska); Spominska zbirka Kristine Brenkove; Geološka zbirka mineralov, fosilov in kamnin; Slovenski Španci – udeleženci španske državljanske vojne; Zbirka Janeza Bitenca v enoti Šentvid; Osebna zapuščina dr. Martina Žnideršiča (Prešerniana); Osebna zbirka Franceta Škerla (SLK).
	Knjižnica Jožeta Udoviča Cerknica	2 - Udovičeva osebna knjižnica, Domoznanska zbirka KJUC.
	Knjižnica Domžale	2 - Zbirka Nenada Jovičiča, Breznikova muzejska zbirka.
	Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik	1 - Zbirka raritet.
	Cankarjeva knjižnica Vrhnika	10 - Cankarjevi prvotiski in prevodi Cankarjevih del v druge jezike, O Cankarju in njegovem delu, Zbirka del Karla Grabeljška, Zbirka del Ivana Malavašiča, Knjižna zbirka čebelarja Jožeta Tršarja, Zbirka domoznanskih serijskih publikacij, Zbirka drobnega tiska, Knjižnica industrije usnja Vrhnika, Zbirka starih razglednic z Vrhniskega, Zbirka domoznanskih člankov iz serijskih publikacij.
Pomursko	Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota	6 - Zbirka raritet Prekmuriana, Zbirka rokopisov, Zbirka fasciklov, Zbirka doktorskih, magistrskih, diplomskih in raziskovalnih nalog, Kartografska in slikovna zbirka, Zbirka drobnega tiska.
	Splošna knjižnica Ljutomer	1 - Domoznanska literatura ima posebno mesto in posebni UDK pristop, kar je vidno tako v UDK polju gradiva kot na nalepki na gradivu (LJT OK DZ UDK).
Spodnjepodravsko	Knjižnica Ivana Potrča Ptuj	10 - Domoznanska zbirka, Zbirka raritet, Zbirka Ivana Potrča, Zbirka dr. Štefke Cobelj, Zbirka Iva Arharja, Zbirka razglednic, Knjižnica muzejskega društva Ptuj...
Štajersko	Knjižnica Lenart	6 - DL (domoznanstvo, literati), DP (domoznanstvo, Polič), DT (domoznanstvo, Toš).

Preglednica 1: Število in poimenovanja posebnih domoznanskih zbirk po območjih in knjižnicah

ima najmanj 5.000 naslovov takega gradiva.³ Temu kriteriju glede na pridobljene podatke ustreza le ena knjižnica, največ jih ima v posamezni domoznanski zbirki manj kot 3.000 naslovov, in sicer 17 knjižnic, med 3.000 in 5.000 naslovov pa 2 knjižnici. Pri razvrščanju gradiva v posebne zbirke knjižnice pogosteje razvrščajo gradivo v posebne domoznanske zbirke glede formalnih značilnosti (10 knjižnic) kot na tematska področja (6), pa tudi v kombinaciji obeh načinov razvrščanja (2 knjižnici), po formalnih značilnostih ali provenienci pri zapuščinah (1 knjižnica), pa tudi različno glede na kriterij zbiranja (1 knjižnica).

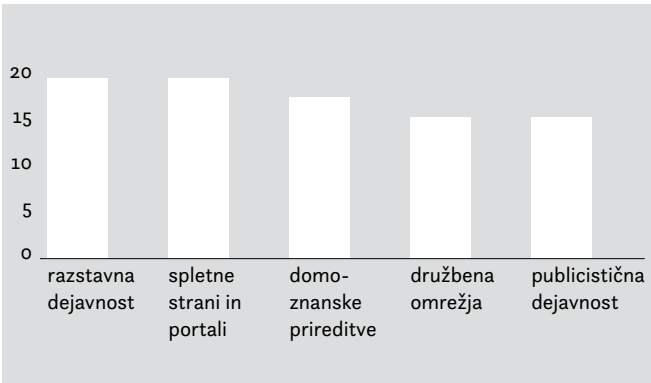
Domoznansko gradivo je postavljeno ločeno od ostalih delov knjižnične zbirke, tudi če ni organizirano v posebno zbirko (Pravilnik o pogojih, 2003, 13. člen). Knjižnice najpogosteje postavljajo in hranijo posebne zbirke na več lokacijah v knjižnici, na domoznanskem oddelku, v spominskih sobah, v skladišču in drugih prostorih (npr. študijska čitalnica ipd.), samo na domoznanskem oddelku 10 knjižnic, samo v skladišču 2 knjižnici, prav tako 3 knjižnice navajajo, da tudi med ostalim knjižničnim gradivom v prostem pristopu. Najpogostejša je izposoja v čitalnico (12 knjižnic), pod določenimi pogoji (npr. za razstave) izposoja 7 knjižnic, 2 knjižnici poročata, da izposoja ni možna, 1 knjižnica pa izposoja gradivo, oblikovano v posebne zbirke, tudi na dom (Grafikon 1).

Grafikon 1: Izposoja domoznanskega gradiva, oblikovanega v posebne zbirke (podatki 20 slovenskih splošnih knjižnic)

Knjižnično gradivo, ki ima lastnosti kulturnega spomenika v skladu z zakonom, ki ureja varstvo kulturne dediščine, je kulturni spomenik po zakonu brez posebne postopka razglasitve (Zakon o knjižničarstvu, 2001, 5. člen). Obenem je za kulturni spomenik razglašeno knjižnično gradivo, kot so (1) kodeksi, listine in drugo rokopisno gradivo ter knjižno, kartografsko, notno in podobno gradivo, nastalo pred letom 1800, in (2) arhivski izvodi vseh publikacij, ki imajo značaj slovenike iz prve alineje 33. člena tega zakona ali pa so kot taki določeni s predpisi o obveznem izvodu (Ibid.). Katero knjižnično gradivo pa je kulturni spomenik, knjižnica ugotavlja v skladu s strokovnimi navodili, ki jih sprejme nacionalna knjižnica (Ibid., 2001, 13. člen). Zbirka je s področja varstva kulturne dediščine definirana kot skupina premičnin s sorodnimi vrednotami dediščine, ki jo lahko povezuje skupen zgodovinski ali prostorski kontekst (Zakon o varstvu kulturne dediščine, 2008, 3. člen). Spomenik državnega pomena se razglasi z odlokom vlade, spomenik lokalnega pomena pa z odlokom predstavniškega organa pokrajine ali občine (Ibid. 19. člen). Lastnosti kulturnega spomenika so v knjižničarski zakonodaji preveč posplošene in tudi neustrezne, tudi ni predpisov, ki bi navajali attribute knjižničnega gradiva kot kulturne dediščine, prav tako samo evidentiranje zbirk / knjižnic knjižničnega gradiva, ki imajo lastnosti kulturne dediščine, predstavlja poseben problem. Tako ostaja vprašanje vpisa zbirk oziroma knjižnic, ki bi bile eventualno oziroma so že razglašene za kulturni spomenik (Kodrič-Dačić, 2012, str. 22). V kolikšni meri imajo knjižnice posebno zbirko oziroma zbirke domoznanskega značaja razglašene za kulturni spomenik lokalnega pomena, smo preverili z vprašalnikom. Kot se ugotavlja, ima od 20 slovenskih splošnih knjižnic, ki imajo posebno zbirko domoznanskega značaja, za kulturni spomenik lokalnega pomena razglašeno le 1 knjižnica (Cerknica).

Promocija knjižnične dejavnosti je zagotovo eden izmed ključnih elementov, ki knjižnico predstavlja širši javnosti. Uporabniki in splošna javnost namreč ne morejo vedeti, kaj vse jim lahko določena knjižnica nudi, če jim storitve in vsebine niso predstavljene in ustrezno promovirane. Še toliko bolj to velja za knjižnično gradivo, ki ni v prostem pristopu in na dosegu roke ter je popisano le v internih katalogih oziroma je še nekje odloženo. Promocija se vsekakor začne pri knjižničarjih, ki so pravzaprav tudi sami največji promotorji knjižnice. S promocijo gradiva in zbirk, ki so očem skrite, namreč ne promovirajo le določen izsek dejavnosti, ampak celostno podobo ustanove. Posebne domoznanske zbirke knjižnice najpogosteje promovirajo z razstavno dejavnostjo (19 knjižnic), na spletnih straneh knjižnic ter portalov (19 knjižnic), domoznanskih prireditvah (17 knjižnic), družbenih omrežjih (15 knjižnic), v publicistični dejavnosti (15 knjižnic) (Grafikon 2).

Grafikon 2: Načini promocije posebnih domoznanskih zbirk (podatki 20 slovenskih splošnih knjižnic)

Ob tem je zagotovo za dodati, da je promocija lokalnega gradiva pomembna na vseh ravneh izobraževanja. To je najbolje doseči z organiziranjem skupinskih obiskov, saj sta tako možna neposreden vpogled v razpoložljivo gradivo in podana informacija o vsebini zbirke. Prav tako si je potrebno prizadevati za obisk posameznih šol in drugih izobraževalnih ustanov z izborom virov, vključno z izvirnimi dokumenti, kopijami, knjigami in po potrebi avdiovizualnimi pripomočki (Blizzard, 1991, str. 298). Še zlasti ima zelo pomembno vlogo šolski obisk knjižnice tako za otroka kot za knjižnico, saj je za otroka to pogosto nova izkušnja, vtis, ki ga dobi, pa ima lahko trajen vpliv. Ob tem pa tudi knjižnica naredi proaktivne korake za trajen odnos z mladim in bodočim odraslim članom lokalne skupnosti (Ibid., str. 301). S promocijo posebnih domoznanskih zbirk se znatno krepi tudi sama domoznanska dejavnost kot ena izmed knjižničnih vlog, saj je s predstavljanjem gradiva in ozaveščanjem o kulturni dediščini lokalne skupnosti storjen velik prispevek h krepitvi identitete in koheziji lokalne skupnosti (Brenčič et al., 2018, str. 49–50).

4 Zaključek

Posebne domoznanske zbirke si zagotovo zaslužijo posebno obravnavo, saj so nenazadnje tiste, ki lahko v veliki meri pripomorejo k prepoznavnosti in popularizaciji domoznanske dejavnosti. Da slovenske splošne knjižnice oblikujejo posebne (domoznanske) zbirke, ni novost, kljub temu pa knjižničarska stroka tovrstnim zbirkam ni posvečala posebne pozornosti. Z namenom, da se ta »skrita« posebnost knjižničnih zbirk odstre, je bil pripravljen vprašalnik, na katerega se je sicer odzvalo manj kot polovica slovenskih splošnih knjižnic, a so kljub temu pridobljeni podatki dovolj interpretativni in reprezentativni pokazatelj, da knjižnice posebnim domoznanskim zbirkam posvečajo prav posebno skrb. V prihodnje bi kazalo v knjižnični zakonodaji tem zbirkam posvetiti večjo pozornost, tudi temeljiteje definirati in razčleniti termine posebna zbirka, domoznanska zbirka in posebna domoznanska zbirka. Z enotnimi smernicami o organizaciji posebnih (domoznanskih) zbirk bi bila to zelo dobrodošla usmeritev, za uporabnike pa posledično ne le uporabna zbirka gradiva, temveč bi te zbirke postale bolj vidne in prepoznavne tako v lokalnem kot širšem kulturnem okolju, obenem bi bil to večji prispevek k promociji knjižnice. Kot primer dobre prakse za digitalizirane posebne domoznanske zbirke bi lahko služil tudi prevod smernic IFLA za načrtovanje digitalizacije redkih knjig in rokopisnih zbirk.⁴

4 Zaključek

Kot se ugotavlja na podlagi pridobljenih podatkov, ima posebne domoznanske zbirke vsaj 30 slovenskih splošnih knjižnic in tudi UKM. Rezultati zadnjega vprašalnika kažejo, da imajo v posebne zbirke sicer knjižnice oblikovano tudi knjižnično gradivo, ki ni oziroma je le delno domoznanskega značaja, o posebnih zbirkah kot odraz sodelovanja knjižnic v čezmejnem prostoru pa ne poroča nobena knjižnica. Knjižnice, ki poročajo, da imajo posebne domoznanske zbirke, imajo to opredeljeno

v nabavni politiki, a ne vse. Navadno imajo več kot samo eno posebno domoznansko zbirko, zanje pa imajo tudi poimenovanja. Oblikovanje posebnih zbirk knjižnice najpogosteje opravljajo samostojno, redkeje v sodelovanju s sorodnimi kulturnimi ustanovami, z lastniki gradiva oziroma zbirke ali z drugimi knjižnicami. Da je takšno sodelovanje možno in kako lahko deluje, dokazujejo tudi primeri dobrih praks, ki so odraz sodelovanja knjižnic, arhivov in muzejev.⁵ Theise (2017, str. 265–266) za boljšo promocijo in doživetje kulturne dediščine s povezovanjem institucij, kulture in turizma izpostavlja kulturni hekaton (hackathon) kot dobro in učinkovito prakso za trajnostni razvoj digitalne kulture v družbi. Ta način, ki tudi v Sloveniji v zadnjih letih pridobiva na vedno večjem pomenu, je lahko čudovita priložnost za ustanove, da svoje digitalne zbirke uporabijo, se odprejo za javnost, za kulturni turizem, v izobraževalnih virih, pa tudi za trženje samega sebe, saj s tem kulturno obogatimo našo družbo, odpremo in delimo svoje gradivo kot vire navdiha za inovativne / poslovne ideje. Kot primer navaja poslanstvo Europeane: »S kulturo spreminjamo svet! Graditi želimo na evropski bogati dediščini ter ljudem olajšati uporabo, bodisi za delo, za učenje ali samo za zabavo«, kateremu naj kulturne ustanove, kot so muzeji, arhivi in knjižnice sledijo.

Večina knjižnic ima gradivo v posebnih zbirkah popisano in strokovno urejeno na več načinov, najpogosteje delno obdelano v vzajemnem katalogu COBISS, v internem katalogu in v digitalizirani obliki. V posamezni posebni domoznanski zbirki ima večina knjižnic manj kot 3.000 naslovov, gradivo pa se pogosteje razvršča v zbirke glede na formalne značilnosti kot na tematska področja. Posebne zbirke so postavljene in shranjene na več lokacijah v knjižnici, na domoznanskem oddelku, v spominskih sobah, v skladišču in drugih prostorih, v majhni meri tudi med ostalim knjižničnim gradivom v prostem pristopu. Najpogostejša je izposoja v čitalnico, potem izposoja pod določenimi pogoji (npr. za razstave), najdejo se tudi primeri, ko izposoja ni možna oziroma si je gradivo, oblikovano v posebne zbirke, možno izposoditi tudi na dom. O posebni zbirki domoznanskega značaja, ki je razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena, poroča le ena knjižnica. Najpogosteje pa se te zbirke promovirajo z razstavno dejavnostjo in preko spletnih strani knjižnic ter portalov, potem na domoznanskih prireditvah, družbenih omrežjih in v publicistični dejavnosti.

Iz pridobljenih podatkov, ki niso odraz vseh slovenskih splošnih knjižnic in UKM, ki ima prav tako posebne zbirke, vendarle dobimo nek uvid v stanje posebnih domoznanskih zbirk. Knjižnice domoznansko gradivo vključujejo v posebne zbirke, na podlagi (ne)napisanih internih kriterijev in zakonskih določil. Kot kažejo rezultati, knjižnice pri organizaciji posebnih (domoznanskih) zbirk, tudi zaradi bodisi pomanjkljivih ali presplošnih pravil, ne sledijo še povsem zakonodajnim določilom. Zaključimo lahko, da so posebne domoznanske zbirke velik potencial, ki bi ga

³ Obenem je prav toliko naslovov prirasta na letni ravni pogoj za zaposlitev 1 strokovnega delavca za opravljanje dejavnosti domoznanske zbirke, ob manjšem prirastu pa sorazmerno manj. (Pravilnik o pogojih, 2003, 14. člen). Za stanje o kadrih v domoznanski dejavnosti: Petrovič, M. (2016). Kadri v domoznanski dejavnosti – pregled stanja. *Knjižnica*, 60/4, str. 79–106.

⁴ Guidelines for Planning the Digitization of Rare Book and Manuscript Collections, 2014.
⁵ Npr. Splošne knjižnice, arhivi in muzeji: primeri vzajemne pomoči in sodelovanja. Dostopno na: <http://www.zbds-zveza.si/publikacije/splosne-knjiznice-in-muzeji-2018.pdf>

bilo škoda pri izvajanju knjižnične domoznanske dejavnosti ne izkoristiti. Organizacija zbirk po enotnih smernicah in ustrezna promocija, morda tudi v obliki vodnikov po posebnih zbirkah, bi lahko v veliki meri pripomogli, da postanejo posebne domoznanske zbirke prepoznavni znak domoznanske znotraj knjižnične dejavnosti.

5 Literatura in viri

Blizzard, A. (1991). Local studies and education. V Dewe, M. *Local studies collections: a manual*. Vol. 1. Aldershot: Gower.

Bon, M. et al. (2018) *Domoznanska dejavnost v slovenskih splošnih knjižnicah in v Univerzitetni knjižnici Maribor, stanje na dan 31. 12. 2016*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 10. 7. 2020 s spletne strani: <https://dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-HP4GGU73/dfe8beae-3bef-4974-a77f-f2da58669614/PDF>

Brenčič, P. et al. (2018). *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (za obdobje 2018–2028)*. Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost. Pridobljeno 11. 7. 2020 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/NSKD/Drugi-dokumenti-in-gradiva/f296b564a7/NSKD_PriporocilaSpl-Knjiz2018-2028.pdf

Definicije 2019. (2020). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 10. 7. 2020 s spletne strani: https://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/definicije/definicije_2020.pdf

Filo, B. (1982). Domoznanska zbirka in domoznanske informacije. *Knjižnica*, 26(3-4), 171-185.

Goropevšek, B. (1995). Domoznanstvo včeraj, danes, jutri: razvoj domoznanstva in domoznanskih zbirk v slovenskih knjižnicah. *Knjižnica*, 39(3), 61-79.

Splošne knjižnice: IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kanič, I. et al. (2009). *Bibliotekarski terminološki slovar*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kodrič-Dačić, E. (2012). *Knjižnice in kulturna dediščina: problematika strokovnih definicij in aktualnih normativnih rešitev*. Ljubljana: Center za razvoj knjižnic, Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 12. 7. 2020 s spletne strani: https://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/knjiznice_in_kulturna%20dediscina.pdf

Novljan, S. (2005). Domoznanska zbirka: neizkoriščene možnosti? *Knjižnica*, 49(3), 7-37.

Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah. (2003). *Uradni list RS*, št. 88.

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, št. 88/2003, 70/2008 in 80/2012.

Prytherch, R. (1996). *Harrod's librarians' glossary: 9000 terms used in information management, library science, publishing, the book trades and archive management*. Aldershot: Gower.

Reitz, J. M. (2004). *ODLIS: Online Dictionary for Library and Information Science*. Pridobljeno 14. 7. 2020 s spletne strani: https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_1.aspx

Resman, S. (2005). Digitalna domoznanska zbirka. *Knjižnica*, 49(3), 39-52.

Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015). (2005). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS. Pridobljeno 6. 7. 2020 s spletne strani: http://www.arhiv.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf

Theise, A. (2019). The special collections at the Hamburg State and University Library. V Miloradović, M; Vukićević, D. (ur.). *Posebne zbirke u kontekstu zaštite kulturnog nasleđa i kao podsticaj kulturnog razvoja: zbornik radova sa međunarodne konferencije Odeljenja posebnih fondova Narodne biblioteke Srbije*, Beograd, 2–4. oktobar 2017. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, str. 259–269.

Tošić-Grlač, S. (2010). Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice. *Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu*, 1 (1), str. 307–314. Pridobljeno 11. 7. 2020 s spletne strani: <https://hrcak.srce.hr/55005>

Zakon o knjižničarstvu. (1982). *Uradni list SRS*, št. 27.

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 in 92/2015.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). (2008). *Uradni list RS*, št. 16.

POPISOVANJE ZAPUŠČIN V SISTEMU COBISS: PREGLED STANJA V SLOVENSKIH SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

LEGACY DESCRIPTION IN COBISS SYSTEM: AN OVERVIEW FOR THE SLOVENE PUBLIC LIBRARIES

Mag. Branka Kerec Prekoršek
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna ul. 10, 2000 Maribor
branka.kerec@um.si
www.ukm.um.si/

UDK 027.2(497.4):025.3:92

IZVLEČEK Slovenske knjižnice pridobivajo in hranijo različne zapuščine. Ugotoviti želimo, na kakšne načine so te zapuščine popisane. Ali v sistemu COBISS ali na kakšen drug način. Zanimalo nas je, katere vrste gradiva se popisuje, zakaj prav te in drugih ne. Kot tudi, kako se zagotavlja združevanje popisnih enot kot sestavnih delov neke zapuščine. Analiza odgovorov anketnega vprašalnika Zapuščine 2020 prikazuje pregled prakse in izpostavlja dileme pri popisuvanju, ki knjižnice ovirajo pri (ne)uporabi popisovanja v sistem COBISS. Zbrani rezultati so lahko v pomoč pri izboljšanju in/ali večjem poenotenju popisovanja v prihodnosti.

KLJUČNE BESEDE: zapuščine, popisovanje zapuščin, COBISS

ABSTRACT Purpose: Slovene libraries collect and preserve different legacies. We want to determine the description methods of these legacies. Are they included in the COBISS system or in processed any other way? We are also interested in what kinds of library materials are recorded, why these were chosen and not some others, as well as how individual units are joined into a legacy. Results analysis of the survey called Legacies 2020, shows an overview of different practices and highlights dilemmas libraries are facing (not) putting records into the COBISS system. The collected results can help improve and/or standardize legacy descriptions in the future.

KEYWORDS: legacy, legacy description, COBISS

1 Uvod

Pričujočo raziskavo in prispevek je spodbudila razprava in izpostavljene dileme na okrogli mizi delovnega srečanja z naslovom Obdelava zapuščin in rokopisov v slovenskih knjižnicah, izvedena v maju leta 2019¹. Na srečanju predstavljeni načini popisovanja posamičnih zbirk so pokazali raznoliko prakso že med samimi knjižnicami, zanimivo pa je bilo videti tudi drugačne pristope, ki so možni v sorodnih strokah, arhivski in muzejski, oz. ustanovah z zapuščinskimi fondi².

Pri popisovanju zapuščin v knjižnicah se izkazuje potreba po enotnem popisovanju z uporabo obstoječega knjižničnega orodja za popisovanje. Ali kot je zapisano v javnem pozivu: določiti je potrebno status tega gradiva v knjižnicah in zakaj potrebujemo zapis v vzajemnem katalogu, pri čemer je smiselno iskati ustrezne rešitve znotraj obstoječega knjižničnega kataloga (Javni poziv ..., 2019).

Pisno kulturno dediščino (kamor običajno sodijo zapuščinski fondi) za zdaj evidentiramo predvsem na analitični ravni, medtem ko na ravni popisa zbirke še tavamo in nimamo izdelanih pravil (Kodrič-Dačić, 2018). V tej točki močno zaostajamo za strokovno prakso, saj so standardi za popis knjižničnih zbirk že razviti, pomagamo pa si lahko tudi z arhivsko prakso. Pisna kulturna dediščina v knjižnicah vključuje posebne in redke vrste knjižničnega gradiva (na primer rokopisno gradivo) oziroma objekte, ki jih zakon o knjižničarstvu ne uvršča med knjižnično gradivo. Nepoznavanje in neprepoznavanje pomena, ki ga posamezna zbirka ali delo nosi kot kulturna dediščina, pa se kaže kot neupoštevanje, neraba ter ne nazadnje neprimerna hramba in obravnava v dediščinskih ustanovah (Vodopivec, 2015).

Da bi omogočili evidentiranje kulturne dediščine, je treba izdelati ali določiti standarde oziroma formate za popis teh vrst gradiva ter konkretna pravila in priročnike. Prav tako je treba v skladu z zakonom, ki ureja varstvo kulturne dediščine, vključiti pisno kulturno dediščino v register kulturne dediščine in dosledno izvajati določbo zakona o knjižničarstvu, ki knjižnicam predpisuje izdelavo seznama kulturnih spomenikov, ki jih hranijo. Ena izmed bistvenih (in zaskrbljujočih) ugotovitev Kodrič-Dačičeve (2018) je, da običajno zaradi odstopanja teh zbirk od tipičnih vrst gradiva, knjižnice le-teh praviloma ne evidentirajo in s tem opuščajo informacije o dragocenih fondih, ki jih hranijo. Problem se kaže tako na nivoju popisa zbirke kot tudi na nivoju identifikacije posameznih publikacij, ki so elementi zbirke. Osebnе zbirke so, npr. korpusi, nastale na osnovi interesov zbirateljev in njihov koncept je edina vezna snov, ki združuje zbrane publikacije v novo, specifično celoto. Na posameznih publikacijah, ki so deli teh zbirk, praviloma ni podatkov ali vsaj ne bibliografskih podatkov, na osnovi katerih bi lahko skle-

pali, da je gradivo del zbirke. Izjema so seveda starejše zbirke, kjer knjižnično gradivo še nosi lastniško oznako (npr. lastniški vpis, žig, ekslibris, supralibros) in/ali enotno vezavo.

1.1 Terminologija

Zapuščinske fonde oz. zapuščine v knjižnici je potrebno razumeti kot korpuse oz. zbirke, nastale na osnovi zbirateljevega interesa. Terminološko je zapuščina kot zbirka neločljivo povezana ne le z njenim snovalcem, temveč tudi z načinom pridobitve, saj jo Bibliotekarski terminološki slovar (Kanič idr., 2011) definira kot »gradivo, ki ga posameznik navadno z oporoko zapusti knjižnici ali to storijo njegovi dediči (volilo, ostalina, legat)«. Vseprošno je terminu dodana torej komponenta preteklosti. Tudi če izhajamo iz splošne definicije, ki pravi, da je zapuščina premoženje umrlega, kar je ohranjeno iz preteklosti, oz. kar ostane po smrti umetnika /.../ (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2014), bi jo bilo mogoče razumeti le kot korpus gradiva po umrlem. A se termin zapuščina uporablja širše, ravno tako pa tudi ni izključno vezan le na fizične osebe³.

Čeprav se v bibliotekarski stroki pojem zapuščina nanaša na knjižnično gradivo oz. na celoten prejeti korpus v knjižnici (torej tudi na predmete oz. objekte), je potrebno v smislu razumevanja širšega bibliografskega univerzuma razumeti zapuščino kot celoto, ne glede na to, katera dediščinska ustanova jo (ali njen del) hrani. Takšen primer je npr. zapuščina grofov Zabeo, nekdanjih imetnikov gosposčine Fala, pomembnih za razvoj Dravske doline. Medtem ko UKM hrani knjižnico oz. knjižno gradivo zadnjih Falskih grofov, skrbi za ostalo zapuščino (morda v tem primeru ustrežnejše *ostalino*) Pokrajinski arhiv Maribor – slednji poleg dokumentarnega in arhivskega gradiva hrani tudi bogato fototeko in listkovni abecedni imenski katalog knjižnice⁴. Pri omenjeni zapuščini je vredno opozoriti na to, da sta obe ustanovi dobili v skrb in hrambo zapuščino brez oporoke (posameznika), kar naj bi bilo običajno po definiciji v Bibliotekarskem terminološkem slovarju (Kanič idr., 2011), pač pa sta ga pridobili z restitucijo oz. prevzemom repatriiranega gradiva, pri čemer tudi spremne prevzemne dokumentacije pravzaprav ni.

Opozoriti je potrebno tudi na uporabo in razumevanje pojmov katalogizacija in popis. Medtem ko termin *popis* označuje širši izraz od katalogizacije in pomeni kakršen koli popis, ki je mnogokrat v obliki seznamov z nekaterimi bibliografskimi podatki, se pojem *katalogizacija* nanaša izključno na popis popisne enote v knjižničnem katalogu po določenih pravilih. Kot sinonim bi lahko razumeli tudi termin *evidentiranje*, čeprav je tudi ta ožji in se nam zdi *popisovanje* ustrežnejše⁵. Opozoriti

je potrebno tudi, da kot popis zapuščine ne smemo razumeti *opisa*, ki je običajno (oz. je lahko) sestavni del spremnih prevzemnih dokumentov zapuščin, čeprav je res, da lahko tudi ti vsebujejo že delne popise posamičnih sestavnih enot zapuščine.

1.2 Zasnova raziskave in metodologija

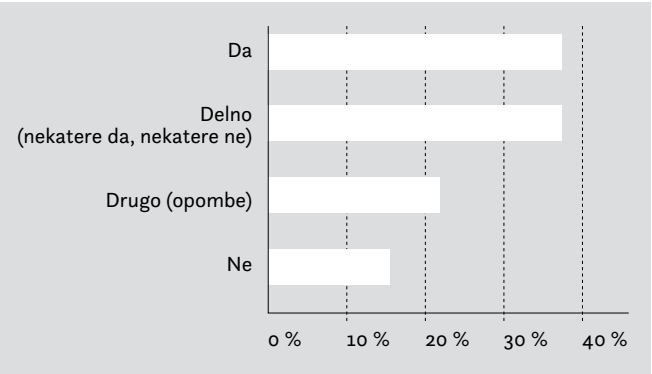
S pričujočo raziskavo smo preverjali prakso knjižnic pri popisovanju zapuščinskih fondov. Podatki so bili pridobljeni s pomočjo anketnega vprašalnika, ki smo ga poslali na kontaktne naslove osrednjih območnih knjižnic, te pa so vprašalnik nato posredovale na svojem območju. Analiza se nanaša le na knjižnice, ki izvajajo domoznansko dejavnost, torej na splošne knjižnice. Zaradi izvajanja domoznanskih nalog smo vključili tudi Univerzitetno knjižnico Maribor (UKM). Rezultati prikazujejo stanje v knjižnicah, ki so se na vprašalnik odzvale. Za celosten pregled popisovanja zapuščin bi bilo smiselno razširiti raziskavo tudi na druge knjižnice – skrbnice zapuščin, kot so nacionalna knjižnica ali specialne knjižnice, a se za tako široko izvedbo zaradi preobsežnosti nismo odločili. Za Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK) sklepamo, da so zaradi primarne naloge ohranjanja nacionalno pomembnega knjižničnega gradiva njene zapuščinske zbirke najštevilčnejše⁶, a razpršene med posebne zbirke glede na vrsto gradiva, kar je praviloma običajno v vseh večjih knjižnicah. Vpogled v prakso popisovanja v NUK-u pa dobimo tudi v prispevku Kodrič-Dačičeve (2018), s pregledom knjižničnega kataloga COBIB in s predstavitev z delovnega srečanja⁷. Ena izmed nalog NUK-a po Zakonu o knjižničarstvu (ZKnj-1, 2001, čl. 33) je tudi ta, da sprejema *navodila za strokovno obdelavo in hranjenje* nacionalno pomembnega domoznanskega gradiva, ki jih, vsaj kar se tiče gradiva zapuščinskih fondov, še vedno ni.

Vprašalnik je bil pripravljen s spletnim orodjem 1ka in je vseboval 13 vprašanj odprtega in/ali zaprtega tipa z 89-imi spremenljivkami, od vseh vprašanj je bilo 11 vsebinskih. Knjižnice so na anketni vprašalnik odgovarjale med 5. in 20. junijem 2020, zaradi nizkega odziva knjižnic smo izpolnjevanje vprašalnika omogočili do 3. julija 2020, ko sta izpolnjevanje zaključili dve knjižnici. Vprašalnik je skupaj ustrezno izpolnilo 36 knjižnic. Štirje vprašalniki so bili izpolnjeni neustrezno in jih zato nismo vključili v analizo, 11 vprašalnikov je bilo praznih. Odgovori kažejo, da knjižnice v svojem fondu hranijo največkrat manj kot 10 zapuščin, saj je le 5 knjižnic navedlo, da jih imajo več (15, 16 in 21 zapuščin ter dve po 30 in 50 zapuščin), pri čemer je razen v enem primeru (16) šlo za oceno oz. približno število.

2 Popisovanje – analiza odgovorov in razprava

Knjižnice so v zadregi, ko je treba popisati določene vrste kulturne dediščine (knjižnične zbirke, rokopisno gradivo), saj za to nimamo sprejetih (enotnih) standardov (Kodrič-Dačić, 2018). V zadnjih letih je zaznati opozarjanje na (ne)popisovanje⁸ ter poskuse k ureditvi enotnega popisovanja oz. k pripravi priporočil ali smernic za popisovanje, čeprav so ti praviloma vezani na določeno vrsto knjižničnega gradiva ali so le interne narave⁹.

Kljub temu je kar več kot polovica knjižnic navedla, da zapuščine vsaj do neke mere popišejo, kot prikazuje spodnji graf (slika 1):

Slika 1: Odgovori knjižnic (n = 36¹⁰) na vprašanje Ali imate zapuščine popisane.

Če so knjižnice odgovorile, da imajo zapuščine popisane delno, nas je zanimalo, v kakšnem deležu. Le dve knjižnici sta odgovorili, da imata popisanih manj kot polovico zapuščin (natančneje le 30 % oz. 40 %), medtem ko imajo vse ostale popisanih več kot polovico zapuščin (največ 60 % in 70 %, dve knjižnici sta navedli celo 80 % in 90 %).

Popis zapuščin je vseeno nekoliko boljši, kot smo pričakovali, a še vedno premajhen z vidika okrnjenih javno dostopnih informacij o dragocenih zapuščinskih fondih oz. njihovih sestavnih delih.

Delno pričakovani pa so bili razlogi, ki so jih knjižnice navedle, zakaj zapuščine niso popisane ali so popisane le delno. Na vprašanje je odgovorilo 15 knjižnic, od tega je bil en odgovor neustrezen (historično pojasnjevalni).

Kot glavna razloga, da knjižnice delno ali sploh ne popisujejo zapuščin, je večina navedla dva razloga, čeprav sta oba pravzaprav neločljivo povezana: *pomanjkanje časa* (tako so navedle 3 knjižnice) in *pomanjkanje kadra*, kar so kot največjo pomanjkljivost navedle ravno tako 3 knjižnice. Še večkrat (štirikrat) so knjižničarji pomanjkanje časa in pomanjkanje kadra navajali skupaj. Poleg teh so 3

¹ Več glej Kerec Prekoršek, B. (2019) in Predstavitev na strokovnem srečanju ... (2019).

² Kot je npr. popis edinstvene zapuščine 2.o81 miniaturnih knjig dr. Martina Žnideršiča (dostopno na <http://museums.si/sl-si/Domov/Zbirke/Zbirka?id=36196>).

³ UKM hrani tudi zapuščine nekdanjih pravnih oseb, npr. industrijsko montažnega in gradbenega podjetja Metalna Maribor (1920–1999) ali zbirko gradiva Založbe Obzorja.

⁴ Več gl. Kerec, B. in Stavbar, V. (2015) ter popis Pokrajinskega arhiva Maribor (dostopno na <http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=1776482>).

⁵ Pojem *popisovanje knjižnične zbirke* se uporablja tudi za inventuro (glej Bibliotekarski terminološki slovar (Kanič idr., 2011)).

⁶ Če gre sklepati na podlagi Poročil o delu NUK (2018–2019), kjer se pri izpostavljanju dragocenejših pridobitev v posebnih zbirkah za zadnji dve leti navaja, da so le-te prejele *osebne arhive in zapuščine ustvarjalcev in raziskovalcev* (in nato navaja posamezna imena), ki smo jih prešteli 11 oz. 12. Žal iz tega ni razvidno, koliko je od tega res zapuščin.

⁷ Več glej Predstavitev na strokovnem srečanju ... (2019).

⁸ Npr. že omenjena prispevka Kodrič-Dačić (2018) ali Kerec Prekoršek (2019).

⁹ Delovna srečanja v organizaciji NUK (sestanek Skupine za bibliografsko obdelavo drobnega tiska in rokopisov (2015 in 2016, glej Ločniškar-Fidler, M. in Medic, M. (2006)) in že predhodno srečanje za vzpostavitev enotne bibliografske obdelave rokopisnih in zapuščinskih fondov v slovenskem knjižničnem sistemu (2015) z vabljenimi udeleženci in zaključnimi sklepi za pripravo priporočil oz. navodil za obdelovanje (glej Zapisnik srečanja ... (2015)).

¹⁰ Številka predstavlja število anketirancev, ki so odgovarjali na posamezno vprašanje.

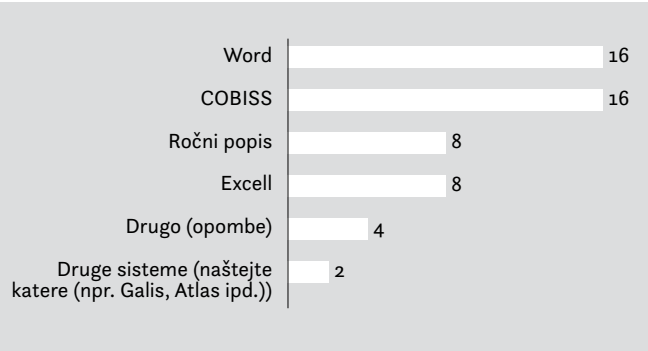
knjižnice k pomanjkanju časa dodale še strokovno komponento – navedle so, da so razlogi za to, da zapuščine popišejo delno ali pa jih sploh ne popišejo, poleg pomanjkanja časa še:

- pomanjkljive smernice za vnos v sistem COBISS,
- sprejetje odločitve glede *najustreznejšega* načina ureditve in popisa gradiva in
- pomanjkanje znanja.

Pri slednjem lahko sklepamo, da gre za neustrezno kadrovanje v smislu zaposlitve s pomanjkljivimi strokovnimi znanji in/ali kompetencami. Pri čakanju na sprejetje odločitve o popisu in ureditvi pa ni jasno, kdo bi naj o tem odločil – a lahko sklepamo, da vodstvo knjižnice, saj *najustreznejši način ureditve* ene knjižnice ni nujno najustreznejši za drugo knjižnico. Odgovor *pomanjkanje smernic za vnos v COBISS* nakazuje sicer interes za popisovanje v slovenskem knjižničnem katalogu, a verjetno zaradi pomislekov, pomanjkljivosti ali dilem ob katalogizaciji oz. obdelavi zapuščin nasploh z zadržkom, saj obstoječi sistem ni zadosten oz. je na določenih segmentih celo pomanjkljiv. Dopusča namreč možnost različenega popisovanja, ki lahko variira od ustanove do ustanove, pa tudi od subjektivitete samih popisovalcev znotraj iste ustanove, v kolikor institucija nima izdelanega jasnega protokola ali sprejetih in tudi zapisanih načelnih dogovorov o ravnanju in obravnavi zapuščinskih fondov v celoti. Ker imajo knjižnice z dopolnjevanjem in urejanjem bibliografskih zapisov in podatkov o zalogi kar precej dela¹¹, nekatere pa tudi dolgoletne (in bogate) izkušnje, je tovrstno ravnanje moč razumeti kot izognitev nepotrebnim dopolnitvam in popravkom, ki so običajno kadrovsko in časovno izredno potratni, še posebej, če popisovalci stremijo k čimbolj kvalitetnim in informacijsko bogatim bibliografskim zapisom.

Ob tem je ena knjižnica v odgovor kot razlog, da ne popisujejo ali to počnejo le delno, navedla ceno digitalizacije, čeprav ni jasno, zaradi česa oz. kako je to dejansko povezano. Tudi pri popisovanju iste zapuščine se knjižnice trudijo in jo večinoma popišejo v celoti (75 %), manj jih isto zapuščino popiše delno (14 %).

Presenetljivo je, da se knjižnice pri popisovanju v veliki meri že zdaj poslužujejo knjižničnega kataloga (kar so navedle 16-krat), čeprav v enaki meri za popisovanje uporabljajo računalniški program za urejanje besedil MS Word. Kot kaže spodnji graf (slika 2), se za popisovanje najpogosteje uporabljata še ročni popis in MS Excel, sicer računalniški program za obdelavo razpredelnic. Pod drugo so knjižnice navedle še uporabo sistema Galis, muzejskega dokumentacijskega sistema, ki ga uporablja velika večina slovenskih muzejev in galerij¹², ter interni brskalnik Digidom¹³.

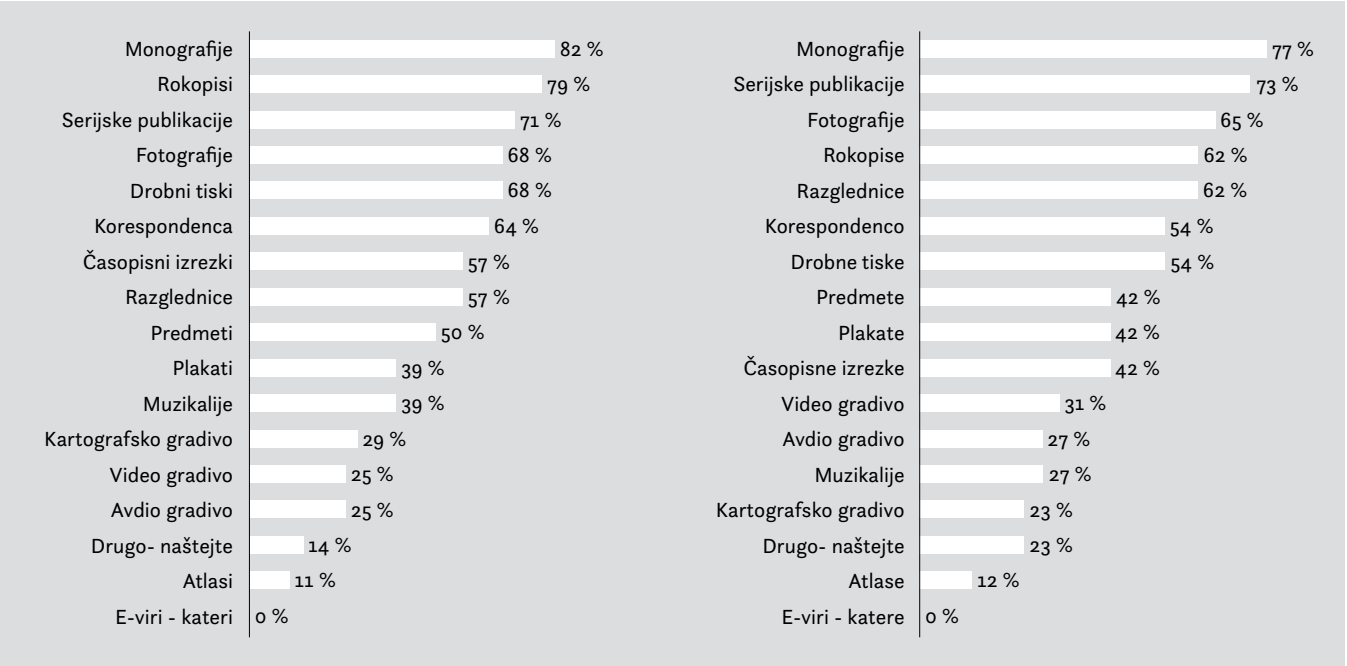
Slika 2: Odgovori knjižnic (n = 54¹⁴) na vprašanje Na kakšen način popisujete zapuščine oz. katero orodje ali sistem uporabljate.

Veliko knjižnic, ki so se odzvale na vprašanje, (12) pri opisovanju iste zapuščine uporablja več orodij oz. sistemov, najpogosteje Word in/ali Excel ter hkrati COBISS. Vendar se postavlja vprašanje, ali gre pri tem za podvajanje dela ali za popisovanje z različnimi orodji oz. sistemi glede na posamezne tipe gradiva – samo iz odgovorov treh knjižnic je namreč nedvoumno razvidno, da gre pri eni za podvajanje dela in pri dveh za različno uporabo orodij oz. sistemov zaradi vrste gradiva, ki se popisuje.

Med zapuščinami imajo knjižnice raznovrstno gradivo, kot prikazuje slika 3, največ monografij in rokopisov, ki jim sledijo serijske publikacije, fotografije, drobni tiski, korespondenca, časopisni izrezki ter razglednice, predmeti, plakati itd. Pod drugo so kot sestavne dele zapuščin navedle še likovna dela, umetniške slike in ilustracije ter fotokopije (npr. člankov).

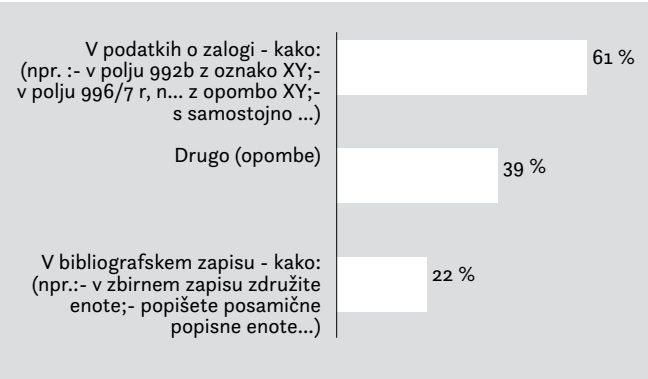
Po pričakovanjih v največji meri popišejo monografije in serijske publikacije ter fotografije, šele nato rokopise, razglednice in druge vrste. Pričakovali bi, da bodo v večji meri popisali tudi atlase in kartografsko gradivo, pa tudi muzikalije, vendar ni tako. Žal iz analize ni moč razbrati, ali knjižnice v resnici ne popišejo bolj specifičnih vrst gradiva, kot so npr. muzikalije, ali pa je bilo vprašanje nerodno zastavljeno in so odgovori posledica manjšega pojavljanja tovrstnega gradiva v samih zapuščinah.

Ker so zapuščine praviloma konglomerati raznovrstnega gradiva (rokopisnega gradiva, korespondenc ipd.), torej drobcev vsakdanjega življenja zbirateljev ter njihovih osebnih knjižnic (Kodrič-Dačić, 2018), je toliko bolj pomembno, da se zapuščinska zbirka ohranja kot celota, vezana na njenega tvorca. Vendar knjižnice običajno gradivo zapuščinske zbirke glede na vrsto gradiva uvrstijo v posebne zbirke oziroma skladišča, tako da je zbirko pogosto nemogoče rekonstruirati v izvorni obliki. Načelo celovitosti zbirke, po katerem naj zbirka ohrani svojo avtentičnost, prvotno ureditev ter informacijo o

Slika 3: Odgovori knjižnic (n = 28 in n = 26) na vprašanji Kakšno gradivo se nahaja v njihovih zapuščinah in Katero gradivo običajno popišejo.

izvoru, ki je eno od temeljnih načel arhivistike, je v knjižničarstvu skoraj neznano (Kodrič-Dačić, 2018). V arhivih je celovitost fonda eden od temeljev zagotavljanja pravne veljavnosti (Škoro Babić idr., 2019). In čeprav v knjižnicah (in muzejih) ne gre za pravno veljavnost, celovitost zasebne zbirke zagotavlja njeno veljavnost za raziskovanje, zato je smiselno zagotoviti podatek, ki ohranja celovitost zapuščinske zbirke. Ker sistem COBISS omogoča nekatere rešitve, nas je zanimalo, ali jih knjižnice uporabljajo in na kakšen način:

Slika 4: Odgovori knjižnic (n = 23) na vprašanje Kako medsebojno povežete popisne enote iste zapuščine (v COBISS-u).

Več (61 %) knjižnic je odgovorila, da popisne enote združuje v celoto zapuščinske zbirke s podatki na lokalnem nivoju, ki pa so internega značaja. Raziskovalcem tako ne omogočajo iskanja po zapuščini oz. sestavnih delih popisane zapuščine v katalogu. Izjemoma je sicer iskanje omogočeno, a le v lokalnih katalogih knjižnic, in še to z upo-

- ¹⁵ V signaturi sta to elementa l in i podpolja 996/7 d, opomba je v podpolju 996/7 r.
- ¹⁶ Blok 6--.
- ¹⁷ Zapis ID 22712117.

rabo iskalnih predpon, ki od uporabnika zahtevajo izrazito poglobljeno poznavanje iskanja v katalogu. Ob tem mora uporabnik vedeti tudi, kako knjižnica označuje posamične zapuščine. Največkrat gre za vpis osebnega imena ustvarjalca zapuščine, ki je izpolnjeno v polju za lokalne potrebe (992b) – takšen način uporabljajo 3 knjižnice. Še večkrat, kot je odgovorilo 6 knjižnic, pa za medsebojno povezovanje popisnih enot uporabljajo interne podatke oz. oznake na nivoju popisa zaloge, kot so podlokacija ali interna oznaka v signaturi in opomba¹⁵. Ali gre pri takšnem načinu označevanja resnično za namensko povezovanje z namenom ohranjanja celovitosti zapuščine, ostaja vprašanje. Večja verjetnost je, da gre zgolj za posledico lokacijske prostorske postavitve gradiva v knjižnicah.

Le malo knjižnic (22 %) za povezovanje ohranja tudi možnosti v samem bibliografskem zapisu, torej s podatki, ki so tudi javno dostopni in iskalni. Od teh, ki so tako odgovorile (5), pa sta podali pojasnilo le dve knjižnici, pri čemer je ena navedla tudi način ureditve (zbirna mapa), pri popisu pa hkratno uporabo splošne opombe oz. polja 300 v formatu COMARC . Zanimivo je, da nobena od knjižnic pri tem ni navedla drugih možnosti, kot so uporaba tudi drugih opomb v bloku za opombe oz. bloku 3--. Ravno tako nobena knjižnica ni navedla, da pri povezovanju popisnih enot uporablja polja za vsebinsko analizo¹⁶, čeprav pregled po katalogu COBIB pokaže, da takšni bibliografski zapisi obstajajo.

Popis celotne zapuščine v zbirnem zapisu oz. umetno tvorjeni zbirki, je posredno navedla le ena knjižnica z navedbo primera zapisa¹⁷, čeprav so med kreatorji zbirnih bibliografskih zapisov tudi splošne knjižnice. Ravno tako nobena knjižnica ni navedla, da popisuje posamične

enote oz. sestavne dele zapuščin, čeprav sta bili obe možnosti navedeni v vprašalniku kot primer (glej sliko 4). Po odgovorih, da je način popisovanja združevanje na lokalnem nivoju, bi lahko sklepali, da popisujejo pravzaprav pretežno posamične enote. Sklepanje podkrepi tudi rezultat iskanja po katalogu COBIB, ki ima relativno malo zbirnih bibliografskih zapisov, ki vsebujejo ključno besedo za zapuščine¹⁸. Teh najdemo skupaj le 246, od tega pa so jih tvorili v splošnih knjižnicah manj kot petino¹⁹. Poleg tega so bili ti zbirni bibliografski zapisi večinoma ustvarjeni v zadnjih petih letih²⁰.

Pod drugo so knjižnice navajale, da bodo h katalogizaciji v COBISS pristopile v prihodnjem obdobju: da zapuščin še ne katalogizirata v COBISS-u sta navedli dve knjižnici, ena pa, da predvidevajo vnos zbirnih map (verjetno zapisov). Interes za popis zapuščin v COBISS-u je izrazila tudi knjižnica, ki pa je izpostavila, da šele takrat, ko bodo izdelana navodila za popisovanje. Ena knjižnica popisuje gradivo le v povezavi z digitalizacijo – navedla je, da so katalogizirani le rokopisi, ki so digitalizirani in dostopni preko Digitalne knjižnice Slovenije dLib.

Zanimiv je odgovor ene izmed knjižnic, ki je pri povezovanju popisnih enot s celoto navedla primer²¹ zbirnega popisa, kjer v knjižničnem katalogu popiše zapuščino kot celoto, s povezavo pa se iz kataloga naveže na Excelov dokument z zaporedno popisanimi posamičnimi popisnimi enotami oz. sestavnimi deli zapuščine. Medtem ko popis zapuščine v zbirnem bibliografskem zapisu vsebuje analitični opis celotne zapuščinske zbirke, so popisne enote praviloma popisane z minimalnimi identifikacijskimi podatki, a je na tak način popisanih izredno veliko število enot (ok. 1.800). Ali so posamične popisne enote zapuščine tudi katalogizirane v knjižničnem katalogu, iz testnega preverjanja ni mogoče zaključiti, saj iz bibliografskih zapisov potencialnih popisnih in popisanih enot, ki smo jih v knjižničnem katalogu našli, ni razvidno, ali gre za primerke, ki se dejansko nahajajo na Excelovem seznamu in so torej del omenjene zapuščine, ali pa gre za druge primerke, ki jih lahko imajo v svojih fondih tudi druge knjižnice.

Knjižnice so bile v preteklosti usmerjene v uresničevanje namenov, zaradi katerih so bile ustanovljene, in tudi sam koncept knjižnic kot hranilišč kulturne dediščine ni bil vključen v prve zasnove javnega knjižničarstva na Slovenskem (Kodrič-Dačić, 2012). Zato je bilo tudi nerazumevanje arhivske oz. muzejske vloge knjižnic še posebej izrazito, skladno s tem pa so knjižnice zaradi domnevnega pomanjkanja prostora (in sredstev) ravnale tudi s fondom. Gradivo, tudi zapuščinske zbirke, so običajno razdelile po vrstah gradiva in ga usmerile v različne fonde oz. posebne zbirke. A odgovori na vprašanje, kako se zapuščinske zbirke v knjižnici hranijo danes (glej sliko 5), nakazuje večje zavedanje o pomembnosti zapuščinskih zbirk:

Zapuščina stoji ločeno od ostalega knjižničnega fonda in skupaj kot celota (corpus separatum)	19
Kombinirano - popišite kako	7
Drugo (opombe)	4
Gradivo zapuščine je inkorporirano v druge zbirke (npr. monografije iz zapuščine hranite med drugim knjižnim...)	3

Slika 5: Odgovori knjižnic (n = 33) na vprašanje Kako hranite zapuščine.

Več kot polovica knjižnic, ki so se odzvale na vprašalnik, (66 %) ohranja zapuščinske zbirke kot celoto tudi fizično, nekoliko manj jih navaja, da ohranjajo kombinirano postavitev. Med knjižnicami obstaja razlika le v kriterijih, po katerih se zapuščinski fond delno oddvoji in postavi na druge lokacije. Ti pa v nobenem izmed odgovorov niso popolnoma identični, jih je pa možno povezati s tipološkimi značilnostmi gradiva, organiziranostjo knjižnice ali prostorskimi razporeditvami in (z)možnostmi. V sklopu iste knjižnice se pojavlja tudi neenotna obravnava in različen pristop k različnim zapuščinskim fondom, kar velja tako za lokacijsko postavitev kot tudi za način popisovanja. Le ena knjižnica je namreč navedla, da zapuščine v celoti uvrsti v knjižnični fond (in jih tudi katalogizira), in druga, da zapuščine v celoti uvrsti v posebne zbirke. Ena knjižnica je tudi navedla, da v redni fond uvršča gradivo, ki je bilo izdano (večinoma monografsko gradivo, serijske publikacije, kartografsko gradivo, drobne tiske ipd.), oddvoji pa t. i. neizdano knjižnično gradivo.

Da gradivo delno uvrstita v posebne zbirke, sta navedli še dve knjižnici. Ena ima fotografsko in kartografsko gradivo ter razglednice v posebni zbirki, ostalo (predmete, izrezke, drobne tiske) popiše znotraj rokopisov (iz česar pa ni razvidna fizična postavitev). Druga ima zapuščinsko gradivo v posebnih zbirkah, del gradiva (monografije in serijske publikacije) pa predstavljajo celoto, iz česar sklepamo, da slednje ne inkorporira v redni fond.

V posebnem prostoru imata zapuščine shranjeni še dve knjižnici, a tudi ti dve ne v celoti. Prva tako oddvoji le *osebne knjižnice*, ki jih postavi na ločeno lokacijo, medtem ko je drugo gradivo na domoznanskem oddelku. Druga knjižnica ima na ločeni lokaciji monografije iz zapuščine (popisane v Excelu), medtem ko ima rokopise in tipkopise shranjene na domoznanskem oddelku (in popisane v Wordu). Na domoznanskem oddelku ima knjižnično gradivo iz zapuščine hranjene še ena knjižnica, ki pa iz celote oddvoji predmete.

Zanimiva pa je navedba knjižnice, ki zapuščinski fond hrani v arhivu knjižnice, iz česar gre sklepati, da ga (še) ne uvršča med knjižnično gradivo.

3 Zaključek

Da javne knjižnice ne izkazujejo ustreznega pomena obravnavi zapuščinskih zbirk, je opozorila že Kodrič-Dačičeva (2012). Izvedena raziskava dokazuje, da knjižnice ravnaJo z zapuščinskimi fondi v skladu s svojimi zmožnostmi. Ne le lokacijskimi, kar je delno pogojeno z danimi prostorskimi možnostmi knjižničnih zgradb, temveč tudi organizacijskimi. Zapuščinske zbirke, ki so lokacijsko razpršene v posebnih zbirkah, posebnih sobah, inkorporirane med redni fond ipd., ne sledijo načelu celovitosti in tako ne poustvarijo avtentičnosti izvorne celote, ki jo je ustvaril njen tvorec. Ravno tako ni enotnega kriterija za razpršenost. S postavitvijo pa so delno pogojeni tudi načini in orodja za popisovanje. Ravno tako tudi vrsta gradiva vpliva na to, ali se gradivo popisuje.

Ugotovili smo torej, da so zapuščine popisane na različne načine. V katalogu prevladuje le popis gradiva, ki ga tudi sicer popisujemo, torej monografije in periodični tiski, medtem ko se pri drugem gradivu knjižnice praviloma odločajo za popisovanja z drugimi orodji ali programi. Ti so bodisi razviti za druga strokovna okolja bodisi so internega značaja.

Odgovora na vprašanje, zakaj popisujejo prav določeno vrsto gradiva, drugih pa ne, nismo dobili. Ali gre res v glavnem za kadrovsko pomanjkanje ali pomanjkanje časa oz. preobsežnost drugih zadanih nalog, kar je navajala večina knjižnic kot glavni razlog za to, da zapuščin ne popišejo ali le delno, ne moremo trditi. Velika verjetnost je, da gre k temu priključiti tudi pomanjkljiva znanja oz. usposobljenost, predvsem pa za pomanjkanje strokovnih navodil in priporočil, ki bi popisovalcem olajšala delo in jih predvsem usmerjala v lažje odločitve ob strokovnih dilemam. Zdi se, da se zato vsaka knjižnica odloči, kakor je za obseg zbirke in vključujočih popisnih enot zanj najprikladnejše.

In kako pri popisovanju zagotavljajo združevanje popisnih enot kot sestavnih delov neke zapuščine v celoto? Odgovori so pokazali, da neenotno, če sploh, saj ni pravil ali dogovora, kako bi to lahko ustrezno dosegli. Združevanje popisnih enot ob tem praviloma obstaja le na lokalni ravni in ne omogoča iskanja po popisnih enotah kot po sestavnih delih zapuščinske zbirke.

Zaključimo lahko, da kljub osnovnemu knjižničnemu popisnemu okolju COBISS, le-ta za popisovanje zapuščinskih fondov ni zadostno uporabljan, čeprav bi si zaradi njegovih iskalnih možnosti in javne dostopnosti to želeli.

Analiza odgovorov je pokazala, da gre pri popisovanju zapuščinskih fondov za umanjkanje enotnih smernic in kadrovsko pomanjkanje. Prispevek hkrati opozarja tudi na nekatere pomanjkljivosti, ki bi jim bilo smiselno posvetiti več pozornosti. Z namenom, da se področje popisovanja zapuščinskih fondov v slovenskem knjižničnem prostoru čimbolj poenoti, posledično se zapuščinski fondi tudi v večji meri popisujejo, saj tako informacije o dragocenih zbirkah postanejo dostopnejše javnosti.

Vsem knjižničarkam in knjižničarjem, ki so si vzeli čas in se odzvali na povabilo ter izpolnili vprašalnik, se najlepše zahvaljujem.

4 Literatura in uporabljeni viri

Javni poziv k čimprejšnji izdelavi smernic/dogovorov/ za (sistematično in) enotno bibliografsko obdelavo rokopisov in zapuščin v slovenskem knjižničnem sistemu (2019). Pridobljeno 4. 8. 2020 s spletne strani http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/javni_poziv_delovno_srecanjePtuj.pdf

Kanič, I., Leder, Z., Ujčič, M., Vilar, P. in Vodeb, G. (2011). *Bibliotekarski terminološki slovar*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 20. 8. 2020 s spletne strani: http://www.termania.net/slovarji/85/bibliotekarski-terminoloski-slovar

Kerec Prekoršek, B. (2019). Obdelava zapuščin in rokopisov v slovenskih knjižnicah – kako daleč smo? Vtisi z delovnega srečanja, Ptuj, 9. maj 2019. *Knjižničarske novice* 29 (3/4) 32–35. Pridobljeno 10. 8. 2020 s spletne strani http://old.nuk.uni-lj.si/knjiznicarskenovice/v2/podrobnostClanek.aspx?id=1460

Kerec Prekoršek, B., Semlič Rajh, Z., Špiček, M. in Šauperl, A. (2019). Fotografije v arhivih, knjižnicah in muzejih. *Knjižnica* 63 (3), 79–104. Pridobljeno 7. 8. 2020 s spletne strani https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/7985/7475

Kerec, B. in Stavbar, V. (2015). Zapuščina Zabeo v Univerzitetni knjižnici Maribor. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, 353–362. Pridobljeno 4. 8. 2020 s spletne strani http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci2015/353-362_kerec_stavbar_2015.pdf

Kodrič-Dačić, E. (2012). *Knjižnice in kulturna dediščina: problematika strokovnih definicij in aktualnih normativnih rešitev*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic. Pridobljeno 4. 8. 2020 s spletne strani https://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/knjiznice_in_kulturna%20dediscina.pdf

Kodrič-Dačić, E. (2018). Piska kulturna dediščina v slovenskih knjižnicah : izziv za knjižničarsko stroko in za pristojno ministrstvo. *Knjižnica* 62 (3) 9–29. Pridobljeno 10. 8. 2020 s spletne strani https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/7138

Ločniškar-Fidler, M. in Medic, M. (2006). Priporočila za bibliografsko obdelavo drobnega tiska in rokopisov. *Knjižničarske novice* 16 (9) 1–6. Pridobljeno 7. 8. 2020 s spletne strani http://old.nuk.uni-lj.si/knjiznicarskenovice/september2006.asp#1

Predstavitve na strokovnem srečanju Obdelava zapuščin in rokopisov v slovenskih knjižnicah (2019). Pridobljeno 10. 8. 2020 s spletne strani http://www.zbds-zveza.si/?q=node5/obdelava_zapuscin_2019_predstavitve

Slovar slovenskega knjižnega jezika [podatkovna zbirka]. (2014). Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Pridobljeno 20. 8. 2020 s spletne strani: http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika

¹⁸ Iskanje izvedeno na dan 3.8.2020 z iskalno strategijo zbirni bibliografski zapis (001c=c) in krnjenim geslom *zapuščin**.

¹⁹ Skoraj polovico zapisov sta kreirali NUK in UKM (144), kar nekaj Narodna in študijska knjižnica v Trstu (28), splošne knjižnice skupaj pa le 33.

²⁰ Do vključno leta 2015 je bilo tako kreiranih le 60 zbirnih bibliografskih zapisov.

²¹ Glej zapis ID 22712117.

Statistika COBIB.SI in lokalnih baz podatkov. Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi [stanje 31.12.2019] (2020). Maribor: IZUM. Pridobljeno 20. 8. 2020 s spletne strani <https://www.cobiss.si/kazalci/>

Škoro Babić, A., Kerec Prekoršek, B., Špiček, M. in Šauperl, A. (2019). Občutljivi osebni podatki v gradivu arhivov, knjižnic in muzejev ter v podatkih o njih. *Knjižnica* 63 (3), 105–129. Pridobljeno 7. 8. 2020 s spletne strani <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/7986/7476>

Vodopivec, I. (2015). Nataša Golob (ur.): Manu prioria. *Knjižnica* 59 (3) 155–160. Pridobljeno 10. 8. 2020 s spletne strani <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/6117>

Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list Republike Slovenije*, 87/2001. Pridobljeno 10. 8. 2020 s spletne strani <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2442>

Zapisnik srečanja za vzpostavitev enotne bibliografske obdelave rokopisnih in zapuščinskih fondov v slovenskem knjižničnem sistemu (2015). Tipkopis, interno gradivo. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

OBDELAVA NOVODOBNEGA ROKOPISNEGA GRADIVA, ZAPUŠČINSKIH FONDОВ IN TVORJENIH ZBIRK V SLOVENSКИH KNJIŽNICAH

PROCESSING OF MODERN MANUSCRIPT MATERIAL, LEGACY FUNDS AND COLLECTANEA IN THE SLOVENIAN LIBRARIES

Marjeta Šušterčič
Narodna in univerzitetna knjižnica
Oddelek knjižničnih zbirk
Turjaška 1, 1000 Ljubljana
marjeta.sustercic@nuk.uni-lj.si
www.nuk.uni-lj.si

UDK 091:025.3/.4

IZVLEČEK Novodobno rokopisno gradivo v najširšem pomenu besede (v nadaljevanju rokopisno gradivo) predstavlja pomemben delež knjižničnih zbirk in je običajno uvrščeno v posebne zbirke, tudi domoznanske. Obdelava tega gradiva zahteva, da ga strokovno uredimo, bibliografsko obdelamo, poskrbimo za ustrezno zaščito in hranjenje ter uporabnikom omogočimo dostop do informacij o njem. Poleg tega moramo biti skrbniki zapuščinskih fondov, ki so pogosto del domoznanskih zbirk, odgovorni tudi do darovalcev, da za gradivo ustrezno poskrbimo in hkrati omogočimo uporabnikom dostopnost do gradiva. Sistem COBISS.SI omogoča kreiranje bibliografskih zapisov tudi za rokopisno gradivo, vendar z določenimi omejitvami navajanja podatkov, pri čemer nekatere knjižnice že kreirajo zapise zanj. A v slovenskem prostoru je tovrstno gradivo edino, za katero do sedaj ni bilo strokovnih usmeritev za urejanje in bibliografsko obdelavo na nacionalni knjižnični ravni. Zato je bila v Narodni in univerzitetni knjižnici v letošnjem letu ustanovljena skupina za oblikovanje pravil za urejanje in bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva, zapuščin in tvorjenih zbirk v sistemu COBISS.SI. Z njimi postavljamo usmeritve za urejanje, sortiranje, zaščito in hranjenje tovrstnega gradiva, za določanje relevantnih podatkov o gradivu ter pravila za bibliografsko obdelavo. Podan je tudi predlog ustreznih polj v formatih COMARC/B in COMARC/H za implementacijo v sistemu COBISS.SI. Cilj pravil je postaviti strokovne podlage za katalogizacijo rokopisnega gradiva v knjižnicah v skladu z novimi mednarodnimi katalogizacijskimi načeli, ki temeljijo na uveljavljenih katalogizacijskih praksah in na

ABSTRACT In the broadest sense of the word, modern manuscripts (hereinafter manuscripts) represent a significant part of library collections, usually they are included in Special Collections, also in Local History Collections. Processing of this material requires professional arrangements, bibliographical processing and a proper protection; users must have access to information about such material. Moreover, we must be guardians of the legacy funds, which are often part of the Local History Collections, and at the same time, we must be accountable to donors so that their material is properly taken care of, and accessible to users. The COBISS.SI system enables the creation of bibliographic records for manuscript material as well, but with certain restrictions on quoting data. As a result, some libraries have started creating records for this category of material. However, this type of material is the only one in Slovenia for which there have been no professional guidelines for its editing and bibliographic processing at the national library level. Therefore, a group was set up at the National and University Library this year; its objective is to formulate rules for editing and bibliographic processing of manuscript material, legacies and collectanea (created collections) in the COBISS.SI system. The rules set guidelines for editing, categorisation, protection and storage of such material, for determining relevant data on the material and rules for bibliographic processing. A proposal of appropriate fields in COMARC/B and COMARC/H formats for implementation in the COBISS.SI system has been given, too.

konceptualnih modelih funkcionalnih zahtev, ki določajo elemente za opis, relacije med njimi in dostop do virov, ki jih hranimo v knjižnicah.	The aim of the rules is to determine professional basis for cataloguing of manuscripts in libraries in accordance with new international cataloguing principles, established on recognised cataloguing practices and conceptual models of functional requirements that define elements for description, their mutual relations and access to resources kept in libraries.
KLJUČNE BESEDE: rokopisno gradivo, zapuščine, tvorjene zbirke, urejanje gradiva, katalogizacija, bibliografski opis, COBISS.SI, format COMARC	KEYWORDS: manuscript material, legacies, collectanea, editing of material, cataloguing, bibliographic description, COBISS.SI, COMARC format

1 Rokopisno gradivo

Med rokopisno gradivo spada gradivo, ki ni bilo objavljeno ali javno distribuirano, kar pomeni, da to gradivo ne spada med publikacije in običajno ni bilo namenjeno javnemu razširjanju ter uporabi. Ni del običajnih knji-gotrških poti in ni ga mogoče kupiti.

Večino tega gradiva hranimo v knjižnicah v okviru zapuščin, ostalin, osebnih in družinskih arhivov ter arhi-vov institucij in tvorjenih zbirk.¹ Najpogostejše so v tovr-stnih fondih osebni dokumenti in različna druga doku-mentacija (npr. uredniški, službeni, društveni dokumenti ipd.), fotografije, avtografi, rokopisi in tipkopisi, ciklostili, opalografirana besedila, časopisni izrezki, pisma, belež-nice, letaki, vstopnice in razno drugo drobno gradivo ter tudi tiskano gradivo z rokopisnimi opombami, popravki in posvetili. V arhivih institucij so to poslovni in upravni dokumenti (ustanovitveni, upravni in organizacijski akti, finančna, poslovsdska in druga poročila, pogodbe, kore-spondenca, pravice, licence ...).

Knjižnica lahko prejme tudi posamezen dokument, ki ni del zapuščine, zato je obravnavan in bibliografsko obdelan kot samostojna enota.

Knjižnice si prizadevajo pridobiti predvsem gradivo slovenskih družboslovnih, humanistično-literarnih, jezi-koslovnih, glasbenih, likovnih in ostalih kulturnih ustvar-jalcev ter tudi najrazličnejše domoznansko gradivo, za katero presodijo, da je zgodovinsko trajno pomembno kot pisna kulturna dediščina za nadaljnje raziskovalno delo na nacionalni ali lokalni ravni, torej gradivo, ki ga cenimo zaradi umetniške in/ali znanstvenoraziskovalne vrednosti ali je pomembna priča svojega časa. Danes ga v knjižnicah pridobivamo predvsem z darovi in nakupi.

¹ *Zapuščina* – gradivo, ki je pripadalo enemu zbiratelju (posamezniku, družini ali instituciji) in je bilo podarjeno knjižnici ali sorodni ustanovi po zbirateljevi smrti.

Ostalina – manj obsežna zapuščina; naknadno pridobljeno gradivo nosilca zapuščine, ki jo knjižnica že ima, je že urejena in uvrščena v katalog.

Osebni arhiv – rokopisno gradivo, ki ga ja ustvaril in/ali zbral in podaril knjižnici še živeči avtor (podobno *družinski arhiv*).

Arhiv korporacije – zbirka virov, nastalih z dejavnostjo institucije (društva, organizacije, akademije ipd.).

Tvorjena zbirka – zbirka virov, zbranih z določenim namenom in po določenih merilih, nastala z združevanjem posameznih dokumentov (npr. fotografij, plakatov, CD-ROM-ov, avtografov, dokumentov med seboj povezanih oseb ...).

Ime osebe, na katero se fond, npr. zapuščina, nanaša, imenujemo nosilec zapuščine. Če urejamo zapuščino institucije (ustanove), društva ipd., je nosilec zapuščine korporacija (npr. Društvo pisateljev Slovenije, Društvo slovenskih prevajalcev, Slovenska narodna zveza v ZDA: arhiv 1914–1920).

Zelo pomembno je zavedanje, da je rokopisno gradivo unikatno ter zato raziskovalcem na voljo na vpogled le v čitalnicah knjižnic ob prisotnosti skrbnikov zbirk. Nanj praviloma ne pišemo ničesar. Ovijemo ga z brezislinskiimi ovoji, ki ne poškodujejo gradiva, in jih nato vstavimo v posebej za to izdelane mape s trdimi platnicami, ki naj ne vsebujejo kislin in lignina. Idealni klimatski pogoji v prostoru, kjer hranimo rokopisno gradivo, so 20 stopinj Celzija in 50-odstotna vlažnost.²

Dokumentov ne žigosamo, temveč vse potrebne oznake navedemo na ovojih in mapah.

Urejanje gradiva v zapuščinah, osebnih in družinskih arhivih se začne s podrobnim pregledom gradiva, kate-rega namen sta morebitna selekcija in razvrstitev gra-diva. Tovrstni fondi so običajno obsežni in raznoliki, zato je najprej treba ugotoviti osnovno strukturo fonda, nato pa gradivo razvrstiti v manjše enote. Obdelava rokopi-snega gradiva ne pozna univerzalne splošno uveljavljene sheme za razvrščanje in urejanje gradiva, a obstaja več predvsem v praksi preizkušenih modelov. V slovenski praksi urejanja zapuščin in osebnih ter družinskih arhi-vov se je uveljavila ureditvena shema, ki izhaja iz nem-škega jezikovnega območja.

Poleg rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice to shemo uporabljajo tudi nekatere druge slo-venske knjižnice in rokopisne fonde razvrščajo v nasled-nje skupine (Glavan, 1995):

- osebni dokumenti,
- dela,
- pisma,³
- korespondenca,⁴
- drobno gradivo,
- knjižno gradivo z avtorjevimi pripisi (opombami ipd.),
- časopisni izrezki,
- razno,
- tuja dela,
- tuja pisma,
- zbirke (tuje zapuščine).⁵

Ta način razvrščanja gradiva je lahko le okviren. V vsa-kem fondu rokopisnega gradiva se ne pojavijo vse našete vrste gradiva, lahko se zgodi tudi, da bomo v njem našli specifično gradivo, ki ga bomo poimenovali drugače ozi-roma z novim imenom (npr. tuji osebni dokumenti).

² Več o tem gl.: <https://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi-en.pdf>

<https://www.nedcc.org/free-resources/preservation-leaflets/2.-the-environment/2.1-temperature,-relative-humidity,-light,-and-air-quality-basic-guidelines-for-preservation>

³ Pisma, razglednice, dopisnice ipd., ki jih je napisal nosilec zapuščine, osebnega ali družinskega arhiva.

⁴ Pisma, razglednice, dopisnice ipd., ki jih je nosilec zapuščine, osebnega ali družinskega arhiva prejel.

⁵ Neke vrste zapuščina v zapuščini; npr. kadar zapuščina ali osebni arhiv znane osebnosti vsebuje tudi gradivo druge manj znane osebe, ki ga ne postavimo in katalogiziramo ločeno.

⁶ Med osebne dokumente spadajo npr. tudi fotografije, ki jih lahko naprej razdelimo na portrete nosilca fonda, družinske fotografije, fotografije službenih oziroma uradnih srečanj ipd.

Rokopisni fondi so pogosto obsežni in običajno je v posamezni skupini veliko različnih dokumentov, del, pisem, drobnega gradiva ... Zato skupine členimo naprej na podskupine in nadaljnje vsebinske sklope.⁶ Znotraj posameznih skupin in podskupin gradivo najpogostejše uredimo kronološko (npr. osebne dokumente) ali abecedno (npr. pisma in korespondenco).

Ureditveno shemo prilagajamo vsebini posameznih zapuščin. Če je katalogizator v dilemi, kako razvrstiti gra-divo, naj se ravna po že urejenih zapuščinah in uporabi ustaljene rešitve, ki so bile najpogostejše uporabljene.

2 Bibliografska obdelava rokopisnega gradiva

Rokopisno gradivo pridobivamo v knjižnicah predvsem z darovi in nakupi. Gradivo je raznoliko in knjižnice ga na različne načine umeščajo v svoje zbirke ter na različne načine obdelujejo.

V Narodni in univerzitetni knjižnici tovrstno gradivo pridobiva, obdeluje in hrani Rokopisna zbirka, prav tako v Univerzitetni knjižnici Maribor in še v nekaterih knji-žnicah. V ostalih slovenskih knjižnicah je rokopisno gra-divo običajno del domoznanskih zbirk.

V okviru delovanja knjižnic je bilo v preteklosti že nekaj pobud za pripravo navodil, ki bi poenotila bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva, zapuščin in tvorjenih zbirk v sistemu COBISS.SI, vendar vse do danes ni bilo pripravljenih enotnih usmeritev za urejanje in bibliograf-sko obdelavo tovrstnega gradiva na nacionalni knjižnični ravni.

Zato je bila v Narodni in univerzitetni knjižnici v leto-šnjem letu ustanovljena skupina za oblikovanje pravil za urejanje in bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva, zapuščin in tvorjenih zbirk v sistemu COBISS.SI. V doku-mentu so postavljena pravila za urejanje, sortiranje, zaščito in hranjenje tovrstnega gradiva, za določanje rele-vantnih podatkov o gradivu ter pravila za bibliografsko obdelavo. Podan je tudi predlog ustreznih polj v formatih COMARC/B in COMARC/H za implementacijo v sistemu COBISS.SI.

Cilj pravil je postaviti strokovne podlage za katalogiza-cijo rokopisnega gradiva v knjižnicah v skladu z medna-rodnimi katalogizacijskimi načeli (*Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih*, 2019), ki temeljijo na uveljavlje-nih katalogizacijskih praksah in na konceptualnih mode-lih funkcionalnih zahtev, ki določajo elemente za opis, relacije med njimi in dostop do virov, ki jih hranimo v knjižnicah. Katalogizacijska načela uporabljajo katalo-gizatorji za ustrezno odločanje, urejajo dostopnost in izmenjavo podatkov ter povezovanje med njimi, kar je

bilo osnovno vodilo tudi pri nastajanju navodil za katalo-gizacijo rokopisnega gradiva.

Bibliografski opis temelji na mednarodno sprejetem standardu za bibliografski opis (ISBD). Pravila dopuščajo možnost enostopenjskega ali večstopenjskega (nivoj-skega) opisa glede na ustaljeno prakso in potrebe posa-meznih slovenskih knjižnic.

Popolnost bibliografskih zapisov je lahko različna, odvisno od namena kataloga in potreb uporabnikov po dostopanju do rokopisnega gradiva, zapuščin in tvorjenih zbirk ter tudi od nabora podatkov, ki jih imamo na voljo. (*Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih*, 2019).

Pravila za obdelavo rokopisnega gradiva, zapuščin in tvorjenih zbirk v sistemu COBISS.SI izhajajo iz trenu-tnih možnosti v katalogizaciji in stanja v katalogih roko-pisnega gradiva, zapuščin in tvorjenih zbirk v slovenskih knjižnicah. Predlagane so tudi nove rešitve v katalogiza-ciji tovrstnega gradiva, ki nakazujejo uporabo novih kon-ceptualnih modelov, čeprav v praksi (še) niso dokončno uresničeni. Zato se lahko pravila uporabljajo kot izhodišče, niso dokončna oziroma zaključena in dopuščajo mož-nost kontinuiranih sprememb in dopolnitev.

2.1 Pravila za obdelavo rokopisnega gradiva

2.1.1 Namen in cilji pravil

Pravila so bila pripravljena z namenom podati enotne usmeritve za urejanje in bibliografsko obdelavo roko-pisnega gradiva na nacionalni ravni, na osnovi katerih bodo knjižnice v okviru sistema COBISS.SI lahko eno-tno in pregledno katalogizirale ali fond kot celoto ali nje-gove posamezne vsebinsko zaključene dele ali posamezne dokumente, ki so lahko ali niso del obsežnejšega fonda.

Glavni namen pravil je:

- omogočiti enoten in splošno veljaven bibliografski opis rokopisnega gradiva v katalogih in s tem racio-nalizirati bibliografsko obdelavo,
- omogočiti povezovanje podatkov,
- izboljšati možnosti iskanja in identifikacije gradiva ter s tem omogočiti čim boljše dostopnost do tovrstnega gradiva.

Elementi opisa so navedeni tako, da ustrezajo zahtevam mednarodnega standarda *RDA*, ki določa, naj podatki v opisu ustrezajo različnim vidikom iskanja in koriščenja informacij. Navedeni naj bodo tako, da uporabnikom kataloga omogočajo:

- najdljivost (gradiva, informacij o gradivu in o drugih entitetah, povezanih z gradivom),
- identifikacijo gradiva (podatki naj omogočajo razliko-vanje podobnih entitet),
- izbor gradiva (ustreznost najdenega gradiva glede na informacijsko potrebo),
- dostopnost do gradiva,
- raziskovanje (podatki naj omogočajo tudi raziskovanje odnosov in povezav med entitetami).

2.1.2 Obseg in struktura pravil

Pravila poleg uvodnega besedila (Predgovor in Uvod) se-stavljajo trije vsebinski sklopi.

Poglavje s terminologijo in osnovnimi pojasnili za urejanje rokopisnega gradiva, kar je predpogoj za ustrezno bibliografsko obdelavo gradiva.

Podrobno je predstavljen način urejanja gradiva v Rokopisni zbirki NUK, tako urejanje zapuščin in arhi-vov posameznikov ter družin kot tudi arhivov korporacij.

V tem delu je predstavljen tudi t. i. hierarhični (nivojski) model (gl. točko 2.2), kot ga poznajo arhivi, ki se srečujejo s podobnim gradivom, kot je rokopisno gradivo v knjižni-cah. V skladu s tem modelom je mogoče podatke o gra-divu navajati na različnih nivojih – od celotnega fonda in njegovih delov pa vse do posameznega dokumenta (npr. pisma). Model predstavlja neke vrste stopenjski opis, ki ga v katalogizaciji že poznamo. Pomembno pri njem je, da omogoča členitev podatkov na poljubno število nivo-jev. Hkrati omogoča povezovanje (npr. celotne zapuščine z njenimi posameznimi deli) in ustvarja hierarhične odnose med njimi.

V času razvoja digitalizacije nivojski model opisa gra-diva knjižnicam omogoča tudi pripravo ustreznih meta-podatkov ne le za fonde v celoti, ampak tudi za njihove dele in posamezne dokumente.

Poglavje z elementi bibliografskega opisa s podatki, potrebnimi za identifikacijo gradiva, ter načini nava-janja le-teh na primerih.

Elementi izražajo attribute (značilnosti) entitet in odnose med entitetami v skladu s konceptualnim mode-lom *LRM* (2017). Združujejo vidike identifikacije vira, kla-sifikacije vira in povezovanja virov.

Poglavje z ustreznimi polji v formatu COMARC, potrebnimi za bibliografsko obdelavo in identifikacijo rokopisnega gradiva v sistemu COBISS.SI.

Dodani so primeri bibliografskega opisa tovrstnega gradiva v formatu COMARC/B ter primeri navajanja lokacijskih podatkov in zaloge v formatu COMARC/H.

2.2 Nivojski opis

Nivojski (hierarhični) opis se uporablja za opis fonda, sestavljenega iz dveh ali več delov. To je kombinacija osnovnega (opis celote) in dodatnega opisa enega ali več podrejenih delov. Če ima tudi podrejeni del več delov, se tudi zanje lahko uporabi nadaljnji podrobnejši opis. Iz bibliografskega opisa fonda morata biti razvidna identifi-kacija in opis celote in njenih posameznih delov ter odno-sov in povezav med njimi. Pomembno je, da so podrejeni deli povezani z nadrejenim delom in s celoto.

Bibliografski zapis lahko izdelamo za fond kot celoto (enostopenjski opis), lahko pa tudi za njegove posame-zne dele, če so le-ti obsežni ali če menimo, da vsebujejo pomembne informacije za uporabnike, ki jih ne moremo ustrezno prikazati v bibliografskem opisu celote (npr. zapuščine).

Kadar se odločimo, da bomo posamezne dele fonda obdelali samostojno, bomo naredili ločene zapise za tiste dele fonda, za katere želimo podati podrobnejše infor-macije, in za dele, ki jih zaradi obsežnosti želimo prika-zati ločeno. Pri tem mora biti razvidna pripadnost celoti (fonde). S tem prikazemo fond kot celoto in hkrati ustva-rimo večstopenjski prikaz njegovih delov ter povezave med njimi.

Nivojski opis fonda, najpogosteje je to zapuščina ali arhiv (osebni, družinski in arhiv institucije), poteka od najvišje proti najnižji stopnji (nivoju). Najprej izdelamo bibliografski opis za celotno zapuščino in na tem prvem – najvišjem nivoju v opisu navedemo tiste podatke, ki veljajo za celotno zapuščino, na ostalih (nižjih) nivojih pa ne ponavljamo podatkov, ki so že zapisani v zapisu višje na hierarhični lestvici.

Nato se lahko odločimo za opis posameznih delov zapu-ščine (skupin in podskupin). Kako bo le-ta razčlenjena in koliko bo nivojev, je odvisno od pomembnosti in obsežno-sti gradiva, kadrovskih možnosti ipd., predvsem pa od potreb uporabnikov. Na posamezni stopnji opisa nave-demo le za to stopnjo relevantne podatke.

V slovenski katalogizacijski praksi se je pri obdelavi zapuščin uveljavila shema razvrščanja gradiva v sku-pine in podskupine, ki so v pravilniku podrobneje pred-stavljene v poglavju o urejanju rokopisnega gradiva. Sku-pine predstavljajo drugi nivo opisa zapuščine, za katero lahko naredimo nov zapis. Seveda nima vsaka zapuščina vseh naštetih delov, lahko pa se pojavi še kakšen, ki ga želimo dodati. Vsaka od navedenih skupin in podskupin se lahko členi naprej na poljubno število nivojev.

Nivojev je lahko toliko, kolikor ocenjujemo, da jih je pot-rebnih za popoln opis vira in njegovih delov; lahko tudi do posameznega dokumenta (npr. določenega pisma, posa-mezne fotografije, partiture, zemljevida ipd.), ki predsta-vlja najmanjšo fizično samostojno in nedeljivo enoto.

Pomembno je, da so zapisi povezani s prvo nadrejeno bibliografsko enoto (npr. pismo → korespondenca) in z bibliografsko enoto na najvišjem nivoju (npr. pismo → zapuščina). S tem bo razvidna pripadnost prvi nadrejeni skupini (korespondenca) ter celoti (zapuščina).

2.3 Elementi opisa

Nabor elementov za opis rokopisnih virov, fondov in tvor-jenih zbirk v knjižnicah sledi izhodiščem mednarodnih katalogizacijskih načel, katerih cilj je zagotovitev eno-tnega pristopa h katalogizaciji vseh vrst bibliografskih virov. Elementi izražajo attribute entitet in odnose med entitetami konceptualnega modela *IFLA Library Refe-rence Model* (2017).

Elementi opisa pokrivajo vidike identifikacije vira, kla-sifikacije vira in povezovanja virov. Definirajo jih pomen, obseg in cilj, glede na opisovani vir so kategorizirani kot obvezni, pogojno obvezni ali priporočeni.

Viri podatkov za določitev vrednosti elementov so opi-sovani vir in drugi zanesljivi viri. Opisovani vir lahko vse-buje besedilne navedbe, ki jih prepišemo ali kako drugače uporabimo kot vir informacij o opisovanem viru, in vse-

bino, ki jo uporabimo kot vir informacij o entitetah.

Če opisovani vir, ki obsega eno ali več strani, listov, pol ali kartic, vsebuje več virov podatkov za določitev vred-nosti elementa, izberemo vir podatkov po predpisanem vrstnem redu.

Če opisovani vir nima vira podatkov za določitev vred-nosti elementa, uporabimo drugi zanesljivi vir podatkov.

Druge podatke v elementih opisa predstavljajo struk-turirani opisi, ki jih navedemo v določenem zaporedju podatkov in s predpisano interpunkcijo (npr. obseg, strukturirane opombe, točke dostopa), izberemo iz kon-troliranega slovarja (npr. vrsta nosilca, vrsta medija) ali izberemo v normativni bazi podatkov (npr. normativne točke dostopa).

Elementi bibliografskega opisa so razdeljeni v tri sku-pine: obvezni, priporočljivi in neobvezni. Pri katalogiza-ciji posameznega dokumenta (npr. monografija, pismo, razglednica, fotografija, partitura ipd.) sledimo pravilom za obdelavo posameznih vrst gradiva – monografij, kon-tinuiranih virov in neknjižnega gradiva.

Pri katalogizaciji celotnih fondov (zapuščin, ostalin, arhivov ali tvorjenih zbirk) ter njihovih skupin in podsku-pin so v pravilniku kot obvezni predlagani naslednji ele-menti opisa: naslov, leto oziroma obdobje, obseg, izvor (provenienca) in historiat vira ter t. i. identifikator enote (inventarna številka in signatura). Poleg tega je navaja-nje nekaterih elementov predlagano kot obvezno, če so podatki na voljo: odgovornost, kraj nastanka, jezik, sistem organizacije fonda in točke dostopa. Ostali elementi opisa so označeni kot neobvezni, vendar je priporočljivo, da navedemo čim več podatkov, ki jih imamo na voljo.

2.4 Format COMARC

V tem poglavju so predstavljena ustrezna polja v formatu COMARC, potrebna za bibliografsko obdelavo in identi-fikacijo rokopisnega gradiva v sistemu COBISS.SI. Pred-stavljeno je navajanje podatkov v formatu za bibliograf-ske podatke COMARC/B in v formatu za podatke o stanju zaloge COMARC/H. Pri posameznih podatkih je dodana tudi povezava z obravnavanimi temami v poglavju »Ele-menti opisa«.

Podatke o bibliografskih virih v formatu COMARC/B navajamo na več načinov: z izborom kod z vnaprej pri-pravljenega seznama (šifranta), s prepisom podatkov z bibliografskega vira ali opisno. Fonde opisujemo struktu-rirano po hierarhičnih nivojih, pri čemer je najnižji nivo lahko izbran za opis posameznega bibliografskega vira ali hierarhijo zaključimo že z opisom določene podskupine dokumentov. Odločimo se lahko tudi samo za opis celot-nega fonda na enem zapisu.

Rokopisno gradivo, zapuščine oseb in arhivi korporacij, ki so v lasti knjižnice, so unikatni primerki oziroma uni-katne zbirke. Čeprav lahko ima del zapuščine iste osebe ali del arhiva iste korporacije več različnih knjižnic, ki te fonde tudi enako poimenujejo oziroma jim dodelijo enak naslov, ima vsaka knjižnica specifičen fond s specifičnimi (ne enakimi) dokumenti, zato velja splošno pravilo, da teh zapisov ne prevzemamo. Četudi v bazi obstaja zapis za

zapuščino določene osebe ali arhiv določene korporacije, za zapuščino oziroma arhiv, ki je v lasti druge knjižnice, vedno kreiramo nov zapis.

Pri katalogizaciji je za obvezne podatke izbran kriterij minimalnega nabora podatkov, ki omogočajo identifikacijo posameznega bibliografskega vira. Tako kot pri drugem knjižničnem gradivu je priporočljivo čim bolj razširiti nabor podatkov v posameznih zapisih, kar omogoča natančnejše iskanje in najdenje ustreznih podatkov o gradivu. Pri oblikovanju hierarhično povezanih zapisov upoštevamo, da navajamo le podatke, ki veljajo za določen nivo zapisa, in da na posameznih nivojih ni treba navajati podatkov, ki so že zapisani v zapisu višje na hierarhični lestvici.

Gradivo, ki ni del širšega fonda, obdelamo samostojno in pri tem upoštevamo katalogizacijska pravila za posamezno vrsto gradiva. Prav tako samostojno obdelamo vsa objavljena in javnosti namenjena dela, ki so izšla v več izvodih in jih je knjižnica prejela v okviru zapuščine. Povezavo z zapuščino uredimo preko predpisanih povezovalnih polj.

Fonde, kot so zapuščine, ostaline, osebni, družinski arhivi in arhivi korporacij, katalogiziramo strukturirano na podlagi hierarhičnih nivojev. Zapis za gradivo, ki je katalogizirano na najvišjem ali vmesnem nivoju hierarhične povezave, je oblikovan na maski Z – zbirni zapis. Na najnižjem nivoju hierarhične povezave je lahko oblikovan zapis za posamezni vir ali skupni zapis za več virov. Glede na to je zapis narejen na maski N – neknjižno gradivo (zapis za posamezni dokument, kot je npr. pismo, fotografija ipd.) ali na maski Z – zbirni zapis (zapis za skupino dokumentov, kot so npr. pisma, korespondenca, dela ipd.).

Objavljene vire in vire, objavljene v več izvodih, katalogiziramo samostojno, in ne kot del fonda. Zapis za tak vir je oblikovan na maski, ki ustreza posamezni vrsti gradiva: M – monografske publikacije, K – kontinuirani viri, N – neknjižno gradivo.

Samostojni rokopis, ki ni del fonda (zapuščine, ostaline ali arhiva), katalogiziramo na maski N – neknjižno gradivo.

3 Zaključek

Veliko slovenskih knjižnic uvršča raznoliko rokopisno gradivo v svoje zbirke in običajno je tovrstno gradivo del posebnih knjižničnih zbirk, pogosto tudi domoznanskih. Knjižnice so v preteklosti že opozarjale na problematiko obdelave rokopisnega gradiva, predvsem na pomanjkanje pravil za katalogizacijo v sistemu COBISS.SI. Vendar vse do danes ni bilo pripravljenih enotnih usmeritev za urejanje in bibliografsko obdelavo tovrstnega gradiva na nacionalni knjižnični ravni, zato knjižnice tovrstno gradivo na različne načine urejajo, popisujejo in hranijo.

V Narodni in univerzitetni knjižnici je bila zato ustanovljena skupina za pripravo pravil za bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva, ki je pripravila predlog za urejanje in obdelavo tovrstnega gradiva v sistemu COBISS.SI.

Glavni cilj pravil je podati ustrezne katalogizacijske rešitve in s tem omogočiti čim enotnejšo bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva na sodoben način in v skladu s sodobnimi mednarodnimi standardi in katalogizacijskimi načeli. Z uveljavitvijo omenjenih pravil bodo lahko knjižnice v okviru sistema COBISS.SI enotno in pregledno katalogizirale fond kot celoto ali nje-gove posamezne vsebinsko zaključene dele ali posamezne dokumente, odvisno od pomembnosti in obsežnosti gradiva, kadrovskih možnosti, predvsem pa od potreb uporabnikov.

4 Literatura in viri

Glavan, M. (1995). Rokopisno gradivo v slovenskih knjižnicah. *Knjižnica*, 39 (3), str. 201–210.
Glavan, M. in Lulik, M. (2002). Nova slovenska podatkovna baza rokopisnega gradiva. V *Knjižnice in javnost: strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije* (str. 259–282). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

IFLA Principles for the Care and Handling of Library material. Compiled and edited by Edward P. Adcock. Dostopno na: <https://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi1-en.pdf>

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP). (2019). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Dostopno na: <https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2019/ICP2017.pdf>

NEDCC Preservation leaflets. Environment. Temperature, Relative Humidity, Light, and Air Quality: Basic Guidelines for Preservation. (1999). Dostopno na: <https://www.nedcc.org/free-resources/preservation-leaflets/2.-the-environment/2.1-temperature,-relative-humidity,-light,-and-air-quality-basic-guidelines-for-preservation>

Potočnik, V. (2010). Drobn tisk kot obvezni izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici. *Knjižnica*, 54 (3), str. 53–71.

Šušterčič, M., Bagarič, A., Lulik, M., Potočnik, V. in Velkavrh, V. (2020). Obdelava novodobnega rokopisnega gradiva, zapuščinskih fondov in tvorjenih zbirk v slovenskih knjižnicah: osnutek. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

ZBIRKA V DELU

Nastajanje posebne zbirke pravilnikov, statuten in navodil ljubljanskih društev in podjetij ter mestnih ustanov, zavodov in služb v MKL – Slovanski knjižnici

A COLLECTION IN THE MAKING

Creating a special collection of rulebooks, statutes and guidelines by Ljubljana’s societies, businesses and civic institutions and services in the LCL – Slavic Library

Tjaša Bezenšek
tjas.a.bezensek@mklj.si

Tomaž Miško
tomaz.misko@mklj.si

Mestna knjižnica Ljubljana
– Slovanska knjižnica
Einspielerjeva ulica 1
1000 Ljubljana
www.mklj.si/slovanska-knjiznica

UDK 02:908(062.13)(497.4Ljubljana)

IZVLEČEK Slovanska knjižnica, Center za domoznanstvo in specialne humanistične zbirke Mestne knjižnice Ljubljana, se ponša z vrsto zanimivih posebnih zbirk. Glasbenim in drobnim tiskom ter kartografskemu gradivu smo v novešem času dodali zbirko miniaturnih knjig, ekslibrisov, zbirko Prešerniana, zbirko dr. Franceta Škerla in repozitorij Mestne knjižnice Ljubljana. Najstarejša in najpomembnejša pa je nedvomno zbirka dragocenega tiska, v katero je vključeno gradivo iz nekdane knjižnice na ljubljanskem magistratu oziroma njenih naslednic, Mestne knjižnice Ljubljana in Mestne strokovne knjižnice. Šteje 2.620 naslovov raznovrstnih vsebin – od prve izdaje Slave vojvodine Kranjske in življenjepisa Herbarta Turjaškega do originalov prvih slovenskih slovnice, starih avstrijskih zakonikov in prvotiskov slovenskih pisateljev. Na policah sobe za raritete, kjer je zbirka hranjena, najdemo tudi številne publikacije ljubljanskih institucij in društev, ki so kot starejše primarno domoznansko gradivo bogat vir podatkov za preučevanje lokalne zgodovine. Združitev tega gradiva v posebno zbirko, ki bi obsegala primarno domoznansko gradivo naše knjižnice, ni izvedljiva. Onemogoča jo postavitev gradiva po načelih tekoče številke in formatu knjižnega bloka. Razpršenost domoznanskega gradiva nam zato narekuje iskanje drugačne poti za skupno predstavitev in promocijo. Prispevek obravnava oblikovanje nove tematske skupine v domoznanski bibliografiji in načrtovanje bodoče digitalne posebne zbirke na primeru pravilnikov, statuten in navodil ljubljanskih društev in podjetij ter mestnih ustanov, zavodov in služb. V njem se osredotočamo na praktične vidike priprave nove zbirke: zanimajo

ABSTRACT The Slavic Library, Ljubljana City Library’s Centre for local studies and special humanist collections, boasts a considerable number of compelling special collections. Our musical publications, ephemera and cartography collections were recently joined by several new ones: miniature books, bookplates, the Prešerniana collection, the private collection of the late Dr. France Škerl and the repository of the Ljubljana City Library. Our oldest and most prized possession, however, is the Rare Prints collection, with its roots in the collections of the old Ljubljana Town Hall Library and its successors, the Ljubljana City Library and the Special Municipal Library. It features 2,620 publications of various types, from the first edition of the famous Glory of the Duchy of Carniola to the biography of Herbard VIII von Auersperg, all the way to original editions of the first Slovene grammar books, old Austrian penal codes and original first editions by notable Slovene authors. Among other publications in the Rarities room, where the collection is kept, there are a number of prints by Ljubljana’s historical institutions and associations, representing important primary sources for local studies that offer a wealth of information on local history. Sadly, the numerus currens filing system we employ, as well as the size disparities between the various books, make unifying all of these publications into one special collection an impossible task. As a result of these restrictions, our local studies materials are scattered throughout the library, forcing us to look for different ways of presenting and promoting them as a cohesive collection. This article takes a look at the process of shaping a new thematic

nas kriteriji za izbor primernega gradiva, načini pregleda fonda oz. pridobivanja konsistentnega nabora gradiva, sprotna revizija ustreznosti postavitve gradiva in nazadnje tudi ideje za promocijo gradiva.

KLJUČNE BESEDE: domoznanske zbirke, digitalne zbirke, pravilniki, statuti, digitalizacija

group in our local studies bibliography and the planning of a new digital special collection based around rulebooks, statutes and guidelines by Ljubljana's institutions, professional organizations and associations. The focus of the article is on the practical aspects of preparing a new collection: we will take a closer look at selection criteria for inclusion, methods for going over the library's core collection and achieving a consistent selection of materials, revising the adequacy of the current placement as well as outlining some ideas for the promotion of the material.

KEYWORDS: local studies collections, digital collections, guidelines, statutes, digitization

1 Uvod

»Poznavanje zgodovine, tradicije, kulturne in naravne dediščine lokalne skupnosti, krepitev identitete in kohezija lokalne skupnosti« so koristi, ki jih prinaša domoznanska dejavnost posameznikom, lokalni skupnosti in družbi kot celoti (Brenčič idr., str. 89). Dejavnost temelji na domoznanskih zbirkah splošnih knjižnic, ki v idealnem smislu odražajo zgodovinski razvoj lokalnih skupnosti v bolj ali manj sklenjeni obliki od manj jasnih manifestacij preteklosti do aktualnih dogodkov sodobnosti. S sistematičnim zbiranjem in dokumentiranjem tekočega lokalnega gradiva in retrospektive domoznanci skrbimo za kontinuiteto znotraj zbirke in njeno konsistentnost, na tem temelju pa gradimo dobre lokalne zgodbe. »Samo zbrano, a neobdelano gradivo nima nobene informativne vrednosti. Torej je priprava informacije pglavitni cilj naše dejavnosti« (Goropevšek, 1995, str. 67).

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice med možnimi oblikami dela navajajo izdelavo domoznanskih bibliografij, digitalizacijo in izgradnjo podatkovnih zbirk na lokalni ravni. Gre za aktivnosti, ki omogočajo hiter in učinkovit dostop do iskanih informacij in so izhodišče ostalim domoznanskim dejavnostim. Tema pričujočega prispevka je proces oblikovanja novega informacijskega vira – oddeljene domoznanske zbirke Pravilnikov, statotov in navodil ljubljanskih društev, delovnih organizacij ter ustanov iz starejšega fonda Slovanske knjižnice. Njena posebnost je v tem, da ne predvideva ločene postavitve zbranega gradiva v prostorih knjižnice, temveč bo postavljena v spletnem okolju. Izbor gradiva ni naključen, izbrali smo tip publikacije s specifičnimi tipološkimi in vsebinskimi značilnostmi, ki opravičujejo ločeno obravnavo. Pomemben vzgib za oblikovanje posebne zbirke je potreba po sistematičnem pregledu starejše sive literature in iskanju primernega načina njene promocije.

V besedilu se po krajši predstavitvi Slovanske knjižnice in njenih posebnih zbirk posvetimo izvoru domoznan-

skega gradiva in načinu njegove dostopnosti v digitalnem okolju, nadaljujemo s postopkom priprave nove posebne zbirke in njene analize ter zaključimo s predvideno obliko spletne postavitve.

2 Posebne zbirke v Centru za domoznanstvo Mestne knjižnice Ljubljana

Slovanska knjižnica je Center za domoznanstvo in specialne humanistične zbirke Mestne knjižnice Ljubljana. Je specialni in študijski tip knjižnice za področje kulture, humanistike, slovanske študije in domoznansko dejavnost. Organizirana je kot skladiščni tip knjižnice s trajnim hranjenjem gradiva in postavitvijo po načelu tekočega številčenja. Izposoja poteka po pultnem sistemu, večji del gradiva je dostopen za uporabo v čitalnici. Bogato časopisno in knjižno gradivo hrani v dveh velikih skladiščih, del gradiva pa je zavoljo specifičnih zahtev hranjenja organiziran v posebnih zbirkah. Dragocene in redke tiske hranimo v Zbirki dragocenosti Slovanske knjižnice v klimatsko regulirani in požarno varni sobi za raritete; v repozitoriju Mestne knjižnice Ljubljana zbiramo zadnje izvode neaktualnega gradiva iz celotne knjižnične mreže; zavoljo formalnih značilnosti ali dogovorov o nedeljivosti gradiva hranimo v posebnih zbirkah glasbeni in drobni tisk, kartografsko gradivo ter nekatere obsežnejše zapuščine in donacije – ekslibrise Nuše Lobnikar, miniaturne knjige in zapuščino dr. Martina Žnideršiča ter osebno zbirko Franceta Škerla.

Posebnega oddelka ali zbirke, v kateri bi hranili vsaj primarno domoznansko gradivo, koncept postavitve gradiva ne predvideva. Del najstarejših domoznanskih tiskov sicer hranimo v sobi za raritete, preostalo gradivo tega tipa pa je razpršeno po policah obeh skladišč (slika 1). Glede na poslanstvo knjižice, bi bila fizična oddelitev tega gradiva pripravna, vendar bi v danih razmerah zavoljo obsežnosti gradiva pregrobo posegla v premišljeno in

praktično organiziran knjižnični prostor. V prvih letih delovanja Slovanske knjižnice pa je bila organizacija zaloge drugačna, saj je bilo gradivo z zgodovinsko-komunalno tematiko postavljeno v posebnem, fizično ločenem oddelku: »Ko je bila Slovanska knjižnica uradno ustanovljena, sta ji bila določena dva oddelka, slovanski in zgodovinsko-komunalni« (Barbarič, 1986, str. 22). Vsebinsko gradiva tega oddelka je bila opredeljena v Odredbi o ustanovitvi Slovanske knjižnice. Drugi člen je določal, da knjižnica »zbira in hrani vso književnost, ki se tiče mesta Ljubljane in ljubljanskega okrožja s kulturno-zgodovinskega, umetniškega, gospodarskega, socialnega in katerega koli stališča« ter »zbira in čuva vso za komunalno upravo potrebno književnost« (»Odredba o ustanovitvi«, 1946, str. 51–52). Taka opredelitev nalog je temeljila na dejavnosti predhodnic Slovanske knjižnice – Mestne strokovne knjižnice in Mestne knjižnice Ljubljana.

Slika 1: Primer razpršenosti izvodov iz zbirke Pravilnikov, statotov in navodil na knjižnih policah Slovanske knjižnice – monografske publikacije formata B
(Vir: arhiv MKL Slovanske knjižnice)

3 Korenine domoznanske zbirke in dejavnosti Slovanske knjižnice

Na ljubljanskem mestnem magistratu so se do začetka 20. stoletja hranile pravne knjige in strokovno gradivo na temo komunalnega upravljanja v priročnih knjižnicah različnih uradov. Leta 1901 so se na ukaz župana Ivana Hribarja knjige zbrale v novoustanovljeni knjižnici, ki je bila pridružena mestnemu arhivu v skupno organizacijsko enoto Arhiva in knjižnice na ljubljanskem magi-

stratu, kasneje preimenovane v Mestna knjižnica in arhiv. V času med obema vojnama so knjižnico, ki je vsebovala predvsem časopise in starejše juridične knjige, dopolnili z različnimi tiski in deli, »ki govore o politični, socialni in kulturni zgodovini mesta Ljubljane« (Barbarič, 1986, str. 16). Leta 1933 je prešla knjižnica z arhivom pod okrilje Kulturnega odseka, dve leti kasneje pa so jo razdelili. Administrativne in juridične knjige so iz praktičnih razlogov ohranili na magistratu, ostalo gradivo pa so z arhivom vred prenesli v Turjaško palačo pri ljubljanskih Križankah.¹ Leta 1937 sta se s sklepom ljubljanskega občinskega sveta formalno ločila tudi preseljena knjižnica in arhiv, gradivo, ki je ostalo na magistratu, pa je bilo združeno v novi Mestni strokovni knjižnici, ki je hranila zbirko literature za praktične in študijske potrebe mestnih uradov. Od arhiva ločena Mestna knjižnica Ljubljana je oblikovala zajetno zbirko literature v slovanskih jezikih, ki jo je med drugo svetovno vojno nekaj časa tudi izposojala na dom. Leta 1946 je bila na njenih temeljih ustanovljena Slovanska knjižnica, ki je prevzela tudi zalogo Mestne strokovne knjižnice. Po vojni je namreč precejšen del dokumentarnega in knjižnega gradiva, ki je bilo do tedaj v uporabi mestnih uradov, izgubilo svojo praktično vrednost.

Zbirka Mestne strokovne knjižnice je bila tako prenesena v Turjaško palačo, kjer je s sorodnim gradivom iz nekdanje Mestne knjižnice Ljubljana, knjižno zbirko Mestnega arhiva in relevantnimi naslovi iz knjižnic ustanov, ki so po vojni prenehale z delovanjem, tvorila jedro zgodovinsko-komunalnega oddelka. Ta je hranil »vso književnost o ljubljanskem mestu in ljubljanskem okrožju«.

Oddelek je bil od ostalega gradiva fizično oddeljen, »knjižni fond tako imenovane komunalne knjižnice se je [...] držal separatno in šele v zadnjih letih vključil v sestav Slovanske knjižnice« (Vilfan, 1959, str. 48). Zbirka je bila namenjena potrebam mestne uprave; mestni uradniki so do gradiva dostopali brez omejitev, ki so bile sicer v veljavi za ostale uporabnike (»Odredba o ustanovitvi«, 1946, str. 51–52). Praktična uporabnost zbirke in posledično tudi njena uporaba pa je v času povojne kulturne, gospodarske, socialne in politične preobrazbe družbe naglo upadala. Dr. Vasilij Melik, eden prvih bibliotekarjev Slovanske knjižnice, je o pomenu oddelka v okvirih knjižnice zapisal, da »kot posebna enota v konceptih poznejših vodstev Slovanske knjižnice ni bil več potreben« (Barbarič, 1986, str. 22). Z naraščanjem zaloge in povečano potrebo po prostoru je postajala ločena postavitve dela gradiva nesmotrna, oddelek je bil nazadnje ukinjen in gradivo uvrščeno v skupno zalogo.²

Večina starejšega primarnega domoznanskega gradiva, ki ga danes hranimo v naši zbirki, je bila shranjena na tem mestu, natančnejših podatkov o obsegu in načinu postavitve pa še nimamo. Oddelek je zanesljivo združeval pravne knjige, strokovne priročnike s komunalno-upravno vsebino, publikacije mestne uprave, mestnih zavodov in ustanov ter dokumentarno gradivo o razvoju

- 1 Mestni arhiv, Slovanska knjižnica in Mestni muzej so si nekaj časa delili prostore Turjaške palače na Gosposki ulici 15 v Ljubljani. Selitev arhiva se je začela leta 1954, knjižnica pa se je na današnjo lokacijo odselila šele leta 2000.
- 2 Predvidevamo, da se je to zgodilo po selitvi arhiva, vsekakor pa v letih 1954–1959.

in zgodovini mesta. To sklepamo po ohranjenem gradivu, ki ga danes raziskujemo in vključujemo v redne dejavnosti in projekte naše knjižnice. S sistematičnim evidentiranjem posameznih vsebinskih sklopov bomo razkrojljene naslove povezali v skupni referenčni okvir nekdanjega oddelka in tako omogočili učinkovitejše delo knjižničarjev ter izboljšano dostopnost vsebin.

4 Dostopnost domoznanskega gradiva

Promocija domoznanske dejavnosti in zbirke se praviloma osredotoča na gradivo, ki je najbolj dragoceno, redko in v kulturno-zgodovinskem smislu izjemno, medtem ko ostaja na videz manj privlačno gradivo v ozadju. To velja še posebej za polpublicirano gradivo, kot so letna poročila, računski sklepi in pravilniki lokalnih društev, mestnih podjetij in različnih delovnih organizacij. Tovrstni tiski so kot primarno domoznansko gradivo vir zanesljivih podatkov o kulturnem dogajanju, socialnem stanju ter gospodarskem in političnem razvoju našega mesta. Možnosti za izboljšanje preglednosti in dostopnosti teh vsebin ponuja zlasti spletno okolje z ustreznimi iskalnimi orodji in zbirkami s prostim dostopom do digitaliziranega gradiva. Digitalizacija ima svoje omejitve, zlasti na področju avtorskih pravic, ne glede na to pa znatno povečuje bazo virov, ki so na voljo tako uporabnikom, kakor tudi knjižničarjem – učinkovito raziskovalno in referenčno delo se danes mora zaključiti v digitalnem okolju. Javna dostopnost je sicer razbremenila kar štirideset odstotkov najstarejšega gradiva naše zbirke pred nadaljnjo obrabo, hkrati pa je tudi povečala izziv učinkovitega iskanja po različnih bazah podatkov.

Za potrebe označevanja domoznanskega gradiva smo leta 2010 vpeljali tematske kode, ki smo jih v bibliografskem zapisu dodajali v polju 992b. V skladu z Navodili za strokovno obdelavo in hranjenje nacionalno pomembnega domoznanskega knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah (2012, st. 3) smo leta 2012 prenesli kodirane podatke v polje za lokalne potrebe (993). Izhodišče za njihovo oblikovanje je bil nabor značilnih lokalnih tematik, na katere smo najpogosteje naleteli pri rednem delu z zbirko. Na tej osnovi smo na spletni strani Mestne knjižnice Ljubljana vzpostavili domoznansko bibliografijo,³ ki omogoča samodejno oblikovanje poizvedb, s katerimi iščemo po posameznih kodah v okolju spletnega knjižničnega kataloga.⁴ Poizvedbe vračajo precej obsežne sezname domoznanskih besedil s primerljivo vsebino, z dodajanjem kriterijev iskanja pa lahko dodatno omejujemo število rezultatov. Bibliografija vključuje 17.540 naslovov gradiva, od tega 3.111 monografskih publikacij in 14.407 sestavnih delov.⁵

Sodobnega uporabnika bo zanimala predvsem spletna dostopnost evidentiranih domoznanskih besedil. Slaba polovica vseh obdelanih sestavnih delov (6.893 enot) je izšla pred letom 1945, od tega je velika večina (ca. 87 % ali ca. 5.981 enot) prosto dostopnih v digitaliziranih virih na Digitalni knjižnici Slovenije.⁶ Evidentiranih monografskih publikacij v enakem časovnem okviru je 854, od teh je 111 naslovov prosto dostopnih v digitalni obliki na spletu.⁷

Uporabnost bibliografije narašča sorazmerno z deležem digitaliziranega gradiva v naboru zadetkov, kar moramo upoštevati pri načrtovanju dela s starejšim fondom. Ne glede na to, pa njen pomen presega okvire digitalizacije, saj vključuje tudi vsebine iz mlajših publikacij, do katerih dostopajo uporabniki zgolj v prostorih knjižnice.

Izhodišče za oblikovanje posebne zbirke, ki bo predstavljena v virtualnem okolju, je implementacija obeh procesov: domoznanske dokumentacije, ki omogoča ažurnost podatkov ne glede na način dostopa, in digitalizacija, ki omogoča javni dostop do dela gradiva.

5 Posebna zbirka

5.1 Izbor in obdelava gradiva

Predmet nove zbirke so pravilniki, statuti in navodila mestnih ustanov, zavodov in služb ter ljubljanskih podjetij in društev z lokalnim do nacionalnim delokrogom. Izbira temelji na tipološki in vsebinski homogenosti – gre za prepoznaven, oblikovno poenoten tip gradiva s primerljivo vsebino in izrazito primarno dokumentarno vrednostjo. Ocenili smo, da se giblje prevladujoča velikost gradiva med 15 in 23 cm, obseg strani pa se giblje med 3 do 48 strani. Značilna struktura vsebine izbranih publikacij je organizirana v obliki oštevilčenega seznama pravil, napisanih v slovenskem ali nemškem jeziku, redkeje v obeh, kasneje pa tudi v srbskem in hrvaškem jeziku. Členi so razdeljeni v vsebinske sklope, ki opredeljujejo značaj in namen društva oziroma poslanstvo delovne organizacije, pravice in dolžnosti članov oz. delavcev, splošne določbe itd., ponekod pa so dodani tudi razni obrazci za člane, ceniki in tarife. Čas nastanka se giblje med drugo polovico 19. in sredo 20. stoletja. Pred začetkom dela smo določili kriterije za oblikovanje zbirke: zanimali so nas predvsem pravilniki ljubljanskih društev in organizacij, ki so izšli do leta 1945 v obliki monografskih publikacij (slika 2).

Poskusne poizvedbe v knjižničnem katalogu so vrnile nizko število zadetkov, ki se ni ujemalo s praktičnimi sondiranjmi posameznih predelov zbirke, in je vključevalo do 30 % neustreznih zapisov. Že najsplošnejši iskalni parametri, pri katerih smo se omejili na ključne besede (kw=pravil*), leto izida (py=1575:1945), pa tudi domoznansko kodo (bi=dz*) in vrsto vsebine (cc=u, u1, v2)⁸, niso prinašali

Slika 2: Zbirka pravilnikov, statuten in navodil ljubljanskih društev, delovnih organizacij in ustanov – mestni zavodi in naprave (Vir: arhiv MKL Slovenske knjižnice)

Slika 3: Zbirka pravilnikov, statuten in navodil ljubljanskih društev, delovnih organizacij in ustanov – publikacije v nemškem jeziku (Vir: arhiv MKL Slovenske knjižnice)

zadovoljivih rezultatov, saj smo zbrali le nekaj čez 100 ustreznih zadetkov. Analiza bibliografskih zapisov zbranega gradiva je nato pokazala, da je podpolje 105b, v katerem določamo kodo za vrsto vsebine, neizpolnjeno pri najmanj polovici relevantnega gradiva.⁹

Med sondiranjem se je izkazalo, da fizične značilnosti iskanih publikacij omogočajo hitro in zanesljivo delo, zato smo del skladišč pregledali ročno, zbrano število gradiva pa se je kmalu povzpelo nad 250 enot.¹⁰ Na podlagi podatkov iz zbranega gradiva smo lahko razširili nabor ustreznih izrazov za iskanje ključnih besed v obeh deželnih jezikih, slovenščini in nemščini (uredba, odredba, naredba, postava, hausordnung, regel, instruction ipd.), za kasnejše publikacije pa v srbsčini oz. hrvaščini. S postopnim oblikovanjem kompleksnejših poizvedb v katalogu smo pridobivali dodatne naslove (slika 3).

⁹ S tem je odpadlo natančnejše iskanje po vrsti vsebine, s katerim bi lahko izločili nezaželen šum.

¹⁰ Na policah se tanke brošure hitro ločijo od ostalega gradiva. Ročno izbiranje gradiva bi bilo pri drugačnem tipu gradiva neizvedljivo ali pa vsaj izredno zamudno.

¹¹ Med 322 naslovi monografskih publikacij jih je bilo 69 brez kakršnekoli domoznanske kode. 253 naslovom smo obstoječim dodali dve ustrezni kodi – za pravilnike in za publikacije mestne uprave (DZ pravilniki* in DZ mestna uprava); od dneva kreiranja zapisa so se spremenile nekatere UDK kode v polju 675, koda za srbohrvaški jezik ne obstaja več, umaknjeno pa je tudi podpolje 992x, ki se je prej uporabljalo za vnos predmetne oznake za urejanje.

vrsto vsebine v podpolju 105b, kjer smo po potrebi dodali ustrezne kode za pravilnike, statute, navodila in redkeje tudi za zakone.¹² Tistim enotam, ki vsebujejo lastniške žige,¹³ smo v bibliografskem zapisu v polje 317 dodali še opombo o izvoru, po kateri lahko iščemo z ustrezno iskalno predpono.¹⁴

Pravilnikom, ki niso veljali samo za Ljubljano ampak za širše območje, običajno za celotno Kranjsko, ali pa Avstro-Ogrsko oz. kasneje SHS in Jugoslavijo, smo dodali polje 607 z ustrezno zemljepisno oznako za področje, ki ga je pravilnik pokrival. Z iskalno predpono GN lahko poiščemo pravilnike, ki so npr. veljali samo na Kranjskem. Samo ljubljanske pa izluščimo z izključevanjem širših zemljepisnih območij (BI=DZ pravilniki* NOT GN=(mednarodn* OR kraljevina SHS OR Avstrijsko cesarstvo OR Avstro-ogrška OR Kranjska OR Jugoslavija OR Dravska banovina OR Slovenija)). Nova zbirka vsebuje 294 pravilnikov, ki veljajo samo za Ljubljano in 145 pravilnikov za širše območje.

Nekatere enote v zbirki vsebujejo več različnih pravilnikov oz. navodil. Tak primer je bila publikacija Pravilniki k službeni pragmatiki iz leta 1932, ki vsebuje kar 5 različnih pravilnikov za ljubljanske mestne uslužbence (o

službeni obleki, nagradah za čezurno delo itd.). Pri takih smo posamične pravilnike vpisali v polje opomb o vsebini (327) in dodali naslove v polja 423.

Po zaključenem delu na monografskih publikacijah smo se lotili še sestavnih delov v serijskih publikacijah. Redke že obstoječe zapise smo ažurirali z novo domoznansko kodo, ostalim pravilnikom pa smo kreirali nove bibliografske vpise. Ker gre za starejše revije, so pogosto manjkale tudi ISSN številke, za katere smo sproti pošiljali v NUK prošnje za dodelitev.

Delo smo zaključili s kombiniranim izvozom podatkov zbirke iz segmenta zaloge in katalogizacije, ki obsega informacije o fizični obliki, avtorju, naslovu, signaturi, datumu inventarizacije, dobavitelju, načinu nabave, letu izdaje, opombah o izvoru itd (slika 4). Dokument smo dopolnili s povezavami do zapisov v vzajemnem knjižničnem katalogu in dostopnih digitaliziranih izvodov na Digitalni knjižnici Slovenije, skupnim številom dostopnih izvodov v vzajemnem katalogu in oznake knjižnic, ki hranijo sorodne naslove. Analiza zbranih podatkov omogoča ovrednotenje zbirke in oblikovanje nadaljnjih ukrepov oz. dejavnosti v smeri promocije in razvoja zbirke ter sodelovanja s sorodnimi institucijami.

1	Naslov	Signatura	Izv.	zaloga COBIB	dLib	Cobiss - povezava	Leto	Opomba o izvoru	Fizični opis
2	[Die Reformirung [i] der Abfuhr der Mehrung in Laibach]	K M B 2936	2	AR5		https://plus.si.cobib	1881		20 str. ; 18 cm
3	50 letnica Katoliškega tiskovnega društva v Ljubljani	K M D 1826	19	OHK, INZ, MK		https://plus.si.cobib	1937	Lastniški žig: Mestna strokovn	47 str. : ilustr.
4	Arbeitsordnung für die k. k. Tabakfabriken : (genehmigt m	S M B 1420	1			https://plus.si.cobib	1900		V, 30 str. ; 18 cm
5	Brunnen-Ordnung für die Stadt Laibach	K M C 8356	4	CPK, AR5, ZAL		https://plus.si.cobib	1870		15 str. ; 19 cm
6	Čenik in ceremonijel za polaganje na mrtvaški oder in pog	K M C 8202	1			https://plus.si.cobib	1917	Lastniški žig: Mestna strokovn	8 str. ; 20 cm
7	Cerkvene pogrebne določbe in pristojbine : potrjene za sla	K M C 8369	6	CPK, NUK, SK		https://plus.si.cobib	1933	Lastniški žig: Knjižnica "Jutra"	36 str., [1] zga
8	Constitutiones Capituli cathedralis Labacensis	S M C 29987	4	UKM, SK, ŠK		https://plus.si.cobib	1924		16 str. ; 20 cm
9	Članska knjižica "Bojniške blagajne mestnih nameščencev	K M B 6319	1			https://plus.si.cobib	1921		53 str. ; 16 cm
10	Članska knjižica "Bojniške blagajne mestnih nameščencev	K M B 6335	1			https://plus.si.cobib	1921		45 str. ; 17 cm
11	Članska knjižica Podpornega društva za duhovnike ljubljani	K M B 7273	4	ZZ, SK		https://plus.si.cobib	1933	Lastniški žig: Zasebna knjižnica	14 str. ; 16 cm
12	Delavski in nameščenski zaupniki	K M B 2109	4	INZ, ZAL, NUK		https://plus.si.cobib	1937		46 str. ; 17 cm
13	Delavski red za mestne delavce	K M F 348	1			https://plus.si.cobib	1977		[4] stolp. ; 34 cm
14	Delavsko kmečka prosvetna in podporna jednota : progra	K Z C 528/11	4	NUK, UKM		https://plus.si.cobib	1925		17 cm, 15 str.
15	Den Mitgliedern des katholischen Gesellen-Vereines in La	K RA C 271	3	SK, ZZ		https://plus.si.cobib	1855	Lastniški žig: Zasebna knjižnica	8 str. ; 21 cm
16	Deutscher und österreichischer Alpenverein "Section Kral	K M E 353	11	OHK, NUK, NM		https://plus.si.cobib	1901		95 str., [8] f. p
17	Deželni red in volilni red deželnega zbora za vojvodino kra	K M B 660	2	NUK		https://plus.si.cobib	1867		8"
18	Dienstes Instruction der Laibacher Stadtwache	K M A 476	1			https://plus.si.cobib	1869	Lastniški žig: Mestna knjižnica	32 str. ; 16 cm
19	Dienstes-Ordnung und Uebungs-Vorschriften für die krai	K M B 2930	4	NUK, NMS, ZA		https://plus.si.cobib	1894	Lastniški žig: Mestna knjižnica	211 str., [2] zg
20	Dimnikarski red za deželno stolno mesto Ljubljano : spreje	K M C 8392	1		https://	https://plus.si.cobib	1898	Lastniški žig: Mestna knjižnica	20 str. : obraz
21	Disciplinarni predpisi za učenke. [Cesarja Franca Jožefa I.	K M C 8959	2	NUK		https://plus.si.cobib	1914		22 cm, 11 str.
22	Disciplinarni red c.kr. državne gimnazije na Kranjskem : p	K M C 8258	4	NUK, NMS	https://	https://plus.si.cobib	1913		12 str. ; 22 cm
23	Disciplinarni statut za mestno policijsko stražo : sprejet v	K M C 8302/6	2	NUK		https://plus.si.cobib	1898		6 str. ; 20 cm
24	Disposizioni generali di protezione antiaerea	K M B 2832	2	NUK		https://plus.si.cobib	1943		15 str. ; 18 cm
25	Dodatek k Tolmaču kazenskega zakonika kraljevine Jugos	K M D 1977	13	PRFLJ, CPK, NL		https://plus.si.cobib	1931	Lastniški žig: Mestna strokovn	51 str. ; 24 cm
26	Določbe glede odraščanja jetike. Odlok c. kr. ministrske	K M B 815	5	NUK, UKM		https://plus.si.cobib	1902	Lastniški žig: Marijina kongres	8"
27	Določbe za preskusni izpit, kateri ima napraviti mestni po	K M F 386	1			https://plus.si.cobib	1910		[1] stolp. ; 34 cm
28	Določila o dobivanji električnega toka iz mestne elektrarn	K M F 340	1			https://plus.si.cobib	1901		[3] stolp. ; 34 cm
29	Določila o dobivanju vode iz vodovoda mesta ljubljanskeg	K M F 374	1			https://plus.si.cobib	1890	Lastniški žig: Mestna strokovn	[4] str. ; 35 cm
30	Določila o dolžnostih in pravicah uradnega osebj pri Mes	K M C 8200	3	CPK, KMI		https://plus.si.cobib	1913	Lastniški žig: Mestna strokovn	22 str. ; 19 cm
31	Določila o pravicah in dolžnostih uradnega oseboja pri Mes	K M C 8230	3	ZAL, NUK		https://plus.si.cobib	1977		29 str. ; 19 cm
32	Določila o preskrbninskih užitkih mestnim delavcem in dru	K M F 349	1			https://plus.si.cobib	1977		[3] stolp. ; 35 cm
33	Določila o preskrbninskih užitkih mestnim delavcem in po	K M F 342	1			https://plus.si.cobib	1977		[2], [3] stolp. ;
34	Določila za dobavo električnega toka iz ljubljanske mestn	K M C 8190	1			https://plus.si.cobib	1927		20 cm, 15 str.
35	Določila za ljubljansko mestno prosto stojnico	K M F 347	1			https://plus.si.cobib	1910		3 stolp. ; 34 cm
36	Domači red za mestno ubožnico v Ljubljani	K M B 2932	3	ZAL, NUK		https://plus.si.cobib	1977	Lastniški žig: Mestna strokovn	20 str. : pril. ;
37	Dopolnilno navodilo za mestno knjigovodstvo ljubljansko :	K M F 350	1			https://plus.si.cobib	1893		[1] str. ; 34 cm
38	Društvena pravila	K M B 2863	2	UKM		https://plus.si.cobib	1920		12 str. ; 17 cm
39	Feuerlösch-Ordnung für die Landeshauptstadt Laibach	K M A 506	7	MGML, NUK, S		https://plus.si.cobib	1870	Lastniški žig: Mestna knjižnica	47 str., [1] zga
40	Fiaker-Ordnung, mit welcher der Betrieb des Fiakergewer	K M D 3104	5	ZAL, NMS, NU	https://	https://plus.si.cobib	1909		16, 16 str. ; 23
41	Fiakereheft zur Aufzeichnung der Fahrt der Fiakereheft	K M D 3104	5	NUK		https://plus.si.cobib	1909	Lastniški žig: Mestna knjižnica	34 cm, 20 str.

Slika 4: Tabela z združenimi podatki vseh naslovov iz zbirke pravilnikov

¹² u – pravilnik, u1 – statut, v2 – navodila, n – zakoni.

¹³ Lastniških žigov Slovenske knjižnice in sodobne Mestne knjižnice Ljubljana nismo vključili v opombe.

¹⁴ NT=

5.2 Analiza zbirke

Zbirko sestavlja 240 brošur, 62 knjig, 30 enot drobnega tiska v šest različnih knjižničnih formatih, z izjemo največjega (nad 34 cm) in 116 sestavnih delov. Spletna dostopnost digitalnih kopij je pri monografskih publika-cijah 4,5 % (15 naslovov), pri sestavnih delih pa 50 % (55 naslovov).

Po letu izida se 199 monografij in 55 člankov uvršča v čas Habsburške monarhije, 102 monografiji in 58 člankov v čas države ali kraljevine SHS, 10 monografij in 4 članki so izšli v času druge svetovne vojne in 13 monografij v času SFRJ. Dodatnih 16 monografij nima letnice izdaje, umestimo jih lahko v prvo polovico 20. stoletja.¹⁵ Različne izdaje istih ali vsaj sorodnih publikacij omogočajo primerjalni študij razvoja nekaterih institucij v daljšem časovnem razmiku. Tako lahko primerjamo razvoj obveznosti in pravic ljubljanskih mestnih uslužbencev na podlagi Službenih pragmatik iz let 1898, 1913 in 1931, razvoj splošnih pravil in pokojninskega pravilnika Mestne hranilnice Ljubljana (1904, 1908, 1941; 1905, 1908, 1920, 1930), spremembe v pravilih Trgovskega bolniškega in podpor-nega društva v Ljubljani (1907, 1919, 1937), itd.

Izjemnost zbirke dokazuje 140 »unikatnih« pravilnikov, ki so v vzajemnem knjižničnem katalogu dostopni samo v enem izvodu.¹⁶ Od teh je kar 43 naslovov poveza-nih z delom občinske uprave – gre za pravilnike in služ-bena navodila mestnih uradov in služb, navodila in rede za mestne javne ledenice, mestno prosto stojnico, tržne prostore, sejme, policijsko in dimnikarsko delo ipd. Poleg teh so pogosti tudi statuti oz. pravilniki društev in zadrug, npr. statut mestnega strelskega društva (Statuten des Schützen-Vereines in Laibach, 1852), pravila nemškega telovadnega društva (Grundgesetz des Laibacher Turn-vereins, 1863), Pravila ljubljanskega telovadnega društva Sokol (1888), Pravila slovenskega učiteljskega društva (1874), Pravila zadrug ljubljanskih gostilničarjev, krčmar-jev, kavarnarjev, žganjetočnikov in skuharjev v Ljubljani (1893), Pravila zadruge pekov in kolačnikov v Ljubljani (1908), ipd.

Spomin na stare mestne knjižnice ohranjajo lastniški žigi, ki so odtisnjeni na četrtini zbranih monografij. Izvo-dov iz Arhiva in knjižnice na ljubljanskem magistratu je sedemnajst,¹⁷ iz Mestne knjižnice in arhiva pet,¹⁸ Mestne knjižnice v Ljubljani šestnajst,¹⁹ Mestne knjižnice Lju-bljana enaindvajset²⁰ in Mestne strokovne knjižnice Ljubljana sedemindvajset.²¹ Na povezanost teh mestnih

¹⁵ Naslovi monografskih publikacij po letu izdaje: 1826–1849: 8; 1850–1899: 93; 1900–1949: 229 [1900–1917: 98; 1918–1941: 102; 1942–1944: 10; 1945–1950: 11; 1918–1950: 16 naslovov brez letnice izdaje]; 1950–1999: 2. Naslovi sestavnih delov po letu izdaje: 1822–1849: 3; 1850–1899: 29; 1900–1944: 85 [1900–1917: 23; 1918–1941: 58; 1942–1944: 4].

¹⁶ Predstavljajo 42 % pravilnikov v knjižni obliki. 66 naslovov (20 %) je dostopnih v dveh izvodih, naslovov v treh izvodih je 31, v štirih 35 itd. Podatki odražajo stanje na dan 16. 7. 2020.

¹⁷ Z leti izida med 1826 in 1924. Najmlajši evidentirani izvod s tem žigom v knjižnični zalogi je Kapitalgesellschaften in öffentlicher Hand (etc.) avtorja Hansa Boelsna iz leta 1929. Opremljena je tudi z žigi Mestne knjižnice v Ljubljani, Mestne strokovne knjižnica Ljubljana, Slovenske knjižnice Ljubljana in Arhiva in knjižnice na ljubljanskem magistratu.

¹⁸ Z leti izida med 1908 in 1934. Najmlajši evidentirani izvod s tem žigom v knjižnični zalogi je Einführung in die Katalogkunde avtorja Karla Löfflerja iz leta 1935. Opremljena je tudi z žigi Mestne knjižnice in arhiva in Mestne knjižnice v Ljubljani.

¹⁹ Z leti izida med 1866 in 1929. Najmlajši evidentirani izvod s tem žigom v knjižnični zalogi je Konkordat i kritika konkordata iz leta 1937. Opremljena je tudi z žigom Mestne strokovne knjižnice Ljubljana.

²⁰ Z leti izida med 1838 in 1944.

²¹ Z leti izida med 1873 in 1942.

²² Dodatek k Tolmaču kazenskega zakonika kraljevine Jugoslavije, 1931 – vsebuje žige Mestne strokovne knjižnice Ljubljana, Mestne knjižnice v Ljubljani in Gradskega načelstva Ljubljana (žig v cirilici). Glej tudi opombe 17–19.

zne enote pa bodo povezane z uradnim portalom zbirke na domoznanski spletni podstrani Mestne knjižnice Ljubljana.²³

K digitalizaciji in objavi sorodnega gradiva bomo povabili tudi druge institucije. Prizadevali si bomo za postavitve posebne zbirke pravilnikov v Digitalni knjižnici Slovenije z objavljenim gradivom vseh sodelujočih partnerjev.

5.4 Pregled fonda

Vzgib za brskanje po gradivu Slovanske knjižnice je, zavoljo specifične postavitve, lahko le bibliofska radovednost brez vsebinskih predsodkov, kar knjižničarji nedvomno premoremo. Brezskrbno listanje po gradivu pa vendarle ni tako pogosto opravilo, da ne bi v zbirki vedno znova odkrivali redkih in dragocenih, zlasti pa zelo zanimivih tiskov. Nanje smo bili pri natančnem pregledu knjižničnega fonda posebej pozorni. Ustrezne naslove smo izločili, pregledali vsebino in preverili spletno dostopnost. Tako smo lahko po koncu dela pripravili dodaten seznam 392 naslovov, ki bodo v bližnji prihodnosti uvrščeni v projekt digitalizacije.

Z delom na novi zbirki smo dobili tudi vpogled v fizično stanje našega starejšega gradiva. Iz zbirke smo izločili večje število poškodovanih tiskov; precej krhkih in manj trpežnih izvodov smo zaščitili z zaščitnimi mapami; pri tridesetih naslovih smo ugotovili neprimerno postavitve, večino smo prelocirali v sobo za dragocenosti.

6 Zaključek

Čeprav so pravilniki in statuti po svoji naravi resno gradivo, je lahko sodobnemu bralcu marsikatera podrobnost, zapisana v suhoparnih členih, zelo zanimiva ali celo v veselje in razvedrilo. Kje drugje bi sicer lahko naleteli na podatek, da je bila del obvezne službene opreme pismonoše tudi trobenta, privezana na kolo in s katero se je moral ob prihodu v naselje »najaviti«? Zaradi varnosti je lahko nosil tudi revolver: »Pismonosec na deželi zamore to orožje nositi edino v izvrševanju službe in je uporabiti le v slučaju prisiljene obrambe, ter mora vedno na to misliti, da v lahkomišljenjej ali nagajivej uporabi orožja, se s krivcem ravna po kazenskem zakoniku« (Službeni pouk pismonoscem na deželi, 1890. str. 10–11). Posebej zanimivi so razni šolski redi za učence, ki kažejo zelo različen vzgojno-izobraževalni koncept, kakor ga poznamo danes. Učenci so morali učitelja pozdraviti s poklonom, med odmorom pa so smeli jesti samo kruh, le izjemoma s posebnim dovoljenjem razrednika pa tudi kakšno drugo jed. Natanko po končani drugi učni uri so učence spuščali na stranišče in sicer po vrstnem redu, ki ga je določila domača učiteljska konferenca. (Šolski red za učence in učenke mestnih ljudskih in meščanskih šol v Ljubljani, 1907, str. 8–11). Šolski red se ni omejeval na šolsko poslopje, učencem je odrejal pravila obnašanja tudi v prostem času. V njih se zrcali otroška izkušnja, ki je sicer v drugačnih kontekstih bolj ali manj znana tudi današnji mulariji: »Ne razdiraj gnezd, pozimi potresaj ptičem zrna

in drobtine, ako moreš!«; »Elektriških žic se ne dotikaj, ker je to dostikrat smrtno nevarno!«; »Starih, pohabljenih ali bolnih ljudi ne zasmehuj, pijancev in umobolnih ne draži!«; »Prodajanje raznih predmetov po ulicah in gostilnah ali kavarnah, kakor cigar, kruha, cvetic i. t. d., ter postavljanje kegljev je učencem prepovedano« (Šolski red za učence in učenke mestnih ljudskih in meščanskih šol v Ljubljani, 1907, str. 13).

Pravilniki in navodila lahko prinašajo zelo natančne podatke o urejenosti posameznih dejavnosti v Ljubljani. Tak primer je Red za letne in tedenske sejme v dežel-nem stolnem mestu Ljubljani (slika 5), v katerem so lahko meščani in obiskovalci mesta preverili, na katerem trgu ali ulici lahko kupijo ali prodajajo določeno blago: slašči-čarji so pecivo prodajali na prostoru na Valvazorjevem trgu in Pred škofijo ob hišah št. 4 in 10; prodajalci starin so razstavljali svojo šaro na Krakovskem nasipu; suho meso, perutnina in divjačina so bili na voljo v Šolskem drevoredu. Prostor pred mestno hišo je bil namenjen pre-divu in preji, okrog mestnega vodnjaka pa so se drenjali zunanji in domači prodajalci sadja, gob, masla, krom-pirja, zelenjave, mleka, sočivja »in drugih malih rečij za vsakdanjo hrano« (Red za letne in tedenske sejme v dežel-nem stolnem mestu Ljubljani, 1891, str. 2–4).

Slika 5: Red za letne in tedenske sejme v deželnem stolnem mestu Ljubljani, 1891, str. 3 – detajl
(Vir: arhiv MKL Slovanske knjižnice)

V gradivu nove zbirke podobnih, za sodobni pogled nevsakdanjih in zato še kako zanimivih, poudarkov ne manjka, kar je odlična popotnica za nadaljnje delo, saj »vsebine postanejo zanimive in privlačne šele takrat, ko nam pripovedujejo zgodbo« (Resman, 2005, str. 50). S sprotnimi promocijskimi akcijami na družabnih omrežjih, z vključevanjem gradiva v razstavno dejavnost in oblikovanjem digitalnih zbirk na regijskem portalu Kamra bomo zanimive vsebine dodatno izpostavili in pritegnili zanimanje širše javnosti.

Negovanje izročila starejšega gradiva nam omogoča razumevanje lastne preteklosti in obenem ohranjanje pogleda v stopnjo razvoja naše družbe in kulture, koliko je napredovala in, v posameznih primerih, morda celo nazadovala. Z nadaljnjim evidentiranjem najstarejšega

domoznanskega gradiva pa bomo v prihodnosti morda lahko potegnili črto pod digitalno domoznansko zbirko, ki bo po obsegu in vsebini enakovredna prvotnemu zgodovinsko-komunalnemu oddelku Slovanske knjižnice – le da bo dostopna čisto vsem.

7 Navedeni viri

Barbarič, Š. (ur). (1986). Štirideset let Slovanske knjižnice, Ljubljana: Slovanska knjižnica.
Brenčič, P., Fras Popović, S., Podbrežnik Vukmir, B., Vilar, P., Vodeb, G. in Zdravje, A. (2019). *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice: za obdobje 2018-2028*. Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
Goropevšek, B. (1995). Domoznanstvo včeraj, danes, jutri. *Knjižnica*, 39(3), 61–79.

Navodila za strokovno obdelavo in hranjenje nacionalno pomembnega domoznanskega knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah (2012). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 15. 7. s spletne strani https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2016/Navodila_domoznansko.pdf

Odlok o ustanovitvi javnega zavoda Slovanska knjižnica Ljubljana (1999). Uradni list RS, št. 54 (8. 7. 1999).

Odredba o ustanovitvi »Slovanske knjižnice« v Ljubljani (1946). Uradni list LRS, št. 19 (6. 3. 1946).

Red za letne in tedenske sejme v deželnem stolnem mestu Ljubljani. (1891). Ljubljana: Magistrat deželnega stolnega mesta.

Resman, S. (2005). Digitalna domoznanska zbirka. *Knjižnica*, 49(3), 39–52.

Službeni pouk pismonoscem na deželi. (1890). Beč: Cesarska kraljeva dvorna in državna tiskarna.

Šolski red za učence in učenke mestnih ljudskih in meščanskih šol v Ljubljani. (1907). Ljubljana: samozaložba.

Vilfan, S. (1959). *60 let Mestnega arhiva ljubljanskega*, Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski.

^[1] 23 https://www.mklj.si/ljubljanske-zgodbe

IZZIVI POENOTENJA BIOGRAFSKEGA LEKSIKONA GORENJCI.SI S PORTALOM OBRAZI SLOVENSKIH POKRAJIN

CHALLENGES OF UNIFICATION OF THE BIOGRAPHICAL LEXICON GORENJCI.SI WITH THE PORTAL FACES OF SLOVENIAN REGIONS

Marjeta Gros

Mestna knjižnica Kranj
Gregorčičeva ulica 1, 4000 Kranj
marjetka.gros@mkk.si
www.mkk.si

UDK 004.738.5:929(497.4)(031)

IZVLEČEK Portal Obrazi slovenskih pokrajin je spletni vzajemni biografski leksikon znanih Slovencev, vanj so vključeni podatki o osebnostih, ki so s svojim delom zaznamovale razvoj Slovenije v zgodovini in sedanjosti. Nastal je v okviru sodelovanja devetih osrednjih območnih knjižnic. Projekt je zaživel s finančno spodbudo Ministrstva za kulturo. Na skupni portal so bile prenesene vsebine osmih biografskih leksikonov: Celjskozasavski.si, Dolenjski biografski leksikon, Gorenjci.si, Koroški biografski leksikon, Pomurci.si, Primorci.si, Spodnjepodravci.si in Štajerci.si.

Portal upravlja Mestna knjižnica Kranj v sodelovanju z osrednjimi območnimi knjižnicami. Širši javnosti je portal dostopen kot beta verzija od junija 2020. Mestna knjižnica Kranj skupaj z osrednjimi območnimi knjižnicami skrbi za organizacijski razvoj, zagotavlja pravilno delovanje portala in organizira izobraževanja za vnašalce. Portal je imel ob začetku delovanja več kot 6.000 zapisov oseb, ki so s svojim delom zaznamovale razvoj Slovenije: od pisateljev, zdravnikov, športnikov do politikov, vojakov. Vnašalci na portal so iz različnih splošnih knjižnic, muzejev, šol in drugih ustanov, prav tako pa lahko vsebine prispevajo tudi uporabniki. Vse prvotne biografije so bile prenesene na nov portal iz obstoječih leksikonov, za novi leksikon pa je bilo potrebno vzpostaviti enoten sistem zapisov. Portal Gorenjci.si, ki je nastajal v okviru Mestne knjižnice Kranj, bo služil kot ogledni primer sprememb, kje so bila potrebna poenotenja in kako so bila izvedena.

S portalom Obrazi slovenskih pokrajin smo na enem mestu združili biografske zbirke

ABSTRACT Portal Faces of Slovenian regions is a web biographical lexicon of famous Slovenian people. It includes data of personalities whose work marked the development of Slovenia in history and in the present. It was created by the nine central regional libraries. The project was launched with the finance support of the Ministry of Culture. The contents of eight biographical lexicons (Celjskozasavski.si, Dolenjski biographical lexicon, Gorenjci.si, Koroški biographical lexicon, Pomurci.si, Primorci.si, Spodnjepodravci.si in Štajerci.si) were integrated to the common portal Faces of Slovenian regions.

The portal is managed by the Kranj City Library in cooperation with the central regional libraries. The portal is available to the public as a beta version from June 2020. The Kranj City Library together with central regional libraries takes care of organizational development and provides that the portal works correctly. At the beginning of its operation, the portal had more than 6.000 records of persons whose work marked the development of Slovenia: from writers, doctors, athletes to politicians and soldiers. People that write the biographies are from various public libraries, museums, schools and other institutions, as well the content is contributed also by the users of portal. All the original biographies from different lexicons were transferred to the new portal, for the new lexicon, however, it was necessary to establish a unified system of records. The Gorenjci.si portal, which was created within the Kranj City Library, will serve as a prime example of the changes to which unifications were needed and how they were implemented.

različnih splošnih knjižnic. Projekt lahko služi kot primer za oblikovanje podobnih portalov.	With the portal Faces of Slovenian regions we have integrated the biographical collections of various public libraries in a single online biographical lexicon. The project can serve as an example for the design of similar portals.
KLJUČNE BESEDE: portal Obrazi slovenskih pokrajin, biografski leksikoni, spletna zbirke, e-domoznanske zbirke	KEYWORDS: portal Faces of Slovenian regions, biographical lexicons, online collections, e-local collections

1 Uvod

Mestna knjižnica Kranj ima, kot ena izmed desetih knjižnic po zakonu poseben status, spada med osrednje območne knjižnice (OOK). To so splošne knjižnice, »ki za območje pokrajine ali dela pokrajine izvajajo posebne naloge na podlagi pogodbe z ministrstvom, pristojnim za kulturo in v soglasju s svojim ustanoviteljem: zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij; strokovno pomoč knjižnicam območja; koordinacijo zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva, usmerjanje izločenega gradiva s svojega področja.«¹ Zagotovo je domoznanska dejavnost ena od pomembnejših nalog, ki jo morajo knjižnice skrbno opravljati, saj v današnjem času še dodatno pridobiva na pomenu.

S svetovnim spletom je tudi domoznanstvo dobilo nove možnosti, lokalne vsebine so lahko hitro in enostavne dostopne z enega mesta. Zbirke postajajo vedno bolj povezljive, ponuja se možnost skupnega kreiranja in s tem se ustvarjajo skupni arhivi (Maček, Ožura, 2016). Pred desetletji so tako knjižnice začele vzpostavljati različne digitalne zbirke, kjer so predstavljale svojo lokalne vsebine. Vse od leta 1999, ko je nastal prvi biografski leksikon v okviru Koroške osrednje knjižnice pa do leta 2015 so po splošnih knjižnicah nastajali različni biografski leksikoni (Zeni Bešter, 2016). Naslednji korak je vsebine združiti in na ta način uporabnikom omogočiti dostop do celovite, zaključne zbirke.

2 Domoznanska dejavnost v splošnih knjižnicah

Izvajanje domoznanske dejavnosti v splošnih knjižnicah poteka v okviru zbiranja, obdelovanja, varovanja in posredovanja gradiva o lokalni skupnosti v kateri deluje. V domoznansko zbirko je vključeno knjižnično gradivo, ki izpolnjuje vsaj en kriterij, s katerim se navezuje na območje, ki ga knjižnica pokriva: gradivo se po vsebini nanaša na območje, je nastalo na tem območju, so ga ustvarili avtorji s tega območja. Svojo domoznansko dejavnost knjižnice tudi predstavljajo v okviru bibliotepe-

dagoških uric, različnih dogodkov, z razstavami in publicistično dejavnostjo.²

Pri vprašanju oblikovanja domoznanske zbirke, ni ključno le načrtovanje, kako jo oblikovati, vrednotiti in hraniti, ampak tudi, kako jo bodo uporabljali uporabniki. Knjižica lahko s širokim dostopom do vsebin, ki jih omogoča digitalna domoznanska zbirka pridobi potencialne uporabnike (Resman, 2005). Prav digitalizacija je odigrala pomembno vlogo pri razvoju domoznanske dejavnosti. Digitalne domoznanske zbirke so tiste, »ki s svojimi vsebinami podpirajo lokalno raznolikost in tudi neformalne oblike vseživljenjskega učenja ter povečujejo socialno vključenost (Resman, 2005, str. 49).« Slovenske splošne knjižnice so zelo kmalu prepoznale, da se z digitaliziranimi domoznanskimi vsebinami lahko približajo širšemu krogu prebivalstva. Zato spodbujajo vse aktivnosti v okviru digitaliziranja gradiva, objavljanja gradiva na spletu, bodisi z izgradnjo lastnih domoznanskih portalov ali z objavo na uveljavljenih nacionalnih portalih.³ Portali z domoznansko vsebino so: Kamra, Digitalna knjižnica Slovenije in Obrazi slovenskih pokrajin, slednji je portal, ki ga bomo bolj podrobno predstavili v nadaljevanju članka.

2.1 Poslanstvo domoznanske dejavnosti

Poslanstvo domoznanske dejavnosti v slovenskih splošnih knjižnicah je predstavljeno v petih točkah⁴. Določa, kaj domoznanstvo raziskuje in na katero območje se osredotoča. Prilagaja se času in kraju. Izpostavlja sodelovanje med različnimi ustanovami. S svojimi delovanji krepilokalno identiteto. Poslanstvu domoznanske dejavnosti sledi tudi novi biografski leksikon s povezovanjem splošnih knjižnic in drugih ustanov. Predvsem pa bi izpostavili dve točki poslanstva domoznanske dejavnosti:

- »Pri svojem delu se povezujemo s sorodnimi ustanovami v našem prostoru in sodelujemo z uporabniki, drugimi knjižničarji, dobavitelji, ustanovitelji, financerji in mediji.«
- »Dokumentiramo in predstavljamo spomin (preteklosti) in utrip (sedanjosti) skupnosti ter tako ohranjamo kulturno dediščino in krepimo identiteto lokalnega prostora.«

2.2 Vizija domoznanske dejavnosti

Vizija domoznanske dejavnosti v slovenskih splošnih knjižnicah⁵ je predstavljena v okviru sedmih točk, predvsem bi izpostavili štiri točke, ki se nam zdijo še posebej pomembne pri domoznanski dejavnosti v okviru biografskega portala. Točke so naslednje:

- »Domoznanstvo pokriva ves slovenski kulturni in narodnostni prostor, ustvarjena je domoznanska mreža.«
- »Velik del gradiva je digitaliziran in dostopen preko spleta, zato je več možnosti za raziskovalno in publicistično delo. Izpolnjeni so pogoji za nov knjižničarski profil bibliotekarja-raziskovalca v domoznanskem oddelku.«
- »Informacije, ki jih nudimo našim uporabnikom, so kvalitetne in lahko dostopne.«
- »V lokalnem prostoru povezujemo posameznike in organizacije ter z njimi sodelujemo pri skupnih projektih.«

3 Biografski leksikon

Poznamo klasične in spletne biografske leksikone, ki nastajajo v okviru različnih inštitucij, pa tudi splošnih knjižnic. Pregled definicij pravi: biografski slovar je vrsta enciklopedičnega slovarja, ki je omejen na biografske podatke, mnogi poskušajo pokriti glavne osebnosti države, lahko z omejitvami samo na žive osebnosti ali samo pokojnike. Drugi so specializirani in zajemajo pomembne osebnosti za eno področje npr. arhitekturo (Wikipedija, 2020). Po Bibliotekarskem terminološkem slovarju (Kanič et al., 2009) biografski leksikon vsebuje podatke o pomembnih osebnostih in njihovem delu.

3.1 Primeri biografskih leksikonov

Na spletu lahko najdemo različne primere portalov, ki predstavljajo biografske podatke. Če se ozremo po tujih biografskih leksikonih, lahko na spletu dostopamo do najrazličnejših. Do takih, ki so prosto dostopni na spletu, pa do takšnih, ki so plačljivi. Who’s Who and Who Was Who (<https://www.ukwhoswho.com/>), je eden izmed portalov, ki vsebuje informacije o več kot 35.000 ljudeh iz vsega sveta. Velja za enega izmed najbolj spoštovanih in priznanih referenčnih del. Z naročnino si lahko zagotovimo dostop tudi do arhivskih vsebin. Omogoča iskanje po imenu, priimku, narodnosti, poklicu, spolu, kraju rojstva, datumu rojstva, datumu smrti ali vpisnem statusu – živ, mrtev. Možno je iskanje oseb med različnimi nabori, kot so zadnji vnosi, kraljeve družine ...

Eden izmed bolj zanimivih je tudi portal Nizozemske, dostopen je na naslovu <http://www.biografischportaal.nl/>. Biografski portal je rezultat sodelovanja med desetimi različnimi raziskovalnimi inštituti. Cilj portala je zbirati, organizirati in dajati v uporabo informacije o osebah iz Nizozemske. Predvsem želijo, da bi portal postal referenčna točka za biografske informacije o Nizozemcih. Trenutno vsebuje že več kot 80.000 oseb, več kot 125.000

- <http://cezar.nuk.uni-lj.si/ook/pages/page.php?id=7&psid=9>

biografij iz 26 različnih virov. Ima več kot 1.000 ogledov na dan in ta številka pridno raste. Portal ponuja digitalizirane slovarje, ki so bili prej v tiskani obliki; dodaja podatke o osebah, kot so kraj rojstva in smrti, variante imen; identificira različne biografije iste osebe; ponuja orodja za iskanje oseb. Portal zbira obstoječe informacije s spleta, pri tem je potrebno opozoriti, da biografski portal sam ne objavlja biografskih besedil, ampak deluje kot kazalo in iskalnik, ne pa kot založnik. Podatke v bazo uvažajo od različnih ponudnikov, ta uvoz je mogoče izvesti večkrat, ker nekateri ponudniki podatke posodablajo. Takoj ko se podatki uvozijo, so javno vidni, podatke pa lahko spreminjajo kasneje. Kakovost in struktura podatkov se zato zelo spreminjata. Za nekatere vire so razpoložljivi podatki malo več kot ime in povezava, druge so na voljo podrobne informacije, slike ... Različne biografije istih oseb prepoznavajo s pomočjo računalniških programov, ki uporabljajo različne algoritme, bolj zapletene podatke preverjajo tudi ročno. Najbolj pomembno pa se jim zdi, da so podatki organizirani tako, da jih uporabniki lahko hitro najdejo, možno je iskanje po imenu in datumu. Trenutno je portal manj viden na spletu, kot bi lahko bil in kot bi si želeli. V prihodnosti si želijo predvsem dodati informacije, kot so: povezave med osebami, življenjski dogodki oseb, informacije o članstvu, različna orodja za iskanje, ki bodo v pomoč zgodovinarjem pri njihovem raziskovalnem delu. Želijo se tudi mednarodno povezati (Gerbrandy in Kloek, 2011).

Temeljno slovensko biografsko referenčno delo je Slovenski biografski leksikon, ki je začel izhajati leta 1925. Leta 2009 je bila izdana še elektronska, javno dostopna izdaja na spletu, od leta 2013 je gradivo na voljo na portalu Slovenska biografija (<https://www.slovenska-biografija.si/>). Nastaja v okviru ZRC SAZU, pisci gesel so znanstveniki in humanisti. Štiri glavne kategorije, po katerih se oseba uvrsti v leksikon, so: osebnosti, sprejete v nacionalni kanon, najvidnejše osebnosti posameznega področja, vidne osebnosti posameznega področja in izstopajoče osebnosti s pomembnimi dosežki (Zlobec, 2018).

Nastajanje spletnih biografskih leksikonov tudi v okviru splošnih knjižnic ni nekaj novega. Za objavljanje biografskih podatkov skrbijo že vse od konca 20. stoletja, nastajajo pa tudi v okviru drugih knjižnic, npr. UKM, in ustanov, npr. SAZU, Zavod Neviodunum, Krško (Zeni Bešter, 2016). Spletni biografski leksikoni, ki so nastali v okviru splošnih knjižnic, so: Koroški biografski leksikon, Celjski biografski leksikon, Dolenjski spletni biografski leksikon, Gorenjci.si, Notranjci.si, Obrazi srca Slovenije, Pomurci.si, Šaleški biografski leksikon, Primorci.si, Kamniško-komendski biografski leksikon, Spodnje-podrvaci.si, Štajerci.si, Znani Slovenci.si. Spletni biografski leksikoni nastajajo tudi v okviru drugih inštitucij. Na tem mestu velja izpostaviti Mariborski biografski leksikon in REG-KULT/Žive vezi.

¹ <https://www.nuk.uni-lj.si/nuk/ook>
² <https://www.knjiznice.si/uporabniki/storitve/domoznanska-dejavnost/>
³ <https://www.knjiznice.si/uporabniki/storitve/domoznanska-dejavnost/>
⁴ <http://cezar.nuk.uni-lj.si/ook/pages/page.php?id=7&psid=9>

3.1.1 Gorenjci.si

Posebej bi izpostavili biografski leksikon Gorenjci.si. Začetki segajo v leto 2008, ko je bil vzpostavljen v okviru Mestne knjižnice Kranj. Bil je med prvimi spletnimi vzajemnimi biografskimi leksikoni v Sloveniji, ob začetku delovanja je bilo na portalu 480 biografij znanih Gorenjk in Gorenjcev. Vanj so bili vključeni podatki znanih osebnosti, ki so s svojim delovanjem zaznamovale kraje na Gorenjskem. Pokrival je območja upravnih enot: Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Tržič, pa tudi kamniški konec. Po drugih splošnih knjižnicah so pripravljali podobne leksikone, vendar je samo spletni leksikon Gorenjci.si omogočal oddaljen vnos gesel. Želja je bila, da bi se v prihodnje nabralo še desetkrat toliko gesel (Kavčič, 2009). Spletni biografski leksikon Gorenjci.si je bil objavljen na spletu leta 2008. Mestna knjižnica Kranj je bila prva, ki je razvila orodje za objavlanje biografskih gesel na platformi kranjskega podjetja Qualitas. Za to platformo so se v naslednjih letih odločile tudi nekatere druge območne in osrednje knjižnice, tako so se spletne predstavitve lokalnih osebnosti navzven razlikovale le po barvi ozadja. Na tej podlagi jih je delovalo devet: gorenjski, celjskozasavski, notranjski, pomurski, posavski, primorski, spodnjepodravski, štajerski in zasavski (Zeni Bešter, 2016). Leta 2016 je bilo na portalu objavljenih že 1.190 biografskih gesel. Leta 2014 je začel delovati tudi Kamniško-komendski leksikon, biografije pokojnih osebnosti s področja občin Kamnik in Komenda je začela zbirati in objavljati kamniška knjižnica (Zeni Bešter, 2016).

4 Izzivi in priložnosti združevanja biografskih leksikonov

Dobrih dvajset let je minilo od nastanka prvega leksikona do začetka združitve leksikonov na portalu Obrazi slovenskih pokrajin. Portal je zaživel v čisto novi, sveži in vseslovenski zasnovi, ob začetku delovanja pa je imel že več kot 6.000 gesel. Mestna knjižnica Kranj je od tega prispevala 1.059 gesel. Mestna knjižnica Kranj (MKK) je nosilka izvajanja projekta postavitve, upravljanja in gostovanja portala Obrazi slovenskih pokrajin.

Portal Obrazi slovenskih pokrajin je lep primer posebne domoznanske zbirke, ki je sledila času, povezala različne institucije in je oblikovana v sodobnem pristopu, tako za vnašanje in dodajanje gesel kot za uporabo. Ta je enostavna, uporabniki lahko do nje dostopajo 24 ur na dan in ne glede na članstvo v knjižnici, saj je portal prosto dostopen na svetovnem spletu. Samo nastajanje portala pa je prinašalo tudi številne izzive.

4.1 Izzivi skupnega portala

Prvi izziv je bil prenesti že obstoječe vsebine na skupni portal. V času, ko se je vzpostavljala nova spletna stran in so se prenašali podatki iz starih spletnih strani, je bil ustavljen vnos novih osebnosti na portal.

Sama zasnova portala je prinesla tudi nekaj novih vsebinskih področij za biografske zapise. Novi zapisi vse-

bujejo še kraj delovanja, izvleček, posebno polje za vpis nagrad, možno je povezovanje oseb na portalu. Vsem osebnostim je bilo potrebno vpisati enega ali več krajev delovanja. Izvleček je omejen na 150 znakov, lahko ga vpišemo ročno, pri prenesenih starejših zapisih se v polje izvleček programsko prenese prvi del besedila iz življenjepisa.

Velik izziv je predstavljalo poenotenje uredniške politike, šifrantov za poklice in dejavnosti ter vpisovanje občin, v katero spada osebnost. Določiti bo treba tudi skupne kriterije, po katerih se osebe vpisujejo v leksikon. Obstoječi zapisi v leksikonih so različni, nekatere biografije so zelo kratke z osnovnimi podatki, druge so obsežnejše. Uskladiti in poenotiti bo potrebno tudi podvojene biografije, ker bo na portalu ostala le ena skupna biografija, objavljena v več regijah. Podobno je s psevdonimi, do sedaj so bili nekateri zapisi vezani na psevdonim, drugi pa na pravo ime in priimek, na ta način pride do podvajanja gesel.

4.2 Prednosti in priložnosti skupnega portala

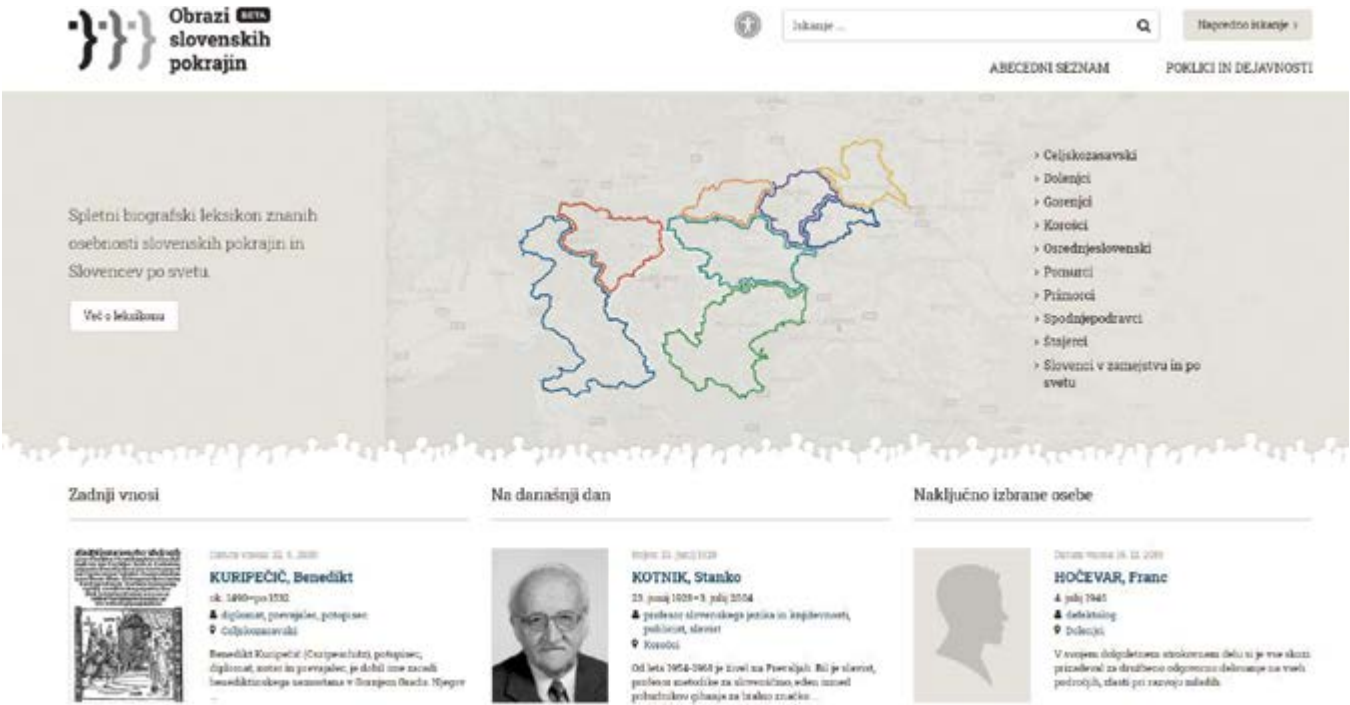
Kljub izzivom, ki jih prinaša poenotenje biografskih leksikonov, pa ponuja novi portal mnogo prednosti. Uporabnikom je omogočen enostaven in hiter dostop do podatkov z enega mesta. Z objavljanjem vsebin pridobimo nove uporabnike, vzpodbujamo digitalizacijo lokalnih vsebin. Vsebine lahko objavljajo tudi manjše knjižnice in druge institucije, ki ne bi mogle same vzpostaviti portala, priložnost prinaša tudi povezovanje z drugimi portali, ki nastajajo v okviru splošnih knjižnic, kot sta portala Dobre knjige in Kamra. Portal Obrazi slovenskih pokrajin kljub enotni vstopni točki in poenotenju vsebin še vedno ohranja zavedanje o lokalnih posebnostih.

5 Portal obrazi slovenskih pokrajin

»Portal Obrazi slovenskih pokrajin je spletni vzajemni biografski leksikon znanih Slovenk in Slovencev. Vanj so vključeni podatki o osebnostih, ki so rojene na nekem področju, so tukaj živele in/ali se šolale, predvsem pa so s svojim delom zaznamovale razvoj Slovenije v zgodovini in sedanjosti: pisatelji, pesniki, literarni ter umetnostni zgodovinarji in kritiki, ...«⁶. Slika 1 prikazuje vstopno stran portala, ki je dostopen na povezavi <https://www.obrazi-slovenskihpokrajin.si/>.

5. 1 Predstavitev portala

Portal vsebuje biografije pomembnih Slovenk in Slovencev, tudi tistih, ki živijo izven meja Slovenije. Vsaka biografija osebo predstavi z naslednjimi podatki: rojstvo, smrt, poklic in dejavnost, občino, v kateri je delovala, regijo, v katero spada, življenjepis, dela, nagrade, zunanje povezave ter vire in literaturo. Če je mogoče, vsebuje tudi eno ali več slik. Zunanje povezave nas vodijo na dodatne vire o tej osebi, ki so na voljo, lahko so to članki, slike, intervjuji, drugi portali, posnetki glasbe ... Vsak opis vsebuje na dnu podatke o tem, kdo je avtor gesla, iz katere ustanove

Slika 1: Vstopna stran Obrazi slovenskih pokrajin (23. 6. 2020)

prihaja vnašalec, kdaj je bila biografija prvič objavljena na portalu in kdaj je bilo geslo nazadnje spremenjeno. Pri združevanju in oblikovanju vsebin novega portala smo sledili želji ustvariti uspešno digitalno zbirko.

Resmanova (2005) pravi, da za uspešne digitalne domoznanske zbirke velja:

- doslednost (podobne vsebine so obravnavane na podoben način),
- aktualnost (informacija je zanesljiva),
- celovitost (ravnovesje med splošnimi in specialnimi vsebinami),
- razumljivost (informacije morajo biti predstavljene tako, da so za uporabnike jasne in lahko razumljive),
- bogastvo (različne vsebine, povezave na ostale vire),
- privlačnost (uporaba različnih animacij, avdio, video, 3D-grafika),
- večjezičnost (tudi lokalne vsebine so lahko globalno zanimive, zato je prav, da so predstavljene v več kot enem jeziku),
- natančnost/točnost (v največji meri se je potrebno truditi, da so informacije točne in zanesljive),
- avtorstvo/odgovornost (dosledno spoštovanje avtorstva),
- objektivnost/nepriustranskost (informacije morajo biti strokovne in politično nekorektne),
- edinstvenost/izjemnost (oblikovanje edinstvenih vsebin).

Resmanova (2005) je elemente, ki jih je navedla za uspešno oblikovano digitalno zbirko povzela po Handbook iz leta 2003. Ob pregledu teh 11 točk lahko vidimo, da je tudi spletna domoznanska zbirka Obrazi slovenskih pokrajin oblikovana po teh načelih. Doslednost zbirke se

kaže s tem, da imajo vsi zapisi enake vsebinske sklope, zapisane vsebine so vedno v istem vrstnem redu. Aktualnost zbirke se zagotavlja s posodabljanjem vsebine, dodajajo se novi zapisi, vključujejo se ne samo osebe iz zgodovine, pač pa tudi iz sedanjosti. Gesla lahko spreminjamo in nadgrajujemo. Bogastvo zbirke predstavljajo zunanje povezave, ki nas vodijo na intervjuje, glasbene posnetke, digitalizirane zapise, na podobne portale in nam na enem mestu omogočajo pregled dodatnih virov. Portal ima za vse zapise enotno grafično podobo. Vsebina portala je trenutno na voljo le v slovenskem jeziku. Uredniški odbor portala, ki ga sestavljajo regijski uredniki in dve glavni urednici, vzpodbuja avtorje biografij, da vnašajo samo točne informacije, da je narejenih čim manj napak. Na portalu je tudi možnost uporabe obrazca, kjer uporabniki opozorijo na napake, ki so jih opazili v zapisih. Skrbimo za avtorske pravice, vsak zapis vsebuje vire in literaturo. Informacije morajo biti objektivne in nepristranske.

5.2 Vnos biografije

Vnašanje gesel je zelo preprosto. Za vstop v administracijo portala za vnos podatkov o osebah vnašalci potrebujejo le uporabniško ime in geslo. Vse privilegije ima le glavni urednik, ki lahko popravlja zapise v vseh regijskih leksikonih, medtem ko vnašalci lahko popravljajo in dopolnjujejo le svoje zapise. Osebo lahko opišemo v naslednjih poljih: ime, priimek, psevdonim, variante imen, rodbina, spol, datum rojstva, datum smrti, kraj rojstva, država rojstva, poklic ali dejavnost, občina, kraj delovanja, izvleček, življenjepis, dela, nagrade, zunanje povezave, viri in literatura, fotografije. Poklici ali dejavnosti, občine in kraji delovanja so kontrolirani in jih izberemo iz že vpisanih šifrantov. Polja, označena z rdečo

Napredno iskanje ^

Napredno iskanje

Spol

--

Datum rojstva

Leksikon

Vsi leksikoni

Priimek

Kraj rojstva

Poklic in dejavnost

--

Ime

Datum smrti

Kraj delovanja

Psevdonim

Kraj smrti

Občina

--

Variante imen

Isči

Slika 2: Primer polj za napredno iskanje

zvezdico, so obvezna, v primeru neizpolnjenega obveznega polja se vnos ne shrani. Obvezna polja so: ime, priimek, spol, poklic ali dejavnost, občina, življenjepis, viri in literatura. V portalu lahko hitro dopolnjujemo in popravljamo že vnesena gesla. Geslo najprej shranimo kot osnutek, ki ga lahko dopolnjujemo in spreminjamo, ko ga dokončamo, ga shranimo tako, da je viden tudi na spletu. Pri spreminjanju že obstoječih gesel, dopolnjevanju gesel se o spremembah in popravkih dogovarjajo regijski uredniki.

Uporabniki lahko sooblikujejo portal, s klikom na gumb izpolnijo vnosni obrazec, ki vsebuje polja, kamor vnesejo podatke o predlagani osebi: ime, priimek, kraj rojstva, poklic ... Vpišejo še svoje ime ter e-poštni naslov. Predloge pregledajo regijski uredniki, jih ustrezno oblikujejo in vnesejo na portal.

5.3 Vmesnik

Vmesnik je zelo enostaven za uporabo, širokemu krogu uporabnikov je dostopen 24 ur na dan. Na prvi strani lahko brskamo med zadnjimi vnosi, osebami, rojenimi na današnji dan, ali med naključno izbranimi osebami. Osebe lahko iščemo po regijah in krajih, po abecednem seznamu ali po seznamu poklicev in dejavnosti.

Možnost iskanja ponuja iskalno okence, lahko iščemo po priimku, imenu ali obeh. Napredno iskanje (slika 2) omogoča iskanje po eni ali več kategorijah: spol, priimek, ime, leksikon, datum rojstva, kraj rojstva, datum smrti, kraj smrti, poklicu in dejavnosti, kraju delovanja in občini. Zunanje povezave nas vodijo na druge strani na spletu, kjer najdemo dodatne informacije o življenju in delu predstavljene osebnosti.

Iskano osebo si s klikom na ikono tiskalnika lahko natisnemo, biografijo lahko delimo na družbenih omrežjih Facebook in Twitter. Prav tako lahko portal pregledujejo uporabniki s posebnimi potrebami. Imajo možnost prilagoditve velikosti pisave, spremembe barve in velikosti puščice.

6 Zaključek

Ideja o vzpostavitvi portala se je porajala že nekaj let, v vmesnem času so se dogajali različni premiki, ki so poskušali urediti razdrobljenost portalov na spletu. Tako je od leta 2013 delovala vstopna točka Znani Slovenci, ki je združevala regionalne leksikone: Celjskozasavski, Notranjci, Pomurci in Pomurci. Po zgledu Mestne knjižnice Kranj, ki je za objavo biografskih gesel uporabljala platformo Qualitas, je to platformo prevzelo še devet knjižnic za objavljanje spletnih biografskih leksikonov, ki so se na zunaj razlikovali le po barvi ozadja. Vsi ti koraki so vodili k vzpostavitvi skupnega portala Obrazi slovenskih pokrajin, premiki so bili celoviti, portal je zaživel v novi grafični in vsebinski podobi, z združitvijo 8 regijskih spletnih biografskih leksikonov: Koroški biografski leksikon, Celjskozasavski.si, Dolenjski spletni biografski leksikon, Gorenjci.si, Pomurci.si, Primorci.si, Spodnjepodravci.si in Šatjerci.si. Portal je širši javnosti dostopen od junija 2020.

Prispevek prikazuje izzive in prednosti vzpostavitve skupnega portala. Največji izziv vzpostavitve portala je predstavljala uredniška politika, oblikovanje enotnih biografskih zapisov, poenotenje šifrantov na področju poklicev. Izzive pa prinaša tudi samo delovanje portala, kjer bo potrebno ažurno vnašati in dopolnjevati podatke, zato je potrebno imeti dovolj usposobljenih zaposlenih za delo na portalu. Novi portal uporabnikom omogoča pogled na pomembne osebnosti iz vse Slovenije in zamejstva, hkrati pa ohranja zavedanje o lokalnih posebnostih. Uporabnikom je omogočen dostop do podatkov z enega mesta. Vmesnik je prilagojen za enostavno in hitro iskanje oseb.

Portal Obrazi slovenskih pokrajin je nov primer sodelovanja splošnih knjižnic in drugih institucij. Vsaka s svojimi biografskimi zapisi prispeva h kreiranju skupnega obsežnega biografskega leksikona znanih osebnosti slovenskih pokrajin in Slovencev po svetu. To je zbirka, ki ni nikoli zaključena, v prihodnosti pa prinaša še mnogo izzivov na področju vzdrževanja in posodabljanja portala ter vnašanja novih gesel.

7 Literatura in viri

Biographical dictionary. (2020). Wikipedija. Pridobljeno 9. julija 2020 s spletne strani https://en.wikipedia.org/wiki/Biographical_dictionary

Gerbrandy, J. in Kloeke, E. (2011) The Biographical portal of the Netherlands: Experiences in collecting and curating data from the web and elsewhere. *Information Services & Use*, 31(3–4), 293–299.

Kanič, I. et al. (2009). *Bibliotekarski terminološki slovar*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kavčič, I. (2009). Gorenjci, ki štrlijo ven. Dostopno na <http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20091118/C/311189980/gorenjci-ki-strlijo-ven>

Koordinacija osrednjih območnih knjižnic (OOK). Pridobljeno 29. aprila 2020 s spletne strani: <https://www.nuk.uni-lj.si/nuk/ook>

Maček, S. in Ožura, R. (2016). Kamra 2006–2016 – domoznanski regijski portal digitalizirane kulturne dediščine slovenskih pokrajin. V P. Štoka, M. Petrovič in S. Maček (ur.), *E-domoznanstvo: učinek sodobne informacijske tehnologije na domoznansko dejavnost v knjižnicah na Slovenskem* (str. 69–77). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev.

Obrazi slovenskih pokrajin. Pridobljeno 10. julija 2020 s spletne strani: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/o-leksikonu/>

Domoznanska dejavnost. (2019) Ljubljana: Združenje splošnih knjižnic. Pridobljeno 7. julija 2020 s spletne strani: <https://www.knjiznice.si/uporabniki/storitve/domoznanska-dejavnost/>

Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic. Pridobljeno 29. aprila 2020 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/ook/pages/page.php?id=7&psid=9>

Resman, S. (2005). Digitalna domoznanska zbirka. *Knjižnica*, 49(3), 39–52.

Slovenska biografija. Pridobljeno 10. julija s spletne strani: <https://www.slovenska-biografija.si/>

Who's Who and Who Was Who. (2020) Oxford University Press. Pridobljeno 9. julija 2020 s spletne strani: <https://www.ukwhoswho.com/>,

Zeni Bešter, J. (2016). Slovenski spletni biografski leksikoni. V P. Štoka, M. Petrovič in S. Maček (ur.), *E-domoznanstvo: učinek sodobne informacijske tehnologije na domoznansko dejavnost v knjižnicah na Slovenskem* (str. 91–97). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev.

Zlobec, M. (2018). *Novi Slovenski biografski leksikon v treh knjigah prišel le do BUT*. Pridobljeno 9. julija 2020 s spletne strani: <https://marijanzlobec.wordpress.com/2018/11/14/novi-slovenski-biografski-leksikon-v-treh-knjigah-prisel-le-do-but/>

54

MARJETA GROS: IZZIVI POENOTENJA BIOGRAFSKEGA LEKSIKONA GORENJC.I.SI S PORTALOM OBRAZI SLOVENSKIH POKRAJIN

DOMFEST, 6. FESTIVAL DOMOZNANSTVA, 2020: POSEBNE DOMOZNANSKE ZBIRKE – IZZIVI IN PRILOŽNOSTI

55

DOMOZNANSKA ZBIRKA RAZGLEDNIC – ZBIRKA MNOGOTERIH OBRAZOV IN MOŽNOSTI

COLLECTION OF HISTORICAL LOCAL POSTCARDS –
A COLLECTION OF MANY FACES AND POSSIBILITIES

Dr. Alenka Hren Medved
Osrednja knjižnica Celje
Muzejski trg 1a, 3000 Celje
alenka.hren.medved@knjiznica-
celje.si
www.knjiznica-celje.si/

UDK 084:77.047

IZVLEČEK Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje hrani bogato zbirko razglednic Celja, kot tudi celotnega celjskega območja. V zbirki se nahajajo predvsem razglednice iz t. i. zlate dobe razglednic, s prehoda iz 19. v 20. stoletje, pa tudi iz kasnejših obdobj. Razglednice so domoznanska zbirka, po kateri uporabniki najpogosteje povprašujejo. Med njimi so tako strokovnjaki s področja zgodovine in varstva kulturne dediščine kot tudi posamezniki.

Tekom let je bila zbirka večkrat preurejena, dopolnjena in medijsko izpostavljena. Na podlagi zbirke je bilo vzpostavljenih kar nekaj sodelovanj s kulturnimi in znanstvenimi ustanovami doma in na tujem. Trenutno se ukvarjamo z vnosom vseh razglednic iz zbirke v vzajemni knjižnični katalog Cobiss, vsakemu zapisu pa je dodana digitalna kopija slikovne strani razglednice.

Domoznanska zbirka razglednic je v celoti digitalizirana za interno rabo, delno pa je dostopna tudi prek spletnega portala Kamra in portala Polos Univerze v Gradcu. Naš dolgoročni cilj je dosegljivost celotne zbirke razglednic na svetovnem spletu.

KLJUČNE BESEDE: domoznanske zbirke, slikovno gradivo, razglednice, digitalizacija

ABSTRACT The Local Studies department of Celje Central Library maintains a rich collection of postcards from Celje, as well as the entire Celje region. The collection is made up predominately of postcards originating in the so-called golden age of postcards, dated around the turn of the 19th century into the 20th, but some also come from later periods.

Postcards are the Local Studies collection which is most commonly asked after by users. They range from experts in the field of history and preservation of cultural heritage to individual library-goers.

Over the years, the collection has been rearranged, supplemented, and exposed to media attention numerous times. Based on the collection, the library has established collaborations with several cultural and scientific institutions in Slovenia and abroad. Currently, we are focusing on including all postcards from the collection into the shared library catalogue Cobiss, with each entry containing a digital copy of the picture on the postcard's image side. The Collection of Historical Local Postcards is fully digitalized for internal use and is partly accessible through the web portal Kamra and portal Polos of the University in Graz. Our long-term goal is to make the entire postcard collection available on the World Wide Web.

KEYWORDS: local studies collections, graphic material, postcards, digitalization

1 Uvod

Pod pojmom domoznanska zbirka razumemo knjižnično zbirko z domoznanskim gradivom (Bibliotekarski terminološki slovar). Med domoznansko gradivo sodi tudi različno slikovno gradivo, kot so npr. plakati, grafike, fotografije in razglednice. V pričujočem prispevku se bomo osredotočilo prav na slednje.

Razglednica je bila v preteklosti priljubljeno sredstvo množičnega komuniciranja. Namenjena je bila predvsem kratkim sporočilom in pošiljanju pozdravov z izletov in potovanj. Če malce posplošimo, so razglednice pred dobrim stoletjem opravljale funkcijo današnjih sms-sporočil in družabnih omrežij, kot sta Facebook in Instagram. Skratka, z njimi so ljudje svoje bližnje seznanjali s čisto praktičnimi informacijami, kot tudi delili lepe občutke s potovanj in izletov.

1.2 Zgodovina in razvoj razglednice

Razglednica je do današnje podobe preživela več razvojnih faz. Predhodnika razglednice sta dopisnica in t. i. pisemski list z razgledom. Prvo dopisnico je leta 1869 izdala Dunajska poštna uprava. Njena prva stran je bila namenjena znamki in naslovu, na zadnji strani pa je bil prostor za sporočilo (Lukan, 1985). Dopisnica je zaradi svoje nizke cene in praktičnosti kmalu postala zelo priljubljena med širšimi sloji prebivalstva in je okoli leta 1880 postala svetovni fenomen (Lampič, 2019). Pisemski listi z razgledom so se pojavili sredi 19. stoletja in so imeli v času razvoja turizma predvsem propagandno vlogo. Vsako boljše gostišče, zdravilišče ali hotel je imelo za svoje goste na razpolago pisemski papir, na katerem je bila na zgornji tretjini lista natisnjena veduta kraja ali gostišča, kjer se je gost nahajal (Premzl, 1997). Leta 1873 pa se je v Nemčiji pojavila nekakšna kombinacija dopisnice in pisemskega lista z razgledom, t. i. dopisnica s sliko, ki jo že lahko definiramo kot razglednico (Lampič, 2019). Slovenski kraji so svoje prve razglednice dobili v 1880. in 1890. letih (Lampič, 2019), kmalu zatem pa so jih začeli izdajati tudi domači založniki.

Prve razglednice so imele nekoliko drugačno obliko kot danes. Naslovna stran je bila v celoti namenjena naslovu, sporočilno stran pa sta sestavljala slikovni in sporočilni del. Sčasoma se je slikovni del razširil čez celotno zadnjo stran razglednice, tako da je bil pošiljatelj primoran pisati po slikovnem delu razglednice. Zaradi tega so leta 1904 razglednico preoblikovali. Zadnja stran je bila sedaj v celoti namenjena slikovnemu delu, naslovno stran pa so razmejili na dva dela, na desni strani je bil prostor za naslov in znamko, na levi pa prostor za sporočilo. Današnja podoba pa so razglednice dobile na prelomu iz 19. v 20. stoletje, ko je slikovna plat razglednice zajela celotno zadnjo stran, prostor z besedilom pa se je združil z naslovom.

S samim rojstvom razglednice Slovenci še nismo dobili pravega izraza zanjo, vse do leta 1908 so jo imenovali dopisnica (Lukan, 1985). Nov izraz razglednica se je le počasi uveljavil.

Slika 1: Najstarejša razglednica Celja iz leta 1891

(Vir: arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje)

Sliki 2 in 3: Razglednica, poslana leta 1898, z združenim slikovnim in sporočilno stranjo, prostor za naslovnika zaseda celoten zadnji del razglednice

(Vir: arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje)

Obdobje v letih 1897–1920 imenujemo tudi zlata doba razglednice, poleg svoje izjemne priljubljenosti so razglednice v tem obdobju postale tudi predmet zbirateljstva ali deltilogije.¹ Predvsem po zaslugi zbirateljev razglednic so se mnoge izjemne razglednice s svojim sporočilom ohranile vse do današnjih dni.

1.3 Razglednica kot zgodovinski vir

Razglednice so v času svojega največjega razmaha služile različnim namenom. Imele so informativno vlogo, po zaslugi takrat že dobro razvitega poštnege sistema so

Slika 4: Razglednica trboveljskega rudnika, ki prikazuje industrializacijo in modernizacijo nekega kraja

(Vir: arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje)

Slika 5: Razglednica Celja z nemško-nacionalno vsebino

(Vir: arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje)

spodbujale razvoj turizma med srednjimi in nižjimi družbenimi sloji, saj so privlačne upodobitve krajev vabile naslovnika, da jih ta tudi sam obiše.

Razglednica zaradi svoji mnogoterih funkcij predstavlja pomemben zgodovinski vir, tako za krajevno, gospodarsko kot tudi za politično zgodovino. Prek svoje sporočilne plati² pa nam odstira pogled v zgodovino vsakdanjega življenja malega človeka in njegove pisne kulture, ki jo sicer klasični zgodovinski viri ne bi zajeli.

S pomočjo dobro ohranjene zbirke razglednic nekega kraja dobimo vpogled v urbanistični razvoj kraja. Podobe obrtnih delavnic, gostišč, trgovin in nenazadnje tudi tovarn na razglednicah nam govorijo o gospodarski razvitosti nekega kraja, njegovi modernizaciji in nenazadnje predstavljajo tisto, na kar so bili domačini najbolj ponosni (Almasy, Tropper, 2018).

Za zgodovinarje in domoznance pa so poleg slikovne plati pomembne tudi druge informacije, ki nam jih nudijo razglednice. Tukaj imamo v mislih založnike in tiskarje razglednic,³ kot tudi uporabnike razglednic – ljudi, ki so razglednico kupili in nanjo napisali sporočilo. S sporočili na razglednicah dobimo vpogled v vsakdanje življenje ljudi, njihovo pisno in jezikovno kulturo, ki sta bili še posebej na Spodnjem Štajerskem tesno povezani z upo-

² Sporočil, ki so jih ljudje pisali na razglednice.

³ Glej: Alenka Hren Medved, Janja Jedlovčnik, *Stare razglednice Celja* (Celje, 2015), 63–67.

⁴ Glej: Karin Almasy, Eva Tropper, *Štajer-mark 1890–1920* (Laafeld, 2018).

rabo slovenskega in nemškega jezika.⁴ Nenazadnje nam razglednice s preloma stoletja pripovedujejo zgodbo o nekdanjih poimenovanih ulic in trgov, krajevnih imenih in nacionalnih sporih, ki so se v letih pred 1. svetovno vojno še posebej razplamteli v Celju.

V letih pred 1. svetovno vojno je bila uporaba razglednic tako razširjena, da je svoje razglednice dobila tudi skorajda vsaka večja slovenska vas, izdajatelji le-teh pa so po navadi bili lokalni trgovci in gostilničarji. Zato se nemalokrat zgodi, da so razglednice manjših krajev ene redkih ali celo najstarejše slikovne upodobitve nekega kraja in zato še toliko dragocenejše za lokalne zgodovinarje in domoznance.

Uporaba razglednic lahko dodatno popestri pedagoški proces, z njihovo uporabo dobijo slušatelji (učenci) pravo podlago za resnično razumevanje zgodovinskih dejstev in pojavov ter omogočajo boljše razumevanje zgodovine (Potočnik, 2017).

Slika 6: Razglednica vasi Sedraž in Brezno v občini Laško

(Vir: arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje)

2 Zbirka razglednic na domoznanskem oddelku Osrednje knjižnice Celje

2.1 Nastanek in zgodovina zbirke

Razglednice so del posebnih zbirk že vse od ustanovitve domoznanskega oddelka oz. oddelka za raziskovalno dejavnost v takratni knjižnici Edvarda Kardelja v Celju, leta 1976. Skrbniki zbirk so jim vseskozi namenili veliko pozornosti in tudi sredstev za dopolnjevanje zbirke. Zbirka je bila sprva urejena po sistemu »numerus currens«, nato pa smo se zaradi večje preglednosti odločili za krajevno in tematsko ureditev zbirke (Videc, 2015).

Danes zbirka razglednic obsega dobrih 9.000 enot. Največji del razglednic je bil pridobljen z nakupom in zamenjavo, precejšen delež zbirke pa obsegajo tudi darovi (Videc, 2015).

Zbirka razglednic, ki jo hranimo na domoznanskem oddelku Osrednje knjižnice Celje, obsega razglednice Celja in njegove bližnje okolice, kot tudi razglednice krajev z območja, ki ga kot osrednja območna knjižnica pokriva (Spodnja in Zgornja Savinjska dolina, Dravinjska dolina, Kozjansko, Obsotelje, Zasavje). V naši zbirki se nahaja tudi del razglednic preostalih slovenskih krajev, ki pa še čakajo, da se jih smotrno umesti v zbirko.

Slikovno gradivo in z njim tudi razglednice v Osrednji knjižnici Celje vnašamo v vzajemno bazo podatkov že od leta 1993, od leta 1996 pa bibliografskemu opisu gradiva dodajamo še sliko gradiva (Goropevšek, Kač, 1997). Po letu 2000 je v knjižnici sledila sistematična digitalizacija slikovnega dela razglednic s celotnega celjskega območja (Videc, 2015).

Trenutno sta v katalog Cobiss vneseni 3.202 razglednici s celjskega območja. Vnašanje razglednic v sistem Cobiss še vedno poteka.

2.2 Pomen zbirke razglednic za Osrednjo knjižnico Celje

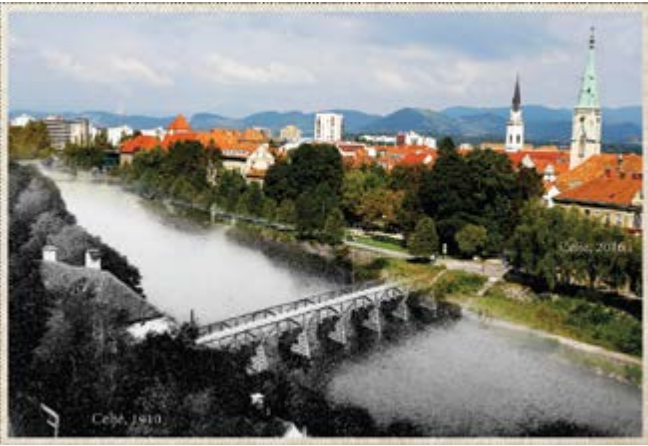
Razglednice že vseskozi predstavljajo eno najbolj prepoznavnih in uporabljenih domoznanskih zbirk. Reprodukcijske razglednic iz naše zbirke pa pogosto najdejo svoje mesto v mnogih člankih, domoznanskih in drugih publikacijah, kar daje našim zbirkam še večjo prepoznavnost.

Zaradi prepoznavnosti, splošnega zanimanja in uporabnosti zbirke razglednic smo se v naši knjižnici leta 2015 odločili, da s projektom Stare razglednice Celja omenjeno zbirko še dodatno predstavimo širši javnosti. Ob koncu leta 2015 je knjižnica izdala stenski koledar za leto 2016 z naslovom Stare razglednice Celja, na katerem je bilo predstavljenih 12 razglednic Celja iz časa pred 1. svetovno vojno, ki mu je sledila še izdaja istoimenske monografije, v kateri je bilo predstavljenih 95 razglednic izpred 2. svetovne vojne. Monografijo sestavlja več poglavij. V uvodnem poglavju smo bralcem predstavili zgodovino razglednice in razvoj tiskarskih tehnik razglednic, nato smo našo zbirko razglednic postavili v zgodovinski kontekst časa, v katerem je nastala, in skupaj z izbranimi primerki razglednic predstavili novejšo zgodovino Celja v t. i. zlati dobi razglednice, s poudarkom na urbanističnem razvoju mesta, gospodarstvu, turizmu in družabnem življenju. Kot dodatek za ljubitelje in zbiralce razglednic pa

smo v sklepnem delu knjige raziskali, kdo so bili založniki, tiskarji in izdajatelji celjskih razglednic ter kako so se skozi čas spreminjala imena celjskih ulic in trgov.

Tako knjiga kot koledar sta na domačih tleh doživela velik uspeh in zanimanje. Zaradi dovršenega oblikovanja in kvalitetne vsebine pa nista imela le informativnega značaja, pač pa sta služila tudi kot poslovno darilo.

Zaradi pozitivnega odziva zainteresirane javnosti je poleti 2016 sledila še ulična razstava razglednic s katalogom, na kateri je bilo skupaj s spremnim besedilom v slovenščini in angleščini na 16 panojih predstavljenih 23 razglednic. V drugi polovici leta pa je knjižnica kot protokolarno darilo ustvarila še kolaž razglednic, na katerih se prelivata nekdanja in današnja podoba Celja.

Slika 7: Kolaž razglednice Celja iz leta 1910 in 2016 (Vir: arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje)

Leta 2017 se je Osrednja knjižnica Celje kot projektni partner pridružila projektu Postcarding Lower Styria: Narod, jezik in identitete na spodnještajerskih razglednicah (1885–1920), Univerze v Gradcu. Pri projektu so sodelovale tudi druge slovenske knjižnice in muzeji (Narodna in univerzitetna knjižnica, Knjižnica Ivana Potrča Ptuj in Univerzitetna knjižnica Maribor, Muzej novejšje zgodovine Slovenije). Omenjene knjižnice smo raziskovalcem pri projektu omogočile vpogled v naše zbirke razglednic in digitalizacijo relevantnih delov zbirke. Raziskovalce je še posebej zanimala sporočilna plat razglednic, torej vsebina in jezikovna norma v zgodovinskem ter jezikovnem oziru. Rezultat projekta je bila obširna razstava, ki je kasneje v skrajšani obliki gostovala po slovenskih in avstrijskih mestih in že omenjena digitalizirana zbirka spodnještajerskih razglednic, dostopna na spletnem portalu Polos (https://gams.uni-graz.at/context:polos).

Zaradi svoje pestrosti in uporabnosti je zbirka razglednic pomemben del knjižničnih zbirk in javne podobe Osrednje knjižnice Celje.

2.3 Ureditev zbirke

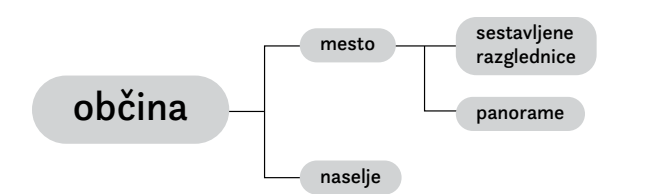
Vse razglednice našega območja so hranjene v zaščitnih brezislinskih ovitkih in spravljene v namenskih škatlah in omarah.

Razglednice so urejene po tematskih sklopih. V osnovi so urejene po posameznih občinah oz. enotah, ki jih pokrivajo posamezne knjižnice na območju (nivo ška-

tle). Znotraj občin so razdeljene na posamezne kraje oz. naselja in izletniške točke. V primeru, da gre za večji kraj, npr. Celje, smo razglednice razdelili na še več podskupin, glede na motiviko razglednic. Vsaka razglednica ima znotraj svoje podskupine tudi svojo zaporedno številko.

Grafikon št. 1: Koncept ureditve zbirke razglednic glede na krajevno/vsebinsko tematiko, primer mesta.

Grafikon št. 2: Koncept ureditve zbirke razglednic glede na krajevno/vsebinsko tematiko, primer manjšega kraja.

Slika 8: Primer katalogizirane razglednice v zaščitnem ovoju (Vir: arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje)

Slika 9: Primer zapisa za razglednico v katalogu Cobiss (Vir: https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/14130229, 18. 6. 2020).

Pripenjanje slikovnega dela razglednice se nam zdi še posebej koristno, saj tako večina uporabnikov dobi vse osnovne informacije o razglednici prek spleta in se tako izogne fizičnemu brskanju po škatlah, knjižnica pa s tem morebitni poškodbi ali odtujitvi razglednic.

2.4 Dostopnost zbirke razglednic

Kot smo že omenili na začetku tega prispevka, je naša zbirka razglednic dostopna uporabnikom v čitalnici domoznanskega oddelka. Zbirka razglednic je v celoti digitalizirana, za morebitne poizvedbe na daljavo lahko uporabnikom pošljemo v vpogled željene razglednice v zmanjšani ločljivosti.

Del razglednic, ki so vnesene v Cobiss, je skupaj z digitalno kopijo naslovne strani in bibliografskimi podatki uporabnikom dostopen prek spleta (dCOBISS).

Najdragocenejši in najzanimivejši primerki iz naše zbirke razglednic so skupaj s spremnim besedilom objavljeni na spletnem portalu Kamra v digitalni zbirki Celje na starih razglednicah.

548 razglednic iz naše zbirke je bilo v celoti (slikovna in sporočilna stran) digitaliziranih v okviru projekta Postcarding Lower Styria (Univerza v Gradcu) in objavljenih na portalu Polos (https://gams.uni-graz.at/context:polos.repository.okc).

2.4.1 Kako izboljšati dostopnost zbirke razglednic

Izmed posebnih domoznanskih zbirk je zbirka razglednic na domoznanskem oddelku Osrednje knjižnice Celje tista, po kateri uporabniki najpogosteje povprašujejo. Med njimi so tako strokovnjaki s področja varstva kulturne dediščine, raziskovalci, publicisti s področja zgodovine, domoznanstva in turizma, šolarji, dijaki in študenti, kot tudi širša javnost, ki jo zanima zgodovina domačega kraja. Da bi naredili zbirko širši javnosti še dostopnejšo in tako hkrati zavarovali originalne izvode razglednic, je naš dolgoročni cilj vnesti celotno zbirko razglednic celjskega območja v Cobiss in jo tako narediti v celoti spletno dostopno na enem od domoznanskih/knjižničarskih spletnih portalov (dLib, Kamra, dCOBISS).

3 Problemi in priložnosti, ki jih prinašajo zbirke razglednic za knjižnice

Zbirke razglednic v knjižnicah predstavljajo ene najbolj eminentnih in zanimivih zbirk neknjižnega gradiva, a imajo zaradi svoje vsebine in oblike prednosti in slabosti pri urejanju, obdelavi in uporabi zbirke.

Slabosti

- Zbirka razglednic, kot tudi vse domoznanske posebne zbirke, je za obiskovalce dostopna samo čitalniško.
- V primeru, da se knjižnica odloči za katalogizacijo zbirke razglednic, le-ta zahteva posebna znanja (licenca za katalogizacijo slikovnega gradiva) in čas zaposlenih v knjižnici, saj je potrebno za vsako razglednico narediti svoj bibliografski zapis in urediti zalogo.
- Mnoge razglednice so si na prvi pogled identične, saj imajo enako slikovno stran, vendar različne letnice izida/založnike/naslove. Zaradi tega jih ne moremo označiti kot dvojnice, ampak je potrebno za vsako od njih narediti svoj bibliografski zapis.

Prednosti

- Vsakemu bibliografskemu zapisu razglednice na Cobissu lahko pripnemo digitalno kopijo razglednice v manjši ločljivosti.
- Bibliografsko obdelana in digitalizirana zbirka razglednic je tako skupaj z metapodatki v celoti dostopna na spletu.
- Uporabnik lahko išče razglednice po predmetnih oznakah in po različnih zbirkah razglednic hkrati in ima tako skupen pregled nad vsemi javno dostopnimi zbirkami razglednic v Sloveniji.
- Dobro urejena zbirka razglednic, dostopna prek kataloga Cobiss, ponuja celostno uporabniško izkušnjo že pri brskanju z domačega naslonjača.

4 Zbirke razglednic v digitalnem okolju

4.1 Primerjava prisotnosti zbirk razglednic slovenskih knjižnic v sistemu Cobiss in spletnih portalih dLib, Kamra in Polos

Razglednice slovenskih knjižnic so trenutno spletno dostopne na treh slovenskih in enem avstrijskem spletnem portalu.

4.1.1 Cobiss

Razglednice je mogoče kot slikovno gradivo bibliografsko obdelati v katalogu Cobiss, kjer je posameznemu zapisu mogoče dodati digitalno vsebino.

Trenutno⁵ je v sistemu Cobiss 26.486 bibliografskih zapisov za razglednice, od tega se jih 63 % nahaja v zbirkah osrednjih območnih knjižnic, 9 % pa v zbirkah NUK in UKM. Dejansko stanje zbirk razglednic se seveda razlikuje od podatkov, ki nam jih posreduje Cobiss, saj se vse knjižnice niso odločile za vnos svojih zbirk razglednic.

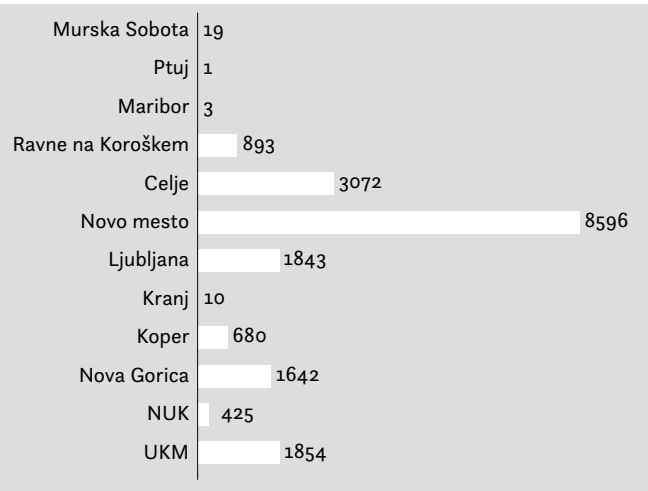
Ravno tako nimajo vsi bibliografski zapisi za razglednice pripete tudi digitalne kopije razglednice, ki uporabniku velikokrat pove mnogo več, kot sam bibliografski zapis.

Osrednje območne knjižnice	št. bibliografskih zapisov
Murska Sobota	19
Ptuj	1
Maribor	3
Ravne na Koroškem	893
Celje	3072
Novo mesto	8596
Ljubljana	1843
Kranj	10
Koper	680
Nova Gorica	1642

Tabela št. 1: Število bibliografskih zapisov za razglednice v katalogu Cobiss v območnih knjižnicah (Vir: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search>, 18. 6. 2020).

Univerzitetni knjižnici	št. bibliografskih zapisov
NUK	425
UKM	1854

Tabela št. 2: Število bibliografskih zapisov za razglednice v sistemu Cobiss v NUK in UKM (Vir: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search>, 18. 6. 2020).

Grafikon št. 3: Število bibliografskih zapisov za razglednice v izbranih slovenskih knjižnicah (Vir: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search>, 18. 6. 2020).

Glede na dobljene rezultate je razvidno, da se vse območne knjižnice niso odločile za tovrstno obdelavo razglednic. Daleč največ razglednic iz svoje zbirke so v Cobiss vnesli v novomeški knjižnici, sledijo pa jim celjska knjižnica, Univerzitetna knjižnica Maribor, Mestna knjižnica Ljubljana in goriška knjižnica.

4.1.2 dLib

Na portalu Digitalne knjižnice Slovenije je uporabnikom trenutno na voljo 1.346 razglednic, ki jih je v digitalno knjižnico prispevalo 6 knjižnic.

knjižnica	št. razglednic
Ptuj	7
Slovenska Bistrica	381
Ravne na Koroškem	238
Mariborska knjižnica	1
NUK	714
UKM	5
ostalo	1
skupaj	1346

Tabela št. 3: Število razglednic v Digitalni knjižnici Slovenije (Vir: <http://www.dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3drazglednica%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&ftype=razglednice>, 19. 6. 2020).

Največ razglednic so v Digitalno knjižnico Slovenije prispevali v Narodni in univerzitetni knjižnici, Ravnah na Koroškem in Slovenski Bistrici. Tukaj bi želeli še posebej izpostaviti digitalizirane razglednice iz zbirke NUK, saj so se odločili za digitalizacijo tako slikovne kot tudi sporočilne strani razglednice.

4.1.3 Kamra

Kamra je regijski spletni portal, ki združuje digitalizirane vsebine s področja domoznanstva v knjižnicah in drugih lokalnih kulturnih ustanovah. Na portalu Kamra se nahajajo raznovrstne digitalne vsebine, ki so uporabnikom predstavljene kot zgodbe. Med njimi so tudi razglednice, vendar digitalne vsebine, prisotne na Kamri, niso nujno tudi del knjižničnih zbirk, kar velja tudi za razglednice.

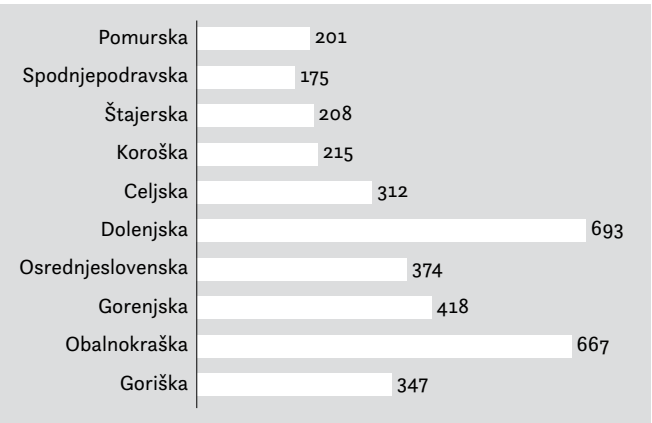

Slika 10: Primer razglednice na dLib iz zbirke NUK (vir: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-YXNP2NTL/?euapi=1&query=%27keywords%3drazglednica+ljubljana+veselova+ulica%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25>, 19. 6. 2020).

Na Kamri je bilo na dan raziskave dostopnih 3.612 razglednic. Po številu razglednic sta bili najbolj zastopani Dolenjska in Obalnokraška regija.

Pokrajina	št. mme z oznako razglednica
Pomurska	201
Spodnjepodravska	175
Štajerska	208
Koroška	215
Celjska	312
Dolenjska	693
Osrednjeslovenska	374
Gorenjska	418
Obalnokraška	667
Goriška	347

Tabela št. 4: Število razglednic na portalu Kamra (Vir: kamra.si, 18. 6. 2020).

Grafikon št. 4: Število razglednic na portalu Kamra po regijah (Vir: kamra.si, 18. 6. 2020).

4.1.4 Polos

Polos je digitalni arhiv razglednic Spodnje Štajerske iz obdobja t. i. zlate dobe razglednic 1890–1920, ki hkrati sovpada z obdobjem, ko so Spodnjo Štajersko pretresali nacionalni konflikti med nemško in slovensko govorčo skupnostjo. Arhiv sestavljajo razglednice iz javnih in zasebnih zbirk s področja Slovenije in Avstrije. Arhiv je nastal v sklopu že omenjenega projekta Postcarding Lower Styria pod okriljem Univerze v Gradcu.

Na portalu se nahaja 2.243 digitaliziranih razglednic,⁶ od tega so jih 57 % prispevale slovenske knjižnice.⁷

Knjižnica	št. razglednic na portalu Polos
Osrednja knjižnica Celje	584
Knjižnica Ivana Potrča Ptuj	152
NUK	386
UKM	166

Tabela št. 5: Razglednice slovenskih knjižnic na spletnem portalu Polos (Vir: <https://gams.uni-graz.at/context:polos>, 19. 6. 2020).

5 Zaključek

Razglednice predstavljajo eno najbolj prepoznavnih in največkrat uporabljenih domoznanskih zbirk v knjižnicah. So zelo bogat vir podatkov za krajevno, gospodarsko zgodovino, skupaj s sporočili, ki so napisana nanje, pa tudi za zgodovino vsakdanjega življenja prebivalcev naših krajev. Zato je zelo pomembno, da zbirke razglednic, ki so sicer v fizični obliki dostopne le v čitalnicah knjižnic, s pomočjo digitalizacije približamo uporabnikom.

Razglednice slovenskih knjižnic so trenutno dostopne na štirih spletnih portalih. Največ razglednic je v obliki bibliografskih zapisov popisanih v katalogu Cobiss, ki omogoča tudi pripenjanje digitalnih vsebin. V manjši meri pa so digitalizirane razglednice dostopne na portalih Kamra, Polos in dLib.

Da bi pri digitalizaciji razglednic zadostili potrebam čim širšega nabora uporabnikov, bi bilo potrebno za posamezno razglednico narediti bibliografski zapis, h kateremu bi v zadostni ločljivosti pripeli digitalno kopijo naslovne in sporočilne strani razglednice. Trenutno je to mogoče v katalogu Cobiss, še posebej sedaj, ko je bil vzpostavljen Digitalni repozitorij Cobiss (dCobiss), ki na en bibliografski zapis omogoča pripenjanje več digitalnih vsebin. Omenjena dostopnost zbirk razglednic bi ob predpostavki, da je v katalogu Cobiss bibliografsko obdelana večina razglednic slovenskih knjižnic, omogočila kvaliteto iskanje po vseh zbirkah razglednic hkrati.

6 Literatura

Almasy, K. in Tropper, E. (2018). *Štajer-mark 1890–1920*. Laafeld: Pavlova hiša.

Goropevšek, B. in Kač, T. (1997). Novosti pri obdelavi slikovnega gradiva v Osrednji knjižnici Celje. COBISS obvestila, 2 (1), 16.

Hren Medved, A. in Jedlovčnik J. (2015). *Stare razglednice Celja*. Celje: Osrednja knjižnica Celje.

Lampič, P. (2019). O razgledničarstvu na Slovenskem. *Zvon*, 22 (2), 53–56.

Lukan, W. (1985). H kulturni zgodovini razglednic.

V W. Lukan, J. kajzer in M. Krušič, *Pozdrav iz Ljubljane : mesto na starih razglednicah* (str. 6–23). Ljubljana: Mladinska knjiga.

Premzl, P. (1997). Razglednice na Slovenskem. V A. Hozjan (ur.), *Pošta na Slovenskih tleh* (str. 380–405). Maribor, Pošta Slovenije.

Videc, A. (2015). Razglednice – biseri domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje. V *Stare razglednice Celja* (str. 69). Celje: Osrednja knjižnica Celje.

IZ DOMOZNANSKE ZAKLADNICE OSREDNJE KNJIŽNICE CELJE: O ZAPUŠČINI DR. JOSIPA TOMINŠKA IN NJENEM POMENU ZA DOMOZNANSKO DEJAVNOST

FROM THE LOCAL HISTORY TREASURY OF OSREDNJA KNJIŽNICA CELJE: THE LEGACY OF DR JOSIP TOMINŠEK AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE RESEARCH OF THE LOCAL HISTORY

Doc. dr. Matej Hriberšek

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za klasično filologijo
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
matej.hribersek@ff.uni-lj.si
classics.ff.uni-lj.si

UDK

930.253(497.4Celje):929Tominšek J.

IZVLEČEK Slovenske knjižnice in arhivi v svojih depojih hranijo kopico zanimivega in še neobdelanega domoznanskega gradiva. Eden takih primerov je tudi ohranjena, a še ne dokončno obdelana zapuščina dr. Josipa Tominška, ki jo hrani Osrednja knjižnica Celje. Zapuščino je knjižnici v hrambo zaupala Tominškova družina po njegovi smrti; na žalost gre le za majhen del njegovega arhiva in knjižnice, ki sta bila uničena, ko je bilo med bombardiranjem Maribora, kjer je Tominšek med drugo svetovno vojno živel, uničeno njegovo stanovanje. Josip Tominšek (1872–1954) je bil v slovenski kulturni in šolski zgodovini slovenskega prostora med letoma 1895 in 1954 zelo znano ime, vendar je njegovo vsestransko delovanje na različnih področjih od znanosti in šolstva do športa premalo znano, premalo raziskano, pa tudi še ne dovolj ovrednoteno. V prispevku je na kratko predstavljena vsebina Tominškove zapuščine, njen pomen za slovensko kulturno zgodovino, obenem pa je na nekaj vzorčnih primerih predstavljeno, kako njegova zapuščina osvetljuje vedenje o življenju in delu samega Tominška kot tudi posameznikov, s katerimi se je v času srečeval, z njim deloval in sodeloval, ter institucij, na katerih je delal, s katerimi je sodeloval ali jih vodil v času svoje poklicne kariere. Čeprav je zapuščina ohranjena v precej okrnjenem obsegu, kljub temu razkriva Tominškovo vsestransko udejstvovanje na različnih področjih v času njegove poklicne kariere, pa tudi številne podrobnosti iz obdobja njegove mladosti, študija in njegovega zasebnega življenja. Zapuščina predstavlja zelo raznoliko in zanimivo pričevanje o njem kot posamezniku in o času, v katerem je živel in deloval.

KLJUČNE BESEDE: domoznanstvo, zapuščine, Josip Tominšek, klasična filologija, kulturna zgodovina

ABSTRACT In their depots, Slovenian libraries and archives keep a plethora of interesting and yet to be studied local history material. One such example is the preserved, but still to be examined legacy of Dr Josip Tominšek, kept by the Osrednja knjižnica Celje. After his death, this legacy was entrusted to the library by Dr Tominšek's family; unfortunately, this is only a small part of his entire archives and library, which were destroyed during the bombardment of Maribor, where J. Tominšek lived during the Second World War. In the Slovenian cultural and scholastic history, Josip Tominšek (1872–1954) was a famous name between 1895 and 1954; however, his versatile activities in various fields from science and education to sport have yet to be sufficiently known and researched as well as appropriately evaluated. This article briefly presents the content of J. Tominšek's legacy and its significance for Slovenian cultural history, while simultaneously, a few typical examples demonstrate how his legacy brings to light the facts about the life and work of Josip Tominšek himself and also of individuals with whom he met, worked, and collaborated, as well as the institutions he worked for, cooperated with or headed during his career. Although the legacy has been preserved in a significantly reduced scope, it still reveals J. Tominšek's versatile activities in various fields of expertise along with numerous details from the period of his youth, studies, and his private life. Thus, the legacy is a very diverse and fascinating testimony of him as an individual and the times in which he lived and worked.

KEYWORDS: local history, legacies, Josip Tominšek, classics, cultural history

⁶ Digitalizirani sta tako slikovna kot sporočilna stran razglednice.

⁷ Ptuj, Celje, NUK in UKM.

1 Tominškova zapuščina¹

Josip Tominšek je eden tistih predstavnikov slovenske intelektualne elite, ki so močno zaznamovali podobo slovenskega kulturnega in šolskega prostora v prvi polovici 20. stoletja (Orel, 1982; Hriberšek, 2010), vendar pa je njihovo delo sčasoma precej utonilo v pozabo. Deloval je kot šolnik, prosvetni in kulturni delavec, strokovni pisec, urednik, športnik, planinec, organizator, motivator in še marsikaj. Njegovo vsestransko dejavnost potrjuje tudi njegova bibliografija: če zberemo njegova objavljena dela, po zaenkrat zbranih podatkih šteje 868 bibliografskih enot. Vse to gradivo je danes v knjižnicah uporabnikom dostopno deloma v fizični, v veliki meri pa tudi že v elektronski obliki.

Tominškovo polihistorično dejavnost pa nam v še večji meri razkriva njegova zapuščina, ki nam odpira nove, doslej še neraziskane vidike njegovega življenja in dela. Večino zapuščine danes v svoji domoznanski zbirki hrani Osrednja knjižnica Celje, ki so ji skrb zanjo zaupali Tominškovi potomci v letih po njegovi smrti. Zapuščina je vse do danes ostala neobdelana, gradivo pa se je ohranilo v neurejeni obliki, kakor so ga v knjižnici prejeli.² Obsega več tisoč dokumentarnih enot, vključuje pa različne dokumente, slikovno gradivo, študijske zapiske, osnutke Tominškovih člankov, knjig in različnih prispevkov, rokopise,³ tipkopise prispevkov, osnutke govorov, pisma, izpiske iz strokovne literature, izvode publikacij, v katerih so bili objavljeni njegovi članki, ohranjene ocene učbenikov in knjig, ki jih je Tominšek pripravil za učbeniško komisijo na Ministrstvu za uk in bogočastje, različno gradivo društev, v katerih je deloval, gradivo drugih znanih, manj znanih ali povsem neznanih piscev, zapisnike občnih zborov različnih odsekov in sekcij, gimnazijske zapiske, priprave na prevajanje, naloge idr.

Zapuščina, ki jo hrani Osrednja knjižnica Celje, je le majhen del gradiva, ki ga je Tominšek imel pred drugo svetovno vojno. Anton Koblar, urednik izdaje 10. knjige *Zbranega dela* Josipa Stritarja, ki vključuje Stritarjeva pisma iz obdobja 1872–1923, je v uvodu v komentar pisem zapisal: »Posebno moramo obžalovati, da so bila v prejšnji vojni po nemški zasedbi uničena ali izmaknjena pisma dr. Jos. Tominška, ki jih je bilo več.« (Stritar, 1957, 415) Koblar se je pri tem skliceval na pojasnilo Tominškove hčere dr. Helene Stupan, njegov zapis pa je potrdil tudi sam Tominšek; v zapuščini je namreč ohranjen oris življenja in dela, ki ga je pripravil sam (dopolnil pa ga je še njegov sin Teodor),⁴ v katerem med drugim da je bila ob bombardiranju Maribora uničena njegova knjižnica ter večina zapiskov in korespondence. V zapuščini najdemo tudi dopis upravnika Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani Mirka

Slika 1: Dr. Josip Tominšek ok. l. 1930

(Vir: Matej Hriberšek, osebni arhiv)

Rupla iz l. 1947,⁵ s katerim je Tominška obvestil, da NUK pripravlja Prešernovo bibliografijo; ker je bil Tominšek eden od odgovornih za pripravo Bleiweisovega zbornika (Tominšek 1909) in naj bi tedaj od Slovenske Maticе dobil del Bleiweisove ostaline, je Rupla zanimalo, ali je Bleiweisova korespondenca in druga literarna ostalina pri njem, ali sta med njo tudi Prešernovi pismi Bleiweisu in ali so med Bleiweisovo ostalino še kakšni drugi Prešernovi zapisi. Tominšek je v odgovoru zapisal,⁶ da je gradivo dobil od Bleiweisove vdove in da od Slovenske maticе ni dobil ničesar, je pa tudi zelo nazorno opisal, kaj se je zgodilo z njegovim arhivom: »Ves slovstveni material, ki sem ga dobil od gospe (diplome in izpričevala sem po vpogledu takoj vrnil) sem shranjeval v posebnem kartonu. Karton je bil spravljen na vrhu police v moji veliki knjižnici na stanovanju v Mariboru nasproti kolodvora. Ko je angleška bomba razrušila tisti del poslopja, se je našel v knjižniški sobi, brez strehe, z razpokanim stropom, kup navlake iz vrat oknic, kosov miz, omar, stolov, med opeko in malto nekaj slik, knjig, tisoči lističev, vse posuto s peskom in prahom. Kar je bilo vidno porabnega, je že prve dni izginiło: saj so bila vrata razdrta, cele ulice prazne. V ogromnem smetišču je bil razmetan Bleiweis, kolikor ga puh ni

odnesel na vse strani, obenem z mojim debelim svežnjem »Prešerniana« in z drugimi strokovnimi zbirkami, nabranimi tekom desetletij in čakajočimi na porabo.«

Osrednja knjižnica Celje ni edina, ki hrani gradivo o Josipu Tominšku. Del ostaline hrani tudi Univerzitetna knjižnica Maribor in med drugim vključuje: prepise Tominškovih pisem, korespondenco samemu Tominšku, nekatere spise in razno gradivo o Josipu Stritarju in Miroslavu Vilharju;⁷ seznam drugega dela zapuščine dr. Janeza Bleiweisa, ki se je ohranila med ostanki uničene Tominškove knjižnice;⁸ dvajset Tominškovih pisem, nastalih v obdobju med 1908 in 1943;⁹ Tominškovo pismo iz leta 1927, ohranjeno v zapuščini Janka Šlebingerja;¹⁰ Tominškovo pismo v zapuščini Nika Vrabla;¹¹ različno gradivo in publikacije, ki jih je Tominšek podaril UKM. Nekaj gradiva hranijo tudi slovenski arhivi, največ Pokrajinski arhiv Maribor, med drugim Tominškova pisma, dopisnice in dopise Franju Bašu, Zgodovinskemu društvu, Karlu Štreklju, Gabrijelu Majcnu, Francu Kovačiču, Antonu Medvedu in drugim.

Ohranjeno gradivo njegove zapuščine v Osrednji knjižnici Celje je deloma razporejeno po vsebinskih sklopih (zloženo po mapah), kakor ga je uredil sam Tominšek, deloma pa je povsem neurejeno in je že na prvi pogled jasno, da se je ohranilo po naključju; razporeditev sicer nakazuje, da je imel namen zapuščino urediti, a mu to nikoli ni uspelo. V prispevku je predstavljenih nekaj primerov gradiva iz zapuščine, kakšen potencial imajo za znanstvene, strokovne in domoznanske raziskave, pa tudi, kako dopolnjujejo naše vedenje o Tominškovem življenju in delu.

1.1 Mladostna leta

Jožef oziroma Josip Tominšek se je rodil 4. marca 1872 v Slatini (Grič) pri Gornjem med Bočno in Gornjim Gradom na Štajerskem očetu Mateju Tominšku in materi Mariji, rojeni Stampfel. Ljudsko šolo je obiskoval med letoma 1878 in 1884 v Gornjem Gradu, kjer je bil njegov učitelj M. Črv (Červ). O Tominškovem otroštvu in mladostnem obdobju je zelo malo virov; pri tem se lahko opremo na njegovo zapuščino, v kateri se je ohranil 111 strani obsegajoč zvezek z naslovom *έώ biografija (osnova)*.¹² Zvezek je zbir gradiva, ki ga je za svojo avtobiografijo ali za pomoč svojemu potencialnemu biografu – na to nakazuje že naslov: »Lapidarium – kamenčki za spomenik življenja v delu (Nabrano od slučaja do slučaja).« – po spominu zbral o svojem otroštvu. Zapisi so avtobiografsko pričevanje, v katerem opisuje domače kraje, otroške igre,

ljudsko šolo, pouk, šolski red, učitelja Črva, domačo hišo, okoliške kraje, svoje domače in njihovo življenje, ukvarjanje s poljedelstvom, živinorejo, gozdarsko dejavnostjo, delo itd. Na začetku zvezka je zapisal tudi napis, ki ga je predvidel za svoj nagrobnik: »Za narod vse, za sebe nič – / bil mladim, starim zvest vodič. / Prirodi, vedi in lepoti vneto / posvetil noč in dan je vsako leto. / Sam z delom k delu dramil je rojake, / pobornik bil pravice in dobrote vsake.« Napis je res vklesan na njegov nagrobnik na celjskem pokopališču. Prav ta, v zapuščini ohranjeni, zvezek je izhodišče za raziskovanje ne le Tominškove mladosti, ampak tudi krajevne zgodovine Gornjega Grada in njegove okolice, zanimiv pa bo tudi raziskovalce etnografske podobe teh krajev, saj gre za živo pričevanje o življenju na slovenskem podežlju v drugi polovici 19. stoletja.

Tominškov učitelj Črv je prepoznal njegovo nadarjenost in je poskrbel, da se je Josip jeseni l. 1884 vpisal na državno gimnazijo v Celju, ki jo je obiskoval v šolskih letih od 1884/1885 do 1891/1892 in jo vseh osem let izdeloval kot odličnjak. Drugega julija 1892 je maturiral z odliko iz vseh predmetov.¹³

1.2 Študijska doba

Raziskovanje Tominškove študijske poti je presek zgodovine (visokega) šolstva, zgodovine znanosti in domoznanstva; na področje slednjega spada predvsem raziskovanje izvora študentov, njihovo družinsko in socialno ozadje, pa tudi njihovo delovanje in povezovanje zunaj študijskega okolja. Josip se je jeseni 1892 vpisal na Filozofsko fakulteto Univerze Karla in Franca v Gradcu, kjer je osem semestrov (od zimskega semestra 1892/93 do letnega semestra 1896) študiral klasično filologijo, slavistiko, arheologijo, primerjalno jezikoslovje in pedagogiko, obiskoval pa je tudi dvoletni tečaj za telovadne učitelje. Raziskovanje Tominškovega študija odpira še eno zanimivo in pogosto premalo raziskano področje v slovenski kulturni, slovstveni in šolski zgodovini: študij slovenskih študentov na avstrijskih univerzah. Raziskava o slovenskih intelektualcih, ki so študirali na dunajski univerzi, je bila predmet raziskave projekta »Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v Avstro-ogrski monarhiji (1872–1918)« ;¹⁴ slovenski doktorji, ki so v tem istem obdobju doktorirali na graški univerzi, še niso bili obdelani. Predmete s področja klasične filologije je poslušal pri Aloisu Goldbacherju, Maxu Theodorju von Karajanu in Heinrichu Schenklu, s področja jezikoslovja pri Gustavu Meyerju, njegova predavatelja za zgodovino in arheologijo sta bila Adolf Bauer in Wilhelm Gurlitt, predavanja s pod-

^[1] Začetek obravnave Tominškove zapuščine sega v leto 2000, v čas priprave doktorske disertacije s področja zgodovine klasične filologije na Slovenskem v zadnjih 150 letih. Gl. Hriberšek 2002.

^[2] Pisec prispevka se zahvaljuje zaposlenim na Oddelku za domoznanstvo Osrednje knjižnice Celje, ki so omogočili obravnavo Tominškove zapuščine.

^[3] Ti kažejo, da je Tominšek v svoji delovni vnemi posegal po najrazličnejšem popisnem materialu; tako je med drugim delal zapiske kar na obvestila o šolskem uspehu svojega sina Alfonza, ki je obiskoval moško učiteljišče v Ljubljani.

^[4] OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Curriculum vitae.

^[5] OKC, Zapuščina Josipa Tominška, dopis Mirka Rupla z dne 2. oktobra 1947.

^[6] OKC, Zapuščina Josipa Tominška, pismo Mirku Ruplu z dne 11. oktobra 1947.

Slika 3: Josip Tominšek, Latinska slovnica, 1906
(Vir: Matej Hriberšek, osebni arhiv)

Oče nebeški! To želi Vam vdani in hvaležni Anton Bonaventura, škof.«²³ Slovnica in vadnica sta bili kmalu razprodani. V očrtu svojega življenjepisa Tominšek omenja ponudbo, da bi pripravil vadnico tudi za nemško govoreče dijake, vendar za to ni imel časa.²⁴ Društvo slovenskih profesorjev je na svojem prvem povojnem občnem zboru 2. junija 1918 predlagalo ponatis obeh učbenikov in je Tominška prosilo, naj do septembra pripravi drugo izdajo obeh, vendar do njunega ponatisa ni prišlo, kar je Tominška zelo razhudilo, kot je razvidno iz obsežne korespondence glede grških učbenikov, ohranjene v zapuščini.²⁵

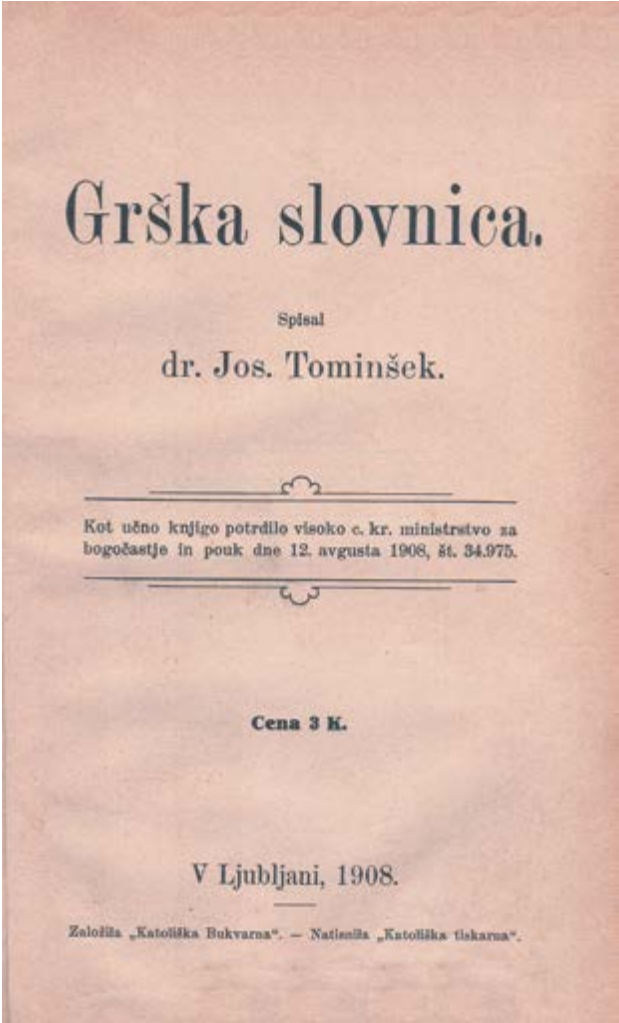
V Tominškovi zapuščini je še precej gradiva, ki priča o njegovi filološki dejavnosti: ocene šolskih knjig za klasične jezike; korespondenca, povezana z zapleti glede ponatisa njegovih grških knjig (1918–1919); beležke z njegovimi gimnazijskimi zapiski in pripravami na učne ure; študijski zapiski; manjši priročni slovarčki za grščino in latinščino (priprave na pouk); del rokopisnega gradiva grške slovnice in vadnice; latinske in grške naloge; izpiski za pripravo doktorske disertacije; izpiski iz zbirke

²³ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Grški učbeniki, Pismo škofa Antona Bonaventure Jegliča.

²⁴ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Curriculum vitae in Bibliografski seznam.

²⁵ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Grški učbeniki.

²⁶ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, »Manuscripta – objavljena, predložena«.

Slika 4: Josip Tominšek, Grška slovnica, 1908
(Vir: Matej Hriberšek, osebni arhiv)

Corpus Inscriptionum Latinarum; rokopisno gradivo uvoda k latinski slovnici; izpisi iz zbirk grških papirusov; priprave in izpiski za pouk latinščine in grščine ter pripravo strokovnih prispevkov.

Veliko je tudi gradiva, zanimivega za slovensko literarno in kulturno zgodovino, ki priča o Tominškovi vsestranski dejavnosti, širokem krogu znancev, njegovi vpetosti v različne kroge slovenskih izobražencev in različnih področjih zanimanja. Večina gradiva je v slovenščini, precej v nemščini (nekaj v pisani gotici); nekaj ga je zapisano stenografsko. V mapi rokopisov²⁶ je na primer hranil osnutke člankov in prispevkov, ki jih je objavljajl v različnih publikacijah, pa tudi veliko drugega gradiva. Mapa med drugim vsebuje nekaj rokopisov, veliko tipkopisov in izrezkov iz časopisov in publikacij (kjer so bili prispevki objavljeni), korespondenco z uredniki, rokopisne zapiske in tipkopisne priprave za prispevke, korekturne odtise prispevkov, priprave na predavanja, različne študijske zapiske, nekaj fotokopij, gradivo o papirologiji, zapiske s področja metodike in didaktike, korespondenco, povezano z njegovim uredniškim delom itd. V posebni

mapi je gradivo o Janezu Mencingerju, s katerim je bil posebno povezan, saj je med letoma 1911 in 1928 pri Slovenski matici poskrbel za izdajo njegovih zbranih del (Tominšek, 1911–1928). Med gradivom je posebej zanimivo pismo Alfonza Koprive z dne 14. januarja 1950.²⁷

1.5 Korespondenca

Ohranjena Tominškova pisma (večinoma natipkana) ter ogromno število pisem (teh je na stotine) njegovih korespondentov, sorodnikov, prijateljev, sodelavcev, podrejenih, dijakov, profesorjev in drugih najlepše razkrivajo njegovo vsestransko dejavnost ter širok krog uradnih in zasebnih stikov in povezav. Nekaj primerov. Zanimivo gradivo je v mapi »Literarna korespondenca (Početki)«, v katerem je Tominšek zbral svoje dopisovanje z različnimi domačimi in tujimi izobraženci, med katerimi so Stanislav Škrabec, Josip Debevec, Franc Brune, Henrik Schreiner, Franc Božidar Štifter, Ivan Prijatelj, Jakob Sket, Stanislav Bevk, Ivan Bajželj, Robert Kauer, Eduard Martinak, Janko Šlebinger, Ivo Šorli, Karel Verstovšek, Viktor Bežek, Ivan Hribar, Ivan Fon idr. V posebni podmapi je ohranjeno dopisovanje z urednikom Ljubljanskega zvana Franom Zbašnikom iz obdobja, ko je bil Tominšek na izpopolnjevanju v Berlinu (1903–1904), iz istega obdobja pa sta v drugi podmapi dve pismi Frana Govekarja, urednika Slovana. Med pomembnejšimi korespondenti so še: Vladimir Bartol, Franc Ksaver Lukman, Anton Bonaventura Jeglič, Ferdo Kozak,²⁸ Eleonora Kernc, Josip Wester, Ivan Koštial, France Kidrič, Marija pl. Bleiweis, Julius Kugy, Henrik Tuma, ohranjen pa je tudi tipkopis pisma Lucienu Tesnièreu.

Med ohranjeno korespondenco v zapuščini izstopa majhna mapa, povezana z rdeče-modro-belo notarsko vrstico, z naslovom »Stritarjeva pisma (1906–1918)«. Stritar in Tominšek sta si veliko dopisovala, vendar pa v Stritarjevem *Zbranem delu* njunih pisem ni, le nekaj kratkih Stritarjevih omemb Tominška. Kot je bilo omenjeno uvodoma, je Anton Koblar zapisal, da je izguba Tominškovih pisem, uničenih med bombnim napadom, vredna obžalovanja (Stritar, 1957, 415). Vendar se je del korespondence s Stritarjem, ki razkriva njune prijateljske stike, ohranil. Pisma hranijo tri institucije: Osrednja knjižnica Celje,²⁹

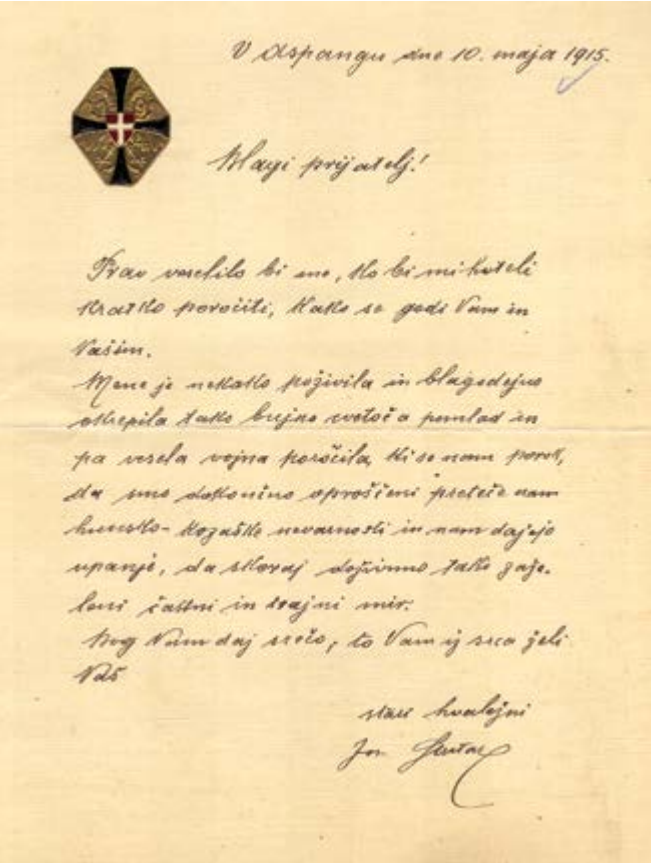
²⁷ Pismo je zanimivo z vidika literarne zgodovine. Kopriva omenja, kako mu je težko, ker so bila med bombardiranjem Maribora na veliko noč l. 1945, ko je bilo porušeno stanovanje njegove babice v Jože Vošnjakovi ulici 17/II, uničena številna Mencingerjeva pisma, fotografije in njegova dela s posvetili, za nepopravljivo škodo pa šteje, da je bilo prav tako uničeno eno od Tominškovih življenjskih del: Mencingerjeva zbrana dela.

²⁸ Zanimivo je pismo Ferda Kozaka z dne 25. prosinca (januarja) 1911, ki je zelo osebnoizpovedno, v njem pa Kozak s precej grenkobe razmišlja o svojem delu in objavah.

²⁹ OKC, Josip Tominšek, Zapuščina, Stritarjeva pisma (1906–1918) (19 korespondenčnih enot, od tega sedem dopisnic in dvanajst pisem, poslanih Josipu Tominšku v obdobju od 29. maja 1906 do 4. avgusta 1918, osem z Dunaja, enajst pa iz Aspanga).

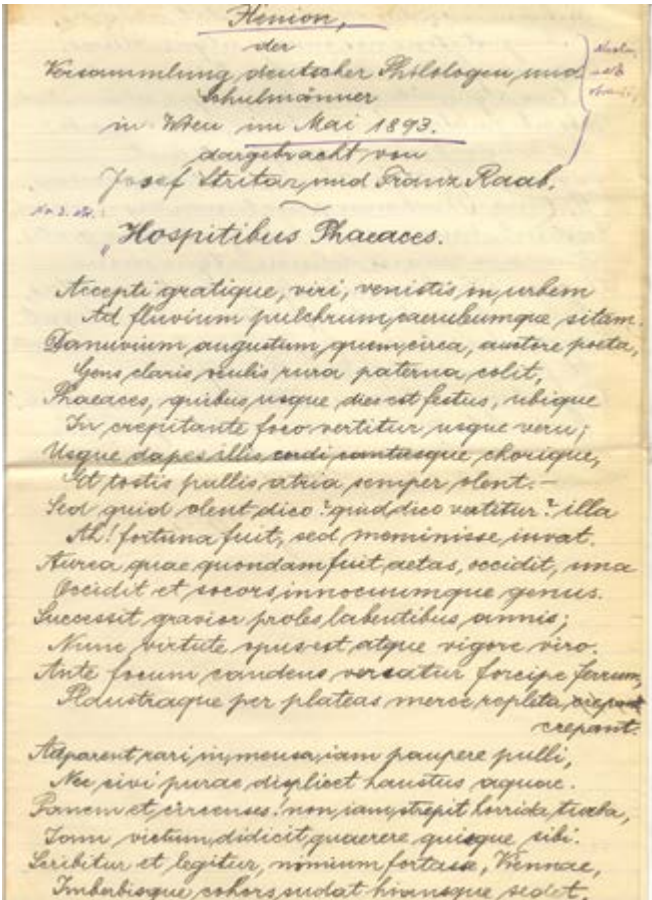
³⁰ Gre za dve Tominškovi pismi, ki ju ni pisal Stritarju osebno, ampak njegovemu prijatelju in zaupniku Francu Šeguli, njuna osrednja tema pa je Stritar; obe pismi sta prilepljeni v knjigo korespondence, ki jo je Šegula zbral in naslovil *Herbarium Stritarianum* Gl. UKM, Domoznanski oddelek, Ms 193, Šegula Franc, Zapuščina, VI. Korespondenca, št. 1 – H (*Herbarium Stritarianum*) 62 in 97; Ms 217, Zazula Jožef in Ms 221, Bleiweis Janez, Korespondenca in gradivo, poslano uredniku Novic; oboje iz ostankov med vojno porušene Tominškove knjižnice.

³¹ Gre za sedem Tominškovih pisem Stritarju: NUK, Ms 1047 H. št. 1, Tominškovo pismo Stritarju (Ljubljana, 18. maja 1906); Ms 895, Prijatelj Ivan, Korespondenca, Josip Tominšek, št. 3, Tominškova dopisnica Prijatelju (Ljubljana, 9. septembra 1907); Ms 1047 H. št. 2, Tominškova dopisnica Stritarju (Ljubljana, 30. marca 1907); Ms 1047 H. št. 3, Tominškovo pismo Stritarju (Ljubljana, 4. aprila 1907); Ms 1047 H. št. 4, Tominškovo pismo Stritarju (Ljubljana, 23. marca 1909); Ms 1047 H. št. 5, Tominškova dopisnica Stritarju (Ljubljana, 18. marca 1910); Ms 1047 H. št. 6, Tominškova dopisnica Stritarju (Ljubljana, 18. marca 1910); Ms 1048, Stritar Josip, Stritariana (Šterova zbirka (1048 č)), Korespondenca Josipa Stritarja, Josip Tominšek; Ms 1047 H. št. 7, Tominškova dopisnica Stritarju (Ljubljana, 20. novembra 1915).

Slika 5: Stritarjevo pismo Tominšku z dne 10. maja 1915
(Vir: OKC, Zapuščina Josipa Tominška)

Domoznanski oddelek Univerzitetne knjižnice Maribor v svoji rokopisni zbirki³⁰ in Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.³¹ Prvi stiki med njima niso kazali, da bi lahko kdaj postala prijatelja; prelomni dogodek v njunem odnosu je bilo praznovanje Stritarjeve sedemdesetletnice 22. februarja 1906 v Ljubljani, kjer je kot slavnostni govornik nastopil prav Tominšek, ki se je leta 1905 začel natančneje ukvarjati s Stritarjem in njegovim delom, rezultat tega pa je bila razprava, ki jo je pod naslovom »Jos. Stritar. Analiza njegovega življenja in delovanja« najprej objavil v Ljubljanskem zvonu (Tominšek, 1906b), nato pa je še isto leto izšla tudi kot posebna publikacija v samozaložbi (Tominšek, 1906c). Aktivno dopisovanje med njima je potekalo do l. 1918; zadnji znani pisemski stik je

Slika 6: Stritarjeva latinska pesem
(Vir: OKC, Zapuščina Josipa Tominška)

Stritarjeva dopisnica, poslana 4. avgusta 1918.³² Pozneje Stritar zaradi oslabelosti in opešanosti ni več zmozel dopisovanja, čeprav sta najbrž ostala v stiku vse do Stritarjeve smrti. Stritar je Tominšku v zahvalo napisal pesem, ki jo je Ivan Prijatelj ob načrtovanju Stritarjeve antologije hotel uvrstiti vanjo, vendar pa jo je pozneje umaknil.³³ »Josipu Tominšku. / Življenje moje si popisal, / podoba zvesto si narisal / moža z najboljšimi nameni, / ki tja do pozne je jeseni / na polju narodnem se trudil, / da truden skoraj se je zgrudil. / Četudi ni naporno delo / uspeha pravega imelo: / obila setev, žetev mala, / Ti si me milo sodil – hvala!« Tominšek je o Stritarju zadnjič pisal leta 1924, ko je v reviji Ženski svet objavil spominski prispevek o Stritarju, in sicer na pobudo Pavle Hočevar, ki je revijo urejala med letoma 1923 in 1928 (Tominšek 1924); rokopisni osnutek prispevka in dopisnica Pavle Kočevar s prošnjo za prispevek, poslana 4. decembra 1923, sta ohranjena v zapuščini. Ohranjena korespondenca med Tominškom in Stritarjem³⁴ v nobenem pogledu ne spreminja našega pogleda na Stritarja in njegovo delo, ima pa dokumentarno vrednost, dopolnjuje Stritarjevo korespondenco in razkriva nekaj segmentov iz njegovih poznih let.

Med gradivom o Stritarju³⁵ se je ohranila tudi zanimiva rariteta z naslovom *Hospitibus Phaeaces* »Fajaka gostom«.

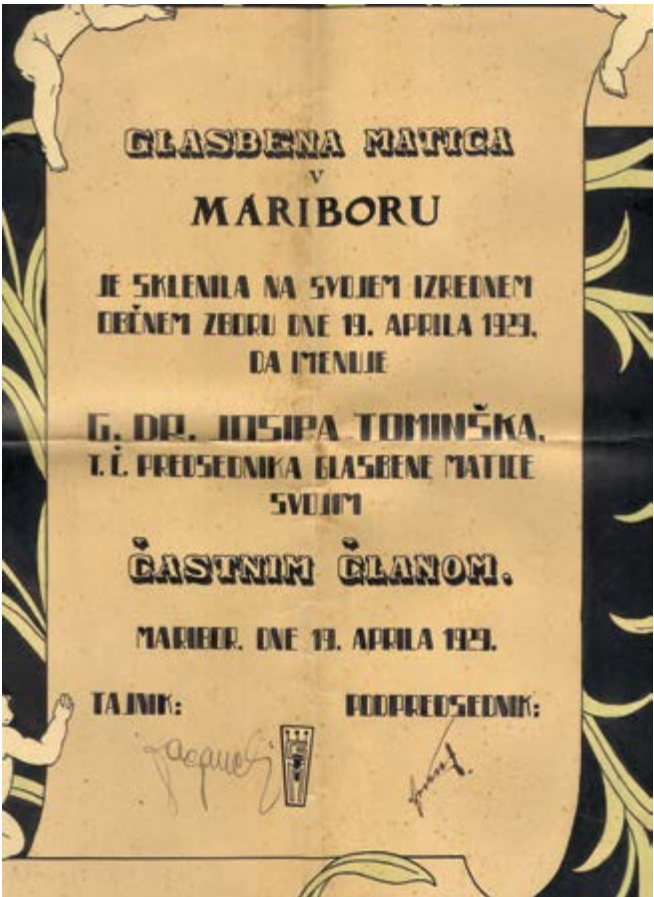
Gre za ksenij (lat. *xenium*, gr. *xenion* »darilo gostom«), 19 elegičnih distihov obsegajočo latinsko pesem, ki jo napisal Stritar in jo skupaj s Franzem Raabom kot pozdravno pesem podaril udeležencem srečanja nemških filologov in šolnikov na Dunaju maja l. 1893. Kratek odlomek kot primer:

*Xenion, der Versammlung deutscher
Philologen und Schulmänner
in Wien in Mai 1892 dargebracht
von Josef Stritar und Franz Raab.
»Hospitibus Phaeaces«
Accepti gratique, viri, venistis in urbem
Ad fluvium pulchrum caeruleumque sitam.
Danuvium augustum, quem circa, auctore poeta,
Gens claris oculis rura paterna colit,
Phaeaces, quibus usque die est festus, ubique
In crepitante foco vertitur usque veru; ...*

Do odkritja v Tominškovi zapuščini se zanj in za Stritarjevo avtorstvo ni vedelo, zato je sicer malenkosten, a zanimiv dodatek k poznavanju Stritarjevega življenja in dela.

1.6 Delo v različnih društvih in organizacijah

Tominšek je vedno slovel kot izjemno dejavna osebnost z najširšim naborom interesov; to potrjuje tudi zabavna anekdota, ki jo je zapisal njegov sin Teodor.³⁶ Nekega dne je pri Tominških pozvonil poštar in prinesel pismo za očeta, ki je bilo naslovljeno na predsednika Društva za vzrejo kuncev (brez navedbe imena). Ko je Tominškova soproga poštarju začudeno odvrnila, da nima njen soprog s tem društvom prav nobene zveze, je poštar odvrnil, da je gospod Tominšek predsednik pri toliko društvih, da je mislil, da je najverjetneje tudi pri tem. V vseh obdobjih svojega življenja je bil Tominšek dejaven v vsaj ducatu ali dveh različnih društev in organizacij in o vsaki je zasebno hranil nekaj gradiva. Od l. 1906 je sodeloval v Društvu slovenskih profesorjev, kjer je bil tudi član znanstvenega odseka za klasično filologijo (Debevec, 1921; Debevec, 1930); bil je član Deželnega šolskega sveta; sodeloval je pri Glasbeni matici, ki ji je 12 let predsedoval in bil 19. aprila 1929 imenovan za častnega člana (v zapuščini je ohranjena diploma); bil je član Zgodovinskega društva, dejaven v Aeroklubu (je eden od pionirjev jadralnega letalstva pri nas), v Protituberkulozni ligi in pri Tujsko-prometni zvezi Putnik v Mariboru, v Protialkoholnem društvu, pri Turistični zvezi Slovenije in Sveti vojski, bil je član Sabljaškega kluba, Češkoslovaške lige, Bolgarske lige in že pred l. 1914 član odbora Slovenske matice, pa tudi član različnih telovadnih klubov in društev, tudi Sokola, itn. Telovadno tradicijo je skušal tudi v praksi uveljavljati povsod, kjer je deloval kot učitelj telovadbe (vodenje športnih popoldnevov, organizacija nogometnih tekem med slovenskimi in nemškimi dijaki, ustanovitev prvega

Slika 7: Diploma častnega članstva Glasbene matice
(Vir: OKC, Zapuščina Josipa Tominška)

Slika 8: Aeroklub, Šmarjeta 1931
(Vir: OKC, Zapuščina Josipa Tominška)

slovenskega nogometnega kluba Hermes (pozneje Ilirija), uvajanje prvih samostojnih lahkootletskih tekem na Slovenskem, uvajanje košarke, pisanje prispevkov o vplivu športa v različnih revijah in časopisih). Sin Teodor navaja, da je pogosto rad ponavljal načelo: *mens sana in corpore sano* »zdrav duh v zdravem telesu«.³⁷

³⁷ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Dr. Teodor Tominšek, Za biografijo dr. Josipa Tominška.

³⁸ Na področju planinstva je bil še bolj kot Josip dejaven njegov štiri leta starejši brat Fran, ki je bil od l. 1908 do 1931 predsednik Slovenskega planinskega društva in pozneje njegov častni predsednik, nato pa še predsednik Zveze planinske zveze Jugoslavije. Najbolj je zaslovel s trasiranjem planinske poti iz doline Vrat na Triglav l. 1903, ki jo še danes poznamo kot Tominškovo pot (Pretnar, 1963; Lovšin, 1963).

³⁹ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Curriculum vitae.

⁴⁰ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Dr. Teodor Tominšek, Za biografijo dr. Josipa Tominška.

Svoje javno delo je nadaljeval tudi po l. 1932, ko se je upokojil; da mu je vsestranska dejavnost vzela ogromno časa in ga je na stara leta izčrpavala, je priznal v pismu Francu Ksaverju Lukmanu (Maribor, 31. marca 1941; tip-kopis pisma je ohranjen v zapuščini), ko ga je Lukman prosil, naj kot planinec in planinski organizator napiše prispevek o turizmu, narodni vzgoji in zavednosti: »Saj res skoraj ni nobene prosvetne in narodne organizacije, kjer bi ne bil uprežen kot stvarni delavec, organizator, poročevalec, pisec, pisatelj – ne bom Vam našteval tistih okrog 30 društev, pri katerih sem jaz glavni, dasi večinoma nevidni činitelj. Seje, zbori, sestanki, referati, oglasi, gmotne brige – vse to jemlje čas podnevi in ponoči, da ne pridem do potrebnega miru za samostojne spise ...«.

Posebno dejaven je bil na področju planinstva. V času učiteljske službe je vedno prehodil vse hribe in planine v okolici krajev, v katerih je služboval; v Kranju je bil eden od glavnih ustanoviteljev podružnice Slovenskega planinskega društva; bil je eden glavnih ideologov planinstva; zelo se je trudil za apolitizacijo SPD in skušal doseči, da bi člani presegli politične in strankarske razprtije; 32 let (1908–1941) je bil glavni urednik, korektor in oblikovalec Planinskega vestnika; od l. 1931 je sodeloval v literarno-znanstvenem odseku SPD; veliko je prispeval k oblikovanju slovenskega planinskega izrazja; v Planinskem vestniku je objavljjal prispevke o planinstvu in podpiral izdajanje planinske literature.³⁸

O vseh društvih je v zapuščini ohranjeno nekaj gradiva: zapisniki sej, sezname članstva, obvestila o prireditvah, korespondenca, izrezki iz časopisja o njihovem delovanju in podobno. Največ gradiva je povezano s planinstvom in delom v Slovenskem planinskem društvu.

1.7 Družina

V zapuščini je o Tominškovi družini malo ohranjenega, zgolj nekaj pisem in dokumentacije otrok ter vrsta prirodnih pesmi, ki so jih pisali sam ali otroci ob različnih jubilejih. Josip je svojo ženo Barbaro Hafner (bila je nemško-češkega rodu) spoznal kot študent v Gradcu, kjer sta se poročila 7. septembra 1895.³⁹ V zakonu se jima je rodilo osem otrok, štirje sinovi in štiri hčere. Otroci so na Tominškovo željo doma z materjo govorili večinoma nemško, sicer pa jih je vzgajal v strogo slovenskem nacionalnem duhu⁴⁰ in v klasično-humanistični maniri zelo strogo in avtoritativno, uvajal jih je v številne športne dejavnosti, skrbel pa je tudi za njihovo glasbeno izobrazbo. Glede odnosov v družini iz nekaterih omemb in zapisov lahko ugotovimo, da otrokom ni mogel posvečati dovolj časa, ker je bil veliko zdoma doma, doma pa se je vedno ukvarjal s svojimi zadevami (spal je menda od pet do šest ur dnevno). Tudi življenjske zgodbe Tominških otrok odpirajo povsem nova poglavja v raziskovanju; med njimi lahko posebej omenimo sina Teodorja, priznanega očesnega zdravnika, sina Alfonza, generalštabnega kape-

Slika 9: Družina Tominšek ok. l. 1910 (Vir: OKC, Zapuščina Josipa Tominška)

Slika 10: Zakonca Tominšek ob zlati poroki l. 1945 (Vir: OKC, Zapuščina Josipa Tominška)

tana v jugoslovanski vojski, in Heleno Gizelo Stupan, univerzitetno profesorico germanistike in doktorico arheologije (Janko, 2017; Kramberger–Samide, 2019).

Gradivo iz zapuščine zariše tudi približno podobo Tominškove osebnosti. Za svoje delo in vsestransko zavzetost je žel splošno priznanje in slovel je kot intelektuallec in humanist v najširšem pomenu besede. Kot učitelj je bil zahteven, strog in nepopustljiv, a je slovel tudi kot pošten in dober predavatelj, ki je znal predmete približati dijakom. Dolgoletno uspešno delo ravnatelja in vodstvene funkcije v različnih organizacijah dokazujejo, da je bil zelo discipliniran in metodičen. Nekatere epizode iz njegovega življenja pa kažejo, da je znal biti zelo vzkipljiv in nepopustljiv v svojih prepričanjih in nastopih, zato se je pogosto sporekel ne le s svojimi kritiki in nasprotniki, ampak tudi s svojimi prijatelji in stanovskimi kolegi. Bil je narodno zaveden Slovenec in kot tak v času okupacije nezaželen. V zapuščini je ohranjeno originalno strogo zaupno poročilo Štajerske domovinske zveze (Steirischer Heimatbund),⁴¹ izdano, ko je Tominšek zaprosil za dovoljenje za pisanje (Zulassung als Schriftsteller); v njem je zapisano, da je bil v preteklosti član Sokola in Maistrov legionar, pa tudi prepričan Slovenec in je svoje otroke vzgojil v strogo slovenskem duhu, zato je bila njegova prošnja zavrnjena (wird er vom nationalsozialistischen Standpunkt aus abgelehnt).

Na svojih interesnih področjih je bil zelo razgledan strokovnjak, ki je imel temeljit pregled nad znanstveno in strokovno literaturo, ni pa bil izviren mislec, prej zelo marljiv zbiralec različnega gradiva z izrazito pozitivističnim, včasih tudi kompilatorskim pristopom. V svojih znanstvenih in strokovnih prispevkih se je večinoma

⁴¹ OKC, Zapuščina Josipa Tominška, Hitlerjeva policija – moja karakteristika (1942).

opiral na dognanja drugih, medtem ko je na področju didaktike in metodike njegov prispevek znatno večji. Zaradi svoje vsestranske družbene dejavnosti v povojnem obdobju v Celju, zaradi številnih prispevkov v časopisju, svojih pogosto zelo ognjevitih govorov in javnih diskusij na sestankih je bil nagrajen z zlato delovno značko in izvoljen za častnega meščana Celja.⁴² Od l. 1943, ko je bilo v Mariboru med bombnim napadom uničeno stanovanje, v katerem so Tominškovi živeli, do smrti je živel pri sinu Teodorju v Celju. Umrl je 22. marca 1954 v sanatoriju Emona v Ljubljani za rakom ob tričetrt na štiri zjutraj; pokopan je na mestnem pokopališču v Celju v grobu Tominškove družine skupaj s soprogo in štirimi otroki: Brankom, Alfonzom, Josipino in Areto.

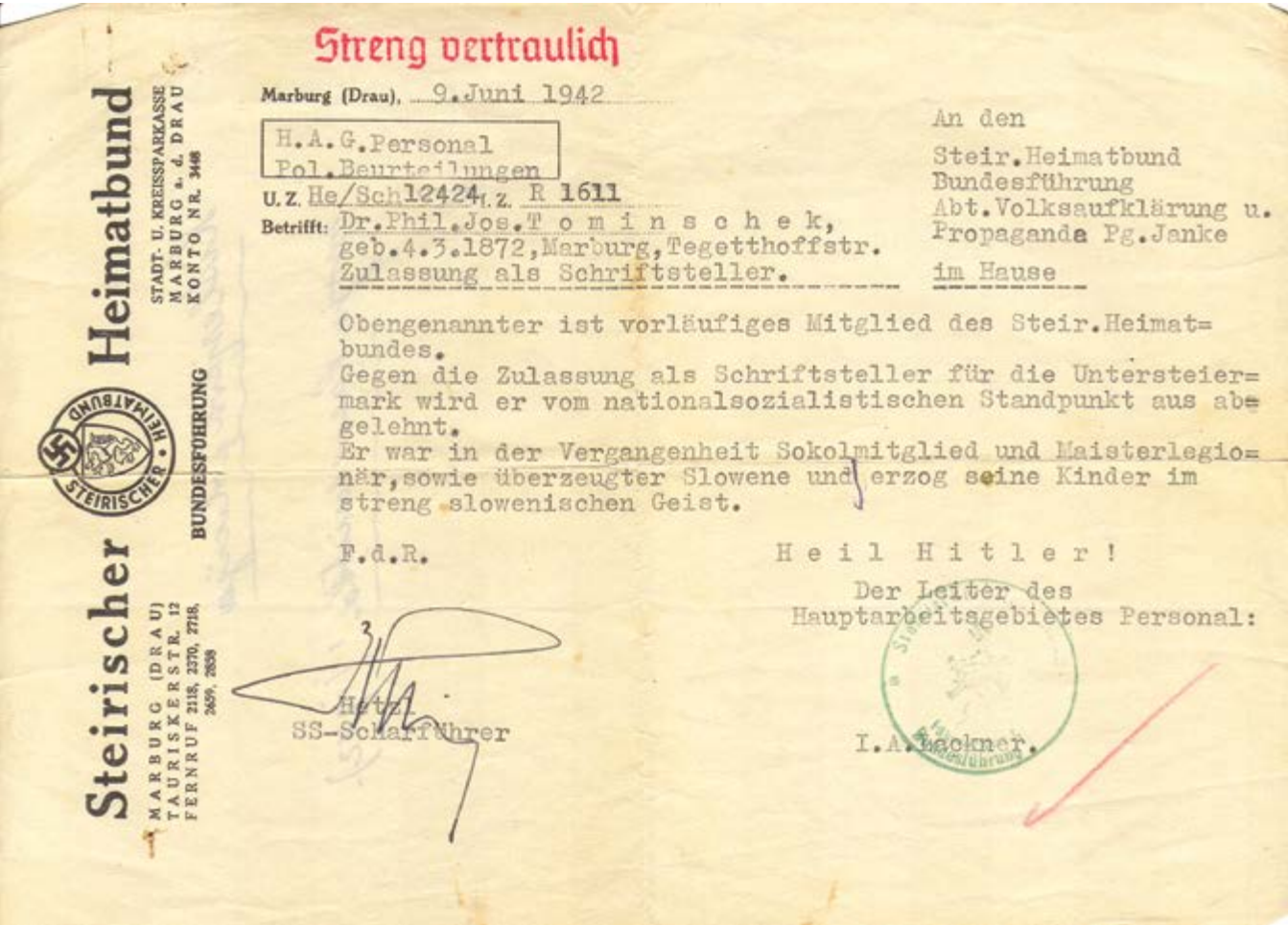
1.8 Še o zapuščini

Če bi bila Tominškova zapuščina ohranjena v celoti, bi bila nedvomno ena najobsežnejših zapuščin kakega slovenskega intelektualca iz obdobja pred 2. svetovno vojno. Žal se je zaradi spleta okoliščin ohranila v okrnjeni obliki in je še danes neobdelana. Poleg že opisnega gradiva naj-

demo v njej tudi izvode publikacij, v katerih je Tominšek objavljaj svoje prispevke, zemljevide (specialke), ki jih je uporabljal na svojih planinskih pohodih, korespondenco s posamezniki, društvi in institucijami, pa tudi nekaj zanimivega slikovnega gradiva.⁴³

Obdobje Tominškove mladosti in učne dobe je bilo razmeroma lahko raziskati. Njegovo strokovno delo lepo zrcali njegova bibliografija, ki jo bo treba še natančneje obdelati in ovrednotiti ter ugotoviti, ali je število objavljenih del dokončno ali je nemara še višje. Zelo zamudno je raziskovanje njegovega delovanja v različnih društvih in organizacijah, prav tako pa tudi njegovega učiteljskega dela in ravnateljstva ter njegove vpetosti v delovanje šol in krajev, kjer je služboval. Tu je za literarne, zgodovinske, kulturološke in domoznanske raziskave ogromno dragocenega gradiva.

Najzahtevnejši zalogaj in tudi najzamudnejše je urejanje ohranjene korespondence. Tominškovih pisem je glede na njegovo ekstenzivno dopisovanje ohranjenih razmeroma malo (menda naj bi vsak dan napisal tudi več kot 10 pisem; ohranjenih pa je precej njegovih tipkopisov pisem, ki jih je pošiljal), veliko več je pisem, ki so jih drugi

Slika 11: Zaupno poročilo Štajerske domovinske zveze (Steirischer Heimatbund) iz l. 1942 o Tominšku (Vir: OKC, Zapuščina Josipa Tominška)

⁴² »Slavnostna seja Mestnega ljudskega odbora«. Savinjski vestnik 5 (1952), št. 36, 1.
⁴³ Npr. Vodnikova koča nad Velim Poljem; več slik iz slovenskih gora; družina Tominšek v Mariboru ok. l. 1910; Josip Tominšek l. 1910; Hocheimer-See (1911); vrh Triglava (16. 5. 1911, 18. 10. 1911 in 4. 12. 1911); v gimnaziji septembra 1927; na mariborskem kolodvoru l. 1927; Aeroklub v Šmarjeti l. 1931; družina Tominšek l. 1935; Tominšek z ženo Barbaro ok. l. 1945; zakonca Tominšek ob zlati poroki l. 1945; grob družine Tominšek v Celju; domačija na Slatinskem vrhu; brat dr. Fran Tominšek idr.

pisali njemu. Zato bo treba v korespondencah njegovih naslovljencev, ohranjenih v arhivih, domoznanskih zbirkah, zbranih delih, muzejih in zasebnih arhivih doma in na tujem preveriti, ali so se nemara tam ohranila še kaka njegova izvirna pisma, jih ovrednotiti, komentirati in opremiti z ustreznim znanstvenim aparatom. Prav tako je treba razmisliti, ali pisma urediti po času nastanka ali po vsebinskih sklopih. Marsikatero od ohranjenih pisem bo zanimivo za raziskovalce različnih strok, saj so bili med Tomiškovimi dopisovalci številni slovenski in tuji literati, intelektualci, šolniki in ugledne javne osebnosti, v njih pa najdemo tudi veliko podatkov o delovanju društev in organizacij, katerih član je bil.

2 Sklep

V Tomiškovi zapuščini, ki jo danes hrani Oddelek za domoznanstvo Osrednje knjižnice Celje, je nekaj zanimivih in dragocenih najdb (tak primer so Stritarjeva pisma), vendar pa med gradivom ni ničesar, kar bi spremenilo videnje ali pogled na obdobja ali osebe. Zapuščina je trenutno v fazi dokončanja popisa in digitalizacije, ki ju pripravlja spodaj podpisani. Zahvala za to gre hraniteljici te zapuščine, Osrednji knjižnici Celje, predvsem pokojnemu direktorju mag. Branku Goropevšku, ki je dovolil uporabo in popis gradiva, ter zaposlenim na Oddelku za domoznanstvo, g. Srečku Mačku in vodji oddelka Alenki Hren Medved, ki sta ga zaupala v obdelavo.⁴⁴ Popis je del priprave monografije o življenju in delu Josipa Tomiška; obravnava njegovega življenja in dela se je začela pred skoraj dvajsetimi leti in bi morala biti po prvotnih načrtih že končana, vendar je raziskovanje prineslo toliko novih spoznanj, ugotovitev in novega gradiva (samo v časopisju in periodičnem tisku najdemo skoraj 10.000 omemb Tomiška), da bo treba na zaključek počakati še nekaj časa. Popis in digitalizacija bosta zaključena v prvi polovici leta 2021.

3 Viri in literatura

Benedetič, A. (1999). Poti do univerze: 1848-1898-1909-1919, Ljubljana: Studia humanitatis.

Debevec, J. (1921). Kratka zgodovina »Društva slovenskih profesorjev v Ljubljani« od ustanovitve do danes. Glasnik jugoslavenskog profesorskog društva 1, 360–364.

Debevec, J. (1930). Zgodovinski razvoj »Društva slovenskih profesorjev«. Glasnik jugoslavenskog profesorskog društva 10, 511–516.

Glazer, J. (1978). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor, Ms 1 – Ms 300. Sestavil Janko Glazer, za objavo priredil Stanislav Kos. Maribor: Založba Obzorja.

Glazer, J. (1983). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor, Ms 301 – Ms 600. Sestavil Janko Glazer, za objavo priredil Stanislav Kos. Maribor: Založba Obzorja.

Glonar, J. (1920). Stritarjeva antologija-Ivan Prijatelj. Ljubljanski zvon 40(2), 117–119

Hribar, I. (1932). Moji spomini. III. del. Od 1929 dalje. Ljubljana: s. n.

Hriberšek, M. (2002). Analiza metodičnega pristopa v slovenskih osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih in priročnikih za klasične jezike od 1850 do 2000. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Hriberšek, M. (2005). Klasični jeziki v slovenskem šolstvu: 1848–1945. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Hriberšek, M. (2010): Filološko delo dr. Josipa Tomiška. V J. Kavčič in M. Marinčič (ur.), Musis amicus : posebna številka ob osemdesetletnici Kajetana Gantarja (str. 253–280). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Hriberšek, M. (2019a). Slovenski doktorji klasične filologije, promovirani na dunajski univerzi v obdobju 1872-1918. V T. Smolej (ur.). Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872-1918) (str. 21–50, 417–418), Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Hriberšek, M. (2019b). Korespondenca med Josipom Stritarjem in Josipom Tomiškom v obdobju 1906-1923. Slavistična revija : časopis za jezikoslovje in literarne vede, 67(3), 441–464.

Janko, A. (2017). Helena Gizela Stupan, roj. Tomišek. V A. Šelih (ur.). Pozabljena polovica: Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem (str. 269–372). Ljubljana: Tuma: SAZU.

Kramberger, P. in Samide I. (2018). Helena Stupan, geb. Tomišek (1900-1992), die erste slowenische Archäologin und Universitätsdozentin für Neuere deutsche Literatur. V P. Kramberger et al. (ur.), Frauen, die studieren, sind gefährlich: ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz (str. 189–191). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Lovšin, E. (1963). Dr. Josip Tomišek, urednik Planinskega Vestnika. Planinski vestnik 19(10), 494–499.

Meister, R. (1958). Geschichte des Doktorates der Philosophie an der Universität Wien. Mit 7 Tafeln. Von. Richard Meister, wirkkl. Mitglied der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Vorgelegt in der Sitzung am 11. Juni 1958. Gedruckt mit Unterstützung des Vereines der Freunde der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien: Rudolf M. Rohrer.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana; Ms – Rokopisni oddelek NUK

OKC – Osrednja knjižnica Celje

Orel, T. (1982). Tomišek, Josip. V Slovenski biografski leksikon 12/4. (str. 119–120) Ljubljana: SAZU.

Orel, T. (2013). »Tomišek, Josip.« Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Pridobljeno 20. avgusta 2020 s spletne strani: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi708628/#slovenski-biografski-leksikon.

Pipenbacher, J. (1907a): Latinska slovnica (Lateinische Grammatik). Verfaßt von Dr. Josef Tomišek. Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 58, 728–738.

Pipenbacher, J. (1907b). Jut jebrüllt, Löwe!. Slovenski narod 40 (št. 125, v soboto, 1. junija), 6.

Polec, J. (1929). Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo. V Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929 (str. 3–230). V Ljubljani: Rektorat Univerze kralja Aleksandra prvega.

Pretnar, J. (1963). Planinska družina Tomiškov. Planinski vestnik 19(10), 489–494.

Smolej, Tone (ur). (2019). Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski filozofski fakulteti (1872–1918). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Stritar, J. (1919). Stritarjeva antologija. Uredil in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani: Tiskovna zadruga.

Stritar, J. (1957). Zbrano delo. Deseta knjiga. Pisma 1872–1923. Dostavki. Uredil in z opombami opremil France Koblar. Ljubljana: DZS.

Tomišek, J. (1906a). Latinska slovnica. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Tomišek, J. (1906b). Jos. Stritar. Analiza njegovega življenja in delovanja. Ljubljanski zvon 26(6), 332–340; (7), 397–402; (8), 460–470; (9), 525–533; (109), 584–589; (11), 674–679; (12), 733–738.

Tomišek, J. (1906c). Jos. Stritar: analiza njegovega življenja in delovanja. Ljubljana: samozaložba.

Tomišek, J. (1908a). Grška slovnica. Ljubljana: Katoliška bukvarna.

Tomišek, J. (1908b). Grška vadnica. Ljubljana: Katoliška bukvarna.

Tomišek, J. (1909). Bleiweisov zbornik. Uredil D. Jos. Tomišek. V Ljubljani: Matica Slovenska.

Tomišek, J. (1911–1928). Janez Mencinger, Izbrani spisi. Uredil Jos. Tomišek. Ljubljana: Matica slovenska.

Tomišek, J. (1916–1917). O zloženkah in tujem vplivu v slovenščini. Nastavni vjesnik 25, 212–220.

Tomišek, J. (1924). Ob grobu Borisa Mirana – Josipa Stritarja. Ženski svet 2 (1), 12–17.

UAG – Universitätsarchiv Graz

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor; Ms – Rokopisna zbirka

^[44] Zahvala velja tudi dr. Vlasti Stavbar, vodji Oddelka za domoznanstvo UKM, in mag. Marijanu Rupertu, vodji Rokopisnega oddelka NUK za omogočen dostop do gradiva ter možnost njegove uporabe.

DOMOZNANSKA ZBIRKA OBČINSKE KNJIŽNICE JESENICE (2006–2019)

LOCAL HISTORY COLLECTION AT THE MUNICIPAL LIBRARY JESENICE

Nataša Kokošinek
natasa@knjiznica-jesenice.si

Dr. Nina Jamar
nina@knjiznica-jesenice.si

Občinska knjižnica Jesenice
Trg Toneta Čufarja 4, 4270 Jesenice
www.knjiznica-jesenice.si

UDK 908:027.022

IZVLEČEK Občinska knjižnica Jesenice od leta 1992 hrani zbirko domoznanskega gradiva. Konec leta 2019 je domoznanska zbirka štela 3898 enot. Vse domoznansko gradivo je postavljeno posebej v zbirki domoznanskega gradiva na treh lokacijah (domoznanska soba, arhiv domoznanske zbirke, spominska soba Pavleta Zidarja). Gradivo je vneseno v sistem COBISS, kamor vnašamo tudi članke, ki so v medijih objavljeni o Občinski knjižnici Jesenice ali pomembnem dogajanju v Zgornjesavski dolini. Domoznanska zbirka je obogatena tudi z lastnimi izdajami. V sodelovanju z Ljudsko univerzo Jesenice ter Gornjesavskim muzejem Jesenice je izšlo že štirinajst knjižic študijskega krožka Raziskovanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti. Občinska knjižnica Jesenice je izdala še domoznanske publikacije S knjižnico skozi čas, Spis o kranjskogorski dolini ter Vas Srednji Vrh skozi čas. Veliko obogatitev domoznanske zbirke v Občinski knjižnici Jesenice predstavljata zapuščini Cirila Pračka in Pavleta Zidarja, ki nista vnese ni v sistem COBISS, ter spominska soba Pavleta Zidarja na Slovenskem Javorniku. Hranimo pa tudi nekaj rokopisnega gradiva pisateljev Valentina Cundriča in Marka Hudnika. Veliko pozornosti se namenja tudi prepoznavnosti domoznanske zbirke v lokalnem okolju. Temu so namenjene domoznanske razstave, domoznanski večeri ter sodelovanje na slovenskih domoznanskih spletnih knjižničarskih portalih (Gorenjci.si, Kamra). Še posebej pa velja izpostaviti portal Jlib (digitalna knjižnica Jesenice), preko katerega so dostopne digitalizirane oblike časopisa Železar s predhodniki in nasledniki (od 1937 do 2007), Jeseniškega zbornika, publikacije projek-

ABSTRACT The Municipal Library of Jesenice has a collection of local history material. At the end of 2019, a collection of local history material included 3898 units. Collection of local history material is placed separately at three locations (room for local history, archive for local history material, memorial room of Pavle Zidar). The material is included into system COBISS, in which we also enter articles published in the media about the Municipal Library of Jesenice or important events in the municipalities Jesenice, Kranjska Gora and Žirovnica. The local history collection is also enriched with its own editions. In cooperation with People's university of Jesenice and Upper Sava Valley Museum Jesenice, fourteen booklets of the study circle Researching Cultural Heritage in the Local Community have already been published. The Municipal Library of Jesenice has also published local history publications. The legacies of Ciril Praček and Pavle Zidar, which are not included in the system COBISS, and the memorial room of Pavle Zidar at Slovenski Javornik represent a great enrichment of the local history collection in the Municipal Library of Jesenice. The manuscript material of Valentin Cundrič and Marko Hudnik should also be mentioned. Much attention is also paid to the recognition of local history collection in the local environment through the exhibitions about local history, evenings dedicated to local history and participation on Slovenian online library portals for local history (Gorenjci.si, Kamra). On Jlib portal (Jesenice digital library) digitized forms of the newspaper Železar (Ironmaker) with its predecessors and successors (from 1937 to 2007), Jeseniški zbornik (Proceedings of

ta Kako so včasih živeli ter klipingi z domoznansko vsebino, ki nam jih posreduje podjetje Press Clipping.	Jesenice), booklets of the project How did people used to live and clippings with local history content are available.
KLJUČNE BESEDE: domoznanstvo, knjižnične zbirke, splošne knjižnice	KEYWORDS: local history, library collections, public libraries

1 Uvod

Občinska knjižnica Jesenice sodi med osrednje slovenske splošne knjižnice in skrbi za območje z nad 30.000 prebivalci. Knjižnična dejavnost se izvaja v matični knjižnici na Jesenicah in v krajevnih knjižnicah na Slovenskem Javorniku in Hrušici, v Mojstrani, Gozdu – Martuljku, Kranjski Gori in Ratečah ter v Žirovnici, ki imajo od 2.000 do 12.000 enot knjižničnega gradiva.

Od leta 1992 do 2006 smo domoznansko gradivo v Občinski knjižnici Jesenice redno nabavljali in umestili v domoznansko zbirko, nismo pa podatkov za domoznansko zbirko in z njo povezano domoznansko dejavnost zbirali načrtno. Leta 2004 smo pripravili dokument Zbiranje knjižničnega gradiva domoznanske dejavnosti v Občinski knjižnici Jesenice, v katerem smo povzeli smernice za domoznansko dejavnost v knjižničnem informacijskem sistemu Slovenije, zapisali vizijo zbiranja knjižničnega gradiva domoznanske dejavnosti v Občinski knjižnici Jesenice ter popisali, v katerih jeseniških javnih ustanovah se nahaja domoznansko gradivo. Leta 2006 je bila na novo zaposlena bibliotekarka, ki je posebej zadolžena za domoznansko dejavnost in zbirko, poleg tega je nekatere naloge s tega področja prevzela že zaposlena bibliotekarka. Domoznanska zbirka se je s sistematičnim zbiranjem povečala in je od leta 2010 postavljena ločeno od ostalega gradiva, v domoznanski sobi in domoznanskem arhivu. Od leta 2013 je v kulturnem domu na Slovenskem Javorniku kot posebna zbirka urejena spominska soba jeseniškega pisatelja Pavleta Zidarja. Od leta 2006 dalje se je razvila tudi domoznanska dejavnost, ki obsega organizacijo prireditev, razstavno dejavnost, publicistično dejavnost in sodelovanje ter izvedbo projektov. Glede na to, da je celotna knjižnična zbirka Občinske knjižnice Jesenice konec leta 2019 obsegala 182.406 enot (Letno poročilo 2019, 2020), predstavlja domoznanska zbirka 2,1 % celotne knjižnične zbirke.

2 Pregled teoretičnih izhodišč in raziskav oziroma literature

Domoznanstvo je po definiciji veda, ki proučuje, raziskuje in opisuje določeno geografsko oziroma upravno območje. Veliki slovenski domoznanec in bibliotekar Branko Goropevšek (Goropevšek, 1995, str. 62) navaja, da je domoznanstvo interdisciplinarno raziskovanje oziroma proučevanje določenega geografskega (upravnega) območja z najbolj širokega, splošnega vidika, ki se v praksi

največkrat deli na posamezne specialne vede (geografsko, arheološko, zgodovinsko, literarno, jezikovno, etnološko, biografsko ...). Prav tako navaja, da v knjižnici domoznanstvo pomeni posebno dejavnost, ki obsega zbiranje, obdelovanje in hranjenje knjižničnega gradiva, vezano na območje, ki ga knjižnica s svojo celotno dejavnostjo pokriva (domoznansko gradivo). Tako gradivo je v knjižnicah smotrno zbrati v posebnih zbirkah (domoznanski oddelki), kjer je analitično obdelano in tako uporabniku ponujeno kot domoznanska informacija.

Na spletni strani slovenskih splošnih knjižnic Knjižnice.si (2020) je zapisano, da splošne knjižnice v okviru domoznanske dejavnosti zbirajo, obdelujejo, varujejo in posredujejo gradivo o lokalni skupnosti, v kateri delujejo. V domoznanske zbirke se vključuje domoznansko gradivo, ki izpolnjuje vsaj enega od kriterijev, povezanih z območjem, ki ga knjižnica pokriva s svojo domoznansko dejavnostjo: se po vsebini nanaša na območje, je nastalo na tem območju, so ga ustvarili avtorji s tega območja. Poleg domoznanskih zbirk splošne knjižnice pogosto hranijo tudi nekatere posebne zbirke, kot so npr. zbirke redkih tiskov, slikovnega gradiva in zapuščine. Domoznansko gradivo in dejavnost splošne knjižnice predstavljajo v okviru bibliopedagoških dejavnosti, prireditev in dogodkov, z razstavami, publicistično dejavnostjo in drugimi aktivnostmi. V zadnjih desetletjih je pomembno vlogo pri razvoju domoznanske dejavnosti odigrala digitalizacija. Slovenske splošne knjižnice so digitalizacijo prepoznale kot pomembno orodje za približevanje svojih zbirk širšemu krogu prebivalstva. Domoznansko gradivo se digitalizira, omogoča in spodbuja se objavljanje gradiva na spletu, bodisi z izgradnjo lastnih domoznanskih portalov ali z objavo digitaliziranega knjižničnega gradiva na uveljavljenih nacionalnih portalih. Portali z domoznansko vsebino so: Kamra, Digitalna knjižnica Slovenije, biografski leksikoni.

3 Zasnova raziskave

Pri raziskavi nas je zanimalo vprašanje, kako je potekala gradnja domoznanske zbirke od leta 2006 do leta 2019, s poudarkom na posebnih zbirkah. Na tej osnovi naj bi ugotovili, kakšne so njene prednosti in slabosti, kako so utemeljene odločitve v povezavi z domoznansko zbirko. Predvsem nas je zanimalo, kaj bi na osnovi ugotovitev raziskave lahko spremenili, kakšne so realne možnosti za spremembe in kdo je pri tem najpomembnejši sogovornik.

3.1 Metodologija

Po približno petnajstih letih intenzivnega dela na domoznanski zbirki in z njo povezani dejavnosti smo se odločili, da bomo naredili pregled domoznanske zbirke in skušali zaznati njene dobre in slabe plati. Glede na ugotovitve bomo lahko načrtovali nadaljnji razvoj zbirke, ki je obogatena tudi z lastnimi izdajami ter nadgrajena s klipingi, vnosi člankov v sistem COBISS ter vnosom lastnih zbirk in podatkov o osebnostih s področja, ki ga pokriva Občinska knjižnica Jesenice, na spletna portala Kamra in Gorenjci.si. Veliko obogatitev domoznanske zbirke v Občinski knjižnici Jesenice predstavljata zapuščini jeseniškega smučarja in olimpijca Cirila Pračka ter jeseniškega pisatelja Zdravka Slamnika (Pavleta Zidarja) in njegova spominska soba na Slovenskem Javorniku. Torej se bomo zazrli v preteklost, da bi lahko naredili načrte za prihodnost.

Za prikaz dela na področju domoznanstva si bomo pomagali z možnimi oblikami dela na področju domoznanske dejavnosti, ki so navedene v Strokovnih priporočilih in standardih za splošne knjižnice (2018-2028) (2019, str. 90–91).

3.2 Omejitve raziskave

Omejitev raziskave predstavlja dejstvo, da pred letom 2006 podatkov v povezavi z domoznansko dejavnostjo nismo zbirali načrtno.

4 Rezultati

4.1 Zagotavljanje dostopnosti in uporabe domoznanske zbirke (oziroma domoznanskega gradiva) ter prostorov in opreme knjižnice, zlasti domoznanske čitalnice in računalniških delovnih postaj

Domoznansko gradivo Občinske knjižnice Jesenice je dostopno na več lokacijah, in sicer v matični enoti knjižnice na Jesenicah v domoznanski sobi in arhivu (interni oznaki DZ in DZA) ter v Kulturnem domu Julke in Albina Pibernik na Slovenskem Javorniku (interna oznaka DZS).

V matični enoti v domoznanski sobi hranimo zbirko strokovnega domoznanskega gradiva ter tekočih letnikov domoznanskih serijskih publikacij. Gradivo je označeno z interno oznako DZ. V domoznanski sobi se nahajata tudi dve računalniški postaji in dve čitalniški mesti, ki sta na voljo uporabnikom za ogled tistega domoznanskega gradiva, ki ga ne izposojamo na dom. V arhivskih prostorih je zbirka leposlovnega domoznanskega gradiva ter domoznanskih serijskih publikacij, razen tekočih letnikov. Gradivo je označeno z interno oznako DZA. Na Slovenskem Javorniku smo uredili spominsko sobo pisatelja Pavleta Zidarja, v kateri je stalna razstava in po en izvod 64 naslovov pisateljevih del.

Domoznansko gradivo je na voljo tudi v vseh krajevnih knjižnicah, kjer pa sicer ni postavljeno ločeno od ostalega gradiva in ni posebej označeno.

Preglednica 1 prikazuje razdelitev domoznanske zbirke po UDK skupinah. Največji del domoznanske zbirke s 37,40 % predstavlja leposlovno gradivo. Na drugem mestu je strokovno gradivo, ki pripada UDK skupini 9 (zgodovina, geografija, domoznanstvo), kar je za domoznansko zbirko pričakovano. Tesno pa mu sledi strokovno gradivo iz UDK skupin 7 (umetnost, šport, razvedrilo in zabava) in 3 (družbene vede). Najmanj je strokovnega gradiva iz UDK skupine 1 (filozofija, psihologija).

UDK	%
82	37,40
9	15,58
7	13,30
3	10,20
6	8,94
0	6,49
5	3,34
81	1,89
2	1,16
82.0	1,02
1	0,68
Skupaj	100,00

Preglednica 1: Domoznanska zbirka Občinske knjižnice Jesenice po UDK skupinah

Iz Preglednice 2 in Preglednice 3 je razvidno, da je od leta 2015 do leta 2019 povprečni prirast znašal 183 izvodov in 150 naslovov. Prirast domoznanskega gradiva v tem obdobju je padel za 55 izvodov oziroma 46 naslovov, kar predstavlja 25 %.

Vrsta gradiva	2015	2016	2017	2018	2019
Serijske publikacije	18	37	20	11	22
Monografije	175	162	146	124	116
Priloge	8	3	1	1	1
Neknjižno gradivo	11	10	7	26	18
Skupaj	212	212	174	162	157
Povprečje: 183					

Preglednica 2: Prirast domoznanskega gradiva v Občinski knjižnici Jesenice po številu izvodov

Vrsta gradiva	2015	2016	2017	2018	2019
Serijske publikacije	15	16	12	11	16
Monografije	143	134	134	110	92
Priloge	2	3	1	1	1
Neknjižno gradivo	8	7	7	24	13
Skupaj	168	160	154	146	122
Povprečje: 150					

Preglednica 3: Prirast domoznanskega gradiva v Občinski knjižnici Jesenice po številu naslovov

Iz Preglednice 4 je razvidno, da je bilo od leta 2015 do leta 2019 za domoznansko gradivo letno porabljenih 3.149 EUR. Poraba sredstev je od leta 2015 do leta 2019 padla

za 17 %, kar je posledica zmanjšanja sredstev, ki jih je Občina Jesenice namenila za nakup knjižničnega gradiva na splošno, a vendarle je upad sredstev za nabavo domoznanskega gradiva nekoliko manjši od splošnega.

Vrsta gradiva	2015	2016	2017	2018	2019
Serijske publikacije	178,50	176,80	192,40	559,25	577,40
Monografije	3.123,29	2.982,73	2.741,96	2.317,42	2.044,72
Priloge	0,00	17,00	19,00	0,00	11,00
Neknjižno gradivo	120,90	109,00	81,00	287,54	203,50
Skupaj	3.422,69	3.285,53	3.034,36	3.164,21	2.836,62
Povprečje: 3.149					

Preglednica 4: Prirast domoznanskega gradiva v Občinski knjižnici Jesenice po vrednosti v EUR

Občinska Knjižnica Jesenice hrani tudi nekaj rokopi-snega gradiva iz zapuščin jeseniških pisateljev Pavleta Zidarja, Marka Hudnika in Valentina Cundriča ter smu-čarja in olimpijca Cirila Pračka. Gradivo še ni vneseno v sistem COBISS. Leta 2008 smo v knjižnici proučevali arhiv ustanove in pripravili publikacijo o nastanku in razvoju Občinske knjižnice Jesenice. Na nekaj straneh so objavljena tudi kratka pričevanja nekdanjih zaposlenih, med njimi nekdanjega bibliotekarja Občinske knjižnice Jesenice in pisatelja Marka Hudnika. Ob odprtju razstave in predstavitvi knjige S knjižnico skozi čas nam je Marko Hudnik poklonil rokopis svoje knjige Jelovškove ženske. Gradivo je digitalizirano in arhivirano. Leta 2009 smo v sodelovanju s pisateljema Magdo in Valentinom Cundri-čem pripravili razstavo ob 70-letnici Valentina Cundriča. Ob tej priložnosti smo dobili v dar njegovo rokopisno gradivo, 125 strani ilustrirane zbirke pesmi Presvetlitve. Gradivo je digitalizirano in arhivirano. Leta 2012 smo pripravili razstavo ob 80-letnici rojstva pisatelja Pavleta Zidarja. Ob tej priložnosti smo iz rokopisne zapuščine, ki jo je shranil in uredil Avgust Gojkovič, pridobili veliko gradiva. Leta 2012 in 2013 je bilo digitalizirano 10.471 strani njegove rokopisne zapuščine. Poleg rokopisnega gradiva so nam Gojkovičevi predali tudi nekaj pisateljevih osebnih predmetov, magnetofonskih zapisov, knjižnega gradiva. Leta 2013 smo ob podpori Občine Jesenice zago-tovili prostor in sredstva za ureditev njegove spomsinske sobe v Kulturnem domu Julke in Albina Pibernika na Slo-venskem Javorniku. Slovesno je bila odprta 3. decembra 2013. S pomočjo slavistke Majde Malenšek je bibliotekarka Nataša Kokošinek iz Občinske knjižnice Jesenice pripra-vila tekste za razstavo na 11 panojih v treh sklopih: Pavle Zidar: življenje in delo, Pavle Zidar in Javorničani, Pavle Zidar rojstnemu kraju. Leta 2014 in 2015 so sorodniki Cirila Pračka Občinski knjižnici Jesenice predali šest ška-tel njegove rokopisne zapuščine. V njej je čez 1.000 foto-grafij, rokopisi njegovih priročnikov in knjig, rokopis kro-nike Gorske reševalne službe Jesenice, različni zapiski in poročila o delovanju gorske reševalne službe, gradivo za izpite gorskih reševalcev, poročila o snežnih razmerah in opisi številnih tur, razprava o projektu triglavskih žičnic, strokovni članki s področja smučanja, turnega smučanja in alpinizma, prispevki o kondicijski vadbi in rekreaciji, zapiski z jezikovnih tečajev, dnevnik dela iz železarne in

drugi dokumenti. Med naštetim dokumentarnim gradi-vom izstopajo pesmi in kratke razpoloženske zgodbe, v katerih je strnil svoje vtise iz narave, ter rokopisi njego-vih del. Zapuščino, ki obsega okoli 7.000 strani, smo v letu 2016 digitalizirali in predstavili na razstavi v okviru programa usposabljanja kandidata za delo, ki je potekal v sodelovanju z zavodom Jelša. Dragoceno zapuščino smo arhivirali in shranili v domoznanski sobi Občinske knji-žnice Jesenice. Prav tako pa Občinska knjižnica Jesenice hrani nekaj razglednic (93 enot), ki prikazujejo motive iz občin Jesenice, Kranjska Gora in Žirovnica.

Že od leta 2009 pa v Občinski knjižnici v elektronski obliki shranjujemo tudi klipinge, ki nam jih zagotavlja podjetje PressClipping. V Preglednici 5 je prikazan pre-gled pridobivanja klipingov. S pomočjo klipingov spremljamo medije oziroma objave v medijih z območja občin Jesenice, Kranjska Gora in Žirovnica glede na gesla, ki smo jih določili na začetku sodelovanja s podjetjem PressClipping. Občasno jih z našim skrbnikom pregle-damo in na novo opredelimo. V drugi polovici leta 2018 je podjetje PressClipping spremenilo način dela ter zaje-manja objav. Pred tem so se objave zajemale ročno oz. je roko nad posredovanimi objavami imel skrbnik, v drugi polovici leta 2018 pa je način zajemanja objav avtomati-ziran, kar je posledično pripeljalo do približno 3,7-kra-tnega porasta posredovanih klipingov. S tem nismo naj-bolj zadovoljni, saj so glede na dogovorjena gesla med posredovanimi objavami tudi take, ki se ne nanašajo na območje Občinske knjižnice Jesenice.

Leto	Število člankov	Vrednost
2009	1695	1.506,11
2010	1449	2.461,50
2011	1451	1.683,60
2012	1483	1.711,68
2013	1081	1.446,90
2014	1258	1.521,58
2015	1499	1.803,42
2016	2247	2.504,17
2017	1553	1.830,49
2018	4792	1.048,70
2019	5787	1.579,84
Skupaj	24.295	19.097,99

Preglednica 5: Klipingi, ki jih Občinski knjižnici Jesenice posreduje podjetje PresClipping

4.2 Aktivnosti, povezane z izposojo domoznanskega gradiva, pomoč pri uporabi opreme knjižnice, svetovanje in pomoč pri iskanju gradiva, svetovanje pri uporabi elektronskih informacijskih virov, opravljanje tematskih poizvedb in izdelava bibliografij na zahtevo

Domoznanska zbirka Občinske knjižnice Jesenice stoji v domoznanski sobi in je del zbirke oddelka za odras-le. V okviru oddelka za odrasle poteka tudi izposoja domoznanskega gradiva ter statistično spremljanje domoznanske dejavnosti. Za pomoč in svetovanje pri

iskanju domoznanskega gradiva skrbi bibliotekarka, posebej zadolžena za področje domoznanstva. Na željo uporabnikov opravljamo tudi tematske poizvedbe. Iz tega razloga smo z letom 2020 uvedli nov obrazec za uporab-nike, na osnovi katerega bomo statistično spremljali tudi tematske poizvedbe. Prav tako na zahtevo uporabnikov vnašamo njihove članke v sistem COBISS. Ugotavljamo, da povpraševanje po tematskih poizvedbah in vnosu član-kov v sistem COBISS iz leta v leto narašča. Svetovanje pri uporabi elektronskih informacijskih virov opravljamo večinoma individualno, prav tako na željo uporabnikov. V okviru prireditev v domoznanskem septembru smo v letih 2011, 2012 in 2018 za naše uporabnike pripravili tudi javne predstavitve portalov Jlib, Kamra in Gorenjci.si.

Iz Preglednice 6 je razvidno, da letno iz Občinske knji-žnice Jesenice v sistem COBISS vnesemo povprečno 89 domoznanskih člankov. Skupaj smo jih, do konca leta 2019, vnesli že 1.155. Največ, kar 502 domoznanska članka, smo jih vnesli leta 2016. Takrat smo v sistem COBISS retrospektivno vnesli članke iz Jeseniških zbor-nikov (76 člankov), Žirovniškega zbornika (17 člankov) ter vse članke iz knjižic Kako so včasih živeli (250 člankov). V sodelovanju z Ljudsko univerzo Jesenice ter Gornjesav-skim muzejem Jesenice je izšlo že štirinajst knjižic štu-dijskega krožka Raziskovanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti, ki so izhajale v okviru projekta Kako so včasih živeli.

Leto	Število člankov
2007	72
2008	43
2009	45
2010	49
2011	34
2012	20
2013	21
2014	22
2015	43
2016	502
2017	129
2018	49
2019	126
Skupaj	1.155
Povprečje	89

Preglednica 6: Domoznanski članki, ki smo jih vnesli v sistem COBISS

Iz Preglednice 7 je razvidno, da smo kar 157 domoznan-skih člankov v sistem COBISS vnesli na željo domoznan-skih avtorjev. Velik del torej zajemajo vnosi člankov iz projekta Kako so včasih živeli in naročila zunanjih strank. Sledijo članki iz lokalnih serijskih publikacij: Jeseniške novice (Jesenice), Gorenjski glas (Gorenjska), Zgornjesav'c (Kranjska Gora) ter Novice Občine Žirovnica (Žirovnica).

Serijska publikacija	Število člankov	Odstotek
Kako so včasih živeli	315	38,46
Naročila zunanjih strank	157	19,17
Jeseniške novice	121	14,77
Jeseniški zbornik	109	13,31
Gorenjski glas	46	5,62
Zgornjesav'c	26	3,17
Novice Občine Žirovnica	22	2,69
Žirovniški zbornik	17	2,07
Sij	2	0,25
Slovenske novice	2	0,25
Delo	1	0,12
Naše novice	1	0,12
Skupaj	819	100,00

Preglednica 7: Domoznanski članki iz navedenih serijskih publikacij, ki smo jih vnesli v sistem COBISS

4.3 Izdelava domoznanskih bibliografij, digitalizacija domoznanskega gradiva, izdelava podatkovnih zbirk, portalov na lokalni in nacionalni ravni, podpora prebivalcem pri objavljanju domoznanskega gradiva

4.3.1 Izdelava domoznanskih bibliografij

Leta 1991 sta Zdenka Torkar-Tahir in Tone Konobelj iz Tehniškega muzeja Železarne Jesenice (danes Gornjesav-ski muzej Jesenice) izdelala bibliografijo Kraji jeseniške občine in Jeseničani v literaturi. Leta 1999 je bibliotekarka Nataša Gorjanc Zima pripravila publikacijo z naslovom Bibliografija jeseniških avtorjev in Jesenic. Pripravila je tudi razstavo avtorjev, ki so in še ustvarjajo na Jesenicah, z njihovimi kratkimi življenjepisi in knjižnim gradivom, ki so ga izdali. Obe publikaciji hranimo v domoznanski zbirki Občinske knjižnice Jesenice in sta po potrebi na voljo uporabnikom. Leta 2003 je bibliotekarka Občinske knjižnice Jesenice Veronika Osredkar pripravila razstavo o domoznanskih avtorjih in njihovih delih.

4.3.2 Digitalizacija domoznanskega gradiva

Digitalizirano gradivo je objavljeno na portalih Dlib in Jlib, originalne izvode pa hranimo v domoznanski zbirki Občinske knjižnice Jesenice.

Leta 2007 smo v Občinski knjižnici Jesenice začeli z digi-talizacijo domoznanskega gradiva. K temu nas je spodbu-dila potreba po digitalizaciji časopisa Železar, ki je izhajal od leta 1952 do 1991 in je najpomembnejši vir za proučeva-nje polpretekle zgodovine Jesenic in širše okolice. Digitali-zacija časopisa je potekala v več fazah. Preslikavo časopisa je izvedlo podjetje Mikrofilm-Ljubljana, d. o. o., v Občin-ski knjižnici Jesenice pa smo izvedli OCR (razpoznavo znakov). Postopek je bil zaradi starega besedila in starih tipografij zahteven in je trajal več mesecev. V elektronsko obliko smo pretvorili okoli 32.000 strani oziroma okoli 1.600 številk časopisa. Časopis je izhajal od leta 1952 do leta 1991. V naši knjižnici hranimo večino izvodov, manj-kajоче številke in priloge smo si izposodili v strokovni knjižnici za črno metalurgijo podjetja ACRONI. Vrednost projekta je bila 22.000 evrov (samo preslikava časopisa),

od tega je Ministrstvo za kulturo prispevalo 62 %, Občina Jesenice 20 % in Občinska knjižnica Jesenice 18 %.

Leta 2010 smo s pomočjo sredstev Ministrstva za kulturo, ki smo jih pridobili na razpisu za digitalizacijo knjižnične dediščine, digitalizirali deset številk jeseniškega zbornika. Izhajati je pričel leta 1964 pod naslovom Jeklo in ljudje, od leta 1995 (številke 7) pa izhaja pod naslovom Jeseniški zbornik. Založnik je Občina Jesenice, izdajatelj pa so bili različni. Trenutno je izdajatelj Gornjesavski muzej Jesenice. Skupno število digitaliziranih strani je približno 3.000. Vrednost projekta je bila 4.500 evrov (samo preslikava zbornika), od tega je Ministrstvo za kulturo prispevalo 67 % in Občinska knjižnica Jesenice 33 %. Dostop je mogoč le v prostorih Občinske knjižnice Jesenice, ker zaradi dolgoletnega izhajanja in velikega števila izdajateljev ter avtorjev vprašanje avtorskih pravic ni dokončno rešeno.

Leta 2019 smo v sodelovanju z Mestno knjižnico Kranj digitalizirali še devetnajst letnikov Muzejskega časopisa, ki ga je izdajalo Muzejsko društvo Jesenice (od leta 1991 do leta 2009).

4.3.3 Portali na lokalni ravni

Portal Jlib (2020) je projekt Občinske knjižnice Jesenice. Razvil ga je Bojan Pogačar, univ. dipl. inž. rač. in inf., zaposlen kot bibliotekar v Občinski knjižnici Jesenice. Velika prednost Jlib-a je preglednost in enostavno iskanje, kar je povezano z omejeno količino digitaliziranega domoznanskega gradiva. Nekaj tehničnih podatkov: spletna aplikacija je bila razvita v letu 2010, napisana je v PHP jeziku, teče na lastnem strežniku, lociranem na Jesenicah, na portalu je 1.953 številk oziroma PDF datotek, skupen obseg je 38 GB podatkov. Na Jlib-u najdemo: zbirko časopisov, ki jih je izdajala Železarna Jesenice (Tovarniški vestnik, Kovinar, Železar, Tehniška priloga Železarja, Informator, Acronijeve novice), deset številk jeseniškega zbornika (1964-2013), štirinajst brošur iz zbirke Kako so včasih živeli, zbirko digitaliziranih člankov z domoznansko vsebino, objavljenih v lokalnih in regijskih tiskanih medijih (2010-2017).

4.3.3 Portali na nacionalni ravni

Leto	Digitalne zbirke	Multimedijski elementi	Novice
2011	3	307	0
2012	6	283	0
2013	1	81	0
2014	1	116	0
2015	1	120	0
2016	1	48	0
2017	1	66	0
2018	1	99	0
2019	0	4	3
Skupaj	15	1.124	3
Vsi zapisi	1.420		

Preglednica 8: Vnosi Občinske knjižnice Jesenice na Kamro

Iz Preglednice 8 je razvidno, da smo bili z vnosom digitalnih zbirk na spletni portal Kamra.si najbolj aktivni leta 2012, ko smo na spletni portal Kamra vnesli največ, šest digitalnih zbirk. Digitalne zbirke smo namreč tistega leta vnašali za nazaj, potem pa smo v povprečju na Kamro vnesli eno zbirko na leto. Digitalne zbirke, ki smo jih sicer vnesli na spletni portal Kamra, so predstavljene v Preglednici 9. Na spletni portal Kamra večinoma vnašamo kratke vsebine življenjskih zgodb ljudi, ki se zbirajo v okviru študijskega krožka Raziskovanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti pod okriljem Ljudske univerze Jesenice in v sodelovanju treh jeseniških ustanov: Ljudske univerze Jesenice, Občinske knjižnice Jesenice ter Gornjesavskega muzeja Jesenice.

Od leta 2006 Občinska knjižnica Jesenice sodeluje v projektu Kako so včasih živeli. Študijski krožek Raziskovanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti organizira Ljudska univerza Jesenice, pri izvedbi pa sodelujeta Občinska knjižnica Jesenice in Gornjesavski muzej Jesenice. Vsaka od ustanov prispeva svoj delež v strokovnem delu mentoric, pri oblikovanju in tisku brošure ter postavitvi razstave. Projekt finančno podpira Občina Jesenice, z željo, da se zberejo spomini krajanov vseh krajevnih skupnosti v občini. Vsako leto zbrane spomine izdamo v brošuri in jih predstavimo na razstavi. Do sedaj zbrane spomine prebivalcev smo objavili v štirinajstih brošurah in prav toliko razstavah. Vsebina vseh brošur je objavljena tudi na portalu Kamra in Jlib.

Digitalne zbirke, ki smo jih iz Občinske knjižnice Jesenice vnesli na Kamro so: Janez Jalen, Jaka Čop, Teta Pehta – Marica Globočnik, Kako so na Jesenicah včasih živeli?, Kako so v Planini pod Golico včasih živeli?, Kako so v vaseh pod Golico včasih živeli?, Kako so na Blejski Dobravi včasih živeli?, Kako so na Murovi včasih živeli?, Kako so na Slovenskem Javorniku včasih živeli?, Kako so na Koroški Beli včasih živeli?, Kako so v Javorniškem Rovtu včasih živeli?, Kako so na železarskih Jesenicah včasih živeli?, Kako so se na Jesenicah včasih izobraževali?, Kako so se na Jesenice včasih priseljevali?, Kako so se na Jesenicah včasih igrali?.

Leto	Število ogledov
2018	13.050
2019	17.709
Skupno število ogledov	86.422

Preglednica 9: Število ogledov vnosov Občinske knjižnice Jesenice na Kamri

Iz Preglednice 9 in Preglednice 11 je razvidno, da je število ogledov vnosov Občinske knjižnice Jesenice na spletni portal Kamra skoraj za šestkrat manjše kot število ogledov vnosov Občinske knjižnice Jesenice na spletnem biografskem leksikonu Gorenjci.si. Drži tudi, da na spletni biografski leksikon Gorenjci.si že leto dni nismo vnašali novih vsebin, saj to zaradi prenove portala ni bilo mogoče. Razlika v številu ogledov obeh portalov je povezana z vsebino in številom vnosov. Vsebine, objavljene na portalu

Kamra, so specifične in zanimajo ožji krog uporabnikov. V povprečju vnesemo na Kamro eno zbirko letno (15 zbirk). V spletni biografski leksikon Gorenjci.si pa so vključeni splošni podatki o življenju in delu 188 osebnosti z območja Zgornje Gorenjske (17 letno). Podatki, ki zanimajo širok krog uporabnikov, se sproti dopolnjujejo. V nasprotju s spletnim biografskim leksikonom Gorenjci.si pa število ogledov na Kamri počasi narašča.

Leto	Število osebnosti
2009	8
2010	0
2011	0
2012	36
2013	20
2014	22
2015	27
2016	25
2017	27
2018	19
2019	4
Skupaj	188
Povprečje	17

Preglednica 10: Število osebnosti, ki smo jih iz Občinske knjižnice Jesenice vnesli na Gorenjci.si

Iz Preglednice 10 je razvidno, da smo vsako leto na spletni biografski leksikon Gorenjci.si v povprečju vnesli podatke o življenju in delu sedemnajstih osebnosti. Če odštejemo dve leti, ko na spletni biografski leksikon Gorenjci.si nismo vnašali, pa se povprečje dvigne na enaindvajset osebnosti. 65 % osebnosti, o katerih smo vnesli podatke na spletni biografski leksikon, je bilo ob vnosu podatkov na spletni biografski leksikon še med nami in so nam pomagali pri pridobivanju podatkov. Če je bilo le mogoče, smo z izbranimi osebnostmi navezali osebni stik, ker smo prepričani, da to pripomore k relevantnosti podatkov. Število vnosov je manjše tudi leta 2019 zaradi združevanja regijskih biografskih leksikonov v enoten portal Obrazi slovenskih pokrajin.

Iz Preglednice 11 je razvidno, da so imeli vnosi Občinske knjižnice Jesenice v letu 2018 nekaj več kot 109.000 ogledov.

Leto	Število ogledov
2018	109.050
2019	101.741

Preglednica 11: Število ogledov vnosov iz Občinske knjižnice Jesenice na Gorenjci.si

4.4 Organizacija dogodkov z namenom ozaveščanja o pomenu kulturne in naravne dediščine ter zgodovine lokalne skupnosti, ozaveščanja o pomenu domoznanskega gradiva v knjižnici in motiviranja prebivalcev za zbiranje domoznanskega gradiva (predavanja na teme, povezane z lokalno skupnostjo, okrogle mize, organizacija prostovoljnega zbiranja gradiva itn.)

Na domoznanskih večerih predstavljamo pomembne domoznanske vsebine, dela in avtorje z območja občin Jesenice, Žirovnice in Kranjske Gore. V preteklih letih smo tako obiskovalcem na 169 prireditvah predstavili že veliko število avtorjev. Pri organizaciji prireditev upoštevamo nekaj tradicionalnih terminov: občinski in drugi prazniki Jesenic, Kranjske Gore in Žirovnice, Prešernov dan – slovenski kulturni praznik, Teden vseživljenjskega učenja, Domoznanski september, Dnevi evropske kulturne dediščine, Dan slovenskih splošnih knjižnic in Ta veseli dan kulture. Med domoznanske prireditve uvrščamo tudi odprtja domoznanskih razstav. Veseli smo, da so naše prireditve večinoma dobro obiskane, saj posamezno prireditev povprečno obišče 25 obiskovalcev. V Preglednici 12 si je mogoče ogledati podatke o številu domoznanskih prireditev in udeležencev po letih.

Leto	Število prireditev	Udeleženci
2006	0	0
2007	9	225
2008	10	250
2009	11	275
2010	13	325
2011	15	375
2012	18	450
2013	13	325
2014	12	300
2015	20	500
2016	10	250
2017	11	229
2018	13	419
2019	14	431
Skupaj	169	4.354
Povprečje	12	311

Preglednica 12: Število domoznanskih prireditev in udeležencev v Občinski knjižnici Jesenice po letih

4.5. Usposabljanje za uporabo domoznanske zbirke in virov informacij, priprava razstav, priprava promocijskega gradiva

Posebnih usposabljanj za uporabo domoznanske zbirke in virov informacij zaenkrat nismo organizirali, smo pa na voljo za individualno pomoč uporabnikom. Leta 2010 smo pripravili zloženko Domoznanska zbirka Jesenic, kjer so navedeni osnovni podatki o zbirki. Informacije o domoznanski zbirki so objavljene tudi na spletni strani www.knjiznica-jesenice.si. V okviru domoznanskega septembra redno javno predstavljamo domoznansko zbirko in vsebine na portalih Jlib, Kamra in Gorenjci.si.

Vsako leto postavimo v povprečju štiri domoznanske razstave. Večina je lastnih, tematsko vezanih na predstavitve publikacij, domoznanskih vsebin ali avtorjev. Nekaj je tudi gostujočih. Pri pripravi sodelujemo z drugimi knjižnicami in sorodnimi ustanovami. Vedno pripravimo tudi prireditve ob odprtju razstave. Lastne razstave večkrat spremljajo tudi publikacije. Ogledov razstav po odprtju ne beležimo, ker so obiskovalcem na ogled v avli knjižnice tudi izven odpiralnega časa. Vsako leto organiziramo tudi gostovanje vsaj ene razstave. V Preglednici 13 si je mogoče ogledati število domoznanskih razstav in obiskovalcev domoznanskih razstav po letih.

Leto	Število razstav	Obiskovalci
2006	1	25
2007	3	75
2008	7	175
2009	0	0
2010	4	100
2011	2	50
2012	7	175
2013	5	125
2014	4	100
2015	3	75
2016	4	100
2017	6	150
2018	5	991
2019	6	170
Skupaj	57	2.311
Povprečje	4	165

Preglednica 13: Število domoznanskih razstav in obiskovalcev v Občinski knjižnici Jesenice po letih

4.6 Priprava publikacij knjižnice

Z organizacijo dogodkov in pripravo razstav je tesno povezana tudi izdajateljska dejavnost Občinske knjižnice Jesenice s področja domoznanstva, ki jo lahko razdelimo na več tematskih sklopov. Vsako leto ob izvedbi študijskega krožka, ki poteka v okviru projekta Kako so včasih živeli od leta 2006 dalje, izide brošura zbranih spominov s fotografijami, ki jih napišejo udeleženci. Za urejanje, lektoriranje, oblikovanje in tisk brošur poskrbijo strokovne mentorice sodelujočih ustanov: Občinske knjižnice Jesenice, Gornjesavskega muzeja Jesenice in Ljudske univerze Jesenice.

Pomembna domoznanska tema je zgodovina naše knjižnice, saj v okviru domoznanske dejavnosti skrbimo tudi za arhiv ustanove. Leta 2008 je na podlagi večletne raziskave izšla publikacija S knjižnico skozi čas, v kateri je predstavljena zgodovina knjižničarske dejavnosti v Gornjesavski dolini in Občinske knjižnice Jesenice. Publikacija je spremljala tudi tematska razstava o nastanku in razvoju knjižnice na desetih panojih, ki smo jim leta 2012 dodali še štiri, na katerih je prikazano obdobje od leta 1991 do 2011.

V okviru domoznanske dejavnosti na območju občine Kranjska Gora smo pripravili več tematskih razstav z zlo-

ženkami in dvema samostojnima knjižnima publikacijama: Spis o kranjskogorski dolini (2014) ter Vas Srednji Vrh skozi čas (2019). V prvi publikaciji je predstavljen Spis o kranjskogorski dolini župnika Simona Vilfana (1802–1881), ki je v Kranjski Gori služboval od leta 1838 do 1867. V drugi publikaciji pa je predstavljen nastanek in razvoj domačij v petsto let stari vasi Srednji Vrh nad Gozdom – Martuljkom, na osnovi podatkov iz zgodovinskih virov in domoznanske literature.

5 Razprava

Z izgradnjo domoznanske zbirke, digitalizacijo domoznanskega gradiva, sodelovanjem na domoznanskih portalih, usposabljanjem uporabnikov domoznanske zbirke ter prireditveno in izdajateljsko dejavnostjo smo zadovoljni.

Kako bi lahko delo na področju domoznanske dejavnosti v Občinski knjižnici Jesenice še izboljšali? Od leta 2021 dalje se bomo še bolj posvetili statističnemu spremljanju uporabe domoznanske zbirke, prostorov in opreme knjižnice ter svetovanja pri iskanju gradiva. Potrebno bo tudi natančno določiti, na kakšen način in pod kakšnimi pogoji ter s tem povezanimi stroški bi lahko potekala izdelava bibliografij na zahtevo strank. Odpirajo se tudi nove možnosti sodelovanja z drugimi institucijami tako na lokalni kot tudi na nacionalni ravni.

6 Zaključki

Ob koncu leta 2019 je domoznanska zbirka v Občinski knjižnici Jesenice obsegala 2.514 naslovov, kar pomeni približno polovico posebne domoznanske zbirke glede na Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003).

Sestava gradiva v domoznanski zbirki je kvalitetna in dobro sledi izdajateljski dejavnosti. Posebej velja izpostaviti zapuščine Pavleta Zidarja, Cirila Pračka, Marka Hudnika in Valentina Cundriča. Gradivo je arhivirano in digitalizirano, zapuščina Pavleta Zidarja pa je predstavljena v spominski sobi na Slovenskem Javorniku.

Glede na dosežene rezultate v preteklih letih lahko zaključimo, da si bomo še naprej prizadevali za uspešno dopolnjevanje obstoječe in izgradnjo ter organizacijo posebne domoznanske zbirke v novi Občinski knjižnici Jesenice.

Zahvala

Zahvaljujeva se regijski urednici portalov Kamra in Gorenjci.si Jani Zeni Bešter iz Mestne knjižnice Kranj in glavnemu uredniku portala Kamra Robertu Ožuri iz Osrednje knjižnice Celje ter Veroniki Osredkar, direktorici Občinske knjižnice Jesenice. Hvala tudi gospodu Tomažu Mišku, vodji Slovanske knjižnice.

7 Literatura in viri

Goropevšek, B. (1995). Domoznanstvo včeraj, danes, jutri: razvoj domoznanstva in domoznanskih zbirk v slovenskih knjižnicah. *Knjižnica*, 39 (3), 61–79.

Jlib. (2020). Jesenice: Občinska knjižnica Jesenice. Pridobljeno 9. marca 2020 s spletne strani: <https://www.jlib.si>.

Knjižnice.si. (2020). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic. Pridobljeno 14. aprila 2020 s spletne strani: <https://www.knjiznice.si/>.

Letno poročilo 2019. (2020). Jesenice: Občinska knjižnica Jesenice.

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, št. 73.

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice: (za obdobje 2018-2028). (2019). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Slika 1: Domoznanska soba v Občinski knjižnici Jesenice (Foto: Anja Benedik)

Slika 2: Zidarjeva spominska soba na Slovenskem Javorniku (Foto: Anja Benedik)

DOMOZNANSKA DEJAVNOST IN DOMOZNANSKA ZBIRKA V KNJIŽNICI A. T. LINHARTA RADOVLJICA

LOCAL STUDIES LIBRARIANSHIP AND LOCAL STUDIES COLLECTION IN A. T. LINHART PUBLIC LIBRARY RADOVLJICA

Damjan Mulej
Knjižnica A. T. Linharta Radovljica
Vurnikov trg 1, 4240 Radovljica
damjan.mulej@rad.sik.si
www.rad.sik.si

UDK
027.022:908(497.4Radovljica)(045)

IZVLEČEK Predstavljena je domoznanska dejavnost v Knjižnici Antona Tomaža Linharta Radovljica ter njena posebna domoznanska zbirka. Prispevek podaja dejansko stanje domoznanske dejavnosti v radovljiški knjižnici, njene pomanjkljivosti in ugotavlja vzroke zanje. Besedilo izhaja iz pregledane literature, raziskav, pravilnikov, navodil in zakonodaje s področja domoznanstva. Za opis domoznanske dejavnosti in posebne domoznanske zbirke v radovljiški knjižnici so uporabljeni interni viri. Knjižnica A. T. Linharta Radovljica nima dolge tradicije ukvarjanja z domoznanstvom. Po začetnem pospešenem razvoju je dejavnost začela stagnirati. Vzroke za to najdemo v sami politiki knjižnice in tudi širše v knjižničnem prostoru. Gre za prvo študijo razvoja domoznanske dejavnosti v Knjižnici A. T. Linharta Radovljica in predstavitev njene posebne domoznanske zbirke. Ugotovljeno stanje in predlogi za nadaljnje usmeritve ter delo knjižnici nudita priložnost za nadaljnji razvoj.

KLJUČNE BESEDE: domoznanska dejavnost, splošne knjižnice, domoznanske zbirke, posebne zbirke, Knjižnica Antona Tomaža Linharta Radovljica

ABSTRACT A development of local studies librarianship in Anton Tomaž Linhart Public Library Radovljica and its special local studies collection is presented. The article presents the actual state of local studies in Radovljica library, its shortcomings and their causes. The text is based on the reviewed literature, research, rules, instructions and legislation on the field of local studies. Internal sources are used to describe the local studies librarianship and the special local studies collection in the Radovljica library. The A. T. Linhart Public Library Radovljica does not have a long tradition of dealing with local studies librarianship. After the initial accelerated development, the activity stagnated. The reasons for this status can be found in the library policy itself and also more broadly in the library space. This is the first study of the development of local studies librarianship in the A. T. Linhart Public Library Radovljica and the presentation of its special local studies collection. The established situation and suggestions for further orientations and work offer the library an opportunity for further development.

KEYWORDS: local studies, public libraries, local studies collections, special collections, Anton Tomaž Linhart Public Library Radovljica

1 Uvod

Živimo v vse bolj globaliziranem svetu, a hkrati iščemo svoje korenine in identiteto. Značilnosti identitete so povezane z določenimi kraji ali skupnostmi. Lokalna zgodovina je pomembna z vidika predstavitve kraja ali posameznika. Če želimo razumeti sedanost, moramo poznati preteklost. Tu pa z vlogo domoznanske dejavnosti nastopijo splošne knjižnice. S sistematičnim oblikovanjem domoznanskih zbirk, v klasični in digitalni obliki, so ključne upravljavke in varuhinje znanja.

V Knjižnici A. T. Linharta nimamo dolge tradicije ukvarjanja z domoznansko dejavnostjo. Z njo smo se začeli ukvarjati že kmalu po uveljavitvi Zakona o knjižničarstvu [ZKnj-1] (2001) in oblikovati posebno domoznansko zbirko, ki je v novih prostorih radovljiške knjižnice dobila sobo z zato prilagojenimi pogoji za hranjenje. Na samem začetku razvojne poti so bili postavljeni temelji za sistematično ukvarjanje z domoznansko dejavnostjo, ki je v zadnjem obdobju začela stagnirati. Knjižnica ima sistemizirano delovno mesto domoznanca, ki v praksi ni realizirano. Z domoznanstvom se sistematično ukvarjamo s pridobivanjem, obdelovanjem in hranjenjem domoznanskega knjižnega gradiva. Pomembna je tudi promocija in predstavljanje tega gradiva in domoznanske zbirke. Danes nam to olajšata sodobna tehnologija in svetovni splet. Z njegovo pomočjo veliko lažje dosežemo tudi tiste, ki knjižnice še ne obiskujejo ali celo prebivajo na drugem koncu sveta. Vsi ti so tudi naši potencialni uporabniki knjižnice in ustvarjalci novih domoznanskih vsebin. Nekateri celo menijo, da gradivo v domoznanskih zbirkah nima vrednosti in v izgradnji zbirke ne vidijo smisla in ekonomike. Vendar prav staro, redko gradivo zbirki na dolgi rok povečuje informacijsko in ekonomsko vrednost, zato je njena izgradnja brez dvoma upravičena.

2 Opredelitev domoznanstva v slovenskih knjižnicah

Domoznanstvo je veda, ki pokriva vsa področja človekovega ustvarjanja in védenja na določenem geografskem področju. Dokumentira in predstavlja spomin (preteklost) in utrip (sedanjost) skupnosti in tako ohranja in krepi identiteto lokalnega prostora (Kobal, 2018, str. 188). Izraz za nekatere jezikoslovce sodi med anarhizme, spet drugi mu pripisujejo romantično čustven prizvok. Še vedno pa je živ in razširjen med slovenskimi knjižničarji, ki so mu dali nov obseg

V knjižnici je to posebna dejavnost, ki obsega zbiranje, evidentiranje, strokovno obdelovanje in ustrezno hranjenje knjižničnega gradiva, ki je kakorkoli vezano na območje, ki ga knjižnica s svojo celotno dejavnostjo pokriva (domoznansko gradivo). Gradivo mora biti urejeno in ponujeno uporabnikom. Tako gradivo je v knjižnici po navadi ločeno od ostalega gradiva kot posebna zbirka (domoznanska zbirka) ter analitično obdelano (domoznanska dokumentacija) in tako uporabniku ponujeno kot domoznanska informacija (Krnel-Umek in Rajh, 1985).

Domoznanska dejavnost je bila že v preteklosti v mnogih knjižnicah spoštovana naloga in nekatere, predvsem osrednje območne knjižnice, imajo že daljšo tradicijo izvajanja te dejavnosti. Andreja Pleničar je ilustrativno zapisala: »Pojem domoznanstva je namreč po našem mnenju krvni obtok splošne knjižnice in preveva vse sfere našega delovanja.« (Novljan, 2005, str. 9). V splošni knjižnici bi to morala biti najpomembnejša naloga oz. njen paradni konj. Od dobro delujoče in organizirane domoznanske dejavnosti ima lahko korist knjižnica v vseh njenih segmentih. V zadnjih dveh desetletjih se ji sistematično posveča vedno več splošnih knjižnic pri nas in 12 jih je v tem obdobju ustanovilo samostojne domoznanske oddelke (Bon et al., 2018). Eden od razlogov je gotovo pojav globalizacije, ki posledično ogroža narodne in lokalne identitete. Svet je z migracijami in tehnološkim razvojem postal majhen kot še nikoli in začeli smo izgubljati samega sebe. Zato vedno bolj iščemo svojo identiteto, mite, zgodovino in se vračamo k svojim koreninam. Z domačim okoljem, posamezniki ali skupinami želimo opozoriti nase, da smo edinstveni in da imamo svoje kvalitete in posebnosti. Drugi razlog je v načrtni organiziranosti in usmerjanju te dejavnosti skozi zakonodajo, pravilnike in priporočila na nacionalnem nivoju, kar je dejavnosti dalo dodaten pospešek v razvoju. Aktualna Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (Brenčič, Fras Popović, Podbrežnik Vukmir, Vilar, Vodeb in Zdravje, 2018) sploh podrobno opredeljujejo področje domoznanske dejavnosti in ji določajo eno od enajstih knjižničnih vlog. Znotraj vloge domoznanske dejavnosti je definiran njen namen, opis dejavnosti in koristi za posameznika in družbo, opis možnih oblik dela, zbirke in prostorov ter opreme. Navedena so še posamezna pravila poslovanja in posebne kompetence osebja, ki se ukvarja s to dejavnostjo, možni kazalci uspešnosti in potencialni partnerji z načini sodelovanja.

Ena najpomembnejših nalog domoznanske dejavnosti je bibliografska in vsebinska obdelava gradiva. Kvalitetni bibliografski zapisi v vzajemnem katalogu so pogoj, da je gradivo uporabniku lažje in hitreje najdljivo ter vabi k uporabi. S tem se gradivu poveča informacijska vrednost. Ena od prednostnih nalog je tudi referalna dejavnost, ki vključuje vodenje različnih evidenc z območja delovanja knjižnice (o korporacijah, osebnostih, virih informacij ipd.) in sodelovanje ter povezovanje s sorodnimi ustanovami in organizacijami na lokalnem nivoju in tudi širše (Goropevšek, 1995).

3 Domoznanstvo v Knjižnici A. T. Linharta Radovljica

3.1 Začetki ukvarjanja z domoznansko dejavnostjo

Knjižnica A. T. Linharta Radovljica je osrednja za občine Radovljica, Bled, Bohinj in Gorje. Na tem območju živi 35.000 prebivalcev, članov knjižnice je 12.321. Poleg osrednje knjižnice v Radovljici je v knjižnični mreži danes še potujoča in 9 krajevnih knjižnic, ki hranijo 234.110 enot

knjižničnega gradiva. Lani smo izposodili 716.587 enot, uporabniki so nas obiskali 315.552-krat. Z različnimi akcijami in bibliopedagoškimi urami v knjižnicah, šolah in otroških vrtcih posebno pozornost namenjamo spodbujanju branja pri otrocih. Za kvalitetno branje za odrasle že desetletje skrbimo s projektom Ta veseli knjižni svet, ki ga uspešno vodi bibliotekarka Barbara Klinar. Knjižnica posebno težo daje prireditvam, saj jih je bilo v preteklem letu kar 2009 (Knjižnica Antona Tomaža Linharta Radovljica, 2020a).

Sistematično smo se z domoznansko dejavnostjo začeli ukvarjati v letu 2004, začetki pa segajo v leto 2002. Domoznanskega oddelka nimamo, prav tako tudi domoznanca ne. Posebno domoznansko zbirko gradimo od leta 2005. V dokumentu Domoznanstvo v Knjižnici Antona Tomaža Linharta (Mulej, 2012) imamo opredeljeno zbiranje, obdelovanje, hranjenje in postavitev domoznanskega gradiva.

Pred letom 2002 domoznansko gradivo ni bilo posebej opredeljeno v nabavni politiki knjižnice in ni imelo posebnega statusa v knjižnici. Prav gotovo je bil marsikateri naslov spregledan pri nakupu in hkrati marsikateri starejši izločen in odpisan iz knjižnične zbirke. Domoznansko gradivo tudi v knjižničnem katalogu ni bilo vsebinsko obdelano z domoznanskimi predmetnimi oznakami. Vse knjižnice v radovljiški knjižnični mreži so ga imele postavljenega med ostalo knjižnično zbirko. Nekaj več pozornosti so mu sicer posvečali v Knjižnici Blaža Kumerdeja na Bledu, saj je bil izbor knjig o Bledu postavljen na polici za pultom, a zgolj zaradi varnosti, saj je šlo za zadnje izvode. Te knjige so bile opremljene z okroglo nalepko, ki je imela ročno napisano črko D. Zraven so bili v mapi fotokopirani ali natisnjeni članki o Bledu, ki niso bili katalogizirani. Prav za to blejsko knjižno polico lahko trdimo, da je bila osnova, iz katere smo začeli razvijati domoznansko dejavnost.

Strokovno podlago pa smo dobili z diplomskim delom Bled v domoznanskem gradivu splošne knjižnične mreže (Mulej, 2005), kjer je analizirano stanje domoznanskega gradiva o Bledu v krajevni knjižnici na Bledu, v osrednji knjižnici v Radovljici in v osrednji območni knjižnici v Kranju. Predstavljen je še načrt ukvarjanja z domoznansko dejavnostjo v blejski knjižnici, ki se je začel udejanjati že pred letom 2005 in se je preslikal v našo celotno knjižnično mrežo.

Po letu 2002 se je iz knjižnične zbirke začelo izločati primarno domoznansko gradivo in ga umeščati na posebne domoznanske knjižne police. Opremljeno je bilo z okroglo nalepko z napisom DZ. Leta 2004 je bil kreiran tudi poseben listič, s podatki o avtorju, naslovu, predmetnih oznakah in lokaciji, za evidentiranje domoznanskih člankov, vse z namenom katalogizacije v prihodnje. Domoznansko gradivo smo začeli označevati tudi v katalogu. Irena Razingar je leta 2005 napisala dokument Domoznanske oznake v našem katalogu, ki je bil namenjen uporabnikom kot pomoč pri iskanju gradiva v katalogu. Domoznansko gradivo je postalo izpostavljeno in mnogo bolj vidno uporabnikom. S tem so bili postavljeni trdni temelji za sistematično ukvarjanje z domoznansko

dejavnostjo v Knjižnici A. T. Linharta Radovljica. Istega leta smo začeli graditi posebno domoznansko zbirko za območje vseh štirih občin, ki je našla mesto v zaprtih omarah študijske čitalnice.

3.2 Domoznansko gradivo

Domoznansko gradivo, ne glede na tipologijo, zajema širok izbor strokovnih oziroma tematskih področij. Zbiramo gradivo, ki se veže na območje delovanja Knjižnice A. T. Linharta Radovljica, in izpolnjuje vsaj enega od naslednjih kriterijev:

- vsebina gradiva se nanaša na to območje ali njegove prebivalce (primarno),
 - avtor gradiva je živel in deloval oz. živi in deluje na tem območju ali iz njega izhaja (sekundarno).
- Določeno gradivo je lahko primarno in sekundarno hkrati. Ne moremo pričakovati, da bo knjižnica zbirala vse domoznansko gradivo. Informacijsko najbogatejše in zato najpomembnejše je primarno domoznansko gradivo. Sekundarno v večji meri prikazuje ustvarjalnost kraja. Sistematično ne zbiramo domoznanskega gradiva, ki je nastalo na tem območju (gradivo založnikov, tiskarjev ipd.). Odločitev smo sprejeli ob upoštevanju načela ekonomičnosti, ozirajoč se na hrambo gradiva in finančna sredstva, tržne zanimivosti gradiva in informacijske vrednosti le-tega za lokalno okolje. V primeru, da z darovi dobimo katero koli domoznansko gradivo, ki ne sodi v knjižnico (npr. arhivsko), ga predamo ustrezni ustanovi, ki ima za to primerne pogoje hranjenja.

Po tipologiji zbiramo samostojna monografska dela, serijske publikacije, video in avdio gradivo, zemljevide, polpublicirano gradivo (npr. raziskovalne naloge), članke (deli serijskih publikacij ali monografij) in drobni tisk.

Vsaka krajevna knjižnica, ne glede na velikost, zbira in predstavlja domoznansko gradivo za svoje območje. Tudi najmanjša krajevna knjižnica ima uporabnike, ki jo imajo za svojo in ki jim skupaj z zbirkami večjih knjižnic zagotavlja kakovostne storitve. Knjižničar v vsaki krajevni knjižnici najbolj pozna okolje, njegove prebivalce in njihove potrebe, kar tudi pripomore k učinkovitejšem zbiranju domoznanskega gradiva. Vsak kraj ima pravico do predstavitve, zato ima vsaka krajevna knjižnica primarno domoznansko gradivo, ki se veže na območje njenega delovanja, postavljeno ločeno od ostale knjižnične zbirke na posebnih domoznanskih knjižnih policah, kar določa tudi Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). Te so locirane čim bližje izposojevalnemu pultu, saj gradivo tako opozarja nase, na svojo nenadomestljivost in je bolj vidno obiskovalcem kot tudi nam knjižničarjem. Slednje je pomembno predvsem z vidika varovanja gradiva. V signaturi ima oznako »dom«, je v prostem pristopu in si ga je moč izposoditi na dom. Na policah je urejeno po abecednem vrstnem redu (avtor ali naslov), ne glede na postavitveni UDK.

Domoznansko sekundarno gradivo in domoznansko leposlovje je postavljeno v ostalo knjižnično zbirko in v signaturi nima posebne oznake.

3.2.1 Pridobivanje

Knjižnica mora imeti preudarno, jasno in strokovno izdelano nabavno politiko tudi za izbor domoznanskega gradiva. To je pomembno zaradi ekonomičnosti in v izogib konfliktom z okoljem, ki lahko nastanejo pri izboru gradiva. Če domoznansko gradivo v nabavni politiki knjižnice ni opredeljeno in znotraj knjižnične zbirke nima posebnega, javno dostopnega in vidnega mesta, se hitro lahko zgodi, da nanj pozabijo celo tisti, ki ga morajo predstavljati. (Novljan, 2005, str. 14).

Pridobivamo ga z nakupi in darovi. Vsi zaposleni smo pozorni na gradivo, ki izhaja na lokalnem nivoju (npr. zborniki društev). O izidu čim prej obvestimo nabavno službo. Pozorni smo tudi na informacije o starejšem domoznanskem gradivu, ki ga v knjižnici še nimamo, zato redno sodelujemo z Bukvarno Radovljica, Trubarjevim antikvariatom in Antikvariatom Glavan v Ljubljani. Že pridobljeno gradivo s tega področja skušamo dopolnjevati z dodatnimi izvodi istega naslova za ločeno osrednjo domoznansko zbirko v Radovljici in domoznanske zbirke v krajevnih knjižnicah, kamor to gradivo izrecno gravitira (Knjižnica Antona Tomaža Linharta Radovljica, 2019). Sprejemamo tudi ponujene darove, saj se med njimi pojavlja domoznansko gradivo, tudi tako, ki še ni v zbirki.

Goropevšek (1995, str. 70) meni: »Trdimo lahko, da je pridobivanje gradiva eno najzahtevnejših opravil domoznanske dejavnosti, posebej, če želimo zajeti večino domoznanskega gradiva.« Ugotavljamo, da novejše izdane monografije, zemljevide, avdio in video gradivo pridobivamo ažurno in redko se zgodi, da ne registramo njegove izdaje. Več težav je s pridobivanjem polpubliciranega gradiva in drobnega tiska. Dotok tega v knjižnico je odvisen zgolj od ozaveščenosti zaposlenih in redkih posameznikov, ki nam svoje tiske podarijo ali ponudijo v nakup. Težave imamo tudi s pridobivanjem in evidentiranjem člankov iz revij. Te pregledujemo zaposleni sami. Za dnevne časopise imamo naročen elektronski kliping.

Opažamo, da se večkrat držimo načela več je bolje in v domoznansko zbirko uvrščamo gradivo, ki skoraj nima informacijske vrednosti za naše okolje. Odločati bi se morali bolj gospodarno. Domoznansko gradivo bo treba zato v nabavni politiki definirati še bolj natančno.

3.2.2 Obdelava

Posebno pozornost namenjamo vsebinski obdelavi, saj bibliografske zapise domoznanskega gradiva in člankov v kataložni bazi sistematično opremljamo s predmetnimi oznakami (polja od 600 do 610). Upoštevamo Ifline smernice za predmetno označevanje ter pravila naše knjižnice za predmetno označevanje domoznanskega gradiva. Vedno izpolnjujemo polje za zemljepisno predmetno oznako 607. V podpolje »a« vpisujemo kraj, s katerim je povezana vsebina ali avtor, v podpolje x pa ustrezno predmetno določilo (Avtorji, Osebnosti, Rodbine, V leposlovju, Slikarji, Domoznanstvo). Zelo pomembno je načelo enoličnosti. »V sistemu za predmetno označevanje moramo vsak pojem ali imensko entiteto predstaviti

le z eno normativno predmetno oznako, da omogočimo nadzor nad sinonimi in razporeditev vsebin pri prikazu bibliografskih zapisov« (Erjavec et al., 2002, str. 9).

Za potrebe iskanja in statistike z dogovorjenimi oznakami izpolnjujemo polje 992, kjer označujemo, da gre za domoznansko gradivo ali članke in občino, na katero se nanaša.

Katalogiziramo tudi članke iz revij z domoznansko vsebino, vendar sistematično zgolj za območje občine Bled. Iz dnevnih časopisov jih katalogiziramo le v primeru, ko imajo večjo informacijsko vrednost, drugače ne. Hranimo jih v digitalni obliki v on-line bazi. Pregledovati jih je mogoče le z računalnikov v prostorih knjižnice. Prav tako ne katalogiziramo drobnega tiska, imamo pa za posamezne kraje in osebe oblikovane zbirne zapise.

4 Posebna domoznanska zbirka v Knjižnici A. T. Linharta Radovljica

Domoznanska zbirka je knjižnična zbirka z domoznanskim gradivom (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009). Posebna je zaradi vsebine in namena. Pri uporabnikih spodbuja raziskovanje, ustvarjalnost in kritičnost. Uporabniki si širijo znanje, osebno in osebnostno rastejo, so bolj motivirani in informacijsko pismeni. Hkrati si z uporabo zbirke zaradi znanja krepijo samozavest in ugled med sokrajani. Lahko ustvarjajo novo domoznansko gradivo, ki jo dopolnjuje. S tem se razširja vedenje o določeni domoznanski temi in odpirajo vprašanja na drugih področjih. Veliko uporabno vrednost ima tudi za knjižničarja, ki zbirko uporablja in lahko z njeno pomočjo ustvarja nove vsebine. Z njo si krepí ugled in položaj v okolju, se identificira z lokalno skupnostjo in prepozna njihove potrebe, pridobiva sodelavce in člane, se profesionalno razvija, povečuje uporabo vseh zbirk in storitev v knjižnici in si ustvarja zaupanje uporabnikov. Vse skupaj ima na koncu splošno korist za lokalno skupnost, ki je bolj prepoznavna, povezana, pripadna, ustvarjalna in ponosna na svoje posebnosti (Novljan, 2005, str. 11-12). Zbirko je treba tudi oglaševati in jo izkoriščati za razne prireditve in razstave, ki večajo njeno uporabo. Hkrati se s tem nagovarja uporabnike, da jo z darovi obogatijo. Del domoznanskih zbirk so lahko tudi zasebne knjižnice pomembnih osebnosti oziroma zbiralcev s tega območja (Definicije, 2020).

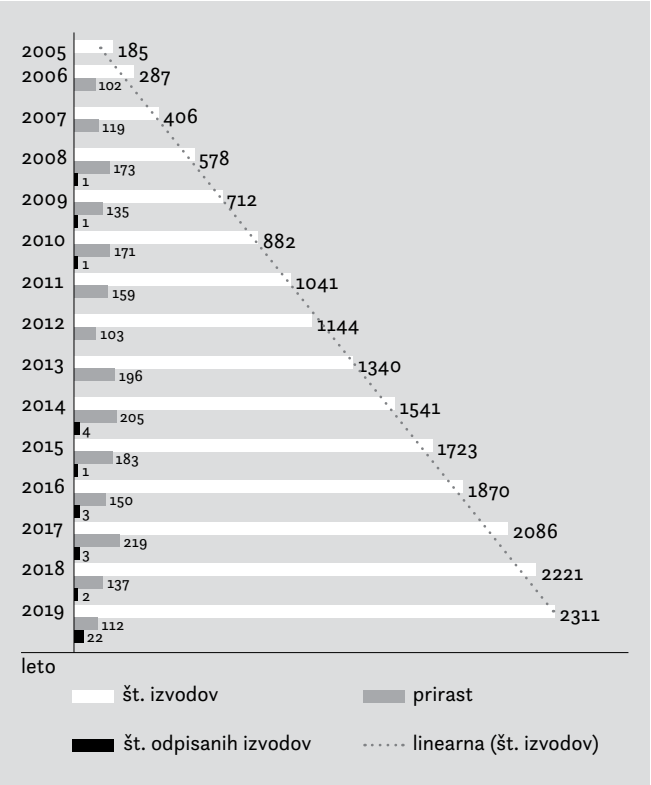
Posebno domoznansko zbirko v Knjižnici A. T. Linharta Radovljica hranimo v posebni domoznanski sobi, v kateri je po en izvod:

- primarnega domoznanskega gradiva za območje občin Radovljica, Bled, Bohinj in Gorje. V signaturi ima oznako »dz« in je urejeno po abecedi avtorjev oziroma naslovov, ne glede na postavitveni UDK;
- domoznanskega gradiva, katerega primarni avtorji so z območja delovanja teh občin. V signaturi ima oznako »dz(A)« in je urejeno po abecedi avtorjev;
- leposlovnega gradiva, katerega kraj dogajanja je iz območja teh štirih občin. V signaturi ima oznako »dz(L)«;

- domoznanskega gradiva sekundarnih avtorjev z večjim ustvarjalnim opusom, npr. ilustratorjev. Ti imajo v signaturi oznako »dz(A)« in namesto postavitvenega UDK-ja besedo »SLIKARJI«;
- drobnih tiskov v škatlah, ki so v signaturi namesto s postavitvenim UDK-jem označene z besedo »ZBIRKE«;
- zapuščine.

Gradiva iz te zbirke se pod nobenim pogojem ne izposoja na dom. Uporablja se ga lahko le v čitalnici. Predvsem pri gradivu z zgodnejšim letom izida gre pogosto za edini izvod v radovljiški knjižnični mreži ali tudi širše. V domoznanski zbirki se hrani tudi staro gradivo, ki je še vedno aktualno in pomembno za razvoj in prihodnost okolja. To opravičuje njegova uporaba.

Zbirka od začetka izgradnje leta 2005 raste sorazmerno. Ob koncu leta 2019 je štela 2311 inventariziranih izvodov grdiva, od tega se 52 % izvodov vsebinsko veže na območje delovanja knjižnice, 45 % je izvodov avtorjev z območja in 3 % izvodov domoznanskega leposlovnega gradiva. Seveda gradivo lahko sodi v več kategorij hkrati, npr. domači avtor napiše knjigo o svojem kraju. Po tipologiji gradiva hranimo v večini monografije (82 %).

Slika 1: Rast posebne domoznanske zbirke

Čeprav domoznanskega gradiva iz zbirke ne odpisujemo, je bilo do konca leta 2019 odpisanih 38 izvodov, v zadnjem letu kar 22. Odpise iz preteklih let lahko pripišemo zamenjavam. V primeru, da pridobimo bolj ohranjen izvod od obstoječega, ga v zbirki zamenjamo. Manj ohranjenega največkrat preusmerimo na domoznanske knjižne police, da si ga uporabniki lahko izposodijo. Zaskrbljujoče in nedopustno je število odpisanih izvodov

v zadnjem letu. Tu gre za dejanski manko, ugotovljen z inventuro. Vsa krivda zanj leži zgolj na zaposlenih v knjižnici, saj obiskovalci v domoznansko sobo nimajo vstopa. To lahko pripisujemo nepoznavanju narave in politike uporabe domoznanske zbirke ali zavestnemu neodgovornemu ravnanju z njo. Zelo pomembna je vzgoja oz. mentorstvo novozaposlenih in študentov. Ti bi morali, do zadovoljive stopnje usposobljenosti, ob sebi redno imeti izkušnega mentorja, ki bi jih seznanil s knjižnično zbirko, njenimi posebnostmi, zakladi in politiko poslovanja knjižnice. Le izbrušen kader na trdno postavljenih in negovanih temeljih lahko knjižnico nadgrajuje in usmerja na pot napredka.

V zbirki je 18 naslovov domoznanskega gradiva, ki je bilo izdano pred letom 1900. Najstarejša je monografija Antona Tomaža Linharta Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs iz leta 1788, ki jo glede na 5. člen ZKnj.-1 in Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika (2012) že uvrščamo med kulturne spomenike. Med najstarejšimi naslovi v zbirki sta še deli Lovra Tomana, pravnika, pesnika, govornika in poslanca v dunajskem državnem zboru, in sicer pesniška zbirka Glasi domorodni (1849) in biografija s poezijami Dr. Lovro Toman (1876). V prvi polovici 20. stoletja se na Bledu začne razvijati turizem. To je razvidno tudi iz zbirke, saj iz tega obdobja hranimo več knjig in turističnih vodičev v slovenskem, nemškem in srbohrvaškem jeziku o Bledu in okolici. To obdobje je s petnajstimi avtorskimi deli v zbirki zaznamoval tudi škof Anton Bonaventura Jeglič, doma iz Begunj na Gorenjskem.

Slika 2: A. T. Linhart: Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs, 1788 (Vir: arhiv Knjižnice A. T. Linharta Radovljica)

V domoznanski sobi hranimo še zapuščine, ki niso inventarizirane v računalniškem katalogu.

Zapuščina slovenskega pesnika, pripovednika, dramatika, prevajalca in kritika Mateja Bora je bogata, saj vsebuje knjige iz njegove knjižnice, tipkopise, rokopise, vinilne plošče, odlikovanja in različne osebne predmete. Pred propadom je gradivo rešila današnja direktorica Božena Kolman Finžgar. Žal je še vedno v škatlah in ni natančno pregledano. Popis vsebine škatel je napravil Jure Sinobad (2018a). V Borovi zapuščini je tudi nekaj kosov pohištva: lesena pisalna miza, lesen stol, dva obla-zinjena naslanjača, knjižni regal in namizna svetilka, ki so bili leta 2018 restavrirani.

Zapuščina slovenskega pesnika in prevajalca Ivana Hribovska vsebuje knjige iz njegove knjižnice. Po posre-dovanju dr. Janeza Zaletela iz Radovljice jih je leta 2014 knjižnici podarila Hribovska nečakinja Marija Fer-jan. Pred propadom jih je ohranila njena mama, nje-gova sestra Lojzka. Vseh je 397 in so postavljene ločeno od ostale zbirke na knjižnih policah. Izdelan je abecedni seznam knjig z bibliografskim opisom in opombami ter zaporedno številko. Vsaka knjiga je opremljena s posebno nalepko s Hribovskovo podobo, na kateri je zaporedna številka bibliografskega zapisa iz seznama. K zapuščini spada še arhivska škatla s fotokopijami njegovih oseb-nih dokumentov, korespondence, rokopisov ipd., ki jih je knjižnici priskrbel njen sedanji lastnik dr. Janez Zaletel.

V domoznanski sobi hranimo še knjižnico nekdanjega Klimatskega zdravilišča Tone Čufar Dvorska vas, ki smo jo od Občine Radovljica prevzeli leta 2006. Abecedni popis prevzetega gradiva je pripravila Irena Razingar. Knjižnica obsega 251 knjig, ki so zložene na policah.

Prav tako imamo na policah zloženo gradivo iz knji-žnice dr. Ceneta Avgušтина, ki ga je knjižnici podarila nje-gova žena Maruša Avguštin. Knjižnica obsega 569 enot strokovnih revij, katalogov, zloženk, vabil, separatov stro-kovnih člankov, pesniških listov, mapo z bibliografijo in fotokopije različnih prispevkov.

Ostanek knjižnice Društva Sokol Radovljica je knjižnici podaril Radovljčan Bojan Horvat. Obsega 55 enot veza-nih letnikov revij, knjig, tipkopisov in časopisnih izrezkov (Sinobad, 2018b).

Knjižnica je tudi sama izdala domoznansko gradivo, in sicer Linhartovi komediji iz Zoisove knjižnice (2006), Radovljiško revolucijo (2010) in Podvinsko Anko (2014) Jakoba Špicarja. K vsem trem knjigam je bogato spremno besedo napisal Jure Sinobad. Prav tako je za Špicarjevi knjigi rokopisa prepisal, uredil in izdal.

5 Domoznanska soba

Domoznansko zbirko hranimo v posebej za to namenje-nem in zgrajenem prostoru v Knjižnici A. T. Linharta Radovljica, ki smo ga poimenovali Domoznanska soba. V njej je 216 m knjižnih polic. Nečastno je locirana in skrita uporabnikom v kleti v velikosti 48,88 m². Zaradi nedo-stopnosti uporabnikom, je možnost kraje gradiva zelo majhna. Na neprimernost lokacije smo opozarjali že med načrtovanjem knjižnice, a naleteli na gluha ušesa. Poma-

galo ni niti mnenje Arhiva Republike Slovenije, ki je klet ocenil kot povsem neprimerno. Poleg vdora podtalnice, nevarnost povzročajo tudi vodovodne cevi pod stropom. Prostor ni izpostavljen svetlobi in je prezračevan preko prezračevalnega sistema. Opremljen je s hladilno-razvla-ževalno napravo, ki zagotavlja stalno temperaturo 16 °C in 50-odstotno relativno vlago. Za izbrane vrednosti smo se odločili, ker gradivo nima velike frekvence uporabe. Hranjenje pri nižji temperaturi bi gradivu povzročalo poškodbe, ko bi ga za uporabo prenesli v čitalnico, kjer so temperature višje, relativna vlaga pa nižja.

Domoznanska soba in ob njej Borova, bi morali biti postavljeni v osrednji del knjižnice ob čitalnico. Zbirka bi s tako razporejenimi prostori lahko služila obogatitvi turistične ponudbe v Radovljici. S tem bi se ji tudi pove-čala trženjska vrednost, knjižnica pa bi pridobila na pre-poznavnosti in renomeju v domačem okolju ter širše.

6 Digitalna domoznanska zbirka

Pomembne so tudi funkcije digitalne knjižnice in digitalne domoznanske zbirke, ki ne glede na obliko ostajajo enake. Prav domoznanska dejavnost na najboljši način povezuje preteklost in prihodnost ter uveljavlja izraz hibridna knji-žnica. Ta združuje lastnosti fizične in digitalne knjižnice, ki vključuje gradiva, ki obstajajo tudi izven fizičnih in administrativnih meja knjižnice. Digitalizirano gradivo omogoča redkemu in občutljivemu gradivu v fizični obliki zaščito in širšo dostopnost posameznikom in skupnos-tim. Prednost digitalne zbirke je tudi v tem, da jo lahko uporablja več uporabnikov hkrati z različnih lokacij. Lokalne vsebine postanejo še bolj atraktivne, ko jih pri-merjamo v širšem geografskem prostoru. Svetovni splet omogoča povezljivost digitalnih domoznanskih zbirk in možnost skupnega kreiranja le-teh (Resman, 2005).

Na spletni strani knjižnice pod rubriko domoznan-stvo hranimo 502 dokumenta domoznanskih avtorjev. Dokumenti so urejeni po abecedi avtorjev. V sodelova-nju z Mestno knjižnico Kranj smo digitalizirali že več domoznanskih publikacij, predvsem glasil tovarn, ki so objavljene na spletnem portalu dLib. Prednost pri digita-lizaciji namenjamo redkemu domoznanskemu gradivu, saj tako za uporabnike izboljšamo njegovo dostopnost ter jim ga približamo. Nimamo pa terminskega in finančnega plana digitalizacije domoznanskega gradiva. Tak plan bi brez dvoma pripomogel k doslednejši in bolj premišljeni izbiri gradiva za digitalizacijo. Priložnostno sodelujemo tudi s prispevki na Kamri ter Obrazih slovenskih pokra-jin. Hranimo tudi zvočne in video posnetke domoznan-skih prireditev ter fotografije in tekstovno gradivo Bleda v digitalni obliki, ki ni opremljeno z metapodatki. To bo, v primeru uvrščanja v različne baze podatkov, predstavljalo težavo, saj bo težko najdljivo. Knjižnica bo v bližnji pri-hodnosti morala imeti spletno dostopen digitalni arhiv, kjer bodo najdljivi različni tipi digitalnih domoznanskih dokumentov (tekstovni, slikovni, video, zvočni). Z ustre-zno opremo za tiskanje lahko razmišljamo tudi o trženj-ski naravnosti takega arhiva.

Domoznanske dejavnosti in zbirke na spletni strani knjižnice nimamo ustrezno predstavljene, zato bo temu v prihodnje treba nameniti več pozornosti.

7 Zaključek

V Knjižnici A. T. Linharta Radovljica nimamo dolge tra-dicije ukvarjanja z domoznansko dejavnostjo. Z njo smo se začeli sistematično ukvarjati kmalu po uveljavitvi ZKnj-1 (2001). Sprejeli smo tudi dokument o domoznan-stvu in tako postavili temelje za sistematično ukvarjanje s to dejavnostjo. Z novo radovljiško knjižnico leta 2018 smo dobili primernejši prostor za hranjenje domoznan-ske zbirke, ki pa žal ni ustrezno lociran. S tem so zelo omejene možnosti izrabe in trženja zbirke.

Po začetnem zagonu in pospešenem razvoju je dejav-nost začela stagnirati. Razlike razvitosti so opazne že znotraj radovljiške knjižnične mreže. V Knjižnici Blaža Kumerdeja Bled npr. sistematično zbirajo prispevke o Bledu, objavljene v revijah, ki jih tudi katalogizirajo. Letno v zborniku Muzejskega društva Bled objavljajo domoznansko bibliografijo Bleda in lokalnim posamezni-kom in društvom namenjajo čim več prostora za predsta-vitve v knjižnici. V drugih enotah sistematične obdelave domoznanskih člankov ne izvajajo. Vzroki za tako stanje so različni.

Knjižnica nima jasno izdelanega in javno objavljenega poslanstva in vizije. »Znanje o domu ostaja temeljna osebna izkaznica vsake knjižnice, ki se zaveda bistva in širine svojega poslanstva (Peperko Golob in Petrovič, 2016, str. [14]).« V Strateškem načrtu Knjižnice Antona Tomaža Linharta Radovljica za obdobje 2020-2024 (Knji-žnica Antona Tomaža Linharta Radovljica, 2020b) sta sicer vloga in poslanstvo definirana v okviru temeljnih nalog. Kot glavna strateška usmeritev je izpostavljeno spodbujanje branja. Strategija omenja tudi namenja-nje več pozornosti zbiranju, ohranjanju in objavljanju domoznanskega gradiva, zlasti digitaliziranega na raz-ličnih portalih. Ugotovitev inšpektorice za knjižničarstvo iz leta 2006 je bila, da knjižnica ne izvaja domoznanske dejavnosti, zato je bilo v plan zaposlitev dodano delovno mesto domoznanca, ki je po Pravilniku o notranji organi-zaciji in sistematizaciji delovnih mest v Knjižnici Antona Tomaža Linharta Radovljica (Knjižnica Antona Tomaža Linharta Radovljica, 2006) sicer že sistematizirano in zahteva novelacijo. Ocena čez palec je, da se z domoznan-sko dejavnostjo ukvarja 0,16 zaposlenega in še ta ekvi-valent polne zaposlitve je razdeljen nekako na 5 oseb.¹ Torej občasni domoznanci dejavnost opravljajo hkrati ob drugem delu, ko jim to dopušča čas. Kvalitetnega izva-janja domoznanske dejavnosti brez primerne kadrovske zasedbe ni mogoče opravljati. Domoznanska zbirka je knjižnica v malem in zaradi zahtevnejših metod dela pot-rebuje zaposlene s primernimi znanji. Ti morajo dejav-nost opravljati načrtno in sistematično. Ustrezen kader se izoblikuje na dolgi rok. Poleg poznavanja območja, ki ga zbirka pokriva, mora biti aktiven član lokalne skup-

¹ Podatka smo navedli 9. februarja 2017 v anketi Domoznanstvo, stanje na dan 31. 12. 2016.

nosti, ki z njo povezuje knjižnico. S širokim znanjem, strokovnim in korektnim delom domoznanec gradi zau-panje med uporabniki in knjižnico. Zaupanje se ne pri-dobi čez noč, je pa izjemno pomembno, ne zgolj z vidika pridobivanja domoznanskega gradiva, temveč z vidika zagovornišтва. V slovenskem merilu »je bilo strokovnih delavcev v domoznanski dejavnosti v zadnjih desetletjih vedno več, vendar se število zaposlenih za polni delovni čas ni sorazmerno povečevalo, ampak je stagniralo na bolj ali manj enaki številki, v deležu vseh zaposlenih stro-kovnih delavcev pa celo upadlo (Petrovič, 2016, str. 102).« Iz tega lahko sklepamo, da so čas, namenjen izvajanju domoznanske dejavnosti, izrabili za drugo delo v knji-žnici. Vzroki za tak trend so tudi v direktorjih posameznih knjižnic, ki ne glede na sistematizirana delovna mesta ter predpisano zakonodajo, pravilnike, standarde in pri-poročila spodbujajo ukvarjanje z domoznansko dejavno-stjo ali pa tudi ne. K spodbujanju prav gotovo ne pripo-more Pravilnik o merilih za ugotavljanje redne delovne uspešnosti direktorjev pravnih oseb javnega prava s področja kulture (2009), ki v 4. členu za področje knji-žnic opredeljuje šest merljivih kazalcev, po katerih je oce-njena direktorjeva delovna uspešnost. Med njimi ni niti z besedo omenjeno domoznanstvo, zato ne čudi stagna-cija te dejavnosti. Kazalniki so zgolj kvantitativne narave, naravnani na rast dotoka gradiva, števila uporabnikov, izposojenih enot in digitaliziranega gradiva, prireditev in realiziranih projektov. Osredotočenost na kvantiteto, ne le v domoznanski dejavnosti, knjižnicam ne bo pri-nesla željenega razvoja, uspeha, spoštovanja in ugleda v družbi. Smiselno bi bilo umestiti domoznanstvo med kvalitativne kazalnike direktorjeve delovne uspešnosti. Poudarek je na kvalitativnih kazalnikih, saj v kopičenju domoznanskih projektov, prireditev ipd. ni smisla. Slo-venske splošne knjižnice so povsem v kolesju meritokrat-skega neoliberalizma. Imamo moč in priložnost spremi-njati družbo, zato izberimo načelo manj je več in vse sile umerimo v izvajanje manjšega števila kvalitetnih vsebin, tudi domoznanskih.

Spodbuda in poudarek pomembnosti te dejavnosti bi morala priti že iz akademskih krogov. Vendar po pripo-vedovanju T. Z. dne 24. junija 2020, študentje na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, o domoznanstvu izvedo zgolj malenkost pri predmetu Izgradnja knjižničnih zbirk.

Zadnja Merila za ocenjevanje strokovne usposobljenosti v knjižnični dejavnosti (Navodila za oddajo vloge in oce-njevanje strokovne usposobljenosti v knjižnični dejavno-sti, 2019, str. 6) v primerjavi s preteklimi, razširjajo in nagrajujejo kvalitetno delo v domoznanski dejavnosti, kar je pravilna usmeritev.

Jasna vizija, sistematično delo, ustrezen kader in pou-darek na domoznanski dejavnosti so recept za uspeh. Ne smemo pozabiti tudi socialne komponente, ki je vedno bolj poudarjana. Mislimo globalno in delujmo lokalno!

8 Navedeni viri

Bibliotekarski terminološki slovar. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Bon, M., Hriberšek Vuk, N., Maček, S., Pavlič, A., Sedar, K., Seljak, B., Videc, A. (2018). *Domoznanska dejavnost v slovenskih splošnih knjižnicah in v Univerzitetni knjižnici Maribor, stanje na dan 31. 12. 2016.* Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 9. 4. 2020 s spletne strani: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-HP4GGU73/dfe8beae-3bef-4974-a77f-f2da58669614/PDF>

Brenčič, P., Fras Popović, S., Podbrežnik Vukmir, B., Vilar, P., Vodeb, G., Zdravje, A. (2018). *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice: (za obdobje 2018-2028).* Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost. Pridobljeno 11. 5. 2020 s spletne strani: https://mreznik.nuk.uni-lj.si/static/IRIS/Zakonski_predpisi/Strokovna_priporocila_in_standardi_z_a_splosne_knjiznice_2018_2028.pdf

Definicije. (2020). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, BibSiSt online. Pridobljeno 23. 4. 2020 s spletne strani: <https://bibsis.nuk.uni-lj.si/definicije/index.php?c=4>

Erjavec, G., Kovač, T., Pelhan, A., Rozman, D., Sternad, M., Vrhovšek, D. in Krstulović, Z. (ur.) (2002). *Splošni slovenski geslovník: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovník.* Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Goropevšek, B. (1995). Domoznanstvo včeraj, danes, jutri: razvoj domoznanstva in domoznanskih zbirk v slovenskih knjižnicah. *Knjižnica*, 39(3), 61–79.

Henderson, J. (2013). *Environment.* London: British Library, Preservation Advisory center.

Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica. (2006). *Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest v Knjižnici Antona Tomaža Linhartaradovljica* (Interni vir). Radovljica: Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica

Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica. (2019). *Nabavna politika Knjižnice Antona Tomaža Linhartaradovljica in letni načrt nakupa gradiva.* Radovljica: Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica. Pridobljeno 9. 4. 2020 s spletne strani: <https://www.rad.sik.si/kje-smo/nabavna-politika/>

Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica. (2020a). *Poročilo o delu splošne knjižnice za leto 2019* (Interni vir). Radovljica: Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica.

Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica. (2020b). *Strateški načrtu Knjižnice Antona Tomaža Linhartaradovljica za obdobje 2020-2024* (Interni vir). Radovljica: Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica.

Koba, A. (2018). *Križ obrnjen proti domovini.* Lokavec: Društvo za oživljanje lokavškega izročila DOLI.

Krnel-Umek, D. in Rajh, B. (1985). *Domoznanska dejavnost v slovenskem knjižničnoinformacijskem prostoru.* Maribor: Univerzitetna knjižnica; Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja.

Mulej, D. (2005). *Bled v domoznanskem gradivu slovenske knjižnične mreže.* Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Mulej, D. (2012). *Domoznanstvo v knjižnici Antona Tomažaradovljica: (zbiranje, obdelovanje, hranjenje in postavitev domoznanskega gradiva)* (Interni vir). Radovljica: Knjižnica Antona Tomažaradovljica.

Navodila za oddajo vloge in ocenjevanje strokovne usposobljenosti v knjižnični dejavnosti. (2019). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 24. 6. 2020 s spletne strani: https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2019/Strokovni%20nazivi_navodila_dopolnitev%20Kamra_2.pdf

Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika. (2012). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 22. 4. 2020 s spletne strani: <https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2015/Navodila%20za%20ugotavljanje%20lastnosti%20kulturnega%20spomenika.pdf>

Novljan, S. (2005). Domoznanska zbirka: neizkoriščene možnosti?. *Knjižnica*, 49(3), 7–37.

Peperko Golob, D. in Petrovič, M. (2016). *Domoznanec strokovnjak ali zanesenjak?* [predstavitev]. Pridobljeno 15. 4. 2020 s spletne strani: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/predstavitev_peperko2016.pdf

Petrovič, M. (2016). Kadri v domoznanski dejavnosti – pregled stanja. *Knjižnica*, 60(4), 79–106.

Pravilnik o merilih za ugotavljanje redne delovne uspešnosti direktorjev pravnih oseb javnega prava s področja kulture. (2009). *Uradni list RS*, št. 7/2009, 33/2010 in 50/2017.

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, št. 73/2003, 70/2008 in 80/2012.

Razingar, I. (2005). *Domoznanske oznake v našem katalogu* (Interni vir). Radovljica: Knjižnica Antona Tomažaradovljica.

Resman, S. (2005). Digitalna domoznanska zbirka. *Knjižnica*, 49(3), 39–52.

Sinobad, J. (2018a). *Popis zapuščine Vladimírja Pavšiča - Mateja Bora* (Interni vir). Radovljica: Knjižnica Antona Tomažaradovljica.

Sinobad, J. (2018b). *Okvirni popis knjižnic - donacij v dz-sobi Knjižnice A. T. Linhartaradovljica* (Interni vir). Radovljica: Knjižnica Antona Tomažaradovljica.

Zakon o knjižničarstvu. (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 in 92/2015.

POSEBNE ZBIRKE BOGA KOMELJA V NOVOMEŠKI KNJIŽNICI: IZZIV ZA PRIHODNOST

BOGO KOMELJ'S SPECIAL COLLECTIONS AT THE MIRAN JARC PUBLIC LIBRARY IN NOVO MESTO: CHALLENGE FOR THE FUTURE

Darja Peperko Golob
Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto
Rozmanova ulica 28
8000 Novo mesto
darja.golob-peperko@nm.sik.si
www.nm.sik.si/si/

UDK
091/099:027.53(497.4Novo mesto)

027.53(497.4Novo mesto):091/099

POVZETEK Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto se ponša z izredno bogato zbirko starejšega, redkega in dragocenega knjižnega in neknjižnega domoznanskega in drugega gradiva, hranjenega v posebnih zbirkah. Zbirke se imenujejo po prvem upravniku knjižnice in bibliofilu Bogu Komelju (1915–1981), ki jih je s svojo strastno zbirateljsko žilico osnoval in danes štejejo že preko sto tisoč enot gradiva. Kaj vse se torej skriva v tej zakladnici duha preteklih rodov? Zelo raznovrstno gradivo, od knjižnih redkosti, kot so denimo inkunabule ali prvotiski, do najnovejših razglednic Novega mesta in Dolenjske, ki so danes – prav tako redkost! Posebno mesto v zbirkaradovljica ima gotovo rokopisne in osebne zapuščine slovenskih književnikov in drugih ustvarjalcev. Veliko draž za obiskovalce predstavljajo zlasti njihovi osebni predmeti in zasebne knjižnice ter spominske sobe. Zaradi bogastva Posebnih zbirk Boga Komelja je novomeška knjižnica že od nekdaj prepoznavna v celotni Sloveniji. A ker dobro ime prinaša tudi odgovornost, se po najboljših močeh trudimo varovati, zaščititi, ohraniti in predati knjižnici zaupano kulturno dediščino naslednjim rodovom, hkrati pa, zavedajoč se, da so posebne zbirke knjižnično gradivo, za katerega želimo, da je čim bolj dostopno uporabnikom knjižnice, zbirke postopoma »oživljamo«. S pridobivanjem, urejanjem, izposojo, digitalizacijo ter promoviranjem domoznanskega in drugega redkega in dragocenega knjižničnega gradiva ustvarjamo dodano vrednost do nedavnega »hermetično zaprti« knjižnični kulturni dediščini in se srečujemo z novimi izzivi. Ob izjemnih tehnoloških možnostih sodobnega časa spoznavamo tudi, da ni vse zlato, kar se sveti. Poleg drznega nav-

ABSTRACT The Miran Jarc Public Library in Novo mesto is one that boasts an exceptionally rich collection of local studies and other material kept in the Local Studies Department. The collections are named after the first director of the library and a true bibliophile, Bogo Komelj (1915–1981), who, driven by the passion for collecting, founded them. These collections presently constitute of more than a hundred thousand units. What does the treasury of the spirit of our predecessors hide? It safe keeps diverse material, ranging from old and rare books such as the medieval codes and incunables, to the latest postcards of Novo mesto and the Dolenjska region - presently a rarity as well. A particular place in the collection is reserved for precious manuscripts and typescripts of Slovenian poets, writers and other authors. Their personal legacy, their private book collections, and memorial rooms, represent a particular enticement for patrons of the library. Owing to the cultural wealth of the Bogo Komelj's Special Collection the Miran Jarc Public Library is recognizable throughout Slovenia. The good reputation necessitates, however, the responsibility to protect and preserve cultural heritage entrusted to it for future generations. At the same time, the library is compelled to make the local-studies material accessible to the library patrons. In order to achieve that, material needs to be „brought to life time and time again“. By means of acquiring, arranging, lending, digitising and promoting local and other rare and valuable library material added value is assigned to up to recently »hermetically sealed« library cultural heritage and new challenges are met. Being swept away by the remarkable

dušenja je potrebno veliko znanja, izkušenj in sodelovanja z drugimi strokami na področjih varovanja in zaščite gradiva, obdelave, postavitve, razstavljanja, digitalizacije gradiva itd. Danes, ko je tudi kultura podvržena tržnim zakonitostim in ko stremimo k temu, da uporabnik čim hitreje in enostavneje, od doma, dostopa do vsega, tudi do dragocenih knjižničnih posebnih zbirk, si lahko zastavimo tehtno vprašanje, kako naprej. Med drugim, kako posebne zbirke čim bolj (množično?) približati uporabnikom in pri tem ohraniti njihov posebni pomen v lokalnem in širšem kulturnem okolju.

KLJUČNE BESEDE: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Posebne zbirke Boga Komelja, kulturna dediščina, domoznanstvo, hranjenje in zaščita, uporabna vrednost

technological possibilities of the modern time one should also recall not all is gold that glitters. When cultural material is at stake, audacious excitement needs to be accompanied by relevant knowledge and experiences, and by consulting other areas of expertise which deal with processes of protecting, preserving and restoring, processing, arranging, exhibiting, and digitising. Presently, cultural heritage being subjected to the principles of free market, libraries strive to offer their patrons prompt, simple, and close and remote access to the valuable special library collections. These changes have a certain impact on the work of Local Studies Department. For instance, how to ensure mass access to the special collections and simultaneously maintain the particular significance and value of cultural heritage safe guarded by the library?

KEYWORDS: Miran Jarc Public Library Novo mesto, Bogo Komelj's Special Collections, cultural heritage, local studies, preservation and protection, use value.

1 Uvod: nastanek knjižničnih posebnih zbirk

V Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto je že skoraj ves čas njenega obstoja tudi »posvečeni prostor« – posebne zbirke, kasneje poimenovane po prvem in dolgoletnem upravniku knjižnice, velikem zbiralcu in pomembnem kulturnem delavcu Bogu Komelju (1915–1981), ki je zbirke osnoval in vodil vse do svoje smrti. Knjižnične posebne zbirke so prava mala zakladnica pisne, slikovne in druge kulturne dediščine, ki so jo v desetletjih po drugi svetovni vojni z veliko zavzetostjo ustvarjali novomeški knjižničarji pod taktirko Boga Komelja. Le-ti so znali prepoznati zgodovinsko vrednost gradiva, ki je v nemalo slučajih ležalo zavrženo po podstrešjih in kletah med vojno porušениh in propadajočih hiš, gradov, cerkva ... Mnogokrat so ga rešili pred uničenjem, pa naj je šlo za pomemben prvotisk ali za plakat, ki je vabil na gasilsko veselico v eni od dolenjskih vasi. V skoraj 75 letih od ustanovitve novomeške knjižnice je gradivo v posebnih zbirkah že preraslo sto tisoč enot gradiva. Zbirke tovrstnega knjižničnega gradiva namreč niso zaključene, skrb za njihovo pridobivanje, hranjenje in zaščito, obdelavo, izposojo ter promocijo pa je tudi danes zaupana bibliotekarkam »domoznankam«, poznavalkam in varuhinjam knjižnične kulturne dediščine.

Načrtno zbiranje knjižnega in neknjižnega gradiva v tedanji Študijski knjižnici sega torej v leto 1946, ko je bila knjižnica z odredbo ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije ustanovljena kot splošna znanstvena knjižnica za novomeško okrožje. Kulturno bogastvo Posebnih zbirk Boga Komelja je pomembno za Novo

mesto in Dolenjsko, najvrednejši del gradiva pa je širšega, narodnega pomena. Zaradi svojih posebnih zbirk je bila novomeška knjižnica vedno prepoznavna v celotni Sloveniji in tudi izven meja. Po vsebini so zbirke dragocen vir informacij za študij in raziskovanje različnih strok, od zgodovine, umetnostne zgodovine, slovenske književnosti in jezika, etnologije do glasbe itd.

2 Predstavitev posebnih zbirk in njihov pomen

Kaj torej hranimo v Posebnih zbirkah Boga Komelja?

Posebne zbirke so urejene večinoma po vrstah gradiva, in sicer v naslednje skupine in podskupine:

- stare in redke knjige,
- dragoceni rokopisi in tipkopisi slovenskih pesnikov, pisateljev in drugih ustvarjalcev oz. njihove osebne ter ustvarjalne zapuščine,
- izjemno obsežna slikovna zbirka, ki vključuje podzbirke knjižnih ilustracij, grafičnih listov, risb ter umetniških slik, ekslibrisov, starih razglednic, starih fotografij in podobic,
- muzikalije in filmi,
- kartografska zbirka,
- domoznanski drobni tiski – lepaki, letaki, koledarji, vabila ipd.,
- tisk med narodnoosvobodilno vojno (1941–1945),
- staro pohoštvo, kipi in spominski predmeti,
- zasebne knjižnice slovenskih oz. lokalnih ustvarjalcev.

Slika 1: Prvotisk iz zbirke knjižnih redkosti. Johannes Duns Scotus: Quaestiones in quattuor libros Sententiarum & Quodlibeta, Nürnberg 1481. (Foto: Tomislav Urh, 2011)

Bogo Komelj je s svojim delom navdušil mnoge, da so s prodajo ali darovi obogatili knjižnico z raznolikim gradivom, ki bi sicer lahko obležalo nekje pozabljeno, zavrženo ali za vedno izgubljeno. Pomemben vir gradiva so bili tudi po vojni ustanovljeni okrožni zbirni centri, kamor se je stekalo veliko pomembnega gradiva, od rokopisov in redkih knjig do starega pohištva. Police in omare posebnih zbirk pa je vedno pridno polnilo predvsem raritetno in unikatno gradivo, pridobljeno v slovenskih antikvariatih.

Posebej dragoceno gradivo v posebnih zbirkah je seveda tisto najstarejše knjižnično gradivo, pri čemer imamo v mislih zlasti antikvarno knjižno gradivo, ki je izšlo do leta 1835. 264 antikvarnih knjig je obdelanih v sistemu Cobiss, nemalo pa jih zaradi zahtevnosti področja še čaka na vnos. Najimennitnejše knjižne redkosti iz naše zbirke so gotovo srednjeveški kodeks (rokopisna knjiga iz 15. stoletja, najstarejša v knjižnici), 5 inkunabul oz. prvotiskov, Dalmatinova Biblija 1584, originalna dela oz. prve izdaje ter pomembnejši ponatise del Janeza Vajkarda Valvasorja, Georga Vischerja, Janeza Svetokriškega, Matije Kastelca, Hipolita Novomeškega, Tomaža Kempčana, Schönlebn, Vergila, Ovidija, Cicera, Luthra, slovenski slovarji in slovnice različnih avtorjev (Megiser, Janežič, Pohlin idr.), dela Valentina Vodnika, Antona Tomaža Linhartar do Franceta Prešerna, predstavnikov slovenske moderne in naprej. Skratka, zbirka ok. 600 knjižnih raritet, hranjenih v posebnih zbirkah, nudi vpogled v razvoj evropske in slovenske kulturne zgodovine, še posebej slovenskega jezika in književnosti, od konca 15. do vključno 20. stoletja.

Jedro posebnih zbirk pa je seveda knjižnična zakladnica rokopisov, unikatnih trajnih dokumentov človekovih dosežkov. Po obliki zbirka obsega rokopise, tipkopise, prepise originalov, ki so pomembni za Dolenjsko, a jih hranijo kje drugje, kopije ter faksimilirane izdaje. 362 rokopisnih enot (signatur) pomeni približno 12.000 posameznih kosov gradiva. Rokopisne enote so zelo različne, saj lahko obsegajo le en dokument, pismo ali pesem, več del ali pa celotno osebno zapuščino/ostalino posameznega ustvarjalca ali zbiralca. Nemogoče bi bilo kratko predstaviti to zelo obsežno zbirko, zato naj navedemo le nekaj

Slika 2: Rokopis pesniškega cikla Mirana Jarca Godba na potapljačih se ladji, hranjen v rokopisni zapuščini pesnika. (Foto: Tomislav Urh, 2011)

večjih in najbolj dragocenih celot. Leta 1953 je knjižnica odkupila obsežno zapuščino literarnega zgodovinarja in profesorja na novomeški gimnaziji dr. Alojza Turka (1893–1944), v kateri se poleg njegovih nahajajo tudi dokumenti, dela in korespondenca številnih slovenskih umetnikov in kulturnikov (Janeza Trdine, Dragotina Ketteja, Milana Puglja, Jožeta Cvelbarja, Ivana Koštiála idr.) To je bila prva obsežnejša pridobljena zapuščina, osnova za nastanek rokopisne zbirke, kateri so vse do današnjih dni sledile nove zapuščine oziroma rokopisi. Najobsežnejša v knjižnici je zapuščina pesnika, dramatika in pisatelja Mirana Jarca, po katerem se knjižnica vse od leta 1953 tudi imenuje, zato je vseskozi veljala posebna skrb zbiranju in hranjenju gradiva o njem. Morda je težko verjeti, a tudi pred dvema letoma se je na tržišču znašel zajeten sveženj dotlej neznanih in izgubljenih rokopisov Mirana Jarca, ki smo jih pridobili in vključili v njegovo že obstoječo zapuščino. Izjemno dragocene so tudi ohranjene rokopisne zapuščine dramatika Slavka Gruma, z izvirnim rokopisom drame Dogodek v mestu Gogi na čelu, pesnikov Antona Podbevška in Pavla Golie, pisatelj Pavleta Zidarja, Ilke Vašte, Jožeta Dularja, naravoslovca Ferdinanda Seidla, novomeškega tiskarja in založnika Janeza Krajca, gradivo o pesniku Valentinu Vodniku, starejši dijaški rokopisni listi novomeške gimnazije in drugih šol, in še in še ...

Hranjenih zapuščin pa ne tvorijo samo unikatna rokopisna dela znamenitih Slovencev, temveč tudi njihova pisma in korespondenca kot enkratni pričevalci prostora in časa, v katerem so živeli, njihovi osebni dokumenti, časopisni izrezki ter fotografije, predmeti in pohoštvo, ki glede hranjenja sodijo že v druge vsebinske sklope posebnih zbirk.

Najobsežnejši del posebnih zbirk tvorijo zbirke slikovnega gradiva najrazličnejših vrst, ki si glede na svoj obseg in pomen prav tako zaslužijo posebno predstavitev. Danes štejejo že krepko nad 60.000 enot in so, upoštevajoč avtorskopravne omejitve, najmočnejše zastopane na spletnih uporabniških portalih, saj so med uporabniki tudi najbolj iskano gradivo iz posebnih zbirk. Zato smo se računalniške obdelave, digitalnega dostopa in arhiviranja pred-

vsem obsežnih korpusov razglednic in fotografij z motivi dolenskih krajev, mest, gradov, cerkva, ljudi itd. lotili prednostno. V naš mali muzej knjižnih ilustracij, ekslibrisov, portretov slovenskih pesnikov in pisateljev ter likovne zbirke slovenskih umetnikov pa redno zahajajo ljubitelji umetnosti, založniki in razstavljalci likovnih del po vsej Sloveniji in izven meja. Knjižne ilustracije za prvo slovensko slikanico Martin Krpan z Vrha (1917) avtorja Hinka Smrekarja so potovale na razstave že vse do Pariza in Prage. Zbirka ekslibrisov, teh čudovitih malih grafik iz knjig, šteje ok. 3.300 kosov in je ena najbogatejših v Sloveniji. Med slovenskimi ekslibristi so v zbirki zastopana najbolj znana imena, kot so Božidar Jakac, Miha Maleš, Tone Kralj, France Slana, Ivan Vavpotič ... Kar nismo se mogli upreti skušnjavi, da si kot knjižnica ne bi omislili in uvrstili v zbirko triptiha svojih ekslibrisov, ki jih je ustvaril novomeški grafik Janko Orač.

Slika 3: Stara razglednica Novega mesta s konca 19. stoletja iz slikovne zbirke domoznanskih razglednic, uporabnikom dostopne v digitalni obliki (Vir: arhiv Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto)

Častitljivo mesto pripada tudi kartografski zbirki, ki obsega ok. 700 enot. Najstarejših, teh, ki so izhajali v obdobju od 16. do konca 18. stoletja, je v knjižnični zbirki približno 60. Od najvidnejših evropskih kartografov so v zbirki zastopana imena: Münster, Ortelij, Mercator, Sanson, Homann, Janez Dizma Florjančič pl. Grienfeld in njegov zemljevid dežele Kranjske iz leta 1744, Peter Kozler s tremi izdajami zemljevida slovenske dežele in pokrajin idr. Poseben domoznanski pomen nosita redka zemljevida dolenskega področja, in sicer von Reillyjeva karta Unter Krain iz leta 1789 ter Kindermannov zemljevid Unterkrain oder der Neustaedtler Kreisl iz leta 1796.

Precej zgodovinsko pomembnega gradiva se nahaja še v zbirkah muzikalij (rokopisno in tiskano notno gradivo skladateljev Ignacija Hladnika, Marjana Kozine, Jožeta Privška za pevko Tatjano Gros itd.), tiska NOB (partizanske brošure, okupatorska periodika ...) ter starejšega drobnega tiska (npr. iz zapuščine novomeškega tiskarja Janeza Krajca na prelomu 19. in 20. stoletja). Zbirka muzikalij in filmov se je z leti obogatila še s starimi gramofonskimi ploščami, zvočnimi kasetami ter filmskimi trakovi in šteje skupaj več kot 4.000 enot. Zbirka tiskovin iz druge svetovne vojne, ki obsega okoli 2.000 kosov, se zdi zaključena, a kdo ve, tega pa nikakor ne moremo reči za

številčno neobvladljivo zbirko domoznanskega drobnega tiska, ki terja korenito ureditev, obdelavo, selektivni pristop in predvsem manjkajoči prostor, zato se tu vedno znova ustavimo pred visokim zidom: kaj in kako sploh storiti?

»Piko na i« posebnim zbirkam pa daje zbirka spominskega pohištva, predmetov in kipov. Obiskovalci in uporabniki knjižnice so lahko že od nekdaj občudovali v knjižničnih prostorih postavljeno staro pohištvo ter kipe slovenskih književnikov. Del pohištvene zbirke, ki šteje ok. 80 kosov, izhaja iz okrožnega zbirnega centra v Novem mestu po končani drugi svetovni vojni, kamor se je stekalo raznovrstno, z vidika kulturne dediščine pomembno gradivo iz porušenih slovenskih domov in gradov. Takšna mila usoda je doletela kar nekaj dragocene stare pohištvene in stavbne opreme na Slovenskem, ki je na ta način našla svoje mesto v muzejih in knjižnicah, v izogib uničenju ali izginitju kdo ve kam, ter se tako ohranila do današnjih dni. Ta zares posebna knjižnična zbirka se je nato izpopolnjevala z osebnimi predmeti in pohištvom slovenskih pesnikov, pisateljev in drugih ustvarjalcev večinoma v sklopu njihovih osebnih zapuščin.

Tako je v Domoznanskem oddelku danes možno posesti na stolu in za pisalno mizo pisateljice Ilke Vašte, pobrskati po njeni knjižni vitrini, si ogledati violini iz mladosti prijateljev pesnika Mirana Jarca in slikarja Božidarja Jakca ter občudovati osebne predmete pisatelja Frana Levstika – črnilnik, očala, žepno uro, karte in sprehajalno palico. Kdo ve, morda se je ravno z njo podal na svojo slavno pot od Litije do Čateža?

Slika 4: Iz zbirke spominskih predmetov: srebrno uro in črnilnik je novomeški knjižnici pred desetletji podaril pisatelj pranečak, nekaj Levstikovih osebnih predmetov pa se v knjižnici nahaja v sklopu zapuščine novomeškega tiskarja Janeza Krajca. (Foto: Asja Novo mesto, 2017)

V sklopu posebnih zbirk se nahaja tudi zasebna knjižnica slovenskega igralca, člana ansambla Drame v Ljubljani, dolenskega rojaka Janeza Cesarja (1896–1965), ki so jo poleg njegove rokopisne zapuščine novomeški knjižnici odstopili njegovi sorodniki. To je pravzaprav njegova spominska soba, v kateri se vse od leta 1971 poleg obsežne domače knjižnice s približno 7.000 knjigami nahajajo njegovo pohištvo in osebni predmeti. Cesarjeva knjižnica je bila leta 2018 prenovljena in je na ogled obiskovalcem,

Slika 5: Prenovljena in vnovič odprta osebna knjižnica gledališkega igralca Janeza Cesarja v sicer še nedokončanem delu knjižnice. (Foto: Boštjan Pucelj, 2018)

knjižno gradivo pa je obdelano v sistemu Cobiss/Opac ter na voljo uporabnikom v čitalniških prostorih. Med Cesarjevimi knjigami, tako rekoč v njegovi delovni sobi, in ob ogledu novo postavljene sodobne razstave o njegovem življenju in delu, je, po odzivih obiskovalcev, čutiti simbolno vlogo in magično moč knjige oziroma tiskane besede za posameznika, za narod in človeštvo.

Iz strnjene predstavitev novomeških Posebnih zbirk Boga Komelja je razvidno, da ima vse to raznoliko gradivo pretežno domoznanski značaj: vsebinsko se navezuje na Novo mesto in širšo Dolenjsko ter ljudi, ki so se tu rodili, šolali, ustvarjali ali v svojih delih obravnavali to geografsko območje.

Po nestorju dolenskega knjižničarstva, strastnem zbiralcu in bibliofilu Bogu Komelju smo pred leti poimenovali tudi novo čitalnico, namenjeno uporabnikom domoznanskega gradiva in posebnih zbirk. Ko vstopimo vanjo, se zdi, kot da smo se vrnili v preteklost ... Kot da bomo vsak hip v tej sobi ugledali moža, ki si je s takšnim žarom prizadeval za ohranjanje in urejanje raznovrstne kulturne dediščine, od spominskega pohištva znamenitih Slovencev, portretov slovenskih pisateljev, njihovih rokopisov in predmetov, nadalje prvih knjižnih izdaj, faksimilov, ekslibrisov itd. Ampak za njegovo pisalno mizo nihče ne sedi, njegova aktovka je ves čas prislonjena ob mizo, nekoč glasni Komeljev pisalni stroj je že davno utihnil, sredi njegovih nedokončanih priprav kataloga posebnih

zbirk. In tudi ti predmeti so postali dragoceni spominski eksponati, del posebnih zbirk, na katere pa smo v knjižnici še posebej ponosni in jih želimo pokazati našim obiskovalcem in uporabnikom.

3 Obravnava posebnih zbirk v knjižnici: za vsako rešitev se najde problem?

Danes, ko so splošne knjižnice prenatrpane z gradivom, ki pri izposoji ne ustvarja zelenega obrata, in ko je pravzaprav kar težko zagotoviti dovolj prostora za hranjenje domoznanskega gradiva in posebnih zbirk, ki, hočeš nočeš, kar naprej »jemljejo prostor« aktualnemu knjižničnemu gradivu, to težavo v novomeški knjižnici zaradi resnično obsežnih tovrstnih zbirk morda še posebej občutimo. A naše poslanstvo je jasno in dileme, kaj sodi v knjižnico in kaj ne, ni, vendar je velikokrat težko manevrirati med enimi in drugimi zagovorniki vloge in pomena splošne knjižnice. Pri tem pa je ena naših velikih težav sprejemanje oz. zavračanje knjižnih darov ali celotnih knjižnic znanih in malo manj znanih ljudi ter ustanov. Zgodi se celo, da darovalci pričakujejo postavitev njihove knjižnice v naših prostorih, medtem ko mi želimo v naš fond uvrstiti samo nekaj eksponatov iz celotne ponujene zbirke.

Do delne preselitve novomeške knjižnice v novi prizidek leta 2001 so se sicer vzorno urejene posebne zbirke

selile povsod, kjer je bilo še kaj prostora, zatem pa smo v prenovljenem starem delu knjižnice uredili depo za posebne zbirke z uravnavanjem mikroklima v prostoru. S tem smo najstarejšemu in najbolj dragocenemu gradivu zagotovili optimalne pogoje hranjenja (temperatura, vlaga, svetloba, ogenj, voda, prah, hrup itd.), za ostale zbirke pa prav tako poskrbeli v skladu z veljavnimi standardi o hranjenju in zaščiti gradiva.

Slika 6: Depo, v katerem je hranjeno najstarejše in najbolj dragoceno knjižno in neknjižno gradivo. (Foto: Boštjan Pucelj, 2015)

Vendar po vseh teh letih na dokončanje knjižnice še vedno čakamo in ugotavljamo, da so Posebne zbirke Boga Komelja, ki bi morale biti Novemu mestu že davno v ponos, knjižnična prostorska rak rana, od nekdaj podvržena iskanju neštetiha začasnih rešitev kot neizbežne usode novomeške knjižnice. Tudi zaradi tega smo se med prvimi lotili načrtne obdelave in projektne digitalizacije določenih korpusov posebnih zbirk, s čimer že od leta 2003 uporabnikom nudimo hitro in enostavno pot do gradiva, hranjenega v očem skritem depolu, hkrati pa ves ta čas vzpostavljamo vzporedni digitalni arhiv posebnih zbirk, seveda v skladu s finančnimi zmožnostmi. Številne, predvsem slikovne, zbirke so tako že povsem digitalno dostopne na daljavo ali v prostorih knjižnice na namenskem računalniku in arhivirane v lastnem digitalnem repozitoriju, saj se ta proces sedaj izvaja sproti, ob dotoku novega gradiva.

Novomeške Posebne zbirke Boga Komelja so v zadnjem obdobju postale še bolj prepoznavne v ožjem in tudi širšem okolju, in sicer predvsem po zaslugi sodobnih pristopov k tovrstnemu gradivu. Že skoraj dvajset let se knjižnica ukvarja s sistematično obdelavo neknjižnega, zlasti slikovnega gradiva, kot so stare razglednice in fotografije, v vzajemnem slovenskem sistemu Cobiss in objavo slike v katalogu Cobiss/Opac, seveda ob upoštevanju avtorskega prava. Povpraševanje po tem gradivu ni lokalno omejeno, ampak se ga poslužujejo uporabniki iz celotne Slovenije in tudi zamejstva. Kot v vseh knjižnicah se je tudi v novomeški težišče digitalnih zbirk postopoma preneslo v organizirana digitalna okolja, kot sta zlasti portal Kamra in Digitalna knjižnica Slovenije, s čimer se je obisk naših

zbirk še povečal oziroma se nenehno povečuje. Če je do nedavna še kdo dvomil v smotrnost tega početja, se je uporabna vrednost knjižničnih posebnih zbirk, objavljenih na spletnih portalih, slikovito pokazala prav letos, v izrednih okoliščinah epidemije bolezni covid-19. Uporabniki so v času zaprtja knjižnic množično dostopali do gradiv v Digitalni knjižnici Slovenije, izkazalo se je tudi, da si učitelji in učenci pri pouku na daljavo, npr. slovenščine in zgodovine v srednji šoli, lahko pomagajo z digitalnimi zbirkami, ki smo jih objavili na portalu Kamra.

Nad prepoznavnostjo posebnih zbirk in njihovo dostopnostjo nam tako že dolgo ni več potrebno posebej bdeti, problematika se odpira marsikje drugje. Kako vse to raznoliko (neknjižno) gradivo urediti in obdelati oz. katalogizirati z orodji, razpoložljivimi v okviru bibliotekarske stroke, kako se najbolje znajti na področju avtorskih pravic, še posebej v digitalnem okolju, kako obvladovati trend naraščanja digitalnih vsebin z ozirom na specifično področje, kot je (pisna) kulturna dediščina, oziroma kako nadzorovati javno rabo digitaliziranih gradiv, da ne prihaja do zlorab in podobno? V zadnjem času smo se srečali še z eno novo zagato oziroma nevšečnostjo. Zainteresirana javnost (razna društva, klubi, odbori, posamezniki ...), navdušena nad tehnološkimi možnostmi in v želji, da bi bilo od doma na voljo čim več gradiva, je pričela dokaj samovoljno posegati v knjižnične (posebne) zbirke, ne oziraje se na pristojnosti knjižnice. Soočamo se z vehementnimi izjavami, da knjižnica oblikuje svoj fond z davkoplačevalskim denarjem, zato naj nosilci avtorskih pravic na gradivu ter knjižnice kot varuhinje nacionalno pomembnega gradiva zgolj uredijo avtorskopravne zadeve in poskrbijo, da bo vse gradivo digitalizirano ter dostopno najširši javnosti. Knjižnico kot skrbnico gradiva, ki ne nazadnje razpolaga z določenim znanjem na področju digitalnih vsebin in nosi tako etično kot finančno odgovornost za gradivo, ki ga hrani, so skupine, ki si samovoljno prizadevajo za čim bolj množično digitalizacijo knjižničnega gradiva, izključile in ji odrekle vsakršno možnost soodločanja o tem, kaj se bo digitaliziralo oz. bo tudi javno objavljeno, razen seveda pokritja stroškov. To torej žal ni zgodba o sodelovanju z okoljem, kakršnega potrebujemo in si želimo.

Naše potrebe po sodelovanju s sorodnimi strokami, kot so arhivska, dediščinska, muzealska, so vedno bolj izrazite, saj so posebne zbirke specifično gradivo, ki zahteva nekoliko drugačne pristope hranjenja in zaščite, ureditve, obdelave, javne rabe, razstavljanja, digitalizacije itd. kot običajno knjižno gradivo. Nekdanje študijske knjižnice, danes osrednje območne knjižnice, so bile ustanovljene po drugi svetovni vojni iz potrebe, da v pokrajinskih središčih Slovenije zagotavljajo prebivalcem strokovno literaturo za študij in raziskovanje ter da zbirajo slovstveno, zgodovinsko in narodopisno tiskano in rokopisno gradivo o svojem okrožju. Tako so bili postavljeni tudi temelji domoznanske funkcije knjižnic in njihove vloge pri varovanju kulturne dediščine. V mnogočem si lahko oz. bi si nujno morale knjižnice pomagati z znanji drugih strok na tem področju, a še vedno je gradivo posebnih zbirk tudi knjižnično gradivo, ki mu je, razen določene

nih omejitev, potrebno zagotavljati dostopnost na tak ali drugačen način. V ta namen pa imamo slovenske knjižnice tudi svoj knjižnično informacijski sistem Cobiss/Opac, ki bi moral biti naše osnovno delovno orodje tudi pri obdelavi tako zahtevnega knjižničnega gradiva, kot so posebne zbirke. Težava je le v tem, da je potrebno obstoječi sistem prilagoditi vsebini posebnega knjižničnega gradiva in ne obratno, da se vsebina prilagaja ne ravno za ta namen dodelanemu sistemu, s čimer to gradivo izgublja na svoji enkratnosti, posebnosti, dragocenosti. Kako torej znotraj sistema Cobiss doseči skupno točko med nudenjem informacije uporabnikom, da v knjižnici hranimo npr. rokopisno zapuščino dramatika Slavka Gruma, in temeljito obdelavo oz. katalogizacijo tako dragocenega, »občutljivega« knjižničnega gradiva, zaenkrat ostaja odprto vprašanje.

Podobno vprašanje obstaja tudi pri digitalizaciji in javni rabi določenih zbirk. Pri digitalnem oživljanju pisne kulturne dediščine ne smemo pozabiti, da gre večkrat za gradivo, ki mu lahko z netaktno množično dostopnostjo na spletu odvzamemo njegov posebni pomen in nehot dosežemo ravno obratni učinek od zelenega – izničimo njegovo (uporabno) vrednost. Kot pove že samo ime »posebne zbirke«, je potrebno z njimi ravnati na poseben, drugačen, bolj tankočuten način kot z drugim knjižničnim gradivom, pa to še ne pomeni, da gradivo uporabnikom ni ali ne sme biti dostopno.

Poseben segment dela v knjižnicah, hraniteljicah tovrstnih zbirk, je varovanje in zaščita dragocenega knjižničnega gradiva. Na tem področju se prav tako kaže nujna potreba po dodatnih znanjih arhiviranja in ravnanja s starejšim knjižničnim gradivom, k čemur se v izdatni meri priključi še finančni vidik, saj zaščitni materiali in postopki restavriranja gradiva vsekakor niso poceni. Tu in tam nam uspe, najlaže v okviru projektov, sanirati kakšno knjižno ali likovno delo, kot je bil denimo Kratkij slovar¹ šesti slavjanskih jazykov Franca Miklošiča (1885), ki ga je pred nekaj leti v zelo slabem stanju Knjižnici Mirana Jarca kot varuhinji tovrstnega gradiva podarila neka novomeška družina. Knjižno redkost smo nato tudi digitalizirali in je dostopna v Digitalni knjižnici Slovenije. Tako smo »ubili dve muhi na mah« uporabnikom smo omogočili lažji dostop do gradiva, katerega original smo zaščitili tako, da ga bomo ohranili tudi našim zanamcem. Digitalizacija predstavlja poleg lažje in hitrejše dostopnosti določenega posebnega knjižničnega gradiva posredno tudi njegovo zaščito, podaljšanje življenjske dobe, in je tudi z vidika varovanja in zaščite knjižnične kulturne dediščine nepogrešljivo orodje.

Obiskovalcem naših knjižničnih razstavišč je velikokrat na ogled prav gradivo iz posebnih zbirk v izvirni in reproducirani, v analogni in virtualni obliki razstave. Postaviti razstavo je za nas knjižničarje vedno posebej zanimiv strokovni izziv, da pa nam to uspe brez velikega finančnega zalogaja in brez povzročene škode na gradivu, je naloga, ki ji prav tako ne moremo biti kos brez dodatnega

izobraževanja na tem področju¹. A možnosti so danes občutno boljše kot v preteklosti, ko se je z neprimernim razstavljanjem poškodovalo nemalo raritetnega gradiva. V letu 2020, zaradi epidemije covida-19 zaznamovanem z varnimi medsebojnimi razdaljami brez zadrževanja v knjižnici v večjih skupinah ipd., smo postavljali razstave predvsem na prostem in tudi v izložbah praznih lokalov v starem mestnem jedru.

Slika 7: Razstava ob 120. obletnici rojstva pesnika Mirana Jarca, na kateri je predstavljen izbor iz njegove bogate rokopisne in slikovne zapuščine, hranjene v novomeški knjižnici. (Foto: David Skušek, 2020)

Na koncu pa gotovo ne moremo mimo kadrov na področju dela s posebnimi domoznanskimi zbirkami, o čemer so bili v zadnjem času že objavljeni strokovni prispevki². Knjižnice namreč vedno bolj sistematično gradijo svoje posebne domoznanske zbirke, s katerimi se vključujejo v okolje. Do tega delovnega področja mora bibliotekar v procesu strokovnega usposabljanja in dela razviti svoj osebn in profesionalni odnos ter pridobiti široka interdisciplinarna znanja, k čemur bi lahko bistveno več doprinesel tudi študijski program bibliotekarstva pri nas.

4 Zaključek

Posebne zbirke Boga Komelja v novomeški knjižnici so zbirke s tradicijo, katerim zadnjih dvajset let načrtno odpiramo vrata depojev s sodobnimi pristopi njihovega oživljanja in s številnimi promocijskimi aktivnostmi, a vedno upoštevajoč njihovo specifičnost oz. poseben kulturni pomen v lokalnem in širšem slovenskem prostoru. Trudimo se, da pri tem ne zdrsnemo v ceneni populizem in množičnost, temveč želimo knjižnici zaupano in v njej hranjeno kulturno dediščino spoštljivo predstaviti kot nekaj posebnega, tudi v smislu »manj je več«. Poleg razjasnitve (in rešitve) predstavljenih vprašanj in dilem ter večjih možnosti interdisciplinarnega reševanja pereče problematike knjižničnih posebnih zbirk so, glede na to, da prenova novomeške knjižnice žal še ni zaključena, naši cilji v prihodnosti še vedno usmerjeni v prvi vrsti

v postavitev in predstavitev posebnih zbirk v nedokončanem delu knjižnice. Pri tem se zdi, da smo kot »stara plošča«, a naš slednji izziv je zanimiv, pragmatičen in izhaja iz okolja, v katerem deluje novomeška knjižnica: s pomočjo zares bogatih rokopisnih, knjižnih, slikovnih in drugih fondov posebnih zbirk želimo ustvariti zgodbo o Dolenjski in Novem mestu kot krajini in mestu z izjemno literarno in ostalo kulturno-zgodovinsko podobo. E-oko-lje nam bo pri tem v nepogrešljivo pomoč, namen naše zgodbe pa je povabiti ljudi v knjižnico ter jih seznanimi s knjižnično zakladnico posebnih zbirk, njihovim kulturnim pomenom in uporabno vrednostjo.

Prispevati želimo k temu, da prebivalci Novega mesta in okolice prepoznajo kulturno samoniklost okolja, v katerem živijo, in se poistovetijo z njim tudi v tem oziru. Saj veste, »Ljubo doma, kdor ga pozna«.

5 Viri in literatura

Kodrič Dačić, E. (2018). Pisna kulturna dediščina v slovenskih knjižnicah: izziv za knjižničarsko stroko in pristojno ministrstvo. *Knjižnica*, 62(3), 9–29.

Novljan, S. (2005). Domoznanska zbirka: neizkoriščene možnosti?. *Knjižnica*, 49(3), 7–37.

Peperko Golob, D. (2010). Posebne zbirke Boga Komelja za novo tisočletje. V *Rast: revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja*, 21(1), 59–63.

Perko, V. (2014). Sodelovanje kulturnih ustanov: nadloga ali stvar profesionalne etike. V Ambrožič M. in Vovk D. (ur.) *Skupaj smo močnejši*, 108–109. Ljubljana: ZBDS. Pridobljeno s spletne strani: <http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2014/zbornik-povzetki-skupaj-smo-mocnej.si.pdf>

Petrov, N. (1986). Zakladnica rokopisov: kaj hrani Posebna zbirka Boga Komelja v Študijski knjižnici Mirana Jarca. V *Dolenjski razgledi* 5(9), 93–94.

Petrovič, M. (2016). Kadri v domoznanski dejavnosti - pregled stanja. *Knjižnica*, 60(4), 79–106.

Pogačnik, T. (1996). Posebna zbirka Boga Komelja. V A. Pleničar (ur.), *Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto : 1946-1996*, 127–135. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca.

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). Uradni list RS, št. 73/2003.

Rupert, M. (2019). Obdelava zapuščin in rokopisov v Rokopisni zbirki NUK. Ptuj: Knjižnica Ivana Potrča. Pridobljeno s spletne strani: http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/rupert_predstavitev2019.pdf#overlay-context=node5/obdelava_zapuscin_2019_predstavitve%3Fq%3Dnode5/obdelava_zapuscin_2019_predstavitve

Vodopivec, J. (ur.) (2004). Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

KAMENČKI V MOZAIKU KRISTINE BRENKOVE: SPOMINSKA ZBIRKA DR. KRISTINE BRENKOVE V KNJIŽNICI BEŽIGRAD

PIECES OF THE PUZZLE: THE KRISTINA BRENKOVA MEMORIAL COLLECTION IN THE BEŽIGRAD LIBRARY

Andreja Rupnik Miško
andreja.rupnik-misko@mklj.si

Lavra Tinta
lavra.tinta@mklj.si

Mestna knjižnica Ljubljana
Knjižnica Bežigrad
Einspielerjeva ulica 1, Ljubljana
www.mklj.si

UDK
908:027.02(497.4Ljubljana-Bežigrad):821.163.6Brenk K.

IZVLEČEK Knjižnica Bežigrad je leta 2010 prejela del knjižne zapuščine dr. Kristine Brenkove, slovenske pisateljice, pesnice, dramatičarke, prevajalke in prve urednice za mladinsko književnost v Založbi Mladinska knjiga. Dr. Kristina Brenkova je bila kot Bežigrajčanka redna obiskovalka naše knjižnice. Donacija nas je spodbudila k postavitvi spominske zbirke, ki smo jo v prostore naše knjižnice umestili leta 2011, ob 100. obletnici njenega rojstva. Pri oblikovanju nas je vodila želja predstaviti pomembno delo, ki ga je dr. Kristina Brenkova opravila na področju mladinske književnosti na slovenskem prostoru in v tujini, zato smo izbrali obliko prezenčne zbirke. Zbirka je postavljena v mladinski čitalnici, kar ji omogoča, da ostaja del življenja knjižnice. Ob njej se ob vsakem obisku zadržujejo otroci, mladi in družine. Spomin na dr. Kristino Brenkovo nam pomagajo ohranjati tudi dejavnosti, ki jih pripravljamo za vse starostne skupine. Že v prvem letu postavitve posebne zbirke smo iskali možnosti za sodelovanje, tako znotraj knjižnične mreže Mestne knjižnice Ljubljana kot z zunanjimi ustanovami. V naslednjih letih smo izbrane redne letne dejavnosti vsebinsko povezali z mislijo na delo dr. Kristine Brenkove. Ponosni smo na pripovedovalsko popoldne za otroke in pripovedovalski večer za odrasle, ki ju izvajamo v neposredni bližini zbirke. Poslušaj dr. Kristine Brenkove za ljudsko slovstvo, tako slovensko kot svetovno, skušamo ujeti na urah pravljic v mesecu marcu. Spomladi v predverju knjižnice razstavimo ilustracije slikanice, ki je zadnja prejela nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico. Vedno znova iščemo tudi inovativne možnosti družnje z našimi bralci. Tako smo se že dvakrat

ABSTRACT In 2010, the Bežigrad Library received part of the literary legacy bequeathed by dr. Kristina Brenkova, the Slovenian writer, poet, playwright, translator and the first editor for children's literature at the Mladinska Knjiga publishing house. As a local, dr. Kristina Brenkova was a regular visitor of our library. After receiving the donation, we decided to set up a memorial collection within the library's premises, and the project was completed in 2011, on the 100th anniversary of Kristina Brenkova's birth. Our goal in designing the collection was to showcase dr. Brenkova's important work in the field of children's literature both in Slovenia and abroad. It is only viewable in the library premises. The collection is physically situated in the children's reading room area, a lively hot spot for children, young adults and families visiting the library. Dr. Kristina Brenkova's memory is also kept alive by the numerous activities that we organize for visitors of all age groups. Since the first year of the collection's inception, we have searched for partners to carry out events, both within the Ljubljana City Library as well as among other insitutions. In the following years, we have included themes from dr. Brenkova's work and legacy into many of our regularly scheduled events. We're very proud of the storytelling events for children and adults that take place in the reading room right by the memorial collection. Dr. Kristina Brenkova's keen appreciation for Slovene and world folk literature is showcased in the storytelling cycles that take place in March. Every Spring, we host an exhibition of the illustrations that won that year's Kristina Brenkova Award for best Slovenian original picture book.

odpravili v Horjul, rojstni kraj dr. Kristine Brenkove, na pohod po kotičkih, ki jih je pogosto opisovala v svojih delih. Spominsko zbirko vsako leto nadgradimo z novo slikanico, ki prejme nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico. V devetih letih skrbne promocije posebne zbirke dr. Kristine Brenkove in njenega vključevanja v različne dejavnosti knjižnice Bežigrad smo spomin na njeno delo vtkali v zavest naših uporabnikov.	We're always on the lookout for new and exciting ways to involve our readers, and in that spirit, we hosted not one, but two excursions to Horjul, dr. Brenkova's birthplace, and took a stroll around the picturesque nooks and crannies that Kristina Brenkova so often described in her works. Every year, we expand the memorial collection by adding a copy of that year's Kristina Brenkova Award winner. In the nine years since we've established the memorial collection, we have successfully managed to share Kristina Brenkova's legacy with our users and create a lasting memory of her work.
KLJUČNE BESEDE: Kristina Brenkova, spominska zbirka, Knjižnica Bežigrad, aktivnosti za odrasle, aktivnosti za otroke	KEYWORDS: Kristina Brenkova, memorial collection, Bežigrad Library, activities for adults, activities for children

1 Uvod

Knjižnica Bežigrad je do združitve v Mestno Knjižnico Ljubljana vodila skrb za domoznanstvo bežigrajskega dela Ljubljane. V našem okolišu smo tako sledili življenju več pomembnih osebnosti. Med njimi je bila tudi dr. Kristina Brenkova, ki je večji del svojega življenja živela v sosednji ulici knjižnice in bila dolga leta naša zvesta članica.

Leta 2010 je Knjižnica Bežigrad prejela del njene zapuščine, kar smo razumeli kot velik izziv in predvsem priložnost za ohranitev spomina na njeno pomembno avtorsko in strokovno delo. Zbirka je postala izhodišče različnim dejavnostim za različne ciljne skupine ter potencialna točka povezovanja z zunanjimi ustanovami in posamezniki.

V prispevku želimo predstaviti naše delo od postavljanja zbirke pa do današnjih aktivnosti kot primer vključevanja spominske zbirke v redno mladinsko dejavnost knjižnice ter dejavnosti, ki jih namenjamo odraslim oziroma mešani publiki. Preveriti želimo tudi omejitve, znotraj katerih naše delo poteka.

2 Dr. Kristina Brenkova

Kristino Brenkovo navadno opisujemo kot “mladinsko pisateljico, pesnico, prevajalko, doktorico znanosti, urednico knjig pri Založbi Mladinska knjiga, avtorico številnih pravljic, slikanic, črtic, fantastičnih pripovedi, spominov, igric za otroke in mladino” (Jevc, 2011, str. 9).

Na drugi strani pa mnogi izpostavljajo »aristokratko duha« (Maličev, 2011), »vilinsko bitje« (Makarovič citirano po Maličev, 2011), “žlahtno Slovenko, Evropejko in svetovljanko, [...] kultno urednico, [...] damo slovenske otro-

ške literature« (Lavrenčič Vrabec, 2011) in poudarjajo otroško nagajivost, ki jo je ohranila do svojih poznih let.

Študijska leta je posvetila pedagogiki, psihologiji in študiju teorije gledališča za mlade. Leta 1939 je doktorirala iz pedagogike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Po študiju se je posvetila svobodnemu ustvarjanju. Pisala je pravljice, pripovedi in pesmi za otroke in mladino. Prevedla in priredila je veliko ljudskih pravljic in nekatera klasična dela iz svetovne mladinske književnosti - med njimi velja omeniti zlasti Piko Nogavičko Astrid Lindgren, Kočo strica Toma Hariet Beecher Stowe in Stare grške bajke Eduarda Petiške. Med drugo svetovno vojno je bila kurirka OF in je spremljala pisatelja Prežihovega Voranca, zato je po vojni napisala tudi nekaj besedil z vojno tematiko.

Leta 1949 se je zaposlila kot urednica na Mladinski knjigi in si »tako rekoč izmislila založništvo za otroke na Slovenskem, mu dala načrtnost, obliko in vsebino, ki je še danes za zgled« (Ilc, 2009, str. 96).

Kristina Brenkova je bila prepričana, da besedila za najmlajše niso zgolj estetsko reducirana besedna umetnost. Prizadevala si je širiti zavest o enakopravnosti te produkcije v okviru tako nacionalne kot svetovne književnosti¹. Kot urednica je skrbela za kvalitetne in privlačne izdaje otroške literature in zasnovala celovit uredniški program, ki je zajemal poezijo, prozo in dramatiko. Plod njenega dela so knjižne zbirke Mladi oder, Lutkovni oder, Cicibanova knjižnica, Čebelica, Zlata ptica, Najdihojca, Zvezdica in Vélike slikanice.

Razumela je, da mora biti otrokova prva knjiga korekten in kvaliteten izdelek, saj ima močno vzgojno in izobraževalno funkcijo. Pri učinkovitem posredovanju vsebine je zelo pomembna usklajenost besedne in slikovne infor-

Slika 1: Spominska zbirka ob otvoritvi (Vir: arhiv Knjižnice Bežigrad)

macije. Oživila je slovenske klasike², hkrati pa je znala k pisanju knjig za otroke nagovoriti večino vidnejših pisateljev tistega časa³, k ilustriranju pa mnoge izjemne slikarje⁴, s čimer je slikanico povzdignila na raven celostne umetnine.

Za svoje delo je prejela več nagrad in priznanj⁵ ter bila leta 2000 uvrščena na častno listo IBBY s knjigo Moja dolina. Prav posebno posthumno priznanje njenega ustvarjanja in bogatega življenja pa je zagotovo preimeno- vanje nagrade “izvirna slovenska slikanica” v “nag- rado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico”⁶.

- »[...] npr. slovensko poezijo od Levstika, Župančiča do Kosovela in Gradnika; v prozi od Milčinskega, Ribičiča, Bevka do Magajne [...]« (Kobe, str. 53).
- »Brenkova je bila urednica prvih pesniških zbirk za otroke Toneta Pavčka in Kajetana Koviča [...]; njima je [...] pridružila [...] Nika Grafenauerja, Daneta Zajca in Jožeta Snoja. [...]« ter »številne zbirke kratkih sodobnih pravljic Ele Peroci, Lojzeta Kovačiča, Mire Mihelič, Leopolda Suhodolčana, Svetlane Makarovič, [...] obsežnejše fantastične pripovedi Saše Vuga, Vitomila Zupana, Vida Pečjaka in Svetlane Makarovič. Pri tem pa uredniško ni zanemarjala novih vzorcev realistične/resničnostne proze Branke Jurca, Smiljana Rozmana, Mire Mihelič in drugih« (Kobe, str. 54).
- Grafenauer v svojem članku navaja naslednja imena: Gvido Birolla, France Podrekar, Miha Maleš, Maksim Sedej st., Tone Kralj, France Mihelič, Miklavž Omersa, Marij Pregelj, Marija Vogelnik, Ive Šubic, Jože Ciuha, Melita Vovk - Štih itd. (starejši uveljavljeni slikarji), Jože Ciuha, Ive Šubic, Ive Seljak - Čopič, Marlenka Stupica, Marjana Jemec - Božič, Ančka Gošnik - Godec, Melita Vovk - Štih, Lidija Osterc. “ V zadnjem obdobju svojega urednikovanja je k sodelovanju na slikaniškem področju [...] poklicala tudi nekatere mlajše slikarje, ki so kmalu pokazali, da je bilo zaupanje vanje utemeljeno in več kot upravičeno. To so bili Milan Bizovičar, Štefan Planinc, Jelka Reichman, Marija Lucija Stupica, Kostja Gatnik, Marjan Manček, Irena Majcen, Tomaž Kržišnik in še vrsta drugih” (Grafenauer, 2011, str. 43–44).
- Prejela je plaketo Mlado pokolenje v Beogradu (1964), zlato plaketo za literarno ustvarjanje (1966), bronasto odličje v Leipzigu (1971), Levstikovo nagrado za knjigo Deklica Delfina in lisica Zvitorepka (1972), Kurirčkov kipec (1974), Trubarjevo plaketo (1982), častno priznanje krajeвне skupnosti Horjul (1984), odlikovanje Častni znak svobode Republike Slovenije za življenjsko delo v mladinski literaturi in založništvu (1997), Levstikovo nagrado za življenjsko delo (1999), naziv častna občanka občine Horjul (2001) in naziv častna meščanka Ljubljane (2007).
- Nagrada “Izvirna slovenska slikanica” se je leta 2011 preimenovala v “Izvirna slovenska slikanica, za nagrado Kristine Brenkove”. Leta 2013 pa so nagrado preimenovali v “Nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico” (Zbornica knjižnih založnikov in knjigotržcev).

3 Spominska zbirka v Knjižnici Bežigrad

Po smrti dr. Kristine Brenkove je leta 2010 večji del njene zapuščine prešel v zbirko Nacionalne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani⁷, manjši del pa je njen sin Lan Brenk predal Knjižnici Bežigrad, območni enoti Mestne knjižnice Ljubljana. Vključuje 209 enot gradiva iz njene osebne knjižnice.

Knjige so tako starejšega datuma (1920) kot tudi novejše (2008) in z zelo različnih področij. V nekaterih so posvetila avtorjev. Marsikatera knjiga vsebuje vsebinske, lektorske in uredniške opombe, ki si jih je Brenkova zapisovala ob branju. Zadnjo opombo v delih iz naše hrambe je zapisala leta 2009 oziroma v svojem 98. letu življenja⁸. Predvidevamo, da je nekatere knjige prejela kot dar založnikov.

Zapuščino smo pregledali in pripravili koncept spominske zbirke. Osnova za oblikovanje je bila želja po predstavitvi pomembnega dela, ki ga je dr. Kristina Brenkova opravila na področju mladinske književnosti na Slovenskem, na področju Jugoslavije in v tujini. Ker zapuščina ni zaobjemala celotnega dela, smo se odločili, da vsebinsko ne izhajamo iz zapuščine, ki smo jo prejeli.

V spominsko zbirko smo vključili 33 enot gradiva iz njene zapuščine, preostanek zapuščine hranimo v skladišču knjižnice. Ostala dela, ki so uvrščena v zbirko, so iz naše knjižnične zbirke.

3.1 Urejenost zbirke

Spominska zbirka je postavljena v mladinsko čitalnico Knjižnice Bežigrad. Namenili smo ji nekaj vitrin in večji prostor s fotografijo in napisom zbirke. Da bi gradivo izpostavili in ga zavoljo trajnega domoznanskega pomena hkrati tudi obvarovali, smo se odločili za obliko prezenčne zbirke: gradivo si lahko uporabniki ogledajo le v prostori knjižnice, izposoja na dom pa ni mogoča⁹. Gradivo v zbirki ima interno oznako KB¹⁰. Vse gradivo je inventarizirano in katalogizirano.

Pri vsebinski zasnovi zbirke sta knjižničarki Katja Jevc in Tatjana Martinčič sledili trem področjem ustvarjanja dr. Kristine Brenkove: avtorskemu, prevajalskemu in pionirsko-uredniškemu. Vsakemu področju ustreza postavitveno mesto v razstavni omari, kjer sta izpostavili reprezentativne naslove. Prvo področje – Kristina Brenkova kot mladinska pisateljica – vključuje avtorske sodobne pravljice, fantastično pripoved, vojno pripoved, realistično pripoved in antologijo kratke proze Obdarovanja; poleg tega tudi pesništvo in dramatiko. Temu je sledilo njeno prevodno delo, ki vključuje nekatera izbrana klasična dela iz svetovne mladinske književnosti, v večini pa ljudsko slovstvo. Zadnje področje vključuje dela iz njenih zbirk in drugih izdaj, ki jih je uredila.

Leta 2019 smo zbirko pregledali in jo dopolnili. Dodali smo izdaje zbirke Čebelica iz let, ko je bila njena urednica

Kristina Brenkova. Odločili smo se tudi, da bomo zbirko vsako leto nadgradili z novo slikanico, prejemnico nagrade Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico, saj »[...] pridobivanje novega, sprotno nastajajočega gradiva, [...] domoznanske zbirke krepí« (Goropevšek, str. 70).

Slika 2: Spominska zbirka danes
(Vir: arhiv Knjižnice Bežigrad)

Dr. Kristina Brenkova je bila pionirka na svojem področju, kljub temu pa je v delih evropskih poznavalcev večkrat srečala potrditev svojega dela in tudi njihovo prepoznavanje njenega dela v Jugoslaviji. Tako v zbirki izpostavljamo delo francoskega komparativista Paula Hazarda Knjige, otroci in odrasli ljudje, ki je izšla leta 1932. Brenkova je v njej našla potrditev za svoje uredniško delo, ki je temeljilo na tem, da je v knjižne zbirke potrebno vključiti kar najrazličnejša pravljicična, fantastična ter realistična besedila, drame in poezijo, da bi lahko otroci sami našli zase ustrezno branje glede na svoj okus in zanimanja. Na pobudo dr. Kristine Brenkove je leta 1973 delo izšlo tudi v slovenskem prevodu.

Prav tako ima posebno mesto v zbirki knjiga z naslovom Svet v slikanici: moderne slikanice iz 24 dežel avtorice Bettine Hürlimann, švicarske literarne teoretičarke, ki je izšla leta 1965 in jo je Kristina sama prevedla že leta 1967. Avtorica v svojem delu opiše tudi stanje slikanic v tedanji Jugoslaviji in opozori na njeno sočasnost s svetovno književnostjo. Izpostavlja predvsem slovensko slikaniško

ustvarjalnost, s čimer dá Kristini Brenkovi posebno priznanje. Slovenska izdaja je bogato likovno opremljena, v njej so objavljene ilustracije Marlenke Stupica, Lidije Osterc in drugih slovenskih ilustratorjev. V delu je objavljena tudi razprava Špelce Čopič Razvoj slovenske knjižne ilustracije v knjigah za otroke in mladino po drugi svetovni vojni, ki jo je napisala na povabilo Kristine Brenkove.

V zbirki posebej izpostavljamo tudi doktorsko disertacijo dr. Kristine Brenkove iz leta 1939 z naslovom Fran Milčinski - vzgojnik.

V delu zapuščine, ki je bila dodeljena Knjižnici Bežigrad, so bila nekatera dela opremljena z osebnim ekslibrisom¹¹, ki ga je za Brenkovo izdelal umetnik Tone Kralj. V ekslibrisu se element literature (odprta knjiga) prepleta z elementom gibanja (otroška igra vlečenja vrvi).

Slika 3: Ekslibris dr. Kristine Brenkove
(Vir: arhiv Knjižnice Bežigrad)

3.2 Zbirka živi z bralci

Dr. Kristina Brenkova ni vstopila v dejavnosti Knjižnice Bežigrad šele s pridobitvijo njene zapuščine, saj je bilo njeno delo že v času njenega življenja izhodišče za številne knjižnične razstavne in bibliopedagoške dejavnosti. Je pa bilo oblikovanje zbirke vsekakor spodbuda, da naše dolgoročne cilje in razmišljanja konkretnije definiramo. S tem smo se ravnali po načelu, naj knjižnice “z različnimi storitvami poskrbijo, da pritegnejo pozornost javnosti, s čimer jo motivirajo za uporabo znanja, informacij, shranjenih v tem gradivu” (Novljan, 2005, str. 9).

Aktivnosti mladinskega oddelka, od ur pravljic do najrazličnejših delavnic, so brez dvoma del rednih knjižničnih dejavnosti vsake splošne knjižnice. S tem ko jih izvajamo pod simboličnim pokroviteljstvom dr. Kristine Brenkove, ki je utrjevala zavest o enakovrednosti otroške, mladinske in odrasle literature, pa jim dodajamo širšo strokovno in tudi domoznansko konotacijo.

Že v letu pred postavitvijo spominske zbirke smo načrtovali različne dejavnosti, s katerimi bi povezali arhivsko gradivo iz zapuščine dr. Kristine Brenkove z našimi uporabniki, da bi zbirka postala del življenja knjižnice »[...] knjižnica« je namreč »življenja sposobna samo, če se živo vključi v pokrajino, iz katere je nastala“ (Glaser citirano po Goropevšek, str. 64).

¹¹ Ekslibrise imajo tri knjige: Basne i legende/ Leonardo da Vinci; interpretirao i prepisao Bruno Nardini. Beograd: Nolit, 1975. Spisi, pisma, govori: 1920-1967/ Ho Ši Minh; prevedli so Maruša Bravničar ... [et al.]. V Ljubljani: Cankarjeva založba, 1969. Korenine naše preteklosti: ob mednarodnem letu kulturne dediščine/ zbral in uredil Jože Zupan. Šenčupert: Osnovna šola Dr. Pavla Lunačka, 2002.
¹² <https://www.megakviz.si/assets/Uploads/gradivo/Sezona-10-11/02-SKLOP-10-11-vprasalnik.pdf>

Slika 4: Pripovedovalsko popoldne za otroke 2018
(Vir: arhiv Knjižnice Bežigrad)

naveliča pripovedovati” je naslov pripovedi, ki jo je zapisal Tone Ljubič in prihaja iz Dobrepolja na Dolenjskem (Babica pripoveduje, str. 158–159).

Običajno k sodelovanju povabimo 5–7 pripovedovalk in pripovedovalcev, kamišibajkaric in kamišibajkarjev, avtorjev in avtoric, ilustratorjev in ilustratork ... Nekateri ustvarjalci so z nami že vse od prve izvedbe.

3.5 Marčevske ure pravljic v vseh enotah Knjižnice Bežigrad

Ure pravljic so temeljna bibliopedagoška dejavnost Knjižnice Bežigrad in njenih enot. Potekajo enkrat tedensko med oktobrom in aprilom. Od leta 2014 se posvečamo ljudskemu izročilu: v spomin na ljubezen Brenkove do ljudskega slovstva pripovedujemo slovenske in svetovne ljudske pripovedi.

3.6 Sprehod v deželo Kristine Brenkove – družinski izlet

V letih 2011 in 2019 smo organizirali izlet v Horjul, na katerega smo se odpravili knjižničarke in knjižničarji s svojimi družinami, nanj pa smo povabili tudi bežigrajske bralce z družinami. Planinski vodnik g. Bogdan Seliger nas je vodil po gozdnih poteh in travnikih v okolici Horjula, obiskali pa smo tudi rojstno hišo Brenkove. Na izletu v letu 2011 smo pohodniki v njej okusili pogačo, ki jo je spekla nečakinja Kristine Brenkove, Anka Delalut. Pogačo je spekla prav v modelih, ki jih je uporabljala mama Kristine Brenkove (pogačo iz te hiše so poznali po vsej dolini in okoliških vaseh, saj jo je ob rojstvu novorojenca prejela vsaka mama). V prostorih horjulske občine smo si ogledali stalno razstavo o Kristini Brenkovi, pri kateri smo sodelovali tudi bežigrajski knjižničarji. V letu 2019 je bila rojstna hiša že preveč neurejena in poškodovana, tako da ogled ni bil možen. Sprehoda sta bila literarnega značaja, saj smo ob opisu pokrajine in domačij našega vodnika prepoznavali motive iz literarnih del Kristine Brenkove.

Slika 5: Pred rojstno hišo Kristine Brenkove v Horjulu 2019
(Vir: arhiv Knjižnice Bežigrad)

3.7 Razstave

V avli knjižnice smo od leta 2009 urejali razstavo del, ki so bile nagrajene z nagrado “izvirna slovenska slikanica”. Od pomladi 2016 pa smo v Knjižnici Bežigrad gostili prvo razstavo ilustracij slikanice, ki je bila nagrajena z nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico. Razstave so postale vsakoletna stalnica.

Z mislijo na Kristino Brenkovo smo v letu 2017 pripravili razstavo Junaki slovenskih ljudskih pripovedi, ki se je vila s stopnišča v prostore mladinskega oddelka. Ob 65-letnici Čebelice smo leta 2018 pripravili pregledno razstavo te knjižne zbirke, v marcu in aprilu 2019 pa smo priredili razstavo o slovenski ljudski pesmi.

V novembru 2019 je nastala razstava Pisano polje Kristinine ustvarjalnosti, kjer smo v ospredje postavili njeno uredniško delo. Organizirali smo vodstvo po razstavi za otroke in novembrske ure pravljic posvetili njenemu spominu s prebiranjem njenih pravljic in delavnico risanja njenega portreta.

Slika 6: Vodstvo po razstavi Pisano polje Kristinine ustvarjalnosti
(Vir: arhiv Knjižnice Bežigrad)

Organizirali smo več priložnostnih izposojevalnih razstav na mladinskem oddelku (Svetlana Makarovič, Bojana Dimitrovski, Ana Zavavlav, Polona Lovšin, Ančka Gošnik Godec, Anja Štefan, Marjanca Jemec-Božič, ...).

3.8 Ob spominski zbirki v mladinski čitalnici

Prireditve komornega značaja pogosto prirejamo v kotičku v mladinski čitalnici, prav pred spominsko zbirko Kristine Brenkove. Vsebinsko dogodkov vsakič navežemo na njeno delo in pečat, ki ga pušča v življenju knjižnice. Tako skrbimo, da Brenkova ostaja v zavesti obiskovalcev prireditev.

Rastem s knjigo je nacionalni projekt, namenjen spodbujanju branja in obiskovanja knjižnic. V tem sklopu prvošolci, sedmošolci in dijaki 1. letnika dobilo v dar izbrano knjigo. Sedmošolci in dijaki srednjih šol iz bežigrajskega okoliša si v sklopu projekta vsako leto ogledajo knjižnico. Ob tem jim predstavimo dr. Kristino Brenkovo in njeno delo, pri čemer posebej izpostavimo spominsko zbirko in si jo skupaj ogledamo.

V zimi 2018–19 smo v knjižnici organizirali projekt Prepletimo zimo, ki je vključeval tudi delavnico kvačkarnja. V slogu spontanega medgeneracijskega povezovanja so sodelujoči kvačkali kvadratke s poljubnimi motivi in jih nato sešili v veliko odejo, na kateri je nastal napis Knjižnica Bežigrad. Tako kot v zimskih večerih v preteklih stoletjih so udeleženci na delavnicah spontano zapeli ljudske napeve¹³, kar se zdi lepa navezava na povezanost Brenkove z ljudskim slovstvom. Odeja je na ogled v spominski zbirki Kristine Brenkove.

Poezija med policami je literarni dogodek, ki ga pripravljamo v okviru obeleževanja Prešernovega dne. Dijaki okoliških srednjih šol prebirajo svojo poezijo, o kateri se – kot na srečanjih z uveljavljenimi avtorji – pogovarjajo s knjižničarji. Občasno na srečanja povabimo tudi starejše pisce. Avtorje vedno ozvočimo z mikrofonom, da lahko njihovi poeziji prisluhnejo vsi obiskovalci, ki so tedaj v knjižnici. Pogovor poteka v kotičku pred spominsko zbirko Kristine Brenkove, ki je s svojim delom prav tako želela izpostaviti mlade kot enakovredne sogovornike.

4 Izzivi in priložnosti

Spominski zbirki Kristine Brenkove je trenutno namenjena le ena vitrina v mladinski čitalnici, v kateri lahko izpostavimo le osnovne elemente zapuščine in spominske zbirke. Prostorska stiska knjižnice nam prav tako ne omogoča, da bi prostor oziroma kotiček opremili tudi z vidnejšimi elementi: pripovedovalskim gugalnikom, kakšnim predmetom iz njene zbirke, v sklopu zbirke bi želeli tudi pripraviti manjše razstave ... Bremini nas tudi organizacijska plat – knjižničarji smo večkrat razpeti med več opravil hkrati, zbirka tudi nima stalnega skrbnika, ki bi se lahko v celoti posvetil upravljanju in bogatenju zbirke. Pri razvoju naše vizije moramo upoštevati tudi trenutni trend Mestne knjižnice Ljubljana h krčenju števila prireditev, s čimer bomo lažje izpostavili njihovo kvaliteto. Naš cilj je torej načrtovanje prireditev, ki bi izhajale iz naše spominske zbirke in bodo prepoznane kot kvalitetna in vredna podpore.

¹³ Prav prepevanje na delavnicah je spodbudilo knjižničarko Marijo Čeh, da je organizirala srečanja, na katerih obiskovalci različnih starosti prepevajo stare ljudske pesmi. Danes se redno srečujejo dvakrat mesečno.

Še eno področje, ki bi se mu radi posvetili, je sodelovanje s Knjižnico Horjul (že dlje časa razmišljamo o izmenjavi razstav, gradiv, izvedbe dogodkov), s čimer na formalni ravni ne bi bilo težav, saj sta obe knjižnici del mreže MKL. Prav tako bi lahko začeli sodelovanje z občino Horjul in izkazali našo podporo pri obnovi rojstne hiše Kristine Brenkove.

Naslednje leto bomo obeležili 110. obletnico rojstva dr. Kristine Brenkove in 10. obletnico postavitve spominske zbirke. Naše misli so že usmerjene v načrtovanje in razmišljanje, katere izmed naših rednih dejavnosti bi še lahko nadgradili, da bi bila spominska zbirka še bolj zanimiva za vse uporabnike. Predvsem želimo pripraviti tudi celovito grafično podobo za vse dogodke, ki jih bomo promovirali v sklopu zbirke.

5 Sklep

Delo dr. Kristine Brenkove je “presegalo okvire uredniškega dela”, saj je želela ustvarjati “pogoje za zgledno sodelovanje med knjižnicami in založbami in s tem za uspešno razvijanje in negovanje mladinske književnosti” (Kodrič, Ratković, 2011). Potem ko je Knjižnica Bežigrad v varstvo prejela del zapuščine Brenkove, smo začeli urejati spominsko zbirko – s skrbjo in željo, da ne bi ostala zaprta za steklom ene od knjižničnih vitrin. Soočamo se z mnogimi omejitvami, ki pa jih skušamo preseči z osebno zavzetostjo knjižničarjev in zunanjih sodelavcev. Tako se lahko ustvarjalni duh Brenkove širi v svet – med bralce, Bežigrajčane in Slovence.

6 Viri

Brenkova, K. (1995). *Zlata Ptica, zbirka ljudskih pripovedi iz svetovne književnosti*. Pridobljeno 18. februarja 2020 s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-LJAIKTPJ/a158b89d-675b-4efc-b45e-e-oca87a68df7/PDF>

Brenkova, K. (1986). Pogled na svoje delo. *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti in knjižne vzgoje*, 14(23–24), 131–133.

Goropevšek, B. (1995). Domoznanstvo včeraj, danes, jutri: Razvoj domoznanstva in domoznanskih zbirk v slovenskih knjižnicah. *Knjižnica*, 39(3), str. 61–79.

Grafenauer, N. (2011). Esej o Kristini Brenkovi kot pravljичni urednici. *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*, 38 (80), 41–46.

Ilc, A. (2009). Zgodba o Kristini Brenkovi je zgodba o knjigah za otroke na Slovenskem. *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*, 36(76), 96.

Jamar-Legat, M. (1982). Ob delovnem jubileju Kristine Brenkove. *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti in knjižne vzgoje*, 10(15), 52–56.

Jevc, K. (2011). Kristina Brenkova. V D. Lavrenčič Vrabec ... et al. (ur.), Obdarovanja: *Simpozij o ustvarjalnosti in življenju Kristine Brenkove* (str. 9–15). Ljubljana: Mestna knjižnica, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo.

Ko se babica naveliča pripovedovati (1992). V K. Brenkova (ur.), *Babica pripoveduje: slovenske ljudske pripovedi* (str. 158–159). Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kobe, M. (2001). Obdarovanja: spremna beseda. V K. Brenkova, *Obdarovanja: izbrana kratka proza*, str. 283–291. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kobe, M. (2009). Utrinki spominov na dr. Kristino Brenkovo. *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*, 36(76), 97–98.

Kobe, Marjana (2011). Uredniško delo Kristine Brenkove kot odraz njenih pogledov na mladinsko književnost in njenega otroškega sprejemnika. *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*, 38(81), 51–54.

Kodrič, M. in Ratković, M. (2011). Vloga Kristine Brenkove pri uveljavljanju slovenske mladinske književnosti v svetu. *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*, 38(80), 47–54.

Lavrenčič Vrabec, D. (2011). *O letu Kristine Brenkove na slovenskem in prazniku Čebelice*. Pridobljeno 18. februarja 2020 s spletne strani: <https://www.bukla.si/revija-bukla/o-letu-kristine-brenkove-na-slovenskem-in-prazniku-cebelice.html>

Maličev, P. (23. 10. 2011). *Kristina Brenkova - Gospa iz pravljice*. Pridobljeno 18. februarja 2020 s spletne strani: <https://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/kristina-brenkova-gospa-iz-pravljice.html>

Novljan, S. (2005). Domoznanska zbirka: neizkoriščene možnosti? *Knjižnica*, 49(3), 7–37.

Puhar, A. (2001, 14. november). V osmi deželi in pol. *Književni listi: štirinajstdnevna knjižna priloga časnika Delo*, leto 43, št. 262, str. 9.

Zbornica knjižnih založnikov in knjigotržcev. Izvirna slovenska slikanica. Pridobljeno 18. februarja 2020 s spletne strani: https://www.gzs.si/zbornica_knjiznih_zaloznikov_in_knjigotrzccev/vsebina/Izvirna-slovenska-slikanica-arhiv

POSEBNE ZBIRKE IN DOMOZNANSKE ZAPUŠČINE V UNIVERZITETNI KNJIŽNICI MARIBOR

SPECIAL COLLECTIONS AND LOCAL HISTORY LEGACIES IN THE UNIVERSITY OF MARIBOR LIBRARY

Dr. Vlasta Stavbar
vlasta.stavbar@um.si

Gabrijela Kolbič
gabrijela.kolbic@um.si

Dr. Karmen Salmič Kovačič
karmen.salmic@um.si

Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna ul. 10, 2000 Maribor
www.ukm.um.si

UDK 908:027.7(497.4Maribor)

IZVLEČEK Prispevek na kratko predstavi zgodovino, specifik in dejavnosti posebnih zbirk Univerzitetne knjižnice Maribor iz Enote za domoznanstvo in posebne zbirke: Rokopisno zbirko, Zbirko drobnih tiskov in Glasbeno in filmsko zbirko. Ker te v svojih bogatih fondih hranijo tudi raznovrstno dragoceno in raritetno domoznansko gradivo, so zbiranje, klasificiranje, bibliografska obdelava, hranjenje in promocija tega gradiva stalnica v delovanju knjižnice že vse od njenih začetkov leta 1903, čeprav so se zbirke postopno izoblikovale šele po drugi svetovni vojni. Zaradi obsežnosti in raznolikosti gradiva so poseben izziv v zbirkah osebne zapuščine, zato prispevek predstavlja tudi primer delne bibliografske obdelave ene od njih v vzajemnem katalogu COBIB (Zapuščina Emerika Berana). Zaradi potreb uporabnikov, raziskovanja pisne in umetniške kulturne dediščine ter njene digitalizacije se namreč izkazuje vse večja potreba po enotnih smernicah za njihovo obdelavo.

KLJUČNE BESEDE: Univerzitetna knjižnica Maribor, posebne zbirke, osebne zapuščine, Emerik Beran, bibliografska obdelava

ABSTRACT The treatise presents a short historical overview, specifics and activities of the University of Maribor Library special collections that are part of its Local History and Special Collections Department: the Manuscript Collection, the Ephemera Collection and the Music and Film Collection. These collections keep diverse valuable and rare local history materials, and therefore collecting, classifying, bibliographic description, preserving, and promoting these materials has been provided by the library since its beginnings in 1903, even though the collections themselves were gradually arranged after World War II. A particular challenge in these collections are, due to their extent and diversity of materials, personal legacies and the article presents the case of a personal legacy's partial bibliographic description in the COBIB database (The Emerik Beran Legacy). Users' needs, research of the written and artistic cultural heritage and its digitalisation demand unified guidelines for their processing.

KEYWORDS: University of Maribor Library, special collections, Emerik Beran, bibliographic description

1 Uvod

Dejavnost Enote za domoznanstvo in njenih zbirk teme-lji na zbiranju, dokumentiranju in hranjenju domoznan-skega gradiva. Temu poslanstvu se z enako pomembnostjo pridružujejo raziskovalna in razstavna dejavnost ter pro-mocija kulturne dediščine mesta Maribor in širše regije. Nekatere domoznanske vsebine so na voljo tudi v digitalni obliki (Repozitorij UKM, e-UKM, Kamra, dLib, Europe-ana ...).

UKM že od svojih začetkov leta 1903, organizirano pa od leta 1966, izvaja znanstveno opredeljeno domoznan-sko dejavnost. Domoznanska dejavnost Univerzitetne knjižne Maribor tako obsega pridobivanje in selekcijo domoznanskega gradiva, dokumentiranje oz. formalno in vsebinsko obdelavo gradiva, hranjenje gradiva, posre-dovanje informacij oz. izvajanje referalne domoznanske dejavnosti za Maribor in severovzhodno Slovenijo, stalno domoznansko strokovno izpopolnjevanje z udeležbo na prireditvah, simpozijih in strokovnih srečanjih, sodelo-vanje z domoznanskimi knjižnicami (dogovor o sodelo-vanju z osrednjo območno knjižnico – Mariborsko knji-žnico¹) in drugimi kulturnimi ustanovami v Mariboru, kot širše, ter raziskovalno, razstavno in publicistično dejavnost za popularizacijo domoznanstva.

Ena osrednjih nalog je skrb za varovanje in ustrezno rokovanje s starim, dragocenim gradivom ter priprava projektov za digitalizacijo domoznanskega gradiva in zbirk slovenske kulturne dediščine, kot tudi njihova promocija. Z gradnjo Digitalnega repozitorija Univer-zitetne knjižnice Maribor – https://dr.ukm.um.si/, ki se vedno bolj polni z novimi digitaliziranimi in digitalnimi objekti, se tako veča dostopnost do pisne in umetniške kulturne dediščine mesta in regije. Rezultat organizirane domoznanske dejavnosti je bogata domoznanska zbirka vseh vrst knjižničnega gradiva, ki predstavlja pomemben vir izobraževanja in raziskovanja. Domoznansko gradivo je uvrščeno v Domoznansko zbirko in v posebne zbirke, ki delujejo v okviru Enote za domoznanstvo in posebne zbirke, to so: Rokopisna zbirka, Zbirka drobnih tiskov, Glasbena in filmska zbirka, Zbirka raritet in stare peri-odike, Kartografska zbirka ter Maistrova knjižnica in Gla-zerjeva knjižnica. Slednje v svojih fondih hranijo številne knjižne in periodične dragocenosti, raritete ter raznovr-stno pisno kulturno dediščino (rokopise, glasbene roko-pise, glasbene tiske, zvočne in video posnetke, drobne tiske, fotografsko gradivo, razglednice ...). Pomembno mesto med gradivom posebnih zbirk imajo tudi zapu-ščine, tako osebne kot zapuščine društev, organizacij in druge.

V prispevku predstavljamo tri posebne zbirke Enote za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knji-žnice Maribor, ki s svojim bogatim, obsežnim in pogosto tudi dragocenim in unikatnim gradivom predstavljajo pomemben sestavni del mariborske in nacionalne kul-turne dediščine. V njih imajo mesto tudi zapuščine. Pri-

spevek izpostavlja tudi primere bibliografske obdelave domoznanskih zapuščin v okviru posameznih posebnih zbirk ter iskanje novih skupnih rešitev.

2 Rokopisna zbirka

Rokopisna zbirka Univerzitetne knjižnice Maribor je začela nastajati sočasno s samo knjižnico leta 1903. Gradivo je zelo raznoliko, tako po vsebini kot po obliki oz. načinu nastanka. Vsebinsko je večina gradiva vezana na posameznike, dogodke in kraje iz Maribora in seve-rovzhodne Slovenije, torej ima domoznanski značaj, zbirka pa pridobiva in hrani tudi po vsebini drugačno gradivo. Hrani številne dragocenosti. Najstarejša od vseh je latinska rokopisna knjiga Petra Lombarda *Libri senten-tiarum* iz 12. stoletja, med mlajšimi pa so npr. prvi sloven-ski mariborski slovstveni spomenik – rokopisni nemško slovenski besednjak kapucina Ivana Apostla iz leta 1760, številni rokopisni dijaški listi, med njimi prvi sloven-ski rokopisni dijaški list *Sprotuletna vijolica* iz leta 1846, zbirka nabožnih pesmi v bohoričici – *Kalobski rokopis* iz 17. stoletja, najstarejša znana prekmurska zbirka cerkve-nih in svetnih pesmi – *Martjanska pesmarica*, *Ruška kro-nika* iz 18. stoletja, del arhiva mariborske Slovanske čital-nice, pa rokopisi in korespondenca Leopolda Volkmerja, Štefana Modrinjaka, Antona Krempla, Simona Povodna, Jožefa Lipolda, Antona Martina Slomška, Josipa Stritarja, Franca Ksaverja Meška, Ivana Cankarja, Antona Aškerca, Stanka Majcna, Antona Tanca, Dragana Šande in drugi.

Slika 1: Peter Lombard, Libri sententiarum iz 12. stoletja (UKM, Ms 136) (Vir: arhiv UKM)

Pomembno mesto v zbirki imajo obsežne starejše osebne zapuščine² iz druge polovice 19. in prve polovice 20. stoletja, npr. Antona Martina Slomška, Antona Tanca, Lavrencija Herga, Pavla Turnerja, Jožefa Pajka, Janeza Koprivnika, Antona Medveda, Pavla Rasbergerja, Ljud-mile Poljanec, Karla Štreklja, Franca Simoniča, Matije Wurzerja, Janka Šlebingerja, Vekoslava Špindlerja, Fanny Hausmann, Janka Glazerja in drugih. V zadnjih dveh desetletjih se je Rokopisna zbirka obogatila s šte-

vilnimi osebnimi zapuščinami in arhivi mariborskih in drugih ustvarjalcev oz. osebnosti 20. stoletja. Med njimi so zapuščine Franca Minařika, Vlaste Hegedušič, Jura Kislingerja, Brede Filo, Frana Źiřka, Ika Otrina, Franca Šrimpfa, Franceta Forstneriča, Bruna Hartmana, Mari-jana Krambergerja, Viljema Brumca, Boga Čerina in številne manjše. Mesto v zbirki imajo tudi posamezni arhivi,³ kot na primer zasebni arhiv dramskega in film-skega igralca Janeza Klasinca, pesnika Andreja Brvarja in drugih.

Med rokopisnimi zapuščinami so tudi obsežni kor-pusi drugih zapuščin, kot na primer zapuščina Zalořbe Obzorja, revije Dialogi, arhiv pododbora Druřta sloven-skih pisateljev ...

Vsako leto beleřimo dotok posameznih zapuščin in šte-vilnih manjših rokopisnih enot v Rokopisno zbirko. Če navedem nekaj primerov: obsežen del zapuščin dveh rav-nateljev UKM Janka Glazerja in Bruna Hartmana, ki sta dopolnili že obstoječo njuno zapuščino; dopisnice razlić-nih mariborskih intelektualcev, ki so med drugo svetovno vojno pisali pesniku in ravnatelju knjiřnice Janku Gla-zerju v Srbijo, kamor je bila druřina izgnana; zapisniki mariborskega Źenskega druřtva iz 30. let 20. stoletja, ki mu je predsedovala Marija Maister; pisma hćerk filmarja Grossmana Mariji Maister, gradivo Maistrovega borca Franca Simoniča ter drugo rokopisno gradivo.

Pred nekaj leti smo v Enoti za domoznanstvo in posebne zbirke zaćrtali projekt *Vćasih zasebno ... Iz osebnih zapu-ščin*. V treh zaporednih sklopih smo že predstavili osebne zapuščine iz Rokopisne zbirke Univerzitetne knjiřnice Maribor.⁴

Ob 100. obletnici Slovenskega narodnega gledaliřća Maribor leta 2019 smo delno osvetlili zgodovino mari-borskega gledaliřća skozi devet osebnih gledaliřkih zapu-ščin in enega arhiva, ki so hranjeni v Glasbeni in filmski zbirki, Zbirki drobnih tiskov in v Rokopisni zbirki UKM. Na razstavi predstavljeno gradivo iz osebnih zapuščin in arhivov gledaliřkih ustvarjalcev, ki jih hrani Univer-zitetna knjiřnica Maribor (dirigenta, violinista in peda-goga Jakova Cipcija, gledaliřkega in literarnega zgodovi-narja, dramaturga, bibliotekarja, prevajalca in publicista Bruna Hartmana, scenografke, kostumografke, slikarke in pedagoginje Vlaste Hegedušič, režiserja, dramaturga, upravnika gledaliřća in novinarja Jura Kislingerja, dram-skega in filmskega igralca Janeza Klasinca, operne pevke,

reřiserke in pevske pedagoginje Ondine Otta Klasinc, koreografa, baletnega plesalca, pedagoga in publicista Ika Otrina, opernega režiserja, scenografa in kostumografa Franja Potoćnika, igralca, pevca, režiserja, skladatelja in prevajalca Pavla Rasbergerja ter dramaturga, režiserja, gledaliřkega in televizijskega ustvarjalca, prevajalca, publicista Frana Źiřka), je ponudilo vpogled v delovanje mariborskega gledaliřća skozi razlićne poklice, dejavnosti in vrste ustvarjanja.⁵

Tako je bilo na ogled edinstveno in nekoć zasebno gra-divo, ki je s predajo v hrambo knjiřnici postalo del naro-dove in univerzalne kulturne dedišćine oziroma doku-ment ćasa ter bogate ustvarjalnosti naših predhodnikov in sodobnikov. Svoj izvor ima v osebni avtorski stvaritvi, ki postane javnosti znana šele ob objavi.

Većina rokopisnega gradiva je bila podarjena (posa-mićno ali v sklopu večjih zapuščin), manjši del pa je bil pridobljen z nakupi. Uporabnik lahko rokopisno gradivo najde v Univerzitetni knjiřnici Maribor v treh katalogih rokopisov, ki vsebujejo tudi osebno in stvarno kazalo ter podrobnejše popise rokopisnega gradiva. Le-ti so odlićen pripomoćek uporabnikom pri študiju in pregledova-nju rokopisnega gradiva Univerzitetne knjiřnice Maribor in omogoćajo vpogled v pomembno slovensko kulturno dedišćino. Obsegajo 850 enot, oznaćenih s signaturnimi števkami od Ms 1 do Ms 850.⁶ So digitalizirani in dosto-pni na spletni strani UKM (http://www.ukm.um.si/roko-pisna-zbirka).

Knjiřnica je v zadnjih dveh desetletjih pridobila nekaj dragocenih osebnih zapuščin in drugega rokopisnega gra-diva, ki je bogat vir raziskovalcem mariborske kulturne zgodovine. To je gradivo Dialogov, Zalořbe Obzorja Mari-bor in zapuščine pomembnih mariborskih in slovenskih ustvarjalcev ter osebnosti – Brede Filo, Vlaste Hegedušič, Frana Źiřka, Jureta Kislingerja, Emerika Berana, Mari-jana Krambergerja, Franca Šrimpfa, Franceta Forstne-riča, Viljema Brumca, Bruna Hartmana, Boga Čerina, Andreja Brvarja, Janka Glazerja ter druge manjše, ven-dar enako pomembne rokopisne enote, ki skupaj bogatijo rokopisni fond Univerzitetne knjiřnice Maribor.

Za rokopisno gradivo, pridobljeno po letu 2000, so upo-rabnikom na voljo letni popisi dotoka. Obseřnejše rokopi-sne zapuščine so popisane natanćneje in nekatere imajo tudi katalog vsebine, če je gradivo bilo že predstavljeno ali pa je v fazi digitalizacije. Od izdaje zadnjega kataloga

³ Nekateri posamezniki dokumentacijo o svojem delu in življenju predajo knjiřnici že v ćasu svojega življenja. Po njihovi smrti arhiv postane zapuščina.

⁴ Vćasih zasebno ---: iz osebnih zapuščin: [Knjiřno razstaviřće UKM, 6. februar 2017–10. april 2017].

Maribor: Univerzitetna knjiřnica Maribor, 2017. COBISS.SI-ID: 93930753

Vćasih zasebno ---: iz osebnih zapuščin. 2: [Knjiřno razstaviřće UKM, 7. februar 2018–31. marec 2018].

Maribor: Univerzitetna knjiřnica Maribor, 2018. COBISS.SI-ID: 95532801

Vćasih zasebno ---: iz osebnih zapuščin: [Glazerjeva knjiřnica v UKM, iz osebne zapuščine Janka Glazerja: Knjiřno razstaviřće UKM, 5. februar 2019–31. marec 2019]. Avtorici Vlasta Stavbar, Gabrijela Kolbić.

Maribor: Univerzitetna knjiřnica, 2019. COBISS.SI-ID: 96110081

⁵ VIDNO in nevidno gledaliřće: v zapuščinah in zbirkah Univerzitetne knjiřnice Maribor: v poklon stoletnici Slovenskega narodnega gledaliřća Maribor: [Razstaviřća UKM, ulića postavitev, 21. september 2019–26. oktober 2019] / [avtorice in urednice Jerneja Ferleř ... [et al.]; biografije Karmen Salmić Kovaćić]. - Maribor : Univerzitetna knjiřnica, 2019. (Razstavni katalogi UKM; zv. 11)

Avtorice razstave in urednice kataloga še: Gabrijela Kolbić, Karmen Salmić Kovaćić, Vlasta Stavbar. Bibliografija: str. 12. COBISS.SI-ID: 97296129

⁶ Posamezna signaturna enota (Ms) vkljućuje celotno zapuščino, ostalino ali druge skupine gradiva. Zaporedje signatur je doloćeno s ćasovnim zaporedjem prihoda posameznih enot v sedanje hraniřće, od prve signaturne enote, ki jo je knjiřnica pridobila še v letu svojega nastanka, do zadnje (v tretjem zvezku) iz leta 1997.

prirast rokopisnega gradiva obsega več kot 600 dodatnih signaturnih enot. Informacije so na voljo na spletni strani knjižnice pod zavihkom Rokopisna zbirka UKM, za nekatere obsežnejše korpuse pa so izšli zapisi z biografijo in popisom ostaline v zbirki Osebnosti (Mirko Japelj, Viljem Brumec, Bogo Čerin).

Pridobitev osebne knjižnice pesnika Janka Glazerja v letu 2018 je obogatila tudi Rokopisno zbirko z njegovo obsežno rokopisno ostalino, ki dopolnjuje že korpus zapuščine iz časa, ko je sam urejal Rokopisno zbirko UKM. Glazer je namreč posebno skrb vse do konca svojega življenja posvečal prav rokopisnemu gradivu in kljub upokojitvi urejal rokopisno zbirko knjižnice vse do leta 1974. Ob zaključku svojega dela je za Prešernov teden leta 1974 kot upokojeni ravnatelj pripravil razstavo rokopisov v takratni Visokošolski in študijski knjižnici v Mariboru. Razstavljen je bil izbor več kot sto eksponatov, ki jih hrani knjižnica. Gradivo je bilo razvrščeno kronološko, od najstarejšega *Kalobskega rokopisa* iz leta 1651 do enega zadnjih – Goliove hvalnice ljutomerskemu vinu Železne dveri iz leta 1951. Zajel je časovni razpon tristotih let. Za radio Maribor je ob odprtju razstave napisal poročilo, ki je bilo objavljeno v *Kulturni paleti* 7. februarja 1974. Med drugim je zapisal misel, ki zelo nazorno predstavlja pomen pridobivanja in vrednosti rokopisnega gradiva: »Rokopisi niso trgovsko blago, po katerega človek vstopi v trgovino in ga kupi. Večinoma je odvisno od srečnega naključja, da bibliotekar zanje sploh izve« (Glazer, 1993).

2.1 Inventarizacija in obdelava rokopisnega gradiva v preteklosti

Prva interna evidenca rokopisnega gradiva knjižnice je inventarna knjiga iz časa po prvi svetovni vojni, ko je knjižnica postala javna ustanova. Pozneje so rokopisno gradivo vpisovali v skupno inventarno knjigo, ki je bila do leta 1959 edina knjižnična evidenca tega gradiva. Takratni upokojeni ravnatelj knjižnice profesor Janko Glazer je uvedel posebno inventarno knjigo, uredil signaturni

katalog in ustvaril abecedni imenski katalog rokopisnega gradiva. Glazer je bil tako raziskovalec, urejevalec in katalogizator rokopisnega gradiva v knjižnici. Kljub dokaj poznemu nastanku knjižnične evidence rokopisnega gradiva so bile nekatere njegove enote – zlasti starejši rokopisi – že zelo zgodaj predmet strokovnih obravnav v znanstvenih časopisih oz. v raziskavah posameznih avtorjev, objavah korespondenc ali zbranih del slovenskih pisateljev in kulturnikov. Glazer je sestavil tudi dva bibliografska pregleda z ožjo tematiko. Urejanje Rokopisne zbirke je nadaljeval dr. Stanislav Kos vse do upokojitve leta 1985, ko je vodenje zbirke prevzel dr. Bernard Rajh do leta 1990, za njim pa dr. Vlasta Stavbar.

Rokopisno gradivo v Rokopisni zbirki UKM je razvrščeno po modularni shemi popisa rokopisne zapuščine, in sicer po glavnih skupinah. Temu sledi popis posamezne enote. Vsaka zapuščina oz. rokopisna enota ima svojo signaturo Ms.

2.2 Rokopisna zbirka in osebne zapuščine UKM danes

Pridobivanje osebnih zapuščin je stalnica Univerzitetne knjižnice Maribor, saj vsako leto dobijo mesto v njej nove. Gre za obsežne osebne zapuščine, za katere je skupno naslednje: uvedba protokola, razvrščanje gradiva po vrstah gradiva, obdelava v sistemu COBISS, razen rokopisnega gradiva, in skupni povezovalni element v 996r: poimenovanje zapuščine. Na tak način je potekala delna obdelava zapuščine Emerika Berana in vnos v katalog COBIB. Gre za zapuščino, ki smo jo razdelili glede na vrsto gradiva v njej, in sicer na glasbene rokopise, slikovno gradivo in drobne tiske. Zapuščina je tako uvrščena v Glasbeno in filmsko zbirko in Zbirko drobnih tiskov.

Za obdelavo rokopisnega gradiva in zapuščin v slovenskem knjižničarstvu nimamo enotnih smernic. Od leta 2004, ko smo imeli v okviru osrednjih območnih knjižnic (OOK) prve sestanke, se po letu 2015 intenzivneje iščejo skupne rešitve. Korak naprej je bilo delovno srečanje in okrogla miza na Ptuju (2019) z naslovom Obdelava

zapuščin in rokopisov v slovenskih knjižnicah, kjer smo pregledali prakso obdelave rokopisnega gradiva in zapuščin v nekaterih slovenskih knjižnicah in jo primerjali z arhivsko prakso ter naslovili apel na NUK za pripravo smernic za obdelavo rokopisnega gradiva in zapuščin v COBISS-u.

Zaradi nedorečenosti obdelave na nacionalnem nivoju rokopisno gradivo in rokopisne zapuščine v Univerzitetni knjižnici Maribor glede na letni pritok uredimo in razvrstimo glede na obstoječo modularno shemo in jo v Wordu ali Excelu popišemo. Modularna shema popisa ima naslednje glavne skupine:

1. Osebni dokumenti
2. Dela
3. Pisma
4. Korespondenca
5. Drobno gradivo
6. Knjižno gradivo z avtorjevimi pripisi
7. Časopisni izrezki
8. Razno
9. Tuja dela
10. Zbirke (tuje zapuščine)

Temu sledi (po odstranitvi kovinskih sponk, lepilnih trakov, plastičnih map in podobno ter ureditvi gradiva v ovoje iz trajno obstojnega papirja) ustrezna hramba v posebnih domoznanskih depojih z ognjevarnimi omarami ali v trezorskih sobah z ustreznimi, kontroliranimi bioklimatskimi pogoji. Z objavo informacije o novo pridobljenem rokopisnem gradivu ali zapuščini na spletni strani UKM postane rokopisno gradivo dosegljivo raziskovalcem, hkrati pa ustrezno hranjeno. Z razstavno dejavnostjo in publiciranjem dobi še dodatno, informacijsko vrednost. To, kar je bilo nekdaj zasebno in bi zlahka pristalo na smetišču, je tako trajno izmaknjeno pozabi.

V letu 2016 smo v UKM vzpostavili tudi Repozitorij UKM – <https://dr.ukm.um.si/>, portal digitaliziranega gradiva, zlasti dragocenega, med drugim tudi precejšen del rokopisnega gradiva. Digitalizirano gradivo je opremljeno z metapodatki in ob morebitni obdelavi rokopisnega gradiva v COBIB-u je možna povezljivost oz. prenos metapodatkov. Drugo gradivo je pred digitalizacijo obdelano v vzajemnem katalogu in tako se metapodatki uvozijo v Repozitorij.

V letu 2017 smo tudi poskusno vnesli del osebne zapuščine prof. dr. Viljema Brumca v odprtokodno platformo za vnos arhivskega gradiva ATOM. Ugotovili smo, da:

- ponuja samo osnovne možnosti povezljivosti z ostalimi sistemi (COBISS, DR UKM) preko nabora metapodatkov po enostavni shemi DublinCore;
- so potrebni dodatni računalniški in človeški viri ter pridobitev novega znanja za vzdrževanje strežnika kot tudi sprotne posodobitve programske opreme ICA-ATOM in njegovih elementov;
- je ICA-ATOM odprtokodna platforma (OpenSource), ki je v osnovi brezplačna, vendar je potrebno razviti potrebne funkcionalnosti (integracija z Repozitorijem UKM, uskladitev in pretvorba metapodat-

kovnih zapisov), da bo sistem integriran z obstoječim sistemom v UKM (repozitorij in spletne strani).

Pri iskanju skupnega načina obdelave zapuščin in rokopisnega gradiva bomo potrebovali skupne smernice za obdelavo rokopisnega gradiva. Prav tako se bo potrebno dogovoriti, v kakšni meri upoštevati modularno shemo obdelave rokopisnih zapuščin oziroma rokopisov, kako opisati posamezne enote in odgovoriti na vprašanje ali je COBIB z razpoložljivimi maskami in naborom polj primeren za obdelavo rokopisnega gradiva in ali so potrebne prilagoditve.

Izhodišča pri iskanju rešitev enotne obdelave zapuščin in rokopisnega gradiva morajo zajemati in upoštevati:

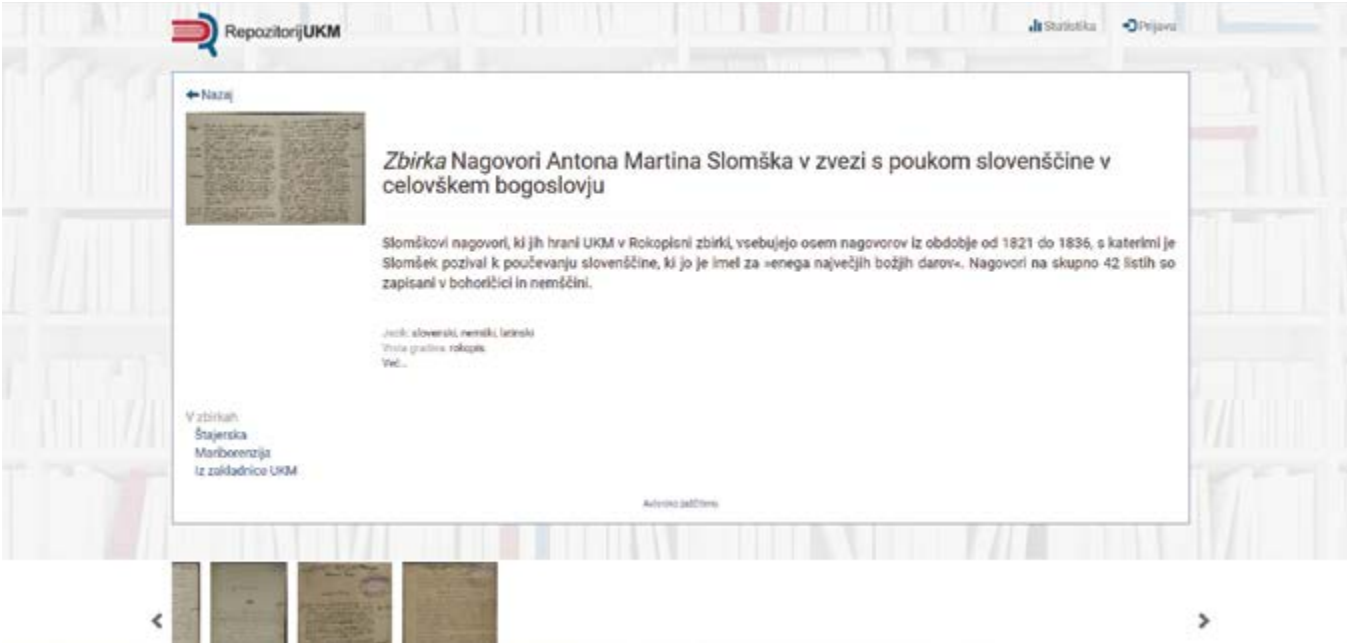
- informacijo, kje se nahaja zapuščina,
- nedeljivost zapuščine,
- provenienco rokopisnega gradiva,
- modularno shemo obdelave rokopisne zapuščine (glavne skupine, hierarhija),
- opis posamezne enote,
- vnos v COBIB,
- relevantnost rezultatov iskanja.

3 Zbirka drobnih tiskov

Zbirka drobnih tiskov predstavlja posebno zbirko netipičnega knjižničnega gradiva tako po kriteriju vsebine kot vrste gradiva in oblike. Gre za gradivo, ki ni običajno za tip univerzitetnih knjižnic, ki pa se v UKM sistematično in strokovno zbira, obdeluje in hrani že desetletja.

Gradivo, uvrščeno v zbirko, ponuja odsev prostora in časa, v katerem nastaja. Oblikovno in vsebinsko je produkt aktualne družbe in je s tem gradivo, ki se izrazito hitro odziva na dogajanje in spremembe v poslovnem in družbenem okolju. S svojo vizualno podobo in grafičnimi rešitvami, predvsem pa s svojo sporočilnostjo, izrazito označuje dobo, v kateri nastaja. Zato bo tovrstno gradivo tudi v prihodnje pomemben dokument časa ter pomemben zgodovinski in etnološki vir za proučevanje političnega, družbenega, gospodarskega in kulturnega dogajanja ter vsakdanjega življenja.

Zametki formiranja samostojne zbirke po vsebini in obliki posebnega knjižničnega gradiva segajo v sam začetek nastanka knjižnice in še v okvir Zgodovinskega društva. Gre torej za gradivo, ki ni običajno za tip visokošolskih knjižnic. Zbirka drobnih tiskov zato v UKM predstavlja izjemo. Njen nastanek je tesno povezan z razvojem knjižnice, ki jo je spodbujala narodna zavest njenih ustanoviteljev, zato tvori gradivo iz tistih časov še danes jedro bogatega fonda. Začetki zbiranja segajo v čas, ko je današnja Univerzitetna knjižnica Maribor šele začenjala živeti kot knjižnica Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko, ustanovljenem 1903 v Mariboru. Že l. 1928 zasledimo v Poročilu Zgodovinskega društva za leto 1927 podatek, da je društvo prejelo v dar tudi »nekaj manjših tiskovin in fotografij«. Obstaja pa domneva, da se je zbiranje pričelo že prej. Sprva se omenjeno gradivo ni ločevalo od ostalega knjižničnega fonda, saj ga ni bilo veliko. Z leti se je število enot večalo, skladno s tem pa je nastala potreba po njegovi

Slika 2: Digitalizirano rokopisno gradivo, dostopno 24/7

ločitvi od ostalega gradiva, ki se je pričela uresničevati v letih po osvoboditvi. Zbirka drobnih tiskov se je pričela sistematično urejati in gradivo inventarizirati v ločene inventarne knjige po letu 1961. Tako je bila prva razglednica vpisana v svojo inventarno knjigo julija 1961, sledile pa so ji še druge ločene inventarne knjige (slikovno gradivo, drobni tiski, voščilnice, plakati). Klasični listkovni katalog ni bil vključen v glavni knjižnični katalog, se je pa dopolnjeval do leta 1997. Klasični abecedno imenski in vsebinski katalog sta v uporabi še danes, po letu 2000 pa je zaživela računalniško podprta obdelava, vključena v vzajemni katalog (COBIB). Zbirka drobnih tiskov je od skromnih začetkov z nekoliko enotami prerasla v zbirko, ki danes razpolaga s preko 180.000 enotami in organizacijsko deluje v formalnem okviru Enote za domoznanstvo in posebne zbirke.

Funkcija zbirke danes je trojna: arhivska, domoznanska in univerzna. Funkcije po kriterijih teritorialnosti so naslednje: lokalna ali mestna (pokriva mesto Maribor – mariborenzija), subregionalna (pokriva področje primeštja, širše okolice in naselij), regionalna (pokriva področje regije), nacionalna (obvezni izvod in merila kulturnega spomenika ali kulturne dediščine). V Zbirko drobnih tiskov priteka gradivo: z nacionalnim obveznim izvodom, kot dar, z nakupom, kot obvezni izvod Univerze v Mariboru in z zapuščinami posameznikov.

- Gradivo zajema po vrsti gradiva naslednje:
- drobne tiske (vabila, obvestila, letaki, plakati, zgibanke itd.),
 - razglednice in fotografije (manjšega formata),
 - slikovno gradivo in fotografije (večjega formata),
 - čestitke (voščilnice),
 - lepake (plakate),
 - PKG (posebno knjižnično gradivo – zbirni obvezni izvodi tiskov).

in predstavlja posebno zbirko po kriterijih:

- vsebine,
- vrste gradiva,
- oblike.

Gradivo ima v celoti čitalniški status. Vpogled je možen izključno v prostorih zbirke, izposoja je možna pod posebnimi pogoji. Neknjižno gradivo zbirke sodi zaradi raznovrstnosti v kategorijo za knjižnice zahtevnega gradiva zaradi:

- dimenzije (format, debelina, število enot na naslov),
- slabše kakovosti papirja, tiska ali odtisov, vezave (mehanske poškodbe),
- ohranjenosti enot samih (odlična, dobra, slaba, zelo slaba).

Postopki bibliografske obdelave so prav tako strokovno zahtevni kot procesi varnega materialnega hranjenja in uporabe. Obdelava, oprema in posredovanje gradiva je časovno izredno zamudno in drago. Zaščita in varovanje za prihodnost predstavljata knjižnicam tako prostorski problem kot problem zagotavljanja primerne zaščite in posredovanja, ki je nemalokrat tudi predmet zaščite avtorskih pravic. Pri hrambi takega gradiva sta ključnega

pomena prostor in njegova mikroklima: predvidena temperatura je 21 stopinj C in relativna vlaga od 48 do 51 odstotkov.

Če želimo enote vključiti v knjižnični fond, jih je potrebno najprej popisati. Katalogizacija netipičnega knjižničnega gradiva pa se razlikuje od katalogizacije knjižnih enot. Za katalogizacijo slikovnega gradiva tako uporabljamo ISBD (NBM) standard. Standard za bibliografski opis neknjižnega gradiva se razlikuje od ostalih standardov v definiciji o predpisanih virih podatkov, iz katerih se črpa podatke za katalogizacijo. Prav pri slikovnem gradivu se zaradi pomanjkanja podatkov večinoma pojavljajo odstopanja, saj neknjižno gradivo malokdaj vsebuje vse potrebne podatke o tem, kdaj in kje je bilo gradivo izdano in kdo je založnik. To pa pomeni, da podatke za tovrstno gradivo črpamo iz drugih virov in pridobivamo od posrednikov.

Potek strokovne obdelave od prevzema do hrambe je dolgotrajen in zajema:

- pregled prevzetega gradiva,
- sortiranje in formiranje pomenskih sklopov (določitev vzorcev), namenjenih zbirnim zapisom,
- presojo formata (velikosti) posameznih enot in določitev lokacije hrambe in posredno signature, ki določa vrsto gradiva,
- določitev skupnih vsebinskih parametrov,
- kreiranje bibliografskih zapisov: formalna in vsebinska obdelava,
- popravilo in opremo gradiva,
- hrambo,
- posredovanje.

Danes tehnične možnosti omogočajo pripenjanje elektronske vizualne podobe k zapisu in uporabniku omogočajo takojšen ogled gradiva na vzajemnem katalogu: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/ukm/58656513>.

Slika 3: Maribor. Velika kavarna. [Slikovno gradivo]
Vrsta gradiva - razglednica ; neleposlovje za odrasle
Založništvo in izdelava - Maribor : F. M. Nowak, [192-]
Jezik - slovenski
COBISS.SI-ID - 58656513
<https://d.cobiss.net/repository/si/files/5865...>
Išči dalje
Teme
Maribor | Velika kavarna | Razglednice

Gradivo v elektronski obliki tvori tudi vsebine na Repozitoriju UKM (<http://dr.ukm.um.si/>) in pripoveduje digitalne slikovne in vsebinske zgodbe na Portalu Kamra <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke.html>.

3.1 Primer obdelave gradiva iz zapuščine Emerika Berana v Zbirki drobnih tiskov UKM

Eden od načinov pridobivanja gradiva v posebnih zbirkah UKM so tudi zapuščine posameznikov, seveda takih posameznikov, ki so pomembno sooblikovali domač kulturni, znanstveni in socialni družbeni prostor. Eden takšnih je bil skladatelj, violončelist in pedagog Emerik Beran (Brno 1868–Ljubljana 1940), ki ga na Maribor veže večdesetletno delovanje. Slikovno gradivo in gradivo drobnih tiskov iz zapuščine je bilo v UKM v Zbirko drobnih tiskov uvrščeno v letih 2015 in 2016.

Bibliografska obdelava fotografij in drobnih tiskov iz omenjene zapuščine predstavlja primer, kako je omogočanje tvorbe zbirnih zapisov olajšalo obdelavo večjega števila enot hkrati in s tem evidentiranje jasnega stanja zaloge in vsebin gradiv posebnih zbirk. Seveda pa se s tvorbo zbirnih zapisov ni bistveno spremenil proces obdelave, ki še zmeraj zajema več faz, vse od začetka obdelave do uporabniškega iskanja.

Bibliografska obdelava fotografij malega in večjega formata in drobnih tiskov iz zapuščine Beran zajema slikovno gradivo in gradivo drobnih tiskov, ki je iz celotne zapuščine po obliki sodilo v Zbirko drobnih tiskov. Bibliografsko obdelanih je bilo 238 enot. Določevalec je bila vrsta gradiva, oziroma njegova oblika: slikovno gradivo (fotografije) in drobni tiski (vabila, sporedi, koncertni listi).

Katalogizacija po korakih je obsegala:

- pregled gradiva,
- sortiranje in formiranje pomenskih sklopov (določitev vzorcev), namenjenih zbirnim zapisom,
- presojo formata oz. velikosti posameznih enot in določitev lokacije hrambe ter posledično signature, ki jo določa vrsta in format gradiva,

- določitev skupnih vsebinskih parametrov za tvorbo zbirnih zapisov,
- kreiranje bibliografskih zapisov,
- obdelavo,
- inventarizacijo.

Tvorba zapisov za posamezne enote je potekala na maski N, kjer so obdelane posamezne enote, in na maski Z, kjer je zbranih več enot, ki jih povezuje skupni imenovalec.

V *zbirko so uvrščene fotografije in koncertni programi ter drugi tiski* in dodelitev signature je določila tudi lokacijo hrambe gradiva v zbirki, saj je za primerne pogoje hranjenja odločilen format in vrsta gradiva. Fotografije so hranjene ločeno od tiskovin. Tako je bilo gradivo signirano kot:

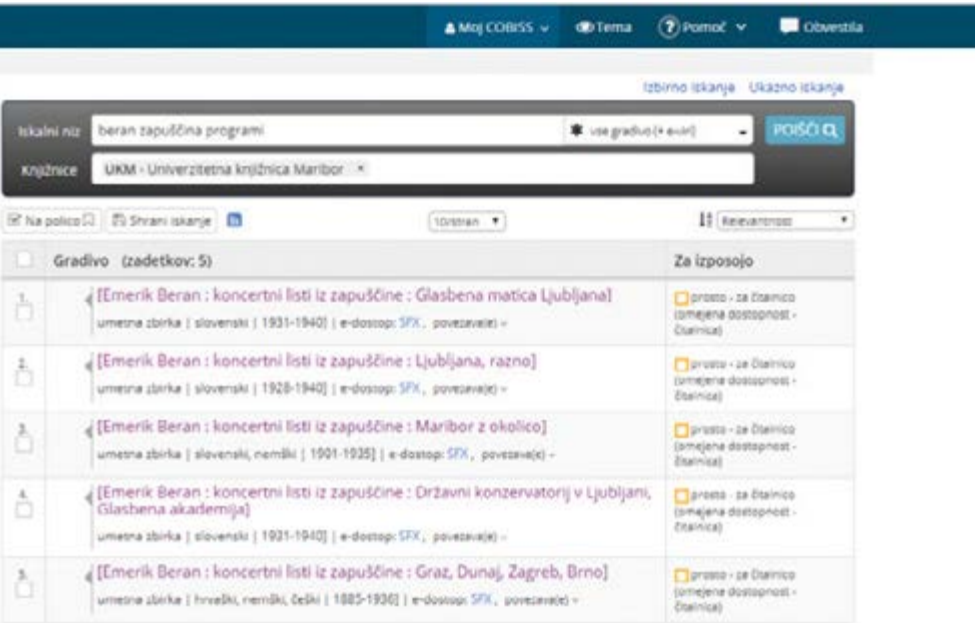
- slikovno gradivo malega formata,
- slikovno gradivo večjega formata,
- drobni tiski (vabila, sporedi, koncertni listi).

Zaključku obdelave je sledila *oprema gradiva*: žigosanje, označevanje, mapiranje v trajno obstojne ovoje in pospravljanje v skladišče na lokacije hranjenja.

Uporabnikom je obdelava omogočila *izbirno iskanje v OPAC-u v bazi UKM in vzajemnem katalogu*, npr. po *iskalni zahtevi beran* zapuščina* in omejitvi na slikovno gradivo*, kjer za izbrane primere dobimo 12 zapisov za slikovno gradivo za skupno 18 fotografij:

- 4 zbirne zapise na maski Z (3 enote, 3 enote, 2 enoti, 2 enoti = 10 enot),
- 8 zapisov za slikovno gradivo na maski N (8 enot).

Iskanje po vsem gradivu in iskalni zahtevi beran zapuščina* programi** pa po obdelavi prikaže 5 zapisov za drobne tiske (50 enot, 52 enot, 75 enot, 28 enot, 15 enot), kar pomeni posameznih 220 enot drobnih tiskov, zbranih na 21 ločenih signaturah, na katerih so enote združene po časovnih sklopih.

Slika 4: Iskanje v lokalnem katalogu UKM

V vzajemnem katalogu je katalogizacija drobnih tiskov in slikovnega gradiva enakovredna katalogizaciji monografskih publikacij in zapisi so vneseni v ustrezen tip maske formata COMARC. Izpolnjujejo se vsi bloki, enako kot pri monografskih ali periodičnih publikacijah:

- bloki, ki so zahtevani za izmenjavo podatkov,
- bloki z bibliografskimi podatki in s klasifikacijskimi oznakami,
- bloki z lokacijskimi podatki.

Kadar je govora o celostni obdelavi gradiva, po procesu formalne obdelave ne gre spregledati pomena vsebinskega dela v poljih 6XX, ki uporabniku omogočajo vpogled in iskanje tako po vsebini kot po obliki gradiva. Pri klasifikaciji se upoštevatata oba klasifikacijska sistema: gesla in univerzalna decimalna klasifikacija (oz. vrstilci UDK) na ravni vsebinskih oznak in interna vsebinska klasifikacija, ohranjena v signaturi.

Temeljit razmislek o vsebini in obliki gradiva je tako že na začetku tisti temelj, ki omogoča pregledno in jasno obdelavo gradiva in s tem temeljno informacijo bodočim uporabnikom.

Slika 5: Gradivo Emerika Berana (Vir: arhiv UKM)

4 Glasbena in filmska zbirka

V Glasbeni in filmski zbirki UKM se zbira, bibliografsko obdeluje, trajno hrani in posreduje uporabnikom tri vrste neknjižnega gradiva na različnih nosilcih: glasbene zvočne posnetke (zvočne kasete, gramofonske plošče, CD-je), videoposnetke (videokasete, video DVD-je, BD-je) in notno gradivo (glasbene tiske in glasbene rokopise). Obsega cca. 60.000 enot gradiva in je najbogatejša zbirka s tovrstnim gradivom v SV Sloveniji. Glede na arhivsko vlogo knjižnice velja enako za zbirko – edina poleg NUK-a prejema z obveznim izvodom vse muzikalije, zvočne posnetke in videoposnetke, izdane na Slovenskem. Kot taka je pomembna pri podpori študiju in raziskovanju v

okviru mariborske Univerze pa tudi širše ter pri ohranjanju slovenske kulturne dediščine. Deluje v okviru Enote za domoznanstvo in posebne zbirke UKM, zato je njena vloga v precejšnji meri tudi domoznanska, kar pomeni posvečanje pozornosti glasbeni in filmski dediščini lokalnega okolja ter zgodovini njenih fenomenov, ustanov, osebnosti in umetniških del. Od tod izvirata tudi prireditvena, raziskovalna in publicistična dejavnost v zbirki.

Krog uporabnikov zbirke je zelo širok – od ljubiteljskih od profesionalnih glasbenih, gledaliških, filmskih ustvarjalcev in poustvarjalcev ter raziskovalcev, profesorjev, dijakov, študentov in ljubiteljev glasbene ali filmske umetnosti. Delo v zbirki zajema formalno in vsebinsko obdelavo neknjižnega glasbenega in filmskega gradiva, monografij s področja glasbe in filma, redakcijo bibliografskih zapisov, retrospektivno obdelavo gradiva, opremo, ustrezno hranjenje in posredovanje gradiva, informacije o gradivu in njegovo promocijo. Poleg obveznega izvoda prihaja gradivo v zbirko tudi z nakupi, zamenami in darovi. V zbirki je po več različnih listkovnih katalogov za muzikalije, gramofonske plošče in zvočne kasete: 1. AIK – abecedni imenski, 2. ASK – abecedni stvarni, 3. UDK – sistematski stvarni pa tudi 4. abecedni stvarni katalog člankov o glasbi in 5. abecedni stvarni katalog avtorjev besedil uglasbene glasbe. Novejše gradivo se z uvedbo računalniškega kataloga od leta 1989 bibliografsko obdeluje v sistemu COBISS, že inventarizirano starejše gradivo pa se vnaša v vzajemni spletni katalog retrospektivno in postopoma.

Gradivo se je začelo zbirati v knjižnici že od ustanovitve Zgodovinskega društva za Spodnjo Štajersko naprej (leta 1903), vendar je bilo dolgo del skupnega fonda knjižnice. Najstarejše (notno) gradivo se je začelo ločevati od ostalega komaj leta 1947 s posebno signaturo muzikalij (M), leta 1957 pa je dobilo svojo inventarno knjigo. Muzikalijam so se 1962 pridružile prve gramofonske plošče, v sedemdesetih letih zvočne kasete, v osemdesetih zgoščenke. Med letoma 1956 in 1965 je zbirka delovala v okviru Oddelka posebnih zbirk, bolj samostojno pa je bila vodena od konca sedemdesetih let. Svoj prostor in svojega bibliotekarja (urednika) je dobila šele leta 1993. Danes šteje fond glasbene zbirke okoli 35.000 enot gradiva, od tega cca. 20.000 glasbenih zvočnih posnetkov in cca. 15.000 muzikalij.

Zgodovina mlajših, avdiovizualnih, medijev sega v konec osemdesetih let – videokasetam so kmalu sledili video DVD-ji in Blu-ray diski v devetdesetih. Danes šteje filmska zbirka okrog 25.000 avdiovizualnih zapisov na različnih nosilcih, skupno poimenovanje z glasbeno zbirko kot Glasbena in filmska zbirka pa je dobila leta 1995. Leta 1997 jo je prevzela sedanja skrbnica zbirke.

Ker Enota za domoznanstvo in posebne zbirke UKM s posebno pozornostjo pridobiva in hrani domoznansko gradivo, sta tudi domoznanska vloga in poslanstvo Glasbene in filmske zbirke delno usmerjena v zbiranje, obdelavo in hranjenje glasbenega, filmskega ter drugega dokumentarnega gradiva oziroma podatkov iz lokalnega okolja. Pomemben del le-tega so tudi glasbene zapuščine. Med njimi je ena najobsežnejših zapuščina violončelista,

dirigenta, glasbenega pedagoga, publicista in skladatelja češkega rodu Emerika Berana (1868–1940), ki je trideset let deloval v Mariboru in bil eden prvih temeljito izobraženih glasbenikov na tem območju. Kot profesor na mariborskem Državnem moškem učiteljišču (1898–1928) in učitelj na šoli mariborske Glasbene matice (1919–1925), dirigent in violončelist mariborske Narodne slovenske čitalnice (1898–1906) ter organizator koncertov je odločilno vplival na kakovost in rast slovenske glasbene ustvarjalnosti in poustvarjalnosti.

Njegova zapuščina obsega raznovrstno gradivo: glasbene rokopise, glasbene tiske, monografsko gradivo, fotografije, drobne tiske (koncertne liste, lepake, plakate itd.), korespondenco, periodiko, izrezke iz časopisov, osebne dokumente, šolske zapiske, skladateljve glasbene osnutke, glasbene kritike, osebne predmete (npr. 2 dirigentski palici, klavir) itd.

V vzajemnem katalogu COBIB je trenutno 31 bibliografskih zapisov (oz. naslovov) rokopisnega notnega gradiva, ki predstavlja skupaj s prilogami (inštrumentalni ali vokalni parti, osnutki, popravki ...) 597 enot gradiva. Ker gre tudi za obsežna orkestralna ali vokalno-inštrumentalna dela, znaša vse skupaj okoli 4000 strani glasbenih rokopisov, ki so bili digitalizirani in so dostopni na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije (dLib.si) in na Repozitoriju UKM. V COBIB-u je gradivo najdljivo s ključnimi besedami (»Beran«, »Emerik«, »Zapuščine«) iz bloka 6XX za vsebinsko obdelavo gradiva. Edini povezovalni element z ostalim gradivom iz zapuščine je trenutno podpolje lokacijskih podatkov 996r: »Zapuščina Beran, Emerik«, ki pa uporabnikom ni viden. Pri glasbenih rokopisih je v bibliografskem zapisu tudi fingirana zbirka (iskanje: CL = [Zapuščina Emerika Beranal]), vendar je zato v podpolju 001h izbrana vrednost »n = zapis ni v obliki IDBD«. To bi bila lahko v bodoče ena od povezovalnih možnosti celotnega korpusa zapuščine, ne glede na vrsto gradiva ali zapisa v COBISS-u.

Problematika obdelave tako obsežnih zapuščin z raznovrstnim gradivom je večplastna. Zaželena najdljivost oz. vidnost gradiva za uporabnike in njegov natančnejši opis v sistemu COBISS zahtevata obdelavo na različnih maskah gradiva, različno signaturo in lokacijo (slikovno gradivo, muzikalije, drobni tiski itd.) in hranjenje v različnih posebnih zbirkah, kar pa je v nasprotju z nedeljivostjo zapuščin. Prednost tovrstne obdelave gradiva je predvsem v tem, da omogoča bibliotekarju podrobnejšo vsebinsko in formalno obdelavo gradiva ter tako nudi uporabniku natančnejšo informacijo o njem. V določenih primerih (npr. pri rokopisnih muzikalijah, slikovnem gradivu) je podrobnejša obdelava nujna, v določenih primerih pa ne (npr. osebni dokumenti, korespondenca itd.). Zato je smiselno pretehtati in izbrati način obdelave vsakega dela zapuščine posebej. Slabost tovrstne obdelave je vsekakor deljenje zapuščine na več delov in lokacij, sploh brez ustreznih povezovalnih elementov v sistemu COBISS.

Ob omenjeni problematiki se zapuščine ponujajo kot posebej trd oreh že pri sortiranju, klasificiranju in vsebinski ter formalni obdelavi gradiva, saj gre za zamudno

strokovno delo, ki zahteva tudi ustrezen (npr. humanistično razgledan) kader. Priložnosti in izzivov za reševanje tovrstnih problemov oz. za obdelavo zapuščin nam v prihodnosti zato vsekakor ne bo zmanjkalo.

5 Zaključek

Posebne zbirke v svojih fondih hranijo raznovrstno gradivo, ki je pogosto domoznanskega značaja, pa tudi zelo dragoceno in raritetno. Pomembno mesto imajo v posebnih zbirkah vseh knjižnic prav gotovo tudi osebne zapuščine, ki zaradi obsežnosti in raznolikosti gradiva predstavljajo izziv glede bibliografske obdelave. Zaradi potreb uporabnikov, raziskovanja pisne in umetniške kulturne dediščine ter njene digitalizacije se izkazuje vse večja potreba po enotnih smernicah za njihovo obdelavo. Z vidika identifikacije, evidentiranja in predstavljanja rokopisnih in zapuščinskih fondov je enotna bibliografska obdelava v COBISS.SI potrebna in glede promocije raznovrstne kulturne dediščine tudi zaželena.

6 Literatura in viri

- Digitalni repozitorij UKM. Dostopno na spletni strani: <http://dr.ukm.um.si/>
- Dogovor med Mariborsko knjižnico in Univerzitetno knjižnico Maribor o sodelovanju in koordinaciji pri izvajanju domoznanske dejavnosti* (2013). Maribor: Univerzitetna knjižnica.
- Ferlež, J. et al. (ur.). (2019). *Vidno in nevidno gledališče : v zapuščinah in zbirkah Univerzitetne knjižnice Maribor : v poklon stoletnici Slovenskega narodnega gledališča Maribor : Razstavišča UKM, ulična postavitev, 21. september 2019–26. oktober 2019*. Maribor: Univerzitetna knjižnica.
- Glazer, J. (1993). *Razprave, članki, ocene*. Maribor, Obzorja.
- Kanič, Ivan (ur.). (2009). Bibliotekarski terminološki slovar. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica. *Knjižnica*, 53(3–4).
- Lončar, N. (ur.). (2017). *Včasih zasebno ... : Iz osebnih zapuščin : Knjižno razstavišče UKM, 6. februar 2017–10. april 2017*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor.
- Lončar, N. (ur.). (2018). *Včasih zasebno ... : iz osebnih zapuščin 2 : Knjižno razstavišče UKM, 7. februar 2018–31. marec 2018*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor.
- Portal Kamra. Dostopno na spletni strani: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke.html>
- Stavbar, V. in Kolbič, G. (2019). *Včasih zasebno : iz osebnih zapuščin : Glazerjeva knjižnica v UKM, iz osebne zapuščine Janka Glazerja : Knjižno razstavišče UKM, 5. februar 2019–31. marec 2019*. Maribor: Univerzitetna knjižnica.
- Vzajemna bibliografsko-kataložna baza podatkov COBIB. Dostopno na spletni strani: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/help/cobib>

ZGODOVINA IN RAZVOJ ŠTUDIJSKE KNJIŽNICE V KRANJU IN NJENIH POSEBNIH ZBIRK

*HISTORY AND DEVELOPMENT OF KRANJ STUDY LIBRARY
AND ITS SPECIAL COLLECTIONS*

Anka Vojaković Zupan
Mestna knjižnica Kranj
Gregorčičeva ulica 1, 4000 Kranj
anka.zupan@mkk.si
www.mkk.si

UDK 027.1(497.4Kranj)

IZVLEČEK Letos mineva 70 let od ustanovitve Okrajne študijske knjižnice v Kranju. V članku smo prikazali njeno razvojno pot od začetka do združitve z Ljudsko knjižnico v Osrednjo knjižnico občine Kranj. V njenem okviru je še naprej živela kot Študijska knjižnica oz. oddelek vse do ukinitve oddelkov, ko je knjižnica dobila nove skupne prostore in se hkrati preimenovala v Mestno knjižnico Kranj. Kakor Študijska knjižnica v preteklosti, je Študijski oddelek kot del splošnoizobraževalne knjižnice še naprej poleg izposoje opravljal tudi specialne naloge, med drugim skrbel za posebne zbirke gradiva. Naša pozornost je bila usmerjena predvsem na strokovni in vsebinski razvoj delovanja Študijske knjižnice oz. oddelka. Želeli smo pokazati, kako pomembno vlogo je knjižnica odigrala v kulturnem življenju Kranja in okolice in kakšne zaklade hrani v obliki posebnih zbirk.

KLJUČNE BESEDE: Kranj, študijske knjižnice, zgodovinski pregledi, Stanko Bunc, Osrednja knjižnica Kranj, Mestna knjižnica Kranj, posebne zbirke

ABSTRACT This year marks 70 years since the founding of the District Study Library in Kranj. In the article, we presented its development path from the beginning to the merger with the Public Library into the Central Library of the Municipality of Kranj. Within this, it continued to live as a Study Department until the abolition of the departments, when the Kranj Public Library was given new common premises and at the same time renamed to the Kranj City Library. Like the study library in the past, the Study Department, as part of the general education library, continued to perform special tasks in addition to borrowing, among other things, taking care of special collections of materials. Our attention was focused mainly on the professional and substantive development of the study library or department. We wanted to show how important a role the library has played in the cultural life of Kranj and its surroundings and what treasures it keeps in the form of special collections.

KEYWORDS: Kranj, study libraries, historical reviews, Stanko Bunc, Kranj Public Library, Kranj City Library, special collections

1 Uvod

V Mestni knjižnici Kranj letos praznujemo 70-letnico ustanovitve nekdanje Okrajne študijske knjižnice (1950). Z Ljudsko knjižnico okrajnega sindikalnega sveta v Kranju (1947) sta se leta 1960 združili v Osrednjo knjižnico občine Kranj, ki se je ob selitvi v nove prostore leta 2011 preimenovala v Mestno knjižnico Kranj. Okrajna študijska knjižnica je bila splošno znanstvena knjižnica in je kot taka pomembno vplivala na delo kasnejšega Študijskega oddelka Osrednje knjižnice Kranj. Dala pa je pečat tudi značaju današnje Mestne knjižnice Kranj. V prispevku želimo prikazati zgodovino razvoja Študijske knjižnice, s kakšnimi težavami se je soočala na tej poti in kako je napredovala.

2 Pojem študijske knjižnice

Po končani drugi svetovni vojni smo imeli na Slovenskem ljudske in študijske splošne javne knjižnice. Študijske knjižnice so bile pokrajinske splošno znanstvene knjižnice na sedežu nekdanjih politično teritorialnih enot (bivših okrožij in okrajev). 10. septembra 1945 je ministrstvo za prosveto LRS izdalo uredbo o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic, namenjenih vsem, ki so se želeli ukvarjati s študijskim in raziskovalnim delom.

Marca 1946 je ministrstvo za prosveto ustanovilo prve tri okrožne študijske knjižnice za celjsko, mariborsko in novomeško okrožje. Uredba je obvezovala tudi tiskarne, ki so morale odslej obvezno en izvod vseh tiskanih del, ki so izšla v Sloveniji, brezplačno pošiljati študijskim knjižnicam.

Ostale študijske knjižnice v Sloveniji so ustanovili okrajni ljudski odbori: v Ptuj in Postojni leta 1948, v Novi Gorici in na Ravnah 1949, v Kranju 1950, v Kopru in Murski Soboti leta 1956.

3 Študijska knjižnica v kranju

3.1 Ustanovitev

Kranjski gimnazijski profesor, pisec slovníc in slovarjev, slavist Stanko Bunc, je v posebnem članku, ki je izšel 6. oktobra 1949 v Gorenjskem glasu, prvi opozoril, da »Kranj kot vse pomembnejše gospodarsko in kulturno središče za Gorenjsko postaja dom vse več strokovnih in literarnih delavcev. Ti za svoje delo nimajo na razpolago dovolj potrebne literature in virov za zahtevnejše intelektualno delo« (Bunc, 1949). Po njegovem mnenju bi bilo treba za rast kulture v Kranju in celotni Gorenjski nujno zagotoviti pogoje za nemoteno in uspešno delo teh ljudi v domačem kraju. K uresničitvi pogojev bi bistveno pripomogla ustanovitev študijske knjižnice.

»Študijska knjižnica ima vse širši in pomembnejši namen kot navadna izposojevalnica knjig. Njen namen je izražen že v samem imenu »študijska knjižnica«, kar pomeni, da takšna knjižnica sistematično zbira vso knjižno produkcijo v slovenskem jeziku (knjige, revije, časnike, stare in nove, letake, rokopise), jo skrbno hrani

in tako uredi, da so knjige vsak trenutek na razpolago vsakemu znanstvenemu delavcu pri njegovem študiju in ustvarjalnem delu. Taka knjižnica prireja tudi knjižne razstave ter pomaga manjšim knjižnicam v okraju. Študijsko knjižnico nujno potrebuje mladina v času izobraževanja in študija, potrebujejo jo odrasli, ki ne morejo kvalitetno opravljati svojega dela, če ne sledijo razvoju svoje stroke in znanosti. Zato upravičeno pričakujemo, da se brez odlašanja ustanovi in čimprej odpre v Kranju, kot prva od prepotrebnih kulturnih ustanov v Kranju.« (Ibid.) »Imeti mora svoj poseben lokal, vodi naj jo usposobljen knjižničar. Za osnovo naj se vanjo vključijo vse sedanje javne knjižne zbirke v mestu (mestna ljudska knjižnica) ter zapuščine prejšnjih knjižnic (okrajne učiteljske, gimnazijske in dr.). Zagotovi naj se, da si bo mogla knjižnica sproti nabaviti vsako novo knjižno delo. Knjižnici naj se priključi čitalnica, ki naj bo založena z vsemi izhajajočimi revijami in časniki. V knjižnico se lahko vključi tudi arhiv.« (Ibid.)

Na srečo so te napredne in skorajda vizionarske ideje prof. Bunca naletele na posluh pri takratnem poverjeniku za prosveto, Dušanu Bavdku, ki se je tudi sam močno zavzel za ustanovitev študijske knjižnice. Tako lahko v Gorenjskem glasu 1. junija 1950 preberemo: »V lepo urejenih prostorih Savnikove vile, je bila danes, 25. maja 1950, otvoritev prve študijske knjižnice v Kranju.«

Novoustanovljena Okrajna študijska knjižnica je kot osnovo prejela zalogo knjig iz bivše okrajne učiteljske knjižnice in profsorske knjižnice na gimnaziji. Te knjige so bile malo uporabne, saj so bile v glavnem nemške, zastarele, slabo ohranjene, zbirke pisateljev in serije revij nekompletne, primanjkovalo je slovenskih in sodobnih knjig. Zato je morala knjižnica na novo zbirati temeljni fond in se kot nova kulturna ustanova šele uveljaviti (Kalan, 1990). Vložiti je bilo treba še veliko dela in truda, preden so bili ustvarjeni pogoji za razvoj in razcvet študijske knjižnice.

Prostor v Savnikovi vili, ki je obsegal zgolj eno sobo (55 m²) in so ga uporabljali za vse: za upravo, čitalnico, izposojevalnico, knjižno skladišče, delavnico, garderobo ..., je kmalu postal premajhen in neprimeren. Tu je njen prvi upravnik Stanko Bunc poleg redne službe kot gimnazijski profesor, sam urejal knjižni fond. Do leta 1952, ko je

Slika 1: Savnikova vila na Glavnem trgu v Kranju

(Vir: arhiv Slovenskega etnografskega muzeja)

knjižnično gradivo obsegalo že okrog 9.000 knjig in brošur, je postala tudi oprema knjižnice že zastarela, neprimerna in nezadostna. Skromna finančna sredstva so, kljub iznajdljivosti upravnika, ki je z zamenjavo dvojnic z NUK skušal zapolnjevati vrzeli v knjižni zalogi, zadoščala le za nabavo najpomembnejše knjižne produkcije v Sloveniji in peščico naročenih časnikov in revij. Kaj več pa si knjižnica ni mogla privoščiti. Knjižnica kot znanstvena ustanova si je tako lahko omislila zgolj po en izvod vsake publikacije, zato gradiva praviloma ni smela izposojati na dom. Dajala ga je na voljo zainteresiranim samo v svojih prostorih, potem ko so bili vsaj za silo urejeni in primerni za obisk uporabnikov. Tako se je sčasoma pokazala nujna potreba po primerno veliki in ustrezno opremljeni študijski sobi. Dotedanji prostor na noben način ni bil primeren za oboje, hkrati za knjižnico in čitalnico. Kazala se je tudi potreba po vedno daljšem času, ko je bila Študijska knjižnica odprta za obiskovalce. Z dveh ur dvakrat na teden so jo želeli odpreti vsak dan vsaj za osem ur. Za to je potrebovala tudi potrebno osebje. Postalo je več kot očitno, da Bunc, ki je honorarno opravljal vsa upravniška, knjižničarska in celo hišniška dela, nujno potrebuje pomoč stalnega knjižničnega uslužbenca (Bunc, 1950).

3.2 Študijska knjižnica 1952–1959

Študijska knjižnica se je zato poleti 1952 iz prejšnjih pretesnih prostorov preselila v primernejše prostore na Tavčarjevi ulici 41. Septembra je v njej začel delati prvi stalni bibliotekar katalogizator, profesor slavistike Anton Pavlič. V novih prostorih, ki so obsegali najprej tri, kasneje pa še dve sobi, sta se upravnik in bibliotekar trudila ustvariti čim boljše pogoje, v katerih bi knjižnica služila uporabnikom. Namen njunega dela je bil, da bi lahko vsak obiskovalec dobil željeno knjigo in da bi lahko, če želi, mirno študiral v knjižnični čitalnici. Proti koncu leta 1952 je prišel v knjižnico še Janez Fugina, absolvent elektrotehnike. Vsi trije uslužbenci knjižnice so v NUK opravili trimesečni tečaj za katalogizacijo, kjer so pridobili strokovno izobrazbo, da so lahko nato katalogizirali najprej leposlovni fond. Po takrat veljavnem arhivskem ali skladiščnem sistemu so začeli urejati fond po formatu in tekoči številki.

Pa tudi tu ni šlo brez težav. Ker se je knjižnica hitro razvijala, ji je po besedah Stanka Bunca v novih prostorih še vedno primanjkovalo pohištvene opreme in denarja za izpopolnjevanje vrzeli v gradivu. Okrog 2.000 knjig je bilo še vedno skladiščenih na gimnaziji, knjige so ležale po kupih. Izbor periodike je bil skop, nakup tuje literature pa nemogoč. Študijske knjižnice v Kranju do tedaj namreč še vedno ni bilo na seznamu tistih študijskih knjižnic, ki so bile upravičene do prejemanja dolžnostnih izvodov tiskarn.

Zato je bil zelo pomemben mejnik v razvoju Študijske knjižnice v Kranju dogovor, ki sta ga jeseni 1952 sklenila Dušan Bavdek, kot poverjenik za kulturo, in ravnatelj Gorenjske tiskane Ignac Šumi, s katerim si je knjižnica zagotovila redno dobivanje vseh tiskov omenjene tiskarne. To je praktično pomenilo skoraj vso knjižno produkcijo na Gorenjskem. Knjižnica je od Tiskarne Kranj redno prejemale 2 izvoda vsake publikacije. S to pridob-

itvijo se je v Študijski knjižnici povečalo število povojnega lokalnega tiska. Z nakupi, darovi in izmenjavo je sčasoma Študijska knjižnica zbrala zanimivo knjižno zalogo. Prevladovalo je leposlovje, med strokovnimi pa zgodovinska, pedagoška in gospodarska dela. Glede na jezik je bilo največ slovenskih del, veliko pa tudi srbskih, hrvaških in nemških. Malo pa je bilo zemljevidov, slik, grafik in rokopisov. Delo knjižničarjev je bilo omejeno na notranja strokovna opravila: odbiranje in izločanje knjig, razvrščanje gradiva, pisanje katalognih listkov za abecednoimenski in stvarni UDK katalog, ustvarjanje katalogov periodike in zbirk ter na pomoč uporabnikom.

Slika 2: Skladišče Okrajne študijske knjižnice

na Tavčarjevi 41 (Vir: arhiv Mestne knjižnice Kranj)

Da bi javnost opozorila nase, se je nova ustanova najprej predstavila z nekaj objavami v lokalnem časopisu Gorenjski glas. Najbolj pa ji je uspelo vzbuditi pozornost s svojo prvo knjižno razstavo ob odprtju Prešernovega spomenika v Kranju konec leta 1952. S »Prešernovo razstavo« je Študijska knjižnica javnosti takrat v izložbi DZS pokazala 60 del prešernoslovja, tudi redke in dragocene izdaje, iz svoje posebne zbirke »Prešerniana« (Kalan, 1990).

Odprtost knjižnice vsak dan in novi prostori so pripevali k vedno večjemu številu obiskovalcev. Leta 1955 je knjižnica z adaptacijo prostranega hodnika pridobila čitalnico s 24 sedeži, namenjeno javni uporabi. S tem je število obiskovalcev dobesedno poskočilo. Za primer, leta 1954 je knjižnico obiskalo 1.721, leta 1955 pa kar 4.637 uporabnikov. Študijska knjižnica je bila sedaj lahko odprta vsak dan od sedmih zjutraj do sedmih zvečer. Za izposajo je bila na voljo vsak dan od devete do dvanajste in od petnajste do devetnajste ure. V čitalnici je bilo v prosti uporabi domače in tuje časopise ter priročna zbirka najpotrebnejših priročnikov.

Leta 1956 se je število knjig in revij v Študijski knjižnici povzpelo nad 30.000. Poleg leposlovja so bila dobro zastopana tudi dela z vseh strokovnih področij in umetnosti. Tudi zbirka priročnikov in enciklopedij ni zaostajala. Med več kot 9.000 obiskovalci so močno prevladovali mladi, študenti in dijaki (70 %). Med izobraženci, ki so bili redni obiskovalci knjižnice, je bilo največ prosvetnih delavcev, pa tudi pravnikov in tehnikov. Delavci so v knjižnico zahajali zelo poredko. Zanimivo je, da je bilo med obiskovalci kar tri četrtilne moških. Uporabniki so prihajali večinoma iz mesta in okolice. Močno se je povečala tudi izposoja v čitalnico. Razen dela v izposoji, so strokovni delavci prirejali tudi razstave, sodelovali pri knjižničarskih tečajih, ki jih je organizirala knjižnica, in opravljali dela informatorja (Ibid.).

Leta 1957 so prostori v Študijski knjižnici obsegali: pisarno za upravnika, pisarno za katalogizacijo, tri skladišča, čitalnico s 24 sedeži in pritikline. V enem prostoru sta bili nameščeni izposojevalnica in čitalnica, kar je motilo študente pri študiju. Zato so čitalnico preuredili v dva prostora. Prvi je bil namenjen branju časopisov in dajanju informacij, drugi pa mirnemu študiju. V študijski sobi je bila v priročni knjižnici bogata zbirka priročne literature.

V želji, da bi bilo gradivo čimprej na voljo uporabnikom, so knjižnični delavci gradivo, ki je še čakalo na katalogizacijo, razdelili na oddelke po jezikih. Najbolj obsežen je bil slovenski oddelek, ki je bil razdeljen na slovensko predvojno in poveljno književnost. Dalje je bil slovenski oddelek razdeljen še na leposlovje, znanost, knjižne zbirke, periodiko in na posebne zbirke: Prešerniano, tiske NOB, redke knjige, zemljevide, starine. Vsak oddelek posebej je bil urejen po abecedi avtorjev oziroma naslovu anonimnih del. Knjižničarji so si zadali nalogo, da v prihodnosti nadaljujejo z začetno sistematično katalogizacijo in katalogizirajo ves fond. Katalogiziran fond pa je bil potem razvrščen na police po formatu in tekoči številki. Strokovni delavci so pri svojem delu uporabljali slovensko priredbo univerzalne decimalne klasifikacije, delo Stanka Bunca. Prilagodil jo je praktičnim potrebam dela v Študijski knjižnici (Ibid.).

Z razvojem Študijske knjižnice pa so se začele pojavljati tudi nekatere dileme in vprašanja. Rast števila obiskovalcev Študijske knjižnice v Kranju je povzročila povečevanje deleža mladih uporabnikov. Poleg študentov, ki so v knjižnico prihajali študirat, je bilo vedno več tudi otrok, mlajših od 15 let, ki so s svojim obiskom povzročali nemir in hrup. Izkazalo se je, da Študijska knjižnica, ki ne nudi pogojev za resno, poglobljeno študijsko in znanstveno delo, ne služi več svojemu namenu. Vedno bolj jasna je postajala potreba po ustanovitvi pionirske knjižnice.

Poleg prijetne čitalnice, ki je Ljudska knjižnica v Kranju ni imela, so mladi radi prihajali v Študijsko knjižnico tudi zato, ker je hranila dosti branja, ki mladino privlači, predvsem leposlovje in različne mladinske revije. To opažanje je sprožilo dilemo, ali je prav, da študijske knjižnice zbirajo tudi leposlovje, družinske in mladinske revije in podobno. Prevladalo je mnenje, da je vsekakor

smiselno zbirati vse, kar je gorenjskega. Ne samo zbirati, treba je zbrano gradivo tudi obdelati, sistematisirati in v obliki bibliografij ali kako drugače predstaviti bralcem. Pomembno je tudi, da v študijski knjižnici pridejo do izraza pokrajinske značilnosti (Bunc, 1957).

Študijska knjižnica je že takrat opravljala posebno nalogo pokrajinske znanstvene knjižnice za Gorenjsko¹. V ta namen je upravnik Stanko Bunc skrbno zbiral domače in tuje domoznansko gradivo o Gorenjski kot primarno domoznansko gradivo ter gradivo, ki je izhajalo na območju Gorenjske kot sekundarno domoznansko gradivo. Zbirka gorenjskih tiskov je bila že bogata, čeprav so bile v njej še vrzeli. Redki so bili zlasti predvojni tiski (Kalan, 1990).

Takšna Študijska knjižnica se ni zadovoljila le s posredovanjem knjig, pač pa je postajala prava znanstvena ustanova, kjer so morali zaposleni imeti dovolj znanja in pripravljenosti za znanstveno delo. Le tako je knjižnica lahko izpolnjevala svoj velik pomen in vlogo v kulturnem življenju Gorenjske. Kljub omenjenim težavam in nenehnemu pomanjkanju finančnih sredstev za nakup gradiva, sta obisk in izposoja gradiva v Študijski knjižnici vztrajno rasla.

Na podlagi izkušenj iz dela v posredovanju knjig in informacij je v Študijski knjižnici v Kranju nastala posebna kartoteka oziroma seznam gradiva v pomoč vsem, ki so pripravljali proslave ob državnih praznikih. V njem so bili upoštevani vsi tedanji prazniki in obletnice. Gradivo je bilo sistematično obdelano in razporejeno v oddelke za vsak praznik posebej, potem pa še podrobneje razdeljeno na skupine. Najprej je bilo navedeno gradivo za predavanja, referate in članke, potem za deklamacije in recitacije, nato za gledališke in pevske nastope, nazadnje še za razstave. Seznam je štel več kot 5.500 enot. Ta katalog je bil edini v Sloveniji. Podobno je začel nastajati katalog za zbirko Gorenjska, v katerem je bilo mogoče najti vse, kar je bilo zapisano o kateremkoli pomembnem Gorenjcu, gorenjskem kraju ali dogodku, ki zadeva Gorenjsko (Kljub ..., 1958).

Ko je Stanko Bunc konec leta 1959 ugotavljal, da v ljudskih knjižnicah, predvsem na podeželju, upada obisk, je videl rešitev v povezovanju knjižnic z ljudskimi univerzami in v zagotavljanju zadostnih finančnih sredstev za nakup vseh knjižnih novosti. »Knjižnice, ki ne dobivajo sproti najnovejših leposlovnih in strokovnih del, za bralce niso privlačne« (Bunc, 1959). Prepričan je bil, da bi vse občinske in okrajne ljudske knjižnice morale prejemati vse slovenske knjižne novosti. V mestih, ki imajo poleg osrednje ljudske knjižnice tudi še študijsko knjižnico, naj bi po njegovem mnenju ljudska knjižnica nudila v glavnem knjige za zabavo in razvedrilo, medtem ko naj bi za knjige za strokovno in znanstveno izobraževanje ter za nadaljnji študij skrbela predvsem študijska knjižnica. Zato je bil mnenja, da je knjižnice nujno treba vključiti v izobraževalni proces in jim hkrati omogočiti materialno osnovo za delovanje. »Zato je treba čimprej izdati zakon o knjižničarstvu in z njim, med drugim, zagotoviti redno financiranje knjižnic« (Bunc, 1959).

4 Osrednja knjižnica občine Kranj

Iz Bunčevih besed je bilo že začititi, da se je v kranjski občini vedno bolj krepila težnja po organizacijsko enotni, funkcionalno uspešni in usklajeni knjižničarski mreži za celotno območje občine Kranj. Potrebovali so mrežo knjižnic, ki bo sposobna odločilno vplivati na izobraževanje in vzgajanje širokega kroga ljudi ter skladno s splošnimi potrebami prispevati pomemben delež v kulturno-izobraževalnem življenju občine. Tovrstne težnje niso pomenile omejevanja samostojnosti posameznih knjižnic, temveč potrebo bo usklajenem delovanju.

Z odločbo občinskega ljudskega odbora, št. 1-OE-22/1, izdano 30. 4. 1960, je bila zato ustanovljena Osrednja knjižnica občine Kranj, ki je združila obe prejšnji samostojni knjižnici, Ljudsko in Študijsko, poleg teh pa še manjše knjižnice v občini, ki so tudi prešle pod njeno okrilje. Po združitvi je bila iz Ljudske knjižnice izločena Potujoča knjižnica, ki je delovala kot samostojni oddelek z nalogo, da oskrbuje s knjigami podeželske knjižnice na območju občine Kranj. Leta 1962 se je Osrednji knjižnici občine Kranj pridružila že dolgo težko pričakovana Pionirska knjižnica.

Kot središčna knjižničarska ustanova v občini je bila naloga Osrednje knjižnice občine Kranj (OKOK) povezati vse knjižnice v enovit organizem in še posebej usmerjati manjše knjižnice. Svoje naloge je opravljala v treh oddelkih, Ljudski, Študijski in Pionirski knjižnici, v vsaki z natančno določenim programom. Dosežena je bila usklajena razvojna politika in koordinirano strokovno delo posameznih knjižnic ter njihov skupen nastop pred javnostjo. Vsak oddelek je za svoje področje opravljal del matične službe. Tako je Študijska knjižnica skrbela za strokovne, srednješolske in višješolske, Ljudska za podružnico Stražišče, za Potujočo in krajevne knjižnice, Pionirski pa za osnovnošolske knjižnice.

V tem času pri nas še ni bilo podobnih bibliotečnih ustanov. Osrednja knjižnica občine Kranj je torej orala ledino v novi organizaciji knjižničarstva. V Sloveniji in takratni Jugoslaviji je bila Osrednja knjižnica občine Kranj prva kulturna ustanova, ki je povezala vse javne knjižnice v občini (Kalan, 1990).

4.1 Študijski oddelek

4.1.1 Obdobje 1960–1969

Združitev nekdanjih Ljudske in Študijske knjižnice v Osrednjo knjižnico občine Kranj ni pomenila ukinitve prvih dveh, temveč nadaljevanje in razširitev njunega delovanja. Po združitvi sta postali samostojna oddelka OKOK, ohranili sta svoji imeni. Vsak oddelek je opravljal specifične naloge, imel svoje prostore, uslužbence, knjižne fonde in svojega vodjo. Vodenje oddelkov sta prevzela Stanko Bunc (Študijski) in Ludvik Erjavec (Ljudski), upravnik Osrednje knjižnice pa je postal Slavko Bohanec.

Osrednja ustanova je opravljala predvsem vodstveno, upravno, računovodsko in nabavno službo, medtem ko so strokovno knjižničarsko delo opravljale posamezne knjižnice. Konec leta 1960 je z odredbo IS LRS Študijska knjižnica dobila pravico do prejetanja obveznih izvodov vseh časnikov in časopisov, ki so se tiskali v Sloveniji (Bohanec,

1961). S tem se je zelo obogatil njegov fond periodike. Še sedem let po ustanovitvi Osrednje knjižnice občine Kranj so vsi njeni oddelki sami katalogizirali knjižno gradivo za svoje potrebe. Leta 1968 je OKOK dobila pravico do prejetanja enega izvoda katalognih listkov centralne katalogizacije.

Leta 1962 se je iz Študijske in Ljudske knjižnice izločila knjižnična inštruktorska skupina. Postala je samostojen knjižnično-matični oddelek, ki je skrbel za strokovno ureditev knjižnic v občini in sodeloval z republiško centralno katalogizacijo. Maja istega leta je upravnik Slavko Bohanec prostovoljno odšel na novo službeno mesto. To vse je povzročilo spremembe v zasedbi delovnih mest v Študijski knjižnici. Pavlič in Fugina sta prešla v inštruktorsko skupino, za katalogizatorja pa je iz Ljudske knjižnice prišel Ludvik Erjavec. Tega dela se je lotila še Slavka Štirn, svoje delo pa je še naprej opravljala tudi za večletno vestno delo katalogizatorke s Prešernovo plaketo nagrajena Dušica Marn. Delo knjižničarke je že od leta 1960 opravljala Dragica Kalan, leta 1963 pa se ji je pridružila še Jožica Sicherl.

Leta 1963 je Osrednja knjižnica tudi uradno postala matična knjižnica kranjske občine. Takrat je njen celotni fond znašal okoli 62.000 zvezkov. Matični oddelek je bil tri leta kasneje kot samostojni oddelek ukinjen in bil priključen Študijskemu oddelku, Potujoča knjižnica je postala del Ljudske knjižnice.

Slika 3: Časopis Knjižnični obveščevalec (Vir: arhiv Mestne knjižnice Kranj)

V duhu nove vloge, pokroviteljice in povezovalke ter strokovne vodje vseh knjižnic na svojem območju, je Osrednja knjižnica občine Kranj v letih 1961–1965 izdajala časopis Knjižni obveščevalec. Letno je izšlo 5 števk, glavni urednik je bil Stanko Bunc. Z njim so želeli obveščati, povezovati in utrditi stike med knjižnicami in drugimi kulturno-prosvetnimi in družbeno-političnimi ustanovami. Predvsem pa so se želeli povezati z bralci (Kalan, 1990).

Novembra 1963 je delo upravnika Osrednje knjižnice občine Kranj prevzel Miha Mohor, slavist, prej ravnatelj kranjske gimnazije. Istega leta je bilo v Študijskem oddelku zaposlenih 6 uslužbencev: vodja oddelka, 3 katalogizatorji in 2 knjižničarki. S tem so bili izpolnjeni pogoji, da je bila čitalnica lahko odprta neprekinjeno od 7. do 20. ure. Število zaposlenih je ustrezalo delu oddelka, še vedno pa niso ustrezali prostori.

Leta 1964 je Študijski oddelok Osrednje knjižnice občine Kranj še vedno deloval v neugodnih pogojih, saj je bil s skoraj 47.000 zvezki knjižnega fonda stisnjen na okoli 168 m² površine na Tavčarjevi ulici 41. Prostora je bilo zaradi vsepovsod naloženega gradiva tako malo, da je bilo gibanje v pisarni in obeh skladiščih zelo težko. Zdelo se je, da se bodo razmere končno uredile, ko je Svet za družbeni plan in finance z odločbo, št. 466-32/64-3, 1. aprila 1964 določil knjižnico za lastnico stavbe na Tavčarjevi ulici 41. Prostori so se končno sprostili decembra istega leta, s tem pa je Študijski oddelok dobil ustrezne prostore za najmanj 10 let, saj sta mu bila dodeljena prvo in drugo nadstropje v celoti.

V prvem nadstropju so načrtovali 5 skladišč z okoli 172 m² površine in okoli 1.000 tekočih metrov polic. V drugem nadstropju so namenili prostor vodji oddelka, v načrtu pa sta bila še skladišče časopisja in časopisna čitalnica z okoli 80 m² in vsaj 20 sedeži.

Kot je bilo planirano, so v drugem nadstropju stavbe na Tavčarjevi 41, 28. decembra 1968, res odprli klubsko urejeno čitalnico s 24 sedeži. V prostem pristopu so bili tam odslej na voljo tekoči domači in tuji časniki in časopisi. V čitalnici so nameravali prirejati tudi kulturna srečanja.

Malo pred tem je odšel v pokoj idejni pobudnik ustanovitve in dolgoletni upravnik Študijske knjižnice ter kasnejši vodja Študijskega oddelka Osrednje knjižnice občine Kranj, Stanko Bunc. Ob njegovi 50-letnici, leta 1956, so sodelavci izdali brošuro o življenju in delu spoštovanega profesorja in stanovskega kolega. Po Bunčevem odhodu je upravnik knjižnice iskal primerne vodjo Študijskega oddelka. Tako je leta 1970 prišel iz Zagreba v Kranj asistent z zagrebske univerze, Franc Drolc, slavist, ki je nadaljeval strokovno delo Stanka Bunca. Poleg smotrnejše organizacije dela v oddelku sta bili pomembni zaslugi novega vodje tudi sistematična obdelava stare periodike (3.108 enot) in ažurna evidenca tekočega periodičnega tiska (Ibid.).

Kot so to zelo dobro in hitro zaznali bibliotekarski strokovnjaki v Kranju, so tudi druge po Sloveniji vedno večje zahteve po izobraževanju prebivalstva terjale posodobitev knjižnic. Tako je bil v slovenskem parlamentu 1. julija 1971 sprejet dokument Nova organizacija splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji.

Bistvo nove organizacije je bila opustitev dotedanjega tipa ljudske knjižnice kot izposojevalnice zabavnega čtiva in tipa študijske knjižnice kot zaprte pokrajinske splošne znanstvene knjižnice. Ta dva tipa knjižnic sta se združila v novo splošnoizobraževalno knjižnico (SIK), po funkciji kulturno in izobraževalno institucijo, namenjeno vsem prebivalcem. Vendar pa je splošnoizobraževalna knjižnica še vedno lahko opravljala tudi specialne naloge. Študijski oddelok splošnoizobraževalne knjižnice je bil tako še vedno namenjen predvsem zadovoljevanju študijskih in znanstvenih potreb najširšega kroga občanov. Obenem pa je ostala njegova naloga tudi, da hrani, zbira in dokumentira domoznansko gradivo.

Po ustanovitvi splošnoizobraževalnih knjižnic je kranjska knjižnica kot knjižnica II. kategorije dobila pravico do prejetanja obveznih izvodov, kar je odslej zagotavljalo reden dotok novosti in več možnosti za nakup tuje literature. Konec leta 1970, ko je delo vodje Študijskega oddelka Osrednje knjižnice občine Kranj prevzel Franc Drolc, je statistika oddelka izgledala takole: knjižni fond je štel 61.266 knjig in letnikov periodike, letni prirast je znašal 2.052 enot, katalogiziranih je bilo 5.430 enot, knjižnico je obiskalo 39.219 obiskovalcev, dnevno okoli 130. Izposojenih je bilo skupaj 34.296 knjig in periodike, od tega v študijsko čitalnico 17.343, v časopisno čitalnico 3.190 in na dom 13.763 enot, dnevna izposoja je znašala povprečno 114 enot (Mohor, 1970).

4.1.2 Obdobje 1971–1981

V tem desetletju je Študijski oddelok Osrednje knjižnice občine Kranj doživel precej kadrovskih sprememb. Kmalu po otvoritvi časopisne čitalnice so zaposlili višjo knjižničarko Vido Omejc, malo kasneje še Ljudmilo Rogelj. V drugi polovici leta 1972 se je upokojil upravnik Osrednje knjižnice občine Kranj Miha Mohor. Za njim je od septembra 1972 do oktobra 1973 opravljal posle vršilca dolžnosti upravnika Franc Drolc. Od oktobra 1973 do septembra 1976 je bil upravnik Jože Šifrer, znan kot publicist, ki se je ukvarjal z literarno kritiko in esejistiko. Septembra 1976 pa je prevzela posle upravnika Ljubinka Šimunac, diplomantka Pedagoške akademije v Ljubljani.

Med pomembnejšimi novostmi delovanja Osrednje knjižnice občine Kranj je bila 1972. leta uvedena pavšalna članarina za vse oddelke, z možnostjo prehajanja bralcev iz oddelka v oddelok. Leta 1974 je izposoja v Študijskem oddelku doživela velik porast in presegla že 40.000 enot, kljub temu da je še vedno ohranila pultni sistem (zaprti pristop).

Naslednje leto je prišlo do izrazitega upada nakupa knjižnega fonda. Ta trend je bilo opaziti že nekaj let predtem: 1972 so kupili 1.168 enot, leta 1973 1.021 enot, 1974 934 enot in 1975 463 knjižnih enot. Dodeljena finančna sredstva za nakup gradiva so bila namreč že vrsto let nespremenjena, cene knjig pa so se občutno višale. Zaradi tega je oddelok vse težje pokrival potrebe po srbohrvaškem in tujejezičnem fondu. Pokazala se je neprecenljiva vrednost obveznih izvodov. Visoka šola za organizacijo dela je OKOK odstopila v uporabo

2.744 svojih učbenikov, kar je bila lepa gesta povezovanja in pomembna pridobitev za uporabnike Študijskega oddelka (Kalan, 1990).

Februarja 1975 je bila iz Ljudske knjižnice izločena Potujoča knjižnica, prav tako pa je del nekdanje Študijske knjižnice začel delovati kot služba za skupno obdelavo knjižnega gradiva. »Tako so nastali oddelok za mlade bralce (pionirski oddelok), oddelok za odrasle bralce (oddelok za izposajo), študijsko-čitalniški oddelok, referat za matično službo in referat za obdelavo gradiva« (Šimunac,1977). Tega leta je služba za obdelavo gradiva prvič dobila 22 katalognih listkov iz centralne katalogizacije, kar je olajšalo delo katalogizatorjev.

Leta 1977 si je Študijski oddelok začel prizadevati, da bi čimbolj pospešil razvoj čitalniške dejavnosti. Močno se je posvetil urejanju posebnih zbirk (Prešerniana, stari tiski, drobni tiski) in prenosu dela knjižnega fonda v oddelok za odrasle za izposajo na dom.

Poleg gostov, ki so v obliki organiziranih skupin prihajali na obisk v Študijski oddelok iz drugih krajev Slovenije in tujine, so ga redno obiskovale organizirane skupine učencev, dijakov in študentov kranjskih izobraževalnih institucij. Zanje so zaposleni Študijskega oddelka pripravili ogled oddelka z elementi uvajanja v uporabo knjižnega gradiva. Začejala se je bibliopedagoška dejavnost.

Naslednje leto, to je leta 1978, se je Študijski oddelok lotil zahtevnega in zamudnega sistematičnega oblikovanja zbirke domoznanskega gradiva za gorenjsko regijo. Že do takrat zbrano domoznansko literaturo so morali dopolniti z manjkajočimi naslovi in vključiti nove. Zato so morali sistematično pregledati temeljno knjižno zalogo, preusmeriti domoznansko gradivo v posebno zbirko in jo primerno dokumentirati. Delovna naloga je bila določena kot naloga trajnega značaja. Trud na področju dokumentacije gradiva, posebno domoznanskega, je obrodil lepe rezultate. Delavce oddelka je posebej zanimal odziv uporabnikov in stopnja njihovega zadovoljstva s posredovanimi informacijami. Na podlagi teh ugotovitev so se odločali o odprtju novih gesel v katalogu.

Leta 1981 je Študijski oddelok začel izdajati svoj bilten dokumentacije, ki ga je poimenoval »Časopisi pišejo o ...«. Prinašal je informacije o aktualnih dogodkih kulturnega, družbeno-političnega in gospodarskega življenja, o katerih so poročali slovenski dnevni časopisi. Študijski oddelok je bilten pošiljal drugim oddelkom, občinskim knjižnicam in pedagoškim delavcem, s katerimi je sodeloval. Namen biltena je bilo organizirano navajanje na uporabo gradiva, ki prek klasičnih katalogov ni bilo dostopno in je predvsem srednješolski mladini prišlo prav pri individualnem delu v šoli (članki, kratke notice, ...).

Poleg tega so se dokumentalisti pri dokumentacijskem delu osredotočali predvsem na:

- zbiranje prispevkov o Osrednji knjižnici Kranj;
- zbiranju študij o Prešernu in beleženju njegovih prevodov v tuje jezike;
- spremljanje objav gorenjskih, zlasti kranjskih avtorjev in člankov o njih;
- članke o splošnem kulturnem in literarnem življenju v Sloveniji ter na

- izpopolnjevanje in urejanje kataloga dokumentacije (Drolc, 1981).

Študijski oddelok Osrednje knjižnice občine Kranj si je prizadeval navezati delovne stike z drugimi kulturnimi institucijami. Zelo plodno je bilo, in je še vedno, njegovo sodelovanje z Gorenjskim muzejem. Že takrat sta skupaj pripravila tri javne razstave: Pomembnejši dogodki in dosežki Gorenjske v letu 1979, Titovo srečanje z Gorenjsko in Prešeren v prevodih od 1970 do 1980.

Študijski oddelok in z njim Osrednja knjižnica občine Kranj sta postajala vse bolj poznana tudi po kvalitetnih kulturnih in literarnih srečanjih in razstavah. Leta 1978 je v okviru prireditev Osrednje knjižnice občine Kranj ob Prešernovem tednu Študijski oddelok pripravil srečanje s prof. dr. Borisom Paternujem, kranjskim rojakom, ki je leto prej zaključil monografijo o Prešernu. Srečanje je bilo ob kulturnem prazniku. Nedvomno zanimiv kulturni dogodek, ki so ga leta 1981 pripravili sodelavci Študijskega oddelka, je bil literarni večer s Francetom Pibernikom ob izidu njegove knjige Med modernizmom in avantgardo. Odmeven je bil tudi pogovor z Jarom Dolarjem o njegovi knjigi Spomin človeštva, ki so ga organizirali leta 1982 v renesančni dvorani Mestne hiše.

Vsi parametri, po katerih ocenjujemo uspeh knjižnice, so še naprej precej hitro rasli. Vse bolj se je povečevala izposoja periodičnega gradiva, kar je bilo mogoče povezati z razvijanjem novih oblik dela, ena takih je bila prav dokumentacija. Organizirano delo z bralci se je pokazalo za uspešno v obliki njihovih čedalje natančnejših iskalnih zahtev in očitni, čedalje večji sposobnosti uporabe različnih virov znanja in informacij (Kalan, 1990).

4.1.3 Obdobje 1982–2020

Potem ko se je 1. oktobra 1982 upravnica Osrednje knjižnice občine Kranj, Ljubinka Šimunac, upokojila in je novi direktor postal Anatol Štern, se je začelo novo, dolgo obdobje v razvoju osrednje kranjske knjižnice.

Študijski oddelok je imel organizirano izposajo, medknjižnično izposajo, izposajo periodike v čitalnico in na dom, imel je študijsko in časopisno čitalnico ter zelo uspešno službo dokumentacije. V tem obdobju je Študijski oddelok posvečal posebno pozornost nabavi strokovnega oziroma študijskega gradiva. Med študenti je bil poznan po izredno dobri zbirki študijske literature, učbenikov, temeljnih del iz vsake stroke, priročnikov, slovarjev in enciklopedij. Ta literatura je bila na voljo ali v priročni knjižnici, s katero je zagotavljala sprotno informiranje in uporabo gradiva v študijski čitalnici, ali pa je je bila namenjena izposoji na dom. Knjižnica se je tudi sicer za izposajo na dom zelo trudila nuditi čimbolj bogat in ustrezen izbor strokovne literature, leposlovja v slovenščini in drugih jezikih. Poudarek pri strokovni literaturi je bil že od samega začetka na humanističnih vedah, pri leposlovju pa na sloveniki in klasikih svetovne književnosti.

Posebno skrb pri oblikovanju fonda je Študijski oddelok ves čas posvečal periodičnim publikacijam. Poleg prejetih časopisov in revij v obliki obveznih izvodov je knjižnica namenjala ogromno finančnih sredstev za nakup

domače in tuje periodike. In tako je še danes. V novih prostorih Mestne knjižnice Kranj je obiskovalcem na voljo izredno bogata in premišljena izbrana zbirka, predvojnih in povojnih, domačih in tujih časnikov in časopisov. Tako za uporabo v čitalnici, kot tudi za izposajo na dom.

Prehod v dobo računalništva je močno spremenil tudi delovanje knjižnic in knjižničarjev. V kranjski knjižnici so potrebovali kar nekaj let, da so se pripravili in se leta 1991 vključili v računalniško podprto vzajemno bazo vseh slovenskih knjižnic. Osem let kasneje, leta 1999, so vsi oddelki kranjske knjižnice prešli še na avtomatizirano izposajo.

Leta 2006 se je dolgoletni ravnatelj knjižnice Anatol Štern upokojil, njegovo delo pa je prevzel Viljem Leban, ki je dotedanje samostojne oddelke združil pod eno streho z novim imenom Mestna knjižnica Kranj (Nekaj ..., 2000).

5 Posebne zbirke

Študijska knjižnica in kasneje Študijski oddelek Osrednje knjižnice Kranj sta že od ustanovitve dalje zbirala in hranila starejše, dragoceno in redko ter domoznansko pomembno gradivo. Tako so se oblikovale posebne zbirke: Prešerniana, Starine, Bibliofilska zbirka in Gorenjska – zbirka domoznanskega gradiva.

»Najstarejše izdaje so v prejšnjih prostorih Študijske knjižnice hranili v ognjevarni omari, sicer pa pogoji za hranjenje dragocenega gradiva posebnih zbirk niso bili idealni: močna naravna osvetlitev, previsoka tempe-

ratura, pogosta uporaba so ogrožali kvaliteto tiska in papirja, stavba potresno ni bila varna, električna in vodovodna napeljava sta bili zastareli« (Zeni Bešter, 2012).

Po selitvi v nove prostore zdaj Mestne knjižnice Kranj smo gradivo posebnih zbirk združili v drugem nadstropju v t. i. Gorenjski sobi. Celoten fond Prešerniane in Bibliofilske zbirke ter večji del zbirke Starin se nahaja v zaklenjenih steklenih vitrinah. Do gradiva uporabniki lahko pridejo s pomočjo knjižničarja in ga lahko uporabljajo le v čitalnici. Na odprtih regalih je v prostem pristopu obiskovalcem na voljo večji del zbirke Gorenjska, ki je prav tako omejen na uporabo v čitalnici. V Gorenjski sobi je tudi čitalnica za uporabnike gradiva posebnih zbirk in delovni prostor za strokovnega delavca. V celotni zgradbi nove Mestne knjižnice Kranj je urejen prezračevalni sistem, nameščeni so avtomatski javljalniki požara, protivlomni alarm in zaščita gradiva pred krajo (Zeni Bešter, 2012).

Trenutno ima knjižnica kar 4 prostore, kjer je shranjeno domoznansko in dragoceno arhivsko gradivo, zato je iskanje gradiva včasih dolgotrajno. Večja je tudi možnost, da se gradivo založi, oziroma ne vrne tja, kamor spada, in ga kasneje ni mogoče najti. Zelo pomembno je, da so kriteriji za razdelitev gradiva po prostorih dobro razdelani in jasni, najbolje pa bi seveda bilo, če bi lahko v prihodnje hranili vse dragoceno in domoznansko gradivo v enem skladišču s primernimi pogoji.

Velik del gradiva posebnih zbirk je že po svoji naravi zelo občutljiv in krhek. Za varovanje starejšega in redkega gradiva in za čim širšo dostopnost vsebin o Gorenjski zadnjih nekaj let zato skrbimo z digitalizacijo. Tako

Slika 4: Zbirka Prešerniana v gorenjski sobi (Foto: Mare Mutić)

so doslej že digitalizirani in dostopni na portalu Digitalna knjižnica Slovenije (dLib.si) vsi najpomembnejši naslovi periodike in knjig, ki govorijo o Gorenjski ali gorenjskih ljudeh, ali dela pomembnih slovenskih avtorjev, ki še nikjer drugje niso bila digitalizirana. Zgodbe o Gorenjski je možno prebirati na portalu Kamra, kamor jih poleg Mestne knjižnice Kranj dodajajo še Gorenjski muzej in druge gorenjske knjižnice. Vsebine s portalov dLib in Kamra so na ogled tudi v evropski digitalni knjižnici Europeana.

Za promocijo posebnih zbirk si prizadevamo tudi na druge načine. Ob vseh večjih dogodkih, obletnicah in praznikih pripravljamo razstave, v katerih javnosti predstavimo različne zanimivosti in dragocenosti z naših polic. Na zelo dober odziv pri obiskovalcih je naletel zdaj že tradicionalni kviz »Prešerna jagat«, ki ga knjižničarji pripravimo ob slovenskem kulturnem prazniku z namenom, da skozi zabavno odkrivanje Prešernovega življenja in dela obiskovalci poskušajo spoznati pesnika v vsej njegovi veličini. Na poti reševanja kviza si pomagajo z namigi in informacijami, ki jih najdejo v zakladih iz naših posebnih zbirk.

Prizadevamo si, da Gorenjski muzej v Kranju, s katerim tudi sicer zelo dobro sodelujemo, obisk in spoznavanje Mestne knjižnice Kranj vključi v program počitniških aktivnosti, ki jih vsako poletje pripravi za osnovnošolce.

Kranj, gorenjska prestolnica in Prešernovo mesto na vsakem koraku diha s Prešernom. Spomeniki, gledališče, hiša, ulica, šole, galerije, društva ... vsi nosijo njegovo ime. Nanj je vezana tudi knjižnica, saj nas na pročelju pozdravi pesnikova Glosa, eden ključnih elementov nove knjižnice ter vabi, da si ogledate njene zaklade.

5.1 Prešerniana

Ker je Kranj Prešernovo mesto, so si knjižničarji Študijske knjižnice že kmalu po ustanovitvi začeli prizadevati, da bi na enem mestu zbrali Prešernova dela, vse prevode, razprave in študije ter življenjepise o Prešernu. Tako je nastala zbirka Prešerniana, poleg NUK največja zbirka s področja prešernoslovja v Sloveniji.

Poleg slovenskega prešernoslovja, od znamenitega Stritarjevega eseja o Prešernu v Klasju (1866), prek klasičnih temeljnih del o pesniku, npr. Franceta Kidriča in Avgusta Žigona, do vidnih imen sodobnih literarnih zgodovinarjev, ponuja zbirka tudi pomembna razmišljanja o Prešernu iz tujine, od Korša v ruski izdaji (1901), do angleške monografije o Francetu Prešernu ameriškega profesorja Cooperja (1981). Zbiramo tudi prevode Prešernove poezije v različne svetovne jezike. Našim obiskovalcem radi pokažemo prevoda Prešernove poezije v bengalščino ali kitajščino. Zelo ponosni smo tudi na zbirko Prešernova pot v svet, katere idejni pobudnik je bil Franc Drolc. V sodelovanju s prijateljem Francetom Pibernikom, tujimi umetniki in prevajalci je Drolc pripravil vrsto dvojezičnih izdaj Prešernovih pesmi s kvalitetno spremno besedo. Zbirka je izhajala pod pokroviteljstvom kranjske občine, doslej pa lahko beremo Prešerna v nemškem, angleškem, francoskem, italijanskem, španskem, ruskem, hrvaškem in slovaškem jeziku.

V Prešerniani najdemo poleg tiskanega tudi vse neknjižno gradivo (VHS-kasete, DVD-je, filme, CD-je, slike), povezano s Prešernom, saj se trudimo zbirko narediti čimbolj popolno.

Trenutno zbirka šteje 969 enot in 678 naslovov. Gradivo prepoznamo po signaturni oznaki P PRE. V zaprtih vitrinah je razvrščeno po abecedi avtorjev in/ali naslovov, dostopno je s posredovanjem knjižničarja in namenjeno izposoji v čitalnico. Knjig iz te posebne zbirke ne ovijamo in ne opremljamo z RFID-nalepkami. Enote morajo biti inventarizirane in žigosane z žigom knjižnice. Gradivo, ki je izšlo pred letom 1900, opremimo, tako kot Starine, s kartončkom, na katerega nalepimo nalepko s črtno kodo, vpišemo signaturo in označimo z rdečo nalepko, da ni namenjeno izposoji na dom. Gradivo, ki je izšlo leta 1901 ali kasneje, opremimo z nalepko na hrbtni strani knjige. Nalepko zaščitimo z zaščitno folijo.

Zanimivo posvetilo v Prešernovih Poezijah

Iz časov Okrajne študijske knjižnice hranimo tudi 2 originalna izvoda Prešernovih Poezij iz leta 1847, eden od njiju ima na tretji strani s svinčnikom napisano posvetilo:

*Meinem Freunde Herrn Joh. Guttman zum Andenken.
– Jos. Blasnik.*

Posvetilo je napisal lastnoročno znani ljubljanski tiskar Jožef Blaznik, ki je med drugim tiskal tudi Poezije. Daroval jih je svojemu prijatelju Janezu Gutmanu. Obdarovanec je bil magistratni svetnik v Ljubljani, leta 1848 začasni župan, v naslednjih letih pa županov namestnik. Pokazal je precejšnje razumevanje za slovenske narodne zadeve in se tudi potegoval za njihovo uresničitev.

Slika 5: Posvetilo v Prešernovih Poezijah

(Foto: Lucija Podbrežnik)

Kako je prišlo do posvetila?

Blaznik je dober mesec po Prešernovi smrti odkupil vse še ne razprodane izvode Poezij in jih nato počasi prodajal in poklanjal prijateljem. Med drugimi je zaradi svojih prizadevanj za slovenske zahteve z njimi nagradil tudi Janeza Gutmana.

Gutman je hranil darovane pesmi v svoji knjižnici, kjer so ostale tudi še po njegovi smrti leta 1875 na Jezerskem. Ko se je njegov sin leta 1897 preselil v Gorico, je velik del očetove knjižnice, med drugim tudi Prešernove Poezije,

daroval gimnaziji v Kranju. Tam so jih dali vezati v nava-dno vezavo. Med nemško okupacijo Gorenjske so Poezije hkrati z drugimi slovenskimi knjigami izločili iz gimna-zijske učiteljske knjižnice in jih odpeljali v drvarnico pri gasilskem domu v Kranju. Od tam jih je sosednji stano-valec spravil na podstrešje gradu Khislstein, kjer so doča-kale osvoboditev. Jeseni 1952 so jih prenesli v Okrajno študijsko knjižnico, kje so postale del zbirke Prešerniana (Bunc, 1964).

5.2. Starine

Marsikatera od posebnih in zanimivih knjižnih tiskov in izdaj sodi po svoji starosti med starine. Starostno mejo, ki določa, kdaj knjiga po naših kriterijih sodi v zbirko Starine, smo po selitvi, ko smo na novo urejali zbirke, pre-maknili z leta izida 1850 na 1900.

V zbirki Starine stoji trenutno 481 naslovov s 1.364 eno-tami gradiva, razvrščenimi po tekočih številkah. Signa-turna oznaka starin je P STA, pri čemer v računalniškem katalogu ločimo starine, ki so izšle do leta 1800 in imajo oznako P STA 18, in starine, ki so izšle v obdobju od 1801 do 1900 in nosijo oznako P STA 19. Večji del te zbirke hra-nimo v zaprtih vitrinah v Gorenjski sobi. Tudi starine so na voljo s posredovanjem knjižničarja in so omejene na uporabo v čitalnici. Gradiva iz te zbirke ne zavijamo in ne opremljamo z RFID-zaščito. Vsaka enota ima inventarno številko in dobi žig knjižnice. Da pa se ne poškoduje, jo opremimo s kartončkom, na katerega nalepimo nalepko s črtno kodo, vpišemo tekočo številko in nalepimo rdečo nalepko z napisom »ni za izposojno na dom«.

Največje dragocenosti iz zbirke Starin smo do nedav-nega hranili v knjižničnem arhivu na upravi, ki je brez dnevne svetlobe. Tam so ležale na policah, zavite v trajno obstojni papir. Pred kratkim smo kupili ognjevarno omaro, ki smo jo postavili v Gorenjsko sobo, v njej pa bodo najdragocenejši primerki knjižnega gradiva končno našli primeren in varen prostor za hrambo.

Del starejših tiskov (bibliografski podatki še niso vne-seni v vzajemno bazo) še vedno hranimo v priročnem skladišču v drugem nadstropju (22 m²), zloženi so na kovinskih policah ali v kartonskih škatlah. Selitev tega gradiva še ni dokončana. Skladišče je zaklenjeno in nima dnevne svetlobe.

Časniki in časopisi iz zbirke Starin kot tudi del domoznanske periodike so shranjeni na policah glavnega skladišča v kleti, kjer so pospravljeni v arhivske škatle ali pa so vezani.

V zbirki Starine med drugim hranimo dve inkunabuli, prvotiska, iz let 1480 in 1493. Velik in pomemben dogodek, ki je dokumentiran celo s TV-filmom Biblija oživljena, je bilo konserviranje in restavriranje precej poškodova-nega izvoda Dalmatinove Biblije (1584), za katero se je odločilo vodstvo Mestne knjižnice Kranj konec leta 2009, izvedel pa ga je Center za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije pod vodstvom Jedert Vodo-pivec Tomažič. Poseg je trajal nekaj let, izkazalo se je, da je bil ta izvod biblije nekoč v frančiškanskem samostanu

na Sveti gori pri Novi Gorici, kasneje pa je v knjižnico prišel s kranjske gimnazije (Vodopivec Tomažič, 2017, in Bunc, 1953).

Slika 6: Restavrirana Dalmatinova Biblija

(Vir: arhiv Mestne knjižnice Kranj)

Dalje naj omenimo Khislov latinsko pisan življenjepis Herbarda Turjaškega iz leta 1575, enega prvih tiskov iz Mandelčeve tiskarne v Ljubljani. V zbirki najdemo tudi znamenite pridige Janeza Svetokriškega Sacrum promp-tuarium (1691–1707), Valvasorjevo Slavo vojvodine Kranj-ske (1689), Lysti inu evangelia na vse nedele, inu prasnike zhes lejtü (1787) prevajalca Jurija Japlja. Posebej za Gorenj-sko sta zanimiva Linhartov Poskus zgodovine Kranjske (1788–1791) in Dimitzova Zgodovina Kranjske (1874–1876) v nemščini. Odlično mesto v zbirki zaseda origi-nalni izvod prve znanstvene slovnice slovenskega jezika, Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (1809) Jerneja Kopitarja.

Od periodike velja omeniti Kranjsko čbelico², nekom-pletne serije Ilirskega lista in Carniole, Ljubljanskega zvona, Bleiweisovih Novic, Danice idr.

Zbirke Starin že dolgo ne dopolnjujemo z novimi izvodi, ker za to ni denarja.

5.3 Bibliofska zbirka

Vanjo uvrščamo redke in dragocene tiske ter faksimili-rane izdaje starejših knjig. Originalnih izvodov starega gradiva ni več mogoče dobiti, faksimilirana izdaja pa je popoln nadomestek, ponatis, ki ohranja kulturno dedi-ščino in omogoča dostop do izjemnih spomenikov zgo-dovine.

Bibliofska zbirka obsega 583 naslovov oziroma 703 enote. Gradivo je shranjeno v Gorenjski sobi v zaprtih omarah pod steklom, razvrščeno je po tekočih številkah. Zanj so značilni zelo različni formati, oblike in materiali, zaradi česar je njegovo razvrščanje in hranjenje bolj zah-tevno. Bibliofilskih izdaj ne zavijamo in ne opremljamo z RFID-zaščito. Gradivo sicer dobi inventarno številko in žig knjižnice, da pa ga ne poškodujemo, ga opremimo s kartončkom, na katerega nalepimo nalepko s črtno kodo.

Listek dobi še signaturo in rdečo nalepko, ki opozarja bralca, da si dela ni mogoče izposoditi na dom.

Leta 2001 je postala del naše bibliofske zbirke faksi-milirana izdaja Spominske knjige ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma (1688–1801), ki predstavlja tako v likov-nem kot v širšem smislu izredno mojstrovino baročnega miniaturnega slikarstva. Ena zadnjih pomembnejših pri-dobitev je tudi Valvasorjeva bibliofska izdaja znameni-tega dela Čast in slava vojvodine Kranjske, izhaja v več zvezkih. Leta 2009 nam je Ministrstvo za kulturo poda-rilo 17 zvezkov Iconothece Valvasoriane, faksimilirane grafične zbirke Janeza Vajkarda Valvasorja. Gre za 7.752 grafik in risb različnih formatov, ki vključujejo Albrehta Dürerja, Lucasa Cranacha in Jaquesa Callota ter druge znane in neznane mojstre nemških, avstrijskih, nizo-zemskih, flamskih, francoskih, italijanskih, angleških in kranjskih mojstrov 16. in 17. stoletja.

Med zanimivimi knjigami, ki sicer po starosti spadajo že med starine, naj omenimo še knjige z raznovrstnimi pisavami. Tako najdemo knjige v glagolici in knjigo s hebrejsko pisavo, ki je pisana od zadaj naprej. Nekaj posebnega so tudi knjige s kitajskim načinom tiskanja knjig. Za tega je značilno, da se dva lista držita skupaj in sta notranji strani listov prazni. Knjige ne listamo, ampak jo raztegnemo kot harmoniko.

Najmanjša knjiga pa je zbirka Heinejevih pesmi, v knji-žici, ki je visoka 5 cm, široka 3 cm ter obsega 448 strani. Izšla je leta 1907 in je pisana v gotici.

5.4 Gorenjska

Zbiranja, dokumentiranja in varovanja domoznansko pomembnega gradiva so se v osemdesetih letih prejšnjega stoletja lotili še bolj zavestno in sistematično. Nastala je zbirka Gorenjska, ki združuje gradivo z raznimi vsebi-nami o Gorenjcih in Gorenjski. Obravnava jih z najrazlič-nejših vidikov, geografskega, zgodovinskega, glasbenega, literarnega, naravoslovnega, tehničnega, umetnostnega, etnografskega itd. Gradivo v gorenjski zbirki je v začetku moralo zadostovati vsaj enemu od naslednjih pogojev: delo je govorilo o gorenjski pokrajini in njenih prebival-cih; delo je napisal gorenjski avtor ali delo je bilo tiskano na Gorenjskem. Prvotno območje zbiranja gradiva je zaje-malo prostor znotraj zgodovinskih meja Gorenjske ali, bolje, Kranjske, v obsegu od Rateč do Moravč in od Žirov do Motnika. Zaradi pomanjkanja prostora in potrebe, da se gradivo v čim večji meri lahko izposodi na dom, smo kasneje opustili zbiranje vseh gorenjskih tiskov in zbira-nje del gorenjskih avtorjev, ki ne govorijo o Gorenjski in njenih ljudeh. Zadnja sedaj vključimo v temeljno zalogo in jih opremimo z žigom G ter jih omejimo na izposojno v čitalnico. Edini kriterij, po katerem še vedno uvrstimo delo v gorenjsko zbirko, je torej ostala njegova vsebina. Prav tako že dolgo časa opažamo, da bomo prisiljeni zmanjšati geografsko območje, ki določa, da neko delo sodi v našo zbirko Gorenjska. K temu prispevajo pro-storske in finančne omejitve, ob tem pa dejstvo, da tudi druge gorenjske knjižnice vse bolj sistematično zbirajo domoznansko gradivo za svoje območje. Kljub vsemu dokončne odločitve o tem še nismo sprejeli. Če in ko bo

do tega prišlo, bomo morali temeljito pregledati celotno zbirko in izločiti gradivo, ki novim kriterijem ne bo ustre-zalo, ter ga preusmeriti v temeljno zalogo.

Po zadnjih podatkih stoji v zbirki na vseh lokacijah skupaj 11.283 enot s 7.167 naslovi. Gradivo iz te zbirke se nabavlja v najmanj dveh izvodih. Drugi izvod gre v temeljno zbirko in izposojno na dom. Če imamo samo en izvod, ga uvrstimo v zbirko Gorenjska. V zbirki stojijo vse izdaje istega naslova. Vanjo uvrščamo vse tipe gra-diva, kartografsko in notno gradivo, pa tudi film, glasbo, poučno gradivo na CD-jih in DVD-jih, videoposnetke in druge, novejšje medije z gorenjsko tematiko.

Gradivo ima postavitev P GOR in je v Gorenjski sobi v prostem pristopu razvrščeno po abecedi. Je ovito in opremljeno z RFID-zaščito. Nosi žig G in rdečo nalepko, ki kaže na omejitev izposoje v čitalnico. V računalniški obdelavi gradiva, v zapisu na polje 610a vnesemo oznako Gorenjska, gorenjski avtorji ali oboje, na polje 992b vpi-šemo oznako za domoznansko gradivo: npr. DOM2o, DOM2oGA.

Kot zanimivost naj omenimo, da v zbirki Gorenjska hranimo tudi delo Kranjska (Krain), 1. del Strokovnih razlag k Zgodovinskemu atlasu alpskih dežel v nemškem jeziku, ki jo je izdala Akademija znanosti na Dunaju leta 1929. Gre za izdajo z osebnimi korekturami avtorja Ljud-mila Hauptmanna in rokopisnim posvetilom prijatelju na uvodni strani knjige.

Zbirko drobnih tiskov, ki smo jo dolga leta hranili kot posebno zbirko, smo s selitvijo v novo knjižnico razpus-tili in gradivo vključili v zbirko Gorenjska ali v temeljno zalogo, odvisno od vsebine. Zdaj knjižnica drobnega tiska (vabil, letakov, zgibank, katalogov, vizitk, večjih tisko-vin, navodil, manjših koledarjev ...) ne zbira in ne hrani, izjema so programi, koledarji in katalogi, v katerih so Gorenjska oz. Gorenjci pomemben in bistveni element vsebine. Starejše neobdelane in neinventarizirane drobne tiske smo po selitvi razdelili po gorenjskih krajih, znotraj teh pa po tematiki, če je bilo gradiva več. Zložili smo jih v arhivske škatle in zanje naredili zbirne zapise.

Prav tako v posebni zbirki ne hranimo več del, pove-zanih z NOB.

6 Zaključek

Ob koncu lahko z zadovoljstvom ugotovimo, da je bil Kranj že od nekdaj dom modrih in pogumnih ljudi, ki so s svojimi naprednimi idejami mnogo prispevali k vsesplošnemu napredku pokrajine in ljudi. Ne le Preše-ren in Bleiweis, s katerima se radi pohvalimo, tudi mnogi drugi gospodarstveniki, prosvetni in kulturni delavci so pustili pečat na svojem ustvarjalnem področju. Med njimi so bili tudi naši predhodniki in stanovski kolegi, biblio-tekarji in pravi intelektualci, Bunc, Bohanec, Mohor, Drolc, ki so vedeli, kaj Kranj, Gorenjska in njeni prebi-valci potrebujejo, če želijo napredovati. Med drugim so že sredi prejšnjega stoletja pričeli z zbiranjem domoznan-skega gradiva, zasnovali so temelje današnjih pomemb-nih posebnih zbirk, kot so Prešerniana, Gorenjska, Sta-rine in Bibliofska zbirka. Tudi zaradi njihovega dela in

prizadevanj lahko današnja Mestna knjižnica Kranj kot naslednica nekdanjih Študijske in Ljudske ter kasneje Osrednje knjižnice Kranj samozavestno zre v prihodnost in dela smele načrte. Čas bi bil, da razmislimo, kako bi počastili spomin na naše predhodnike in vzornike, morda s kakšno spominsko sobo ali vsaj razstavo.

7 Literatura in viri

Adam, L. (2007). *Ko pride knjižnična ura* ---. Kranj: Osrednja knjižnica.

Bohanec, S. (1961). Novice iz študijske knjižnice. *Knjižni obveščevalec*, 1(1), 7.

Bunc, S. (1949, 6. oktober). Kranju - študijsko knjižnico. *Gorenjski glas*, 2, str. 4.

Bunc, S. (1952, 18. oktober) Študijska knjižnica se razvija. *Gorenjski glas*, 5, str. 3.

Bunc, S. (1957). Študijska knjižnica v Kranju. *Gorenjska*, 1(1–2), 68–85.

Bunc, S. (1959, 23. oktober). Knjižnice in delavsko izobraževanje. *Glas Gorenjske*, 12, str. 5.

Bunc, S. (1960). Seznam gradiva za proslave. *Knjižnica*, 4(1–4), 124.

Bunc, S. (1961). Rešimo propada. *Knjižni obveščevalec*, 1(4) 15–16.

Bunc, S. (1964). Naša Prešerniana. *Knjižni obveščevalec*, 4(1–2), 12–31.

Drolc, F. (1981). Dokumentacija v splošnoizobraževalni knjižnici. *Knjižnica*, 25(1–4),81–89.

Kalan, L. (1990). *Razvoj študijskega oddelka Osrednje knjižnice občine Kranj*. Diplomska naloga. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani. Pedagoška akademija.

Kdaj bo odprta Študijska knjižnica v Kranju? (1952, 3. marec). *Dve strani javnih pogovorov: prva priloga Gorenjskega glasa za gospodarska, politična in kulturna vprašanja*, str. 1-2.

Kljub težavam – uspehi. (1959, 10. november). *Glas Gorenjske*, 11, str. 3.

Kranj je dobil lepo študijsko knjižnico. (1950, 1. junij). *Gorenjski glas*, 3, str. 3.

Mesečni napovednik februar 2018. Pridobljeno 10. 9. 2020 s spletne strani: <https://www.mkk.si/2019/01/19/mesečni-napovednik-februar-2019/>

Mohor, M. (1970, 22. april). Knjižničarstvo v kranjski občini. *Snovanja*, 4, str. 9, 16.

Nekaj pomembnejših letnic v zgodovini kranjskih javnih knjižnic. (2000). V J. Zeni Bešter (ur.), *Osrednja knjižnica Kranj: 40 let med nami* (str. 6). Kranj: Osrednja knjižnica.

Nov način poslovanja. (1963, 20. julij). *Glas*, 16, str. 5.

O knjižničarstvu v občini Kranj: za 900-letnico mesta Kranja, 10-letnico Študijske knjižnice in v počastitev občinskega praznika, ob Tednu knjige. (1960). Kranj: Osrednja knjižnica občine Kranj.

Posebne zbirke v Mestni knjižnici Kranj. Pridobljeno 12. 8. 2020 s spletne strani: <https://www.mkk.si/ponudba/posebne-zbirke/posebne-zbirke-v-mestni-knjiznici-kranj/>

Stanko Bunc: kratek oris življenja in dela, bibliografija knjig in člankov. (1967). Kranj: Osrednja knjižnica občine Kranj.

Šimunac, L. (1977). Razvoj Osrednje knjižnice v Kranju in njena funkcija v mreži splošnoizobraževalnih knjižnic. *Knjižnica*, 21 (1–4), 98–104.

Študijska knjižnica v Kranju odprta ves dan. (1956, 21. september). *Gorenjski glas*, 9, str. 2.

Študijska ali Pionirska knjižnica (1957, 15. februar). *Glas Gorenjske*, str. 7.

Vodopivec Tomažič, J. (2017). Materialna podoba Dalmatinove Biblije. *Stati inu obstatii: revija za vprašanja protestantizma* 13(25), 77–91.

ZDRAVLJICA in njena pot v svet = Zdravljica and its journey into the wider world. (2014). Žirovnica: Zavod za turizem in kulturo.

Zeni Bešter, J. (2012). Ocena stanja materialnega varovanja domoznanskega gradiva v Mestni knjižnici Kranj. V J. Vodopivec Tomažič (ur.), *Materialno varovanje knjižničnega domoznanskega gradiva v Sloveniji: ocena depojev v osrednjih območnih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici Maribor* (str. 47–58). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

PODOBE ČASA V PRAV POSEBNIH ZBIRKAH KOROŠKE OSREDNJE KNJIŽNICE

IMAGES OF TIME IN VERY SPECIAL COLLECTIONS OF CARINTHIAN REGIONAL LIBRARY

Simona Vončina

Koroška osrednja knjižnica
dr. Franca Sušnika
Na gradu 1
2390 Ravne na Koroškem
simona.voncina@rav.sik.si
www.rav.sik.si

UDK 027.5:908(497.4 Ravne na Kor.)

IZVLEČEK V sedmih desetletjih obstoja Koroške osrednje knjižnice se je poleg dragocenih knjižnih zbirk izoblikovalo nekaj posebnih zbirk, ki niso ravno običajne v knjižnicah, so bolj galerijskega oz. muzejskega značaja. Tovrstno gradivo je dragocen vir raziskovalcem naše kulturne zgodovine, z močjo vizualnih podob in patino časa pa nagovarja obiskovalce grajskega kompleksa 'na planoti Ravne'.

Izgradnjo teh zbirk je narekovala tako umeščenost knjižnice v prostore Gradu Ravne, odlične kulturne povezave in tudi prijateljske vezi prvega ravnatelja dr. Franca Sušnika in njegovih naslednikov, ki so sledili načrtani viziji ustanove. Artoteka, zbirka likovnih del, je začela nastajati kmalu po ustanovitvi knjižnice in med ostalimi zbirkami kulturno-zgodovinskega značaja izstopa tako po velikosti kot po kvaliteti slikarskih in kiparskih del ter predstavlja zanimivo in heterogeno zbirko sodobne slovenske umetnosti 20. stoletja. Dragocen dokument časa je precej obsežna zbirka fotografskega gradiva. Fototeka zajema fotografije, negative in diapozitive ter novejšo slikovno gradivo na elektronskih nosilcih in v obliki digitalnih zapisov. Slikovno gradivo se navezuje na pomembne dogodke iz lokalne zgodovine, podobe krajev in arhitekturnih spomenikov. Dragoceno je fotografsko gradivo iz življenja znamenitih Korošcev, prav posebno mesto pa zagotovo imajo fotografije iz časov bojev za severno mejo, ki so v zbirko prišle v okviru zapuščinskega fonda dr. Julija Felaherja. Iz iste zapuščine je tudi večina slikovnega gradiva v posebni zbirki Razglednice, ki prinaša minule podobe koroških krajev tostran in onstran državne meje. Zbirka plebiscitnega propagandnega

ABSTRACT During seven decades of existence of Carinthian regional Library several special collections were formed alongside precious book collections, which are not really typical for libraries but more often found in galleries and museums. That kind of material is a precious source for researchers of our cultural history and with the power of visual images and patina of time it talks to the visitors of castle 'on Plateau Ravne'.

The building of these collections was influenced by the placement of library in the castle along with superb cultural connections and friendly ties of library's first principal dr. Franc Sušnik and his successors who followed the vision of the establishment. The forming of Artoteka, collection of artworks, started in the first years after the establishment of the library. With the quality of works and its size; the collection stands out among other collections with cultural-historical character. It presents an interesting and heterogeneous set of art works of temporary Slovenian 20th century art. Fototeka, a vast collection of photo material, is a precious document of time. It includes photographs, negatives and slides as well as newer pictorial material saved on electronic media and in the form of digital records. Image material relates to important local history events, images of places and architectural monuments and also photo material from the lives of important Carinthians. Really special place for sure belongs to the photos from the time of fights for the northern border, which were added to the collection as part of the legacy fund of dr. Julij Felaher. From this leg-

gradiva, ki jo hrani Koroška osrednja knjižnica, je del posebne zbirke drobnih tiskov in je velikega zgodovinskega pomena ter dragocen dokument dogajanj po koncu prve svetovne vojne, ki so nesrečno posegla v življenje koroških Slovencev. Zbirka Grajsko pohištvo, ki je na ogled v prostorih Gradu Ravne, pa predstavlja pomemben spomenik bivanjske kulture preteklih stoletij in šteje preko 40 eksponatov. Obdelava in popisovanje tovrstnega gradiva je navkljub obstoječim orodjem večkrat prepuščena improvizaciji znotraj dovoljenih katalogizacijskih pravil, hramba in prezentacija pa predstavlja za knjižnico izzive in priložnosti za kreativno promocijo naše kulturne dediščine.

KLJUČNE BESEDE: posebne zbirke, domoznanske zbirke, domoznanstvo, artoteka, fototeka, pohištvena zbirka

acy is also most of the pictorial material in special collection postcards (Razglednice), which has past images of Carinthian places on the both sides of the state boarder. The collection of plebiscite propaganda material kept by the Carinthian regional Library is part of a special collection of small prints and is of great historical significance and a valuable document of events after the end of the First World War that unhappily affected the lives of Carinthian Slovenes. The Castle Furniture collection, which is on display in the premises of Ravne Castle, is an important monument of living culture of past centuries and has over 40 pieces. Despite the existing tools, the processing and inventory of such material is often left to improvisation within the permitted cataloguing rules. The storage and presentation present challenges and opportunities for the library to creatively promote our cultural heritage.

KEYWORDS: special collections, local studies collections, local studies, art collection, photographic collection, furniture collection

Slika 2: Mirsad Begić: Študija za portret dr. Franca Sušnika, kemični svinčnik, ok. 1980 (Vir: arhiv Koroške osrednje knjižnice)

1 Uvod

V sedmih desetletjih obstoja Koroške osrednje knjižnice se je poleg dragocenih knjižnih zbirk izoblikovalo nekaj posebnih zbirk, ki niso ravno običajne v knjižnicah, so bolj galerijskega oz. muzejskega značaja. Tovrstno gradivo je dragocen vir raziskovalcem naše kulturne zgodovine, z močjo vizualnih podob in patino časa pa nagrajuje obiskovalce grajskega kompleksa 'na planoti Ravne'. Izgradnjo teh zbirk je narekovala tako umeščenost knjižnice v prostore Gradu Ravne, odlične kulturne poveave in tudi prijateljske vezi prvega ravnatelja dr. Franca Sušnika in njegovih naslednikov, ki so sledili načrtani viziji ustanove. V prispevku bom izpostavila samo določene posebne zbirke in nekatere vsebinske sklope, ki so glede na kulturno-zgodovinsko, dokumentarno in nenaadnje estetsko vrednost izjemnega pomena.

2 Iz posebnih zbirk

2.1 Artoteka

Po obsegu in izrazni moči zagotovo izstopa posebna zbirka Artoteka, ki je v večini, kot stalna ambientalna postavitev na ogled po prostorih gradu – knjižnice. Razen treh umetniških slik¹, ki so v gradu po vsej verjetnosti ostale še iz časov prejšnjih lastnikov, grofov Thurn Valsassina,

Slika 1: Marij Pregelj: Moj oče, olje/platno, 1950 (Vir: arhiv Koroške osrednje knjižnice)

¹ Slika z naslovom *Vihar na morju* (olje na platnu, datirana v 17. stol. in pripisana neznanemu holandskemu mojstru), *Pastir* (olje na platnu, 1845) in *Ženska ob ogledalu* (olje na platnu, ok. 1850).

je zbirka slikarskih in kiparskih del zanimiv in heterogen prikaz slovenske umetnosti 20. stoletja.

Nastanek zbirke je v veliki meri pogojen z razstavno dejavnostjo leta 1949 ustanovljene Študijske knjižnice in njeno štiri leta starejšo družico – gimnazijo. Janez Mrdavšič, ravnatelj knjižnice med leti 1979 in 1994, je v interni kroniki knjižnice zapisal, da »morda nikoli ne bo mogoče dokazati neposredne zveze med začetkom pouka v novoustanovljeni ravenski gimnaziji in prvo slikarsko kolonijo, ki jo je organizirala Železarna Ravne oktobra 1945, je pa časovno sovpadje teh dveh dogodkov zgovorno značilno in dokazuje izbruh kulturne volje Raven in širšega koroškega okolja v prvih povojnih letih« (Mrdavšič, 199?). Do konca leta 1963 so umetniki razstavljali po hodnikih gimnazije², leta pa je bil, kot notranja organizacijska enota takratne Študijske knjižnice, ustanovljen Likovni salon, ki je prostore dobil v nadstropju zahodnega grajskega trakta. Naklonjenost in posluš takratnega vodstva Železarne Ravne za likovno umetnost kaže dejstvo, da je železarna omogočila ureditev prostorov in prva leta tudi financirala razstavno dejavnost. Slednje je kasneje prepustila Kulturni skupnosti, ki je program letnih razstav izvajala v okviru rednih mesečnih dotacij knjižnici.

V kroniki Koroške osrednje knjižnice sta prvi razstavi zabeleženi leta 1963 z gostovanjem Janeza Vidica in Lajčija

Pandurja, naslednje leto pa je, s prestavitvijo razstavne dejavnosti v novo urejene prostore Likovnega salona, program postal še pestrejši. Vseskozi so se vrstili tudi odkupi, marsikatero likovno delo pa je v zbirko prišlo kot dar avtorjev ob priložnostnih razstavah. Tako je v Kroniki zapisano, da je na dan 31. 12. 1968 zbirka likovnih del Likovnega salona štela že 15 slik, zbirka knjižnice pa 32 slik in 9 kiparskih del.

V letu 2001 smo pričeli z vnosom umetniških del v vzajemno bazo COBIB in jo 2006 nadgradili z vzorčnim projektom digitalizacije Artoteke. Sprva okoli 400 likovnih del obsežna zbirka se je s pridobitvijo zajetnega fonda študijskih risb in grafičnih odtisov Božidarja Teda Kramolca ter nadaljnjimi odkupi, predvsem pa darovi, podvojila. Trenutno je v Artoteki 800 inventariziranih enot, ki so kot bibliografski zapisi dostopni v bazi COBIB, v svoji virtualni obliki in z odličnimi reprodukcijami fotografa Toma Jeseničnika pa na dLib-u in spletni strani knjižnice.

Iz celotne zbirke v umetnostno zgodovinskem smislu izstopajo nekatera dela in avtorji, kot so Tone Kralj, Marij Pregelj, Maksim Gaspari, Gvido Birolla, Franjo Golob, Miha Maleš, Ive Šubic, Jože Tisnikar ..., od plastik pa velja omeniti predvsem portrete Mirsada Begića (dr. Franc Sušnik, Leopold Suhodolčan in Pavle Žaucer Matjaž) in Batičevega Mecena in S knjigo (vse v bronu). Poseben sklop, ki kar kliče k prezentaciji, pa so še Begičeve študije,

² Gimnazija Ravne je bila ustanovljena jeseni 1945 in je svoje prve prostore dobila na gradu Ravne, po štirih letih se ji je pridružila še Študijska knjižnica. Prostori gradu so kaj hitro postali premajhni za nadebudne dijake in leta 1948 se je v neposredni bližini z udarniškim delom pričela gradnja novega poslopja. Otvoritev nove gimnazije je bila oktobra 1954.

risbe za omenjene portrete. Zbirko likovnih del Koroške osrednje knjižnice dopolnjujejo še številna druga dela slovenskih likovnih umetnikov in dela avtorjev, ki so v preteklosti sodelovali na likovnih kolonijah na Ravnah.

Zanimiva je bila naključna obsežna 'najdba'³ zgodnjih likovnih del Božidarja Teda Kramolca, ki je odlično dopolnila zbirko že obstoječih risb in akvarelov avtorja, ki jo je knjižnica pridobila v sklopu zapuščinskega fonda muzikologa Luke Kramolca. Risbe so dragocen dokument fragmentov kulturnega ustvarjanja med drugo svetovno vojno, v času kulturnega molka. Kažejo razvoj mladega umetnika in hkrati ponazarjajo način pedagoškega dela v privatnih šolah (Goršetova šola), pripravljalnicah za akademijo, ki je takrat v Sloveniji še ni bilo.

Posebej velja omeniti še zbirko ekslibrisov⁴ na ime Geza Herzog. Sestavlja jo 68 originalnih grafičnih odtisov, od tega 21 s podpisi avtorjev – umetnikov. Ekslibrisi, označeni s števkami od 1 do 42, so brez signatur, od 43 do 56 so signirani, od 57 do 68 so poskusni tiski (štirje brez podpisa in sedem s podpisom). Dva ekslibrisa sta na ime Sofia Schulz-Euler. Ekslibrisi so datirani v 1. četrtino 20. stol. Imena umetnikov, ki se pojavljajo v signaturah: Hans Volkert (München), D. Galanis, Gara Arnold, Józsa Kais., Wilm., Sepr. Frank, Kulhanek S., Söder, Streller, R.B., Hans Bastanler, G.M., Rassen Fass. Zbirka še ni doživela natančnejše bibliografske obdelave in je v bazi COBIB dostopna v obliki zbirnega zapisa, v celoti pa na ogled v Digitalni knjižnici Slovenije.

2.2 Fototeka

Dragocen dokument časa je precej obsežna zbirka fotografskega gradiva. Fototeka zajema fotografije, negative in diapozitive ter novejšo slikovno gradivo na elektronskih nosilcih in v obliki digitalnih zapisov. Slikovno gradivo se navezuje na pomembne dogodke iz lokalne zgodovine, podobe krajev in arhitekturnih spomenikov. Obsežen fotografski fond vizualizira prireditveno dejavnost knjižnice skozi desetletja. Dragoceno je fotografsko gradivo iz življenja znamenitih Korošcev. Med njimi velja

Slika 3: Karavanški železniški predor pri Področci, ok. 1919, iz zapuščine dr. Julija Felaherja (Vir: arhiv Koroške osrednje knjižnice)

posebej omeniti obsežno in natančno dokumentirano fotografsko gradivo iz življenja in dela ljudskega dramatika Jakoba Špicarja, ki ga je knjižnici podarila njegova vnukinja Mirjana Vevar.

Prav posebno mesto pa zagotovo imajo fotografije iz časov bojev za severno mejo, ki so v zbirko prišle v okviru zapuščine dr. Julija Felaherja, ki jo je knjižnica pridobila leta 1969. Slikovno gradivo iz te zapuščine je izjemen dokumentarni vir zgodovinskih dogajanj od konca 19. stoletja pa do srede 20. stoletja na Koroškem, onstran in tostran današnje državne meje, in tudi v širšem slovenskem okviru ter si zagotovo zasluži malo več besed. Slikovni zapuščinski fond ni nastajal z načrtnim zbiranjem gradiva, ampak je plod vsestranskega delovanja dr. Felaherja, njegovega raziskovalnega dela in številnih prijateljskih stikov z rojaki Korošci. Po vsebini in namenu ga lahko razdelimo v naslednje sklope: fotografije, slike na steklu in razglednice.

2.2.1 Fotografije

Evidentiranih je 1.176 fotografij, posamičnih ali vključenih v tematske albume.

Najobsežnejši je tematski sklop (ok. 250 fotografij), ki se navezuje na dogodke iz prve svetovne vojne, predvsem na boje za severno mejo na Koroškem. Tu so številne skupinske fotografije vojakov in posamične osebne spominske fotografije, tudi s posvetili. Dragocen je nabor fotografij s položajem braniteljev pri Karavanškem predoru (boji pri Področci/Rosenbach).

V zbirki je tudi 36 fotografij, ki se navezujejo na slovesnost ob odkritju spomenika kralju Aleksandru I. Zedinitelju v parku Zvezda v Ljubljani, 6. septembra 1940. Konjeniški spomenik kralja Aleksandra I. Karađorđevića so Italijani ob okupaciji Ljubljane odstranili in uničili. Fotografije so vsekakor dokument širšega kulturnega pomena.

V Felaherjevi zapuščini je tudi veliko osebnih fotografij, portretov znanih Korošcev, fotografij z raznih kulturnih prireditev in svečanosti, etnološko zanimivih motivov

Slika 4: Na položaju pred karavanškim predorom v postojanki Področica, vod Franca Škufca, ok. 1919, iz zapuščine dr. Julija Felaherja (Vir: arhiv Koroške osrednje knjižnice)

(starodavnih kmečkih opravil, zilske narodne noše ...), motivov iz Ziljske doline.

Iz časa druge svetovne vojne so dragocen zgodovinski dokument številne fotografije koroških partizanov (žal zelo slabo dokumentirane) in okupatorjevega terorja (pokol pri Peršmanu). Iz tega obdobja so tudi fotografije koroških izseljencev, pregnancev (leta 1942).

Med Felaherjevimi albumi je zelo zanimiv spominski album, ki prikazuje posledice velikonočnega potresa v Ljubljani leta 1895. V številčno najobsežnejšem foto-albumu pa je zbranih 345 fotografij, ki prikazujejo podobe Beljaka/Villacha l. 1935 in 1936, Hitlerjev prihod v Villach marca 1938, takoj po anšlusu, preostali del albuma so podobe Ziljskih Alp, Ziljske doline ter nekaterih nemških mest iz 30-tih let (Dessau, Berlin, Potsdam in Fläming).

2.2.2 Slike na steklu (diapozitivi)

Zanimiva je tudi zbirka 654 fotografij na steklu oz. diapozitivov, ki sta jih v 20. letih 20. stol. začeli izdajati založbi *Th. Benzinger, Lichtbilderverlag* iz Stuttgarta in *Langer&Comp.* z Dunaja. Diapozitivi so bili namenjeni za javno prikazovanje ter za učenje geografije in antropologije. Prva serija založbe *Benzinger* je izšla leta 1920 s podobami nemških pokrajin. Do leta 1943, ko se je podoba velikega nemškega rajha že začejala majati, so izdali še obsežen nabor krajinskih motivov in ljudstev iz celega sveta.

O začetkih zbiranja domoznanskega fotografskega gradiva lahko govorimo že v prvih letih po ustanovitvi Študijske knjižnice. Fond je rasel večinoma z darovi in z zapuščinami znamenitih Korošcev, ki jih je knjižnica v teh letih pridobila. Veliko pridobitev je zaznamovala intenzivna kulturna korespondenca in odlične, tudi prijateljske vezi prvega ravnatelja dr. Franca Sušnika. Načrtna in sistematična izgradnja ter inventarizacija posebne zbirke Fototeka pa se je pričela leta 1975. S prelomom tisočletja, natančneje 2002, je novo pridobljeno fotografsko gradivo začelo postajati del kataložne baze COBIB. Retrospektiva starejšega fotografskega fonda je bila sprva vezana na projekte digitalizacije in s tem tudi strokovna odločitve, da se fotografsko gradivo izvzame iz zapuščin in postavi v posebno zbirko Fototeka. Sledljivost in celost zapuščinskih fondov se je, in se še danes, ohranja z dodajanjem polj za lokalne oznake v bazo COBIB (prej znotraj polja 992, zdaj 993).

2.3 Razglednice

Iz zapuščine dr. Felaherja je tudi večina slikovnega gradiva v posebni zbirki *Razglednice*, ki prinaša minule podobe koroških krajev tostran in onstran državne meje. V zbirki je okrog 700 razglednic, večinoma s podobami koroških krajev onstran državne meje, v Avstriji, do nekdanje etnične meje slovenskega prebivalstva. Zbirka ustvarja v gledalcu krajinskih podob in bralcu iskrivih sporočil vtis o celovitosti pokrajine južne Koroške, v življenje katere je kruto posegla plebiscitna meja. Ko se s pomočjo starih podob na razglednicah pomikamo po zemljevidu južne Koroške, istočasno rišemo zemljevid nekdanje etnične meje slovenskega prebivalstva.

Slika 5: Pozdrav iz Železne Kaple, razglednica je bila poslana Valentinu Mörtlu, 10. 11. 1910 (Vir: arhiv Koroške osrednje knjižnice)

»Naša« Koroška je kljub odprti meji še vedno tako blizu in hkrati tako daleč od nas. Dolga leta nestrpnih nacionalističnih prizadevanj so z velikim zamahom brisala sledove slovenstva iz treh koroških dolin. Večina razglednic iz zbirke je naslovljena na župnika Valentina Mörtla, Felaherjevega prijatelja in rojaka iz Ziljske doline (*1884 Dole pri Šmohorju, +1953 Vransko). S pomočjo nanj naslovljenih razglednic lahko sledimo njegovo življenjsko pot koroškega begunca, sledimo kraje, kjer je kot duhovnik služboval.

V obsežni zbirki razglednici je tudi precej zanimivih razglednic iz drugih slovenskih krajev ter manjše število razglednic s podobami narodnih noš, večinoma zilske.

Med Feleharjevim zbranim slikovnih gradivom je tudi zbirka 36 kovinskih tiskarskih klišejev za Gasparijeve razglednice in voščilnice z upodobitvijo narodnih motivov, letnih časov, slovenskih Madon ter božičnih in velikonočnih šeg in navad. Zraven je še manjše število izdelanih Gasparijevih voščilnic.

V zbirki so, poleg omenjenega najobsežnejšega fonda, še posamične, vezane na podobe koroških krajev. Zbirko vseskozi dopolnjujemo z nakupi, darovi in zamenjavami.

Zbirka Razglednice je samostojna posebna zbirka (ni del zbirke Drobnih tiskov). V bazi COBIB je že obsežen izbor razglednic iz Felaherjeve zapuščine, redno se katalogizirajo nove pridobitve ter izvaja retrospektiva starejšega fonda. V zadnjem desetletju je knjižnica pridobila tudi zavirljivo zbirko filatelističnih izdaj, predvsem avtorja Boruta Bončine in izdaj, ki se navezujejo na aktivnosti Koroškega filatelističnega društva (maksimum karte, spominske ovojnice z dotiski in osebnimi znamkami, filatelistični kompleti).

Vsekakor pa je treba omeniti, da se pri načinu hranjenja in vključevanja v zbirke pojavlja določena dvojnost, predvsem v razmerju razglednic in fotografij, ki se nanaša večinoma na starejše inventarizirano gradivo. Določen nabor 'fotorazglednic', fotografij krajev, razvitih na fotografski papir v formatu razglednic, ki so v obdobju med obema vojnoma začele nadomeščati druge tiskarske tehnike, je tako vključen v posebno zbirko Fototeka.

Kar se tiče zapuščinskega gradiva, pri razglednicah spoštujemo načelo nedeljivosti zapuščin in tovrstno gra-

³ Risbe smo v sodelovanju s Koroško galerijo likovnih umetnosti prezentirali na razstavi *Zgodbe iz platnenega kovčka*, 2012).
⁴ Zbirka dragocenih ekslibrisov je bila najdena v starih rokopisnih trezorjih ob selitvi knjižnice v nove prostore. Provenienca ni znana, priložen je samo rokopis s količinskim popisom odtisov ter kuverta z žigom antikvariata »Emka« Ljubljana naslovljeno na Študijsko knjižnico (datum na poštnem žigu je slabo berljiv: 19. 1. 1950?).

divo popisujemo v okviru korespondence znotraj določene-
nega zapuščinskega fonda. Popisi korespondence v obliki
Wordovih datotek z anotacijami zaenkrat dopuščajo
dovolj možnosti iskanja gradiva v zelenih parametrih.

2.4 Zbirka plebiscitnega propagandnega gradiva

Zbirka, ki jo hrani Koroška osrednja knjižnica, je del
posebne zbirke drobnih tiskov in je velikega zgodo-
vinskega pomena ter dragocen dokument dogajanj po
koncu prve svetovne vojne, ki so nesrečno posegla v živ-
ljenje koroških Slovencev.

Zbirka nima jasne provenience. Predvidevamo, da je
večino gradiva prišlo v knjižnico skupaj z obsežno zapu-
ščino dr. Julija Felaherja, neutrudnega borca za pravice
koroških Slovencev. Nekaj plebiscitnih plakatov je podaril
Janko Messner, manjši fond pa je knjižnica odkupila od
zasebnega zbiralca.

Gradivo smo v letu 2010 ob sofinanciranju Ministrstva
za kulturo v celoti digitalizirali, objavili na portalu slo-
venske digitalne knjižnice dLib, kataložni zapisi pa so del
vzajemne baze COBIB. Zbirka zajema 92 različnih enot
gradiva, nekatere tudi v dvojnicah. Glede na vrsto gradiva
so to: plakati (10), letaki (21), lepaki (38), razglednice (13),
plebiscitne brošure (3), plebiscitne znamke (5) ter spo-
minski plebiscitni kovanec.

Slika 6: Plebiscitna razglednica šte. 12 Narodnega sveta
za Koroško, 1920 (Vir: arhiv Koroške osrednje knjižnice)

2.5 Pohištvena zbirka Gradu Ravne

Zbirka Grajsko pohištvo, ki je na ogled v prostorih Gradu
Ravne, pa predstavlja pomemben spomenik bivanjske
kulture preteklih stoletij in šteje preko štirideset kva-
litetnih kosov. Žal je večina zbirke brez jasne proveni-
ence. Dokumentirano je, da je bil del pohištva po letu
1945 na grad pripeljan iz Federalnega zbirnega centra.
Nekaj kosov je domnevno še dediščina zadnjih plemen-
itih lastnikov gradu, grofov Thurn Valsassina, del pa je bil
verjetno pripeljan tudi iz sosednjih guštanjskih dvorcev.

Najstarejši kosi pohištva so baročne dvokrilne omare,
najstarejša iz konca 17., ostale iz sredine 18. stoletja, tabe-
r-nakeljska omara in intarzirani pisalnik iz srede 18. stole-
tja. Najdragocenejša je verjetno empirska pisalna omara z

Slika 7: Empirska pisalna omara, delavnica Josefa
Danhauserja na Dunaju, ok. 1810
(Vir: arhiv Koroške osrednje knjižnice)

elegantno pozlato in igrivo borduro z rastlinsko ornamen-
tiko, ki verjetno izhaja iz delavnice Josefa Danhauserja na
Dunaju, ok. leta 1810. Najobsežnejši del zbirke predstavlja
neobaročno pohištvo, ki sestavlja celotne ambiente: fotelje,
trosede, počivalnike, salonske in igralne mize ter vitrine.
Iz začetka 20. stoletja so ohranjene knjižne omare, nižji
knjižni regali ter secesijska jedilniška garnitura. Obsežen
del zbirke predstavljajo skrinje, od intarzirane baročne
do kvalitetnih primerkov poslikanih koroških skrinj.

V sodelovanju s Koroškim pokrajinskim muzejem je
bilo v letu 2008 končano restavriranje precejšnjega dela
pohištvene zbirke. Dragoceni primerki premične kul-
turne dediščine pa so bili javnosti prvič predstavljeni na
razstavi »Zgodba grajskega pohištva – pohištvene zbirke
gradu Ravne v luči restavratorskih posegov«. Pohištveni
kosi so kot posebna zbirka postavljeni v obnovljenih
ambientih Koroške osrednje knjižnice.

Posebna zbirka Grajsko pohištvo zaenkrat ni del baze
COBIB. Popisujemo jo v okviru knjigovodskih evidenc
inventarja knjižnice.

3 Zaključek

Obdelava in popisovanje tovrstnega gradiva je navkljub
obstoječim orodjem večkrat prepuščena improvizaciji
znotraj dovoljenih katalogizacijskih pravil, hramba in
prezentacija pa predstavlja za knjižnico izzive in prilož-
nosti za kreativno promocijo naše kulturne dediščine.

4 Viri in literatura

Ime, zapisano v podobo kraja : Koroška osrednja knjižnica
dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem : 1949-1999.
(2001). Ravne na Koroškem: Koroška osrednja knjižnica
dr. Franca Sušnika.
Javornik Ristič, S., Vončina, S. in Senica, A. (2008). *Grajsko
pohištvo : pohištvena zbirka gradu Ravne v okviru zbirke
Artoteka Koroške osrednje knjižnice*. Ravne na Koroškem:
Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika.
Kerec, B., Semlič Rajh, Z., Špiček, M. in Šauperl, A. (2019).
Fotografije v arhivih, knjižnicah in muzejih. *Knjižnica*,
63(3), 79–104.
Kotnik-Verčko, M. (2006). Tradicionalno in digitalno.
Koroški fužinar, 56(2), 13–14.
Kožar, J. (2008). *Posebna zbirka - Artoteka : Božidar Ted
Kramolc in Milan Batista*. Ravne na Koroškem: Koroška
osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika.
Mrdavšič, J. (199?). *Kronika Koroške osrednje knjižnice*.
Ravne na Koroškem: Koroška osrednja knjižnica dr.
Franca Sušnika.
*Posebna zbirka Artoteka : ohranjanje koroške likovne
dediščine*. (2006). Ravne na Koroškem: Koroška osrednja
knjižnica dr. Franca Sušnika.
Šuler Pandev, S. in Vončina, S. (2005). Domoznanstvo in
posebne zbirke v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca
Sušnika. *Knjižnica*, 49(3), 67–80.

BIOGRAFIJE AVTORJEV

TJAŠA BEZENŠEK, roj. Hribar, je leta 2005 diplomirala na ljubljanski Filozofski fakulteti, Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo. Od 2005 do 2019 je delala v Centralni medicinski knjižnici, najprej kot knjižničarka, nato pa kot bibliotekarka in katalogizatorica na revijskem oddelku. Leta 2019 se je zaposlila v Slovanski knjižnici, kjer skrbi za dotok revij in katalogizacijo domoznanskih vsebin iz dnevnega časopisja.

MARJETA GROS je diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani smer Bibliotekarstvo in informacijska znanost, vzporedno je dokončala tudi višji študij naravovarstva. Z delom v knjižnici se je srečala že kot študentka, po končanem študiju pa se je zaposlila v Mestni knjižnici Kranj. Svoje knjižničarsko delo je začela na oddelku za film in glasbo, kasneje pa kot knjižničarka v Krajevni knjižnici Šenčur. Med drugim izvaja bibliopedagoške urice za predšolske otroke in učence prve triade, pripravlja krajše članke o krajevni knjižnici za lokalni časopis, sodelovala je pri portalu Gorenjci.si, je glavna urednica novega spletnega biografskega leksikona Obrazi slovenskih pokrajin.

ALENKA HREN MEDVED je doktorica zgodovinskih znanosti in samostojna bibliotekarka. Leta 2014 se je zaposlila v Osrednji knjižnici Celje, kjer je dve leti kasneje prevzela vodenje domoznanskega oddelka. Je avtorica samostojnih domoznanskih razstav s spremljevalnimi katalogi, urednica več publikacij, avtorica monografij in prispevkov z domoznansko tematiko. V prostem času se ukvarja z raziskovanjem zgodovine vsakdanjega življenja in mikrozgodovine ter je avtorica znanstvenih prispevkov z istoimenskega področja.

MATEJ HRIBAR je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani študiral klasično filologijo; tu je leta 2000 tudi magistriral in 2003 doktoriral. Deluje kot predavatelj za latinski in grški jezik na Oddelku za klasično filologijo FF UL. Študijsko in znanstveno se je usposabljal tudi na univerzah v Zürichu, Tübingenu, Göttingenu, na Dunaju in v Gradcu. Osrednja področja njegovega dela so: latinski in grški jezik, latinska in grška metrika, antična retorika, zgodovina šolstva, slovaropisje klasičnih jezikov, zgodovina klasičnih jezikov in klasične filologije (še posebej na Slovenskem), srednjeveška in novoveška latinizacija, latinska književnost na Slovenskem. Objavlja v domačih in tujih znanstvenih in strokovnih publikacijah, vodil je projekt izdajanja velikega latinsko-slovenskega slovarja in posodobitev grško-slovenskega slovarja, veliko pa tudi prevaja iz obeh klasičnih jezikov. V letih 2008–2010 je bil predsednik Društva slovenskih književnih prevajalcev; leta 2015 je prejel prevajalsko Jermanovo nagrado.

NINA JAMAR je diplomirala, magistrirala in doktorirala na Oddelku za bibliotekarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Od leta 1992 dalje je zaposlena v Občinski knjižnici Jesenice. Skrbi za obdelavo domoznanskega gradiva, vnaša domoznanske vsebine na spletne portale slovenskih splošnih knjižnic in vodi bibliopedagoške dejavnosti v okviru oddelka za otroke

BRANKA KEREČ PREKORŠEK je diplomirala iz bibliotekarstva in primerjalne književnosti z literarno teorijo. Na Filozofski fakulteti je zaključila podiplomski študij in magistrirala s temo Bibliografski opis fotografij – oblikovanje naslova in vsebinskega opisa. Od l. 1997 je zaposlena v Univerzitetni knjižnici Maribor, sprva kot katalogizatorica in referentka Zbirke drobnih tiskov, nato kot vodja Službe za obdelavo periodičnih publikacij in kasneje kot vodja Katalogizacijsko-redakcijske službe. Od 2012 je vodja Enot za pridobivanje in obdelavo knjižničnega gradiva. Je avtorica ali soavtorica preko 70 prispevkov s področja bibliografske obdelave knjižničnih gradiv, njihovega ohranjanja in kakovosti knjižničnih storitev, ter razstav, tematsko vezanih na fotografije ali drobne tiske. Je predsednica Društva bibliotekarjev Maribor, aktivno sodeluje v ZBDS in njenih strokovnih organih, tudi kot predsednica Kalanovega sklada ter članica IO Sekcije za visokošolske knjižnice. Je tudi članica upravnih odborov knjižničarskih revij Knjižničarske novice in Organizacija znanja.

NATAŠA KOKOŠINEK je diplomirala na Oddelku za etnologijo in zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Od leta 2006 dalje je zaposlena v Občinski knjižnici Jesenice kot bibliotekarka, zadolžena za področje domoznanstva. Skrbi za dopolnjevanje domoznanske zbirke, organizira domoznanske prireditve in vodi domoznanske projekte v okviru oddelka za odrasle. Je prejemnica Goropevškovega priznanja za leto 2018.

GABRIJELA KOLBIČ, univ. dipl. dramaturginja, je zaposlena kot bibliotekarka v Univerzitetni knjižnici Maribor. Na področju strokovnega bibliotekarskega dela je odgovorna za netipično knjižnično gradivo Zbirke drobnih tiskov ter Kartografsko zbirko. Kot skrbnica dveh posebnih zbirk v knjižnici skrbi za celovito formalno in vsebinsko obdelavo gradiva ter posveča posebno skrb ohranjanju in hranjenju dragocene kulturne dediščine. Iz vsebin domoznanskega raziskovalnega področja je avtorica številnih strokovnih prispevkov, razstav in dogodkov v matični ustanovi in širše. Kot avtorska literarna ustvarjalka piše zgodbe za otroke in manjša dramska besedila.

TOMAŽ MIŠKO, po izobrazbi diplomirani univerzitetni umetnostni zgodovinar, je v Mestni knjižnici Ljubljana zaposlen od leta 2008. Sedem let je vodil knjižnico Vodice, kjer je poleg redne dejavnosti opravljal tudi domoznanske naloge. Septembra 2017 je prevzel vodenje Slovanske knjižnice, Centra za domoznanstvo in specialne humanistične zbirke pri Mestni knjižnici Ljubljana.

DAMJAN MULEJ, univ. dipl. bibliotekar, je v Knjižnici A. T. Linhartaradovljica zaposlen od leta 2005, kjer dela kot katalogizator, v enoti Knjižnica Blaža Kumerdeja Bled pa kot informator in izposojevalec. V diplomski nalogi je analiziral Bled v domoznanskem gradivu splošne knjižnične mreže in nato s sodelavko Ireno Razingar postavil temelje za začetek sistematičnega ukvarjanja z domoznansko dejavnostjo v radovljiški knjižnični mreži. Je avtor več razstav in dogodkov z domoznansko vsebino ter prispevkov na spletnem portalu Kamra in vnašalec gesel v spletnem biografskem leksikonu Obrazi slovenskih pokrajin. Od leta 2014 pripravlja domoznansko bibliografijo Bleda, ki je vsako leto objavljena v Razgledih Muzejskega društva Bled.

DARJA PEPERKO GOLOB, profesorica slovenskega in ruskega jezika, bibliotekarska specialistka, je od leta 1996 zaposlena v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto. Je vodja Domoznanskega oddelka in Posebnih zbirk Boga Komelja, kjer se ukvarja s pridobivanjem, urejanjem, hranjenjem, uporabo in promocijo domoznanskih in posebnih zbirk. Posebno pozornost namenja razstavi, publicistični, uredniški in bibliopedagoški dejavnosti ter varovanju in zaščiti domoznanskega gradiva in kulturne dediščine. Na strokovnih srečanjih in kulturnih dogodkih doma in v tujini predstavlja knjižnične posebne zbirke ter se ukvarja s procesom digitalizacije starejšega, zlasti slikovnega gradiva, ki ga predstavlja v digitalnih zbirkah na spletnem portalu Kamra in v spletnem informacijskem viru Digitalna knjižnica Slovenije. Sodeluje v delovni skupini domoznancev OOK in je članica Izvršnega odbora Sekcije za domoznanstvo in kulturno dediščino pri ZBDS. Leta 2009 je za svoje delo na področju posebnih knjižničnih zbirk prejela Čopovo diplomo.

MIRA PETROVIČ, univ. dipl. zgodovinarica, bibliotekarska specialistka, je v knjižničarstvu aktivna od leta 2002, ko se je zaposlila v Knjižnici Ivana Potrča na Ptuj. Ves čas opravlja delo v domoznanski dejavnosti in je vodja domoznanskega oddelka knjižnice. Je avtorica številnih samostojnih domoznanskih razstav s spremljevalnimi katalogi, urednica več publikacij in avtorica prispevkov z domoznansko tematiko. Sodeluje pri projektih digitalizacije domoznanskega gradiva in drugih projektih v knjižnici ter v projektih sorodnih institucij na Ptujskem. Opravlja delo koordinatorice domoznanske dejavnosti za spodnjepodravsko območje in koordinira delo delovne skupine domoznancev slovenskih osrednjih območnih knjižnic. Med leti 2006 in 2011 je bila regijska urednica portala Kamra za Spodnje Podravje. Je članica izvršnega odbora Sekcije za domoznanstvo in kulturno dediščino pri ZBDS. Za svoje delo na področju domoznanske dejavnosti je v lokalni skupnosti prejela več priznanj in nagrad. Aktivna je tudi na področju ljubiteljske kulture in varstva kulturne dediščine.

ANDREJA RUPNIK MIŠKO je univ. dipl. bibliotekarka in profesorica zgodovine. V MKL, Knjižnici Bežigrad je od leta 2009 zaposlena kot organizatorica prireditev za odrasle. Pri svojem delu išče domiselne načine za izvajanje vedno pomembnejše dejavnosti splošnih knjižnic. Izziv ji predstavlja iskanje nove ciljne publike in uvajanje novosti v program. V prireditveno dejavnost knjižnice rada vključuje sodelavce.

KARMEN SALMIČ KOVAČIČ je univ. dipl. muzikologinja in višja bibliotekarka v Univerzitetni knjižnici Maribor, kjer je zaposlena kot skrbnica Glasbene in filmske zbirke ter strokovna referentka za glasbo in film od leta 1997. Pred tem je bila šest let asistentka za zgodovino glasbe na Oddelku za glasbo mariborske Pedagoške fakultete. Študirala je na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer si je leta 2016 pridobila doktorat muzikoloških znanosti. Je avtorica številnih strokovnih prispevkov, razstav in projektov. Čeprav znanstveno deluje in objavlja predvsem na področju muzikologije, se njeno ožje raziskovalno področje pogosto prepleta z bibliotekarskim delom, urejanjem in obdelavo gradiva obeh zbirk, domoznansko dejavnostjo, promocijo ter raziskovanjem glasbene zgodovine lokalnega okolja.

KLAUDIJA SEDAR je doktorica znanosti za področje interkulturnih študijev – primerjalnih študijev idej in kultur, zaposlena kot domoznanka v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota. Je avtorica ali urednica več samostojnih publikacij ter prispevkov z domoznansko vsebino, tudi urednica revije Prekmuriana, ki jo Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota izdaja od leta 2018. Opravlja delo koordinatorice območnih nalog za pomursko območje, sodeluje pri projektih digitalizacije in drugih domoznanskih projektih, v delovnih skupinah, je regijska urednica spletnih portalov Kamra in Obrazi slovenskih pokrajin, članica UO portala slovenskih splošnih knjižnic Knjižnice.si. Od leta 2018 je tudi predsednica Sekcije za domoznanstvo in kulturno dediščino. Na podlagi do sedaj pridobljenih znanj (latinistka, jezikoslovka, kulturna zgodovinarica) in lastne inovativnosti si prizadeva za kakovosten in kreativen razvoj domoznanske dejavnosti ter prepoznavnost le-te tako v lokalnem okolju kot tudi širše – s predstavitvami domoznanskih vsebin in gradiva, tako starejšega (s prispevki in predavanji) kot novejšega (npr. Domoznanske novitete na spletni strani knjižnice, domoznanska bralna značka – Zakladnice).

VLASTA STAVBAR, višja bibliotekarska specialistka, je doktorica zgodovinskih znanosti. Leta 1989 se je zaposlila v Univerzitetni knjižnici Maribor, kjer je vodja Enote za domoznanstvo in posebne zbirke ter skrbnica Rokopisne zbirke, Zbirke raritet in stare periodike ter Maistrove knjižnice, ki ima status kulturnega spomenika državnega pomena. Kot redaktorica Digitalnega repozitorija UKM je zadolžena za upravljanje s kulturno dediščino. Raziskovalno se je usmerila v proučevanje slovenske politične in kulturne zgodovine v zadnjem obdobju habsburške monarhije in biografiki ter uredniškemu delu. Je avtorica znanstvenih in strokovnih člankov s področja slovenske zgodovine in bibliotekarstva, treh znanstvenih monografij in razstavnih katalogov. Od leta 2005 je glavna in odgovorna urednica Časopisa za zgodovino in narodopisje. V letih 2005 in 2009 je bila po pooblastilu ravnateljica Univerzitetne knjižnice Maribor. Je prejemnica Čopove diplome (2007), nagrade Univerze v Mariboru za strokovno delo (2020) in priznanja Janeza Karlina s plaketo ZKD Maribor za opus raziskav in popularizacijo kulturne zgodovine Maribora.

MARJETA ŠUŠTERČIČ, univ. dipl. geografinja in italijanistka, je zaposlena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Oddelku knjižničnih zbirk s strokovnim nazivom bibliotekarski specialist. Vrsto let je delala v Oddelku Slovenska bibliografija in bila aktivna predvsem pri razvoju katalogizacije sestavnih delov in na področju izobraževanja. V okviru priprav na bibliotekarske strokovne izpite je predavala in na strokovnih izpitih spraševala predmet Bibliografija. Vrsto let vodi tečaje katalogizacije sestavnih delov v sistemu COBISS.SI. V NUK-u je bila članica več delovnih skupin (prenova postopkov vsebinske obdelave gradiva, razvoj katalogizacije, razvoj tekoče in retrospektivne bibliografije). V zadnjem letu je vodila delovno skupino za pripravo osnutka Pravil za obdelavo rokopisnega gradiva in zapuščinskih fondov v slovenskih knjižnicah, ki so lahko pomemben del domoznanskih zbirk.

LAVRA TINTA je univ. dipl. bibliotekarka. Od leta 2010 je zaposlena v MKL, Knjižnici Bežigrad, leta 2015 je prevzela vodenje mladinskega oddelka. Svoje poslanstvo vidi v skrbi za mlade bralce. Delo z njimi jo veseli in navdihuje. Rada išče nove možnosti prenašanja ljubezni do branja in knjige. Kot pripovedovalka vedno znova odkriva sporočilnost ljudskih pripovedi. Svoje strokovno znanje izpolnjuje kot članica izvršnega odbora Sekcije za mladinsko knjižničarstvo pri ZBDS in kot članica uredniškega odbora, ki vsako leto pripravlja Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig.

ANKA VOJAKOVIĆ ZUPAN, univ. dipl. bibliotekarka, je bila najprej zaposlena kot šolska knjižničarka na eni od kranjskih srednjih šol. Po opravljenem strokovnem izpitu in pridobitvi licence za katalogizacijo se je leta 2001 zaposlila v Osrednji knjižnici Kranj, kjer so iskali bibliotekarja dokumentalista za področje domoznanstva. Delala je v časopisni čitalnici in izposoji ter sčasoma pridobila licence tudi za obdelavo drugih vrst gradiva. Od leta 2016 dela v službi za nabavo in obdelavo gradiva Mestne knjižnice Kranj, predvsem na področju obdelave strokovnega in domoznanskega gradiva, sodeluje pa tudi v različnih strokovnih delovnih skupinah znotraj knjižnice.

SIMONA VONČINA, univ. dipl. bibliotekarka in profesorica umetnostne zgodovine, bibliotekarska specialistka, je od leta 2000 zaposlena v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika. Njeni področji dela sta pretežno domoznanstvo in posebne zbirke, predvsem zbirke slikovnega značaja: fototeka, artoteka, razglednice. Je soavtorica ali avtorica številnih razstav in organizatorica nekaterih dogodkov v knjižnici (npr. Festival ČIČI, Knjižne olimpijske igre). Sodeluje tudi pri različnih projektih knjižnice. Je regijska urednica in koordinatorica za portal Kamra.

MESTNA *knjižnica* KRANJ

Osrednje območne knjižnice

ZVEZA BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV
SLOVENIJE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

